КАФЕДРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

крізь призму часу та особистостей

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

КАФЕДРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ ТА ОСОБИСТОСТЕЙ

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

До 30-річчя
кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

УДК 378.4(477.85)ЧНУ.093.5:811.161.2
К 305

Рекомендувала до друку Вчена рада
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(протокол № 4 від 26 лютого 2024 р.)

***Рецензенти*:**
Наталія КОНДРАТЕНКО, доктор філологічних наук, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Людмила МАРЧУК, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Редакційна колегія:
Світлана ШАБАТ-САВКА, доктор філологічних наук, професор;
Іванна СТРУК, кандидат філологічних наук, доцент.

Кафедра сучасної української мови крізь призму часу та особистостей : колективна монографія / за заг. ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024. 480 с.

ISBN 978-966-423-842-4

У колективній монографії, що присвячена 30-річчю кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, репрезентовано історію становлення мовознавчої думки в Чернівецькому університеті; окреслено основні напрями й результати наукової, навчально-методичної, міжнародної та культурно-просвітницької діяльності викладачів кафедри сучасної української мови, подано їхню лінгвоперсонологію; увиразнено актуальні проблеми сучасного українського мовознавства. З огляду на тісну співпрацю кафедри з академічними установами та закладами вищої освіти представлено спогади відомих мовознавців, випускників та колишніх викладачів кафедри, що засвідчує тяглість традицій успішного наукового пошуку та любові до рідної мови.

Для студентів філологічних спеціальностей, учнів, науково-педагогічних працівників, аспірантів та докторантів, усіх, хто вивчає глибини і таємниці української мови.

ISBN 978-966-423-842-4
© Колектив авторів, 2024
© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО. До 30-річчя кафедри сучасної української мови: крізь призму часу та особистостей *(Світлана Шабат-Савка)*..... 6
Кафедра сучасної української мови як структурний підрозділ Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (*Роман Петришин*)..... 10
Кафедра сучасної української мови: здобутки і перспективи (*Борис Бунчук*)..... 12
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ КАФЕДРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ..... 14
РОЗДІЛ 2. КАФЕДРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ..... 25
2.1. Різновекторна діяльність кафедри: напрями та результати..... 25
2.2. Кафедра сучасної української мови в особистостях: 2024 рік..... 39
2.2.1. Шабат-Савка Світлана Тарасівна..... 39
2.2.2. Кульбабська Олена Валентинівна..... 52
2.2.3. Руснак Наталія Олександрівна..... 61
2.2.4. Ткач Людмила Олександрівна..... 68
2.2.5. Гуцуляк Тетяна Євгенівна..... 96
2.2.6. Антофійчук Алла Миколаївна..... 105
2.2.7. Максим'юк Оксана Василівна..... 111
2.2.8. Струк Іванна Михайлівна..... 118
2.2.9. Тесліцька Галина Іллівна..... 128
2.2.10. Томусяк Людмила Миколаївна..... 133
2.2.11. Шатілова Наталія Олександрівна..... 138
РОЗДІЛ 3. НАЙСОЛОДШИЙ ЗІ ВСІХ ПЛОДІВ – ПЛІД ЛЮДСЬКОЇ ПРАЦІ: ВІТАЛЬНИЙ ДИСКУРС І СПОГАДИ..... 145
3.1. Відкриваючи нові обрії (*Павло Гриценко*)..... 145
3.2. Кафедра сучасної української мови – потужний граматичний центр (*Катерина Городенська*)..... 148
3.3. Непроминальний слід буковинців у пізнанні таїни і глибини рідного слова (*Микола Степаненко*)... 151
3.4. Славетні сторінки історії (*Анатолій Загнітко*).... 154

3.5. Окреслюючи плани на майбутнє української лінгвістики (*Василь Ґрещук*)..... 158
3.6. Дорогою мовознавчих відкриттів (*Наталія Кондратенко*)..... 159
3.7. Творча співпраця на ниві рідного слова (*Людмила Марчук*)..... 162
3.8. Чернівці: перші наукові кроки (*Марія Личук*)... 164
3.9. Доленосне українське слово (*Марія Цуркан*).... 167
3.10. Неповторні акорди спогадів про рідну кафедру (*Оксана Мельничук*)..... 170
3.11. Безмежний простір краси й любові до рідного слова (*Галина Морараш*)..... 173
3.12. Досвід, витримка і гарт: кафедра сучасної української мови – моє перше місце роботи (*Тетяна Мороз*)..... 175
3.13. Любов, якою живу донині (*Юлія Пацаранюк*)... 181
3.14. Спогади про рідну кафедру (*Наталія Попович*)..... 185
3.15. Любов до слова, що стала справою життя (*Оксана Федунович-Швед*)..... 187
3.16. Як доробок західноукраїнської інтелігенції визначив мій науковий шлях (*Інна Черкез*)..... 193
3.17. Кафедра сучасної української мови: місце мого професійного становлення (*Валентина Чолкан*)..... 196
РОЗДІЛ 4. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА..... 200
4. 1. Структурні типи авторизованих конструкцій сучасної української мови (*Алла Антофійчук*)..... 200
4. 2. Висвітлення проблем української діалектології у працях С. Смаль-Стоцького (*Валентина Бузинська*)..... 220
4. 3. Образність як об'єкт мовознавчих досліджень і як лексико-семантична категорія мови (*Тетяна Гуцуляк*)..... 230
4. 4. Аплікативний потенціал семантико-синтаксичних відношень у структурі часткóво фразеологізованих речень (*Марія Личук*)..... 251

4. 5. Кореферентні співвідношення нерозкладних компонентів у структурі речення (*Оксана Максим'юк*)..... 258
4. 6. Проблема класифікації дуплексива в українському мовознавстві (*Наталія Попович*)..... 288
4. 7. Діалектний текст: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (*Наталія Руснак*)..... 297
4. 8. Драматичний текст як єдність вербальної та невербальної комунікації (*Іванна Струк*)..... 322
4. 9. Семантико-синтаксична організація та функційний потенціал простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами (*Галина Тесліцька*)..... 348
4. 10. Лінгвальні параметри дуплексивів у позиційній структурі речення (*Людмила Томусяк*)..... 376
4. 11. Роль діалектного мовлення у формуванні соціолекту української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. (*Інна Черкез*)..... 393
4. 12. Категорія комунікативної інтенції і дискурсивно-стильовий континуум української мови (*Світлана Шабат-Савка*)..... 409
4. 13. Ідіостиль письменника як мовно-естетичний феномен: теоретико-методологічні засади дослідження (*Наталія Шатілова*)..... 434
4. 14. Особливості вторинної номінації у сучасному українському медичному дискурсі (*Лариса Шутак, Галина Навчук*)..... 454
ПІСЛЯСЛОВО..... 477

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

До 30-річчя кафедри сучасної української мови: крізь призму часу та особистостей

Кафедра сучасної української мови, що функціонує як окремий структурний підрозділ на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, відзначає своє 30-річчя. Історія її становлення розпочинається з часу заснування Чернівецького університету і створення на філософському факультеті кафедри української мови та літератури (1875 р.).

Сучасна науково-педагогічна діяльність кафедри ґрунтується на традиціях українознавчих студій, що їх започаткували Омелян Калужняцький, Гнат Онишкевич, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович, продовжили Олексій Савченко, Валентина Прокопенко, Іван Чередниченко, Юрій Карпенко, Іларіон Слинько, Ніна Гуйванюк, Дмитро Бучко, Костянтин Герман, Надія Бабич, Марія Кобилянська, Корній Лук'янюк, Тамара Заворотна та багато інших високоавторитетних науковців, які своєю невтомною працею сприяли розвитку мовознавства на Буковині та в Україні загалом.

Славні віхи кафедри сучасної української мови як наукової та навчальної інституції, що була створена 1 лютого 1994 р., означені діяльністю професора Ніни Гуйванюк – першого завідувача кафедри, потужного науковця, доктора філологічних наук, самобутньої елітарної особистості, залюбленої у свій фах, у красу та барви рідної мови. Вона змогла організувати колектив однодумців, створити наукову школу, представити у своїх працях актуальні проблеми синтаксису, діалектології та лінгводидактики.

За час існування кафедра здобула визнання в академічному світі, репрезентуючи вагомі наукові здобутки, здійснюючи важливу навчальну та культурно-просвітницьку діяльність, виховуючи юну еліту Української держави. Безсумнівна роль у формуванні молодого покоління належить потужному професорсько-викладацькому складу, у якому – шановані професори та доктори наук, доценти та кандидати наук, видатні освітяни, знані в Україні фахівці. У 2024 р. на кафедрі працює 11 науковців: 5 докторів філологічних наук (Людмила Ткач, Наталія Руснак, Олена Кульбабська, Світлана Шабат-Савка, Тетяна Гуцуляк), 6 кандидатів філологічних наук (Людмила Томусяк, Алла Антофійчук, Оксана Максим'юк, Наталія Шатілова, Іванна Струк, Галина Тесліцька). Актуальні монографічні праці, словники, навчально-методичні посібники і підручники з різних галузей лінгвістичного знання свідчать про високу професійну майстерність викладачів кафедри сучасної української мови, широчінь їхніх наукових пошуків.

Фаховий потенціал науково-педагогічних працівників кафедри сприяє створенню належного рівня підготовки майбутніх філологів, здобувачів наукових ступенів, учителів, перекладачів, секретарів, редакторів освітніх видань, коректорів, керівників аналітичних та культурно-мистецьких центрів. Усі навчальні дисципліни забезпечені робочими програмами, силабусами, методичними рекомендаціями та дистанційними курсами. На лекціях і практичних заняттях викладачі активно використовують сучасні інтерактивні технології, інноваційні методи та форми роботи, беруть активну участь в акредитації освітніх програм, здійснюють міжнародну діяльність, успішно виконують наукові теми, що увиразнюють багатовекторний розвиток українського мовознавства XXI ст.

Кафедра тісно співпрацює з Інститутом української мови НАН України, зокрема з відділом граматики та наукової термінології, із вітчизняними закладами вищої освіти, закладами фахової передвищої та загальної середньої освіти, з роботодавцями та органами студентського само-

врядування, здійснює сертифікацію вчителів, екзаменування державних службовців, проводить профорієнтаційну роботу, культурно-мистецькі заходи, популяризуючи українську мову, дбаючи про її розвиток і повноцінне функціювання в реаліях сьогочасся. Такий розлогий обшир роботи підпорядкований стратегічній меті кафедри – забезпечувати якісну підготовку висококваліфікованих та конкурентоспроможних спеціалістів у галузі філології, розвивати творчий і науковий потенціал студентів, формувати духовно багату особистість із притаманними їй патріотичними почуттями, високою культурою усного та писемного мовлення, широким фаховим кругозором.

Серед тих, хто творив і примножував традиції кафедри сучасної української мови, відомі дослідники в царині діалектології та лексикології (Ірина Зінченко, Сидонія Мойсюк, Лариса Чувашова, Василина Яківчик), фонетики та методики викладання української мови (Валентина Бузинська, Олена Кардащук, Оксана Мельничук, Юлія Пацаранюк), у сфері морфології та синтаксису (Василь Шинкарук, Лариса Бережан, Марія Личук, Наталія Попович, Любов Рабанюк, Тетяна Романюк, Валентина Чолкан), орфографії, орфоепії, пунктуації (Ніколетта Головач, Наталія Лехман, Тетяна Мороз, Наталія Попович, Наталія Соломатіна, Оксана Федунович-Швед, Василь Юрценюк та ін.).

Кафедра сучасної української мови свято береже пам’ять про своїх учителів, знаних науковців Чернівецького університету (Степана Смаль-Стоцького, Василя Сімовича, Івана Чередниченка, Іларіона Слинька, Валентини Прокопенко, Костянтина Германа, Ніни Гуйванюк), проводить семінари, круглі столи, читання, зокрема наукову конференцію «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», засвідчуючи тяглість традицій, велику любов до рідного слова та України.

З плином часу кафедра сучасної української мови не лише не втрачає власного обличчя, а продукує нові й креативні ідеї, демонструє українськоцентричні пріоритети, зміцнює співпрацю з академічною спільнотою, гідно відповідає на виклики сьогодення.

Справді, кафедра багата на події, дати, імена, тому святий обов'язок кожного з нас – шанувати пам'ять про учителів, тих, хто утверджував українську філологію в Чернівецькому університеті, хто творить сучасну лінгвістику, дбаючи про її смілий поступ, бо крізь призму часу, попри повномасштабне вторгнення росії на територію Української держави, яка обов'язково переможе в цій жорстокій війні, МОВА МАЄ ЗНАЧЕННЯ! Вивчаймо і плекаймо її, як паросць виноградної лози! Своєю натхненною працею розпросторюймо рідне СЛОВО на благословенній освітянській ниві! Вивищуймо патріотичні почування і посилюймо всім серцем та душею наше – УКРАЇНСЬКЕ!

Світлана ШАБАТ-САВКА –
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

РОМАН ПЕТРИШИН –
ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор фізико-математичних наук, професор

Кафедра сучасної української мови як структурний підрозділ Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича як один із найстаріших класичних університетів України на сьогодні слугує потужним центром науки, якісної освіти, культури і виховання на Буковині та в Україні загалом. У формуванні його іміджу беруть участь усі структурні підрозділи, професорсько-викладацький склад, студентство. Велика роль належить і кафедрі сучасної української мови, яка має глибокі українськоцентричні підвалини, закладені ще з 1875 р. – з часу заснування нашого університету.

Сучасне покоління викладачів кафедри підготовлене працею талановитих учених – Степана Смаль-Стоцького, Омеляна Калужняцького, Олексія Савченка, Івана Чередниченка, Іларіона Слинька, Ніни Гуйванюк та ін. В умовах сьогодення кафедра займає гідне рейтингове місце серед інших кафедр університету, здійснює ґрунтовні наукові дослідження, бере участь в акредитації освітніх програм, організовує наукові конференції, дбає про сприятливе середовище для студентів, проводить велику культурно-просвітницьку діяльність.

За свою історію кафедра відкрила нові наукові обрії тисячам молодих людей, створивши добру базу для студентів,

аспірантів та докторантів, употужнюючи напрацювання своїх попередників важливими досягненнями в навчально-методичній, науковій, міжнародній та гуманітарно-виховній сферах. Переконаний, що і надалі викладачі кафедри зберігатимуть свій унікальний науковий потенціал, багаторічні традиції любові до рідної мови, сприятимуть прогресу української академічної освіти та вітчизняного мовознавства.

Шановні ювілянти! Щиро вітаю з 30-річчям кафедри! Ювілей – ще одна приємна нагода відзначити ваш високий професіоналізм, інноваційні підходи до навчання та самовіддану працю. Ви творите славну історію Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, здійснюєте свій освітянський внесок у боротьбу з російськими окупантами заради перемоги та відбудови України. Бажаю процвітання, успіхів на лінгвістичній ниві, вагомих здобутків у підготовці висококваліфікованих фахівців-філологів, невичерпної творчої енергії, плідної праці на славу вітчизняної науки й освіти!

VIVAT ACADEMIA!
VIVANT PROFESSORES!

БОРИС БУНЧУК –
декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор

Кафедра сучасної української мови: здобутки й перспективи

Кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, що слугує потужним центром багатоаспектного вивчення української мови, відзначає своє 30-річчя. Щиро вітаю викладачів, студентів та випускників кафедри з прекрасною ювілейною датою, із заслуженим визнанням в академічному світі, з вагомими напрацюваннями в різновекторній парадигмі вітчизняного мовознавства та лінгводидактики.

Історія кафедри сучасної української мови нерозривно пов'язана з історією філологічного факультету, з відомими українськими вченими, які розвивали мовознавчу думку на Буковині. У славній когорті викладачів, що створили ґрунт для становлення кафедри, вирізняються постаті Степана Смаль-Стоцького, Василя Сімовича, Івана Чередниченка, Іларіона Слинька, Дмитра Бучка, Костянтина Германа, Надії Бабич та ін. Неоціненний внесок у створення кафедри здійснила доктор філологічних наук, професор Ніна Василівна Гуйванюк. Саме вона підготувала фаховий колектив науковців, по суті, сформувала синтаксичну школу, впізнавану у вітчизняному науковому просторі. Після Н. В. Гуйванюк кафедрою керувала доктор філологічних наук, професор Олена Кульбабська. Сьогодні кращі традиції керівництва кафедрою продовжує доктор

філологічних наук, професор Світлана Шабат-Савка.

Колектив кафедри, а це 11 викладачів із науковими ступенями докторів та кандидатів філологічних наук, успішно реалізовує низку завдань у навчально-методичній, науковій, виховній та міжнародній діяльності, проводить наукові конференції та круглі столи, репрезентує фундаментальні монографічні дослідження та якісні навчально-методичні посібники, бере активну участь у підготовці висококваліфікованих фахівців у галузях «Філології» та «Середньої освіти», конкурентоспроможних спеціалістів у різних сферах гуманітаристики.

Кафедра сучасної української мови займає високе рейтингове місце серед інших кафедр факультету. Викладачі кафедри – успішні гаранти освітніх програм, члени проєктних груп, екзаменатори Національної комісії зі стандартів державної мови, експерти Державної служби якості освіти в Чернівецькій області, члени журі Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, обласних олімпіад з української мови та літератури, Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Буковинської Малої академії наук учнівської молоді. Упевнений: колектив кафедри здатен успішно вирішувати будь-які завдання навчально-методичного, наукового та культурно-мистецького характеру. Запорука його успіху – поєднання досвіду, професіоналізму, наполегливості та самовідданої праці на освітянській ниві.

Вельмишановні колеги! Нехай ваш величезний науковий і творчий потенціал, чітка українськоцентрична позиція слугують розвитку та утвердженню української мови, сприяють зміцненню й розквіту Української держави! Бажаю натхненної праці, реалізації всіх задумів і сподівань, довгої та щасливої наукової долі, миру та перемоги Україні!

РОЗДІЛ 1

ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЯ: СТАНОВЛЕННЯ КАФЕДРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЧЕРНІВЕЦЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича – це один із найстаріших класичних університетів, який має свою славну історію. У різні часи він був і залишається осередком освіти, науки й духовності, центром культурного та громадського життя Буковини, сучасним потужним конкурентоспроможним закладом вищої освіти України. І філологічний факультет, який був створений у 1940 р., і кафедра української мови й літератури з часу заснування університету – з 1875 р., завжди долучалися й долучаються до його повноцінного розвитку, до європейського поступу, утверджуючи силу й велич українського слова.

Кафедру української мови та літератури (саме таку назву зафіксовано в різних довідниках) створено взимку 1875 р. як структурний підрозділ філософського факультету. Її очолив секретар університету **Кость ГАНКЕВИЧ**. Безпосередній стосунок до викладання філологічних дисциплін мав **Омелян КАЛУЖНЯЦЬКИЙ,** який з 1875 р. був професором філології, викладачем слов'янських мов, деканом філософського факультету, згодом і ректором університету. Він автор близько 100 наукових праць із проблем порівняльного слов'янського мовознавства, історії слов'янських мов, мовних особливостей старослов'янських і давньоукраїнських пам'яток, слов'янсько-румунських мовних зв'язків, палеографії, народознавства.

Степан Смаль-Стоцький

У 1877 р. кафедру очолив професор **Гнат ОНИШКЕВИЧ**. Після його смерті в жовтні 1885 р. завідувачем кафедри став **СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ**, який керував нею до листопада 1918 р. З його іменем пов'язаний важливий період становлення і розвитку досліджень у галузі української мови та літератури. В історію мовознавчої науки професор С. Смаль-Стоцький увійшов насамперед як автор першої української («руської») граматики, яку видав 1893 р. у Чернівцях разом із професором Т. Ґартнером.

У 1940 р. в університеті започаткував свою діяльність філологічний факультет. Цього ж року створено кафедру української мови. Викладацький склад сформувався з місцевих педагогів і приїжджих фахівців із Харкова, Дніпропетровська, Києва та інших міст. Очолив кафедру доцент **Василь ВАЩЕНКО** – автор багатьох праць з української діалектології та лінгвогеографії: «Полтавські говори» (1957), «Словник полтавських говорів» (1960), «З історії та географії діалектних слів» (1962), з української лінгвостилістики: «Стилістичні явища в українській мові» (1958), «Стилістика речення в українській мові» (1968). Йому належать підручники і посібники з сучасної української літературної мови для середньої та вищої школи: «Граматика української мови. Синтаксис» (1938), «Українська мова» (1959, 1961).

У період німецько-радянської війни частина викладачів та студентів була евакуйована, чимало з них мобілізовано до лав Червоної армії, відправлено на фронт. У часи окупації (1941–1944 рр.) університет реорганізовано в технікум.

У жовтні 1944 р. університет відновив свою діяльність. Кафедру української мови очолив **Іван КОЛЕСНИК**. З 1945 по 1947 кафедрою керував **Феодосій ГЕЛЕТА** – відомий поліглот.

Олексій Савченко

З вересня 1947 р. завідувачем кафедри був **Олексій САВЧЕНКО** – мовознавець-індоєвропеїст. Разом із колективом кафедри вивчав історію та діалектологію української мови, розробив теоретичні питання з морфології та синтаксису. Під його керівництвом виконані кандидатські дисертації Михайла Станівського та Валентини Прокопенко. Зокрема, М. Станівський проаналізував стан української літературної мови на Буковині в XIX столітті; дисертація В. Прокопенко «Лексика буковинських говорів (на матеріалі обстеження північно-східних районів Чернівецької області)» (1961) присвячена лексичним особливостям буковинської говірки.

Валентина Прокопенко

Валентина ПРОКОПЕНКО – автор близько 40 наукових праць, у яких проаналізовано питання діалектології, міжмовні контакти слов'янських та інших мов. Вона – упорядник статей до «Словника буковинських говірок» (2005), активна учасниця звітних наукових сесій і конференцій Чернівецького університету, діалектологічних нарадах, міжнародних конференціях в Україні.

З 1954 р. керівником кафедри був **Володимир ЛИМАРЕНКО**, який підготував спеціальний курс з українського правопису, читав лекції з історичної граматики української мови, брав участь у діалектологічних дослідженнях кафедри. На І Республіканській топонімічній нараді в листопаді 1959 р. виступив із доповіддю: «До характеристики місцевих топонімічних назв Північної Буковини».

Іван Чередниченко

У 1955–1963 рр. кафедру очолював **Іван ЧЕРЕДНИЧЕНКО** – відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, фахівець у галузі граматики, лінгвостилістики, фразеології, діалектології, автор шести книг і посібників для середньої та початкової школи.

За програмою, що її сформував І. Чередниченко, члени кафедри розпочали укладати словник буковинських говірок. За його ініціативою на філологічному факультеті створено наукове об'єднання лінгвістів, регулярно проводилися лінгвістичні читання. У 1957 р. за дорученням Міністерства освіти України Іван Григорович склав програму з курсу «Сучасна українська літературна мова», за якою підготував *«Збірник вправ з сучасної української мови»*, що вийшов двома виданнями (1955; 1958).

Чернівецький період діяльності І. Чередниченка ознаменований виданням важливих праць, зокрема – у 1959 р. вийшов навчальний посібник *«Складнопідрядні речення в сучасній українській мові»*, який за своєю новизною щодо кваліфікації складнопідрядних речень та оригінальністю, глибиною принципів їхньої класифікації не втратив актуальності і сьогодні.

У 1962 р. побачила світ праця *«Нариси з загальної стилістики»*, у якій висвітлено основні стилістичні властивості фонетики, морфології та синтаксису сучасної української літературної мови. Праця, що стала одним з кращих посібників для студентів філологічних факультетів університетів та педінститутів, репрезентувала посутні характеристики функціональних стилів української мови. У квітні 1963 р. Іван Чередниченко захищає її як докторську дисертацію.

У розвитку кафедри української мови домінують на той час три напрями: діалектологічний, синтаксичний, ономастичний. Виходять праці М. Вихристюка «Деякі особливості будови складного речення з підрядним

додатковим з сполучним елементом *як*» (1958) та К. Германа «Складні речення у буковинських говірках» (1967).

Основи ономастики у своїй науковій діяльності заклав Юрій КАРПЕНКО, якому належать ґрунтовні праці з топоніміки різних районів Чернівецької області. Згодом цю тематику продовжили Корній Лук'янюк, Дмитро Бучко, Лариса Кракалія (Чувашова), Людмила Тарновецька (Ткач).

Іларіон Слинько

З 1963 до 1989 рр. кафедру української мови очолював **Іларіон СЛИНЬКО** – видатний учений-лінгвіст, доктор філологічних наук, професор, талановитий і невтомний науковець-новатор, добросовісний та принциповий педагог. В історію українського мовознавства І. Слинько увійшов передусім як історик мови і синтаксист. Наукове осмислення складних проблем історичного синтаксису, натхненне й скрупульозне вивчення писемних пам'яток, рукописів та стародруків відображають його ґрунтовні фахові наукові студії: кандидатська та докторська дисертації «Синтаксис «Літопису С. Величка» (1954), «Дослідження з історичного синтаксису української мови XVII–XVIII ст. (історія предикативних, присвійних, об'єктних, просторових і часових зворотів)» (1971), монографії «Дослідження з історичного синтаксису української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (місцево-просторові звороти)» (1968); «Історія просторових зворотів з складними прийменниками в українській мові» (1968), навчальні посібники «Історичний синтаксис української мови за пам'ятками XIV–XVIII ст. (Часові звороти)» (1968), «Історія об'єктних зворотів української мови» (1969). Широкого визнання набули підручники вченого для студентів філологічних факультетів: «Історичний синтаксис української мови» (К.: Вища школа, 1973), «Історична граматика української мови» (К.: Вища школа, 1980; співавтори – М. Жовтобрюх, О. Волох, С. Самійленко, І. Слинько), «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» (К.: Вища школа, 1994; співавтори

– І. Слинько та його учні М. Кобилянська і Н. Гуйванюк). Збагативши синтаксичну теорію новими оригінальними ідеями, ці праці належить до фундаментальних синтаксичних студій, не втрачаючи своєї значущості та актуальності й нині.

Діапазон наукових зацікавлень професора Іларіона Слинька в царині синтаксису увиразнюють статті лінгводидактичного спрямування, що їх учений публікував у журналах «Мовознавство», «Дивослово», «Українська мова в школі», «Українська мова і література в школі», прагнучи поєднати досягнення наукової теорії з практикою й методикою викладання синтаксису в школі.

Здобувши високий науковий авторитет та визнання на філологічній ниві, зокрема в галузі синтаксису, учений заклав підвалини й очолив синтаксичну школу Чернівецького університету. Під його керівництвом захищено 5 кандидатських дисертацій: Надія Бабич (1972), Марія Кобилянська (1976), Ніна Гуйванюк (1977), Степан Перепелиця (1985), Іван Кобилянський (1986). Саме професор Іларіон Слинько зініціював і започаткував традицію проведення Всеукраїнської наукової конференції з актуальних проблем синтаксису, що згодом стала своєрідною візитівкою кафедри сучасної української мови.

У 1963 р. на кафедрі української мови працювала Зоя Іваненко, яка зосередила свої наукові інтереси в галузі синтаксису, підготувала працю «Система прийменникових конструкцій адвербіального значення» (1981).

З 1969 р. на кафедрі активно вела наукову діяльність у галузі фонетики та лексикології Тамара Заворотна, що відображено в її працях: «Побутова лексика в наддунайських говірках» (1965), «Побутова і технічна лексика в українських говірках» (1971); «Особливості народної номенклатури грибів у її зіставленні з науковими» (1972), «Програмовані завдання з фонетики сучасної української мови» (1982).

З 1989 до 1993 р. кафедру очолював **Дмитро БУЧКО** – відомий дослідник історії та ономастики української мови. Автор монографії «Походження назв населених пунктів

Покуття» (1990), укладач «Інверсійного словника ойконімів України» (2001).

З 1993 р. кафедру української мови очолювала **Надія БАБИЧ**, сферу наукових зацікавлень якої сформували актуальні питання з історії, фразеології та стилістики української мови («Фразеологія української мови» (1970); «Історія української літературної мови. Практикум» (1983), «Основи культури мовлення» (1990), «Практична стилістика і культура української мови» (2003).

Костянтин Герман

Активну наукову діяльність на кафедрі здійснював професор **Костянтин ГЕРМАН** – доктор філологічних наук, професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тема кандидатської дисертації – «Складні речення у буковинських говірках» (1968); тема докторської дисертації – «Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: фонетика, фонологія» (1997). Упродовж 1969 – 2001 рр. К. Ф. Герман був членом Міжнародної робочої групи «Загальнослов'янського лінгвістичного атласу», укладачем 26-ти полімовних лінгвістичних карт.

Важливими в науковому доробку вченого є праці «Взаємодія української літературної мови з територіальними діалектами» (1983), «Українські говірки Північної Буковини в історичному та лінгвогеографічному аспекті: фонетика, фонологія» (1995), «Атлас українських говірок Північної Буковини» у 2-х частинах (1995–1998).

Етапними для вивчення буковинських говірок стали «Словник буковинських говірок» (2005) та «Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів» (2006), до створення яких доклав свої зусилля і Костянтин Герман.

З 1 лютого 1994 р. на основі кафедри української мови утворено дві кафедри Чернівецького університету: кафедру

сучасної української мови і кафедру історії та культури української мови.

Ніна Гуйванюк

Отже, кафедра сучасної української мови як структурний підрозділ філологічного факультету була створена **1 лютого 1994 р.** Її першим керівником була доктор філологічних наук, професор **Ніна ГУЙВАНЮК** – високоавторитетний мовознавець, активна громадська діячка. Впродовж 1994–2013 рр. вона очолювала кафедру сучасної української мови.

Багата наукова спадщина Ніни Гуйванюк (понад 300 наукових праць) увійшла окремою віхою в історію української лінгвістичної науки. Ніна Василівна – беззаперечний авторитет у царині українського синтаксису, авторка теорій синтаксичної номінації та кореферентності. Її численні наукові та навчально-методичні праці з актуальних проблем синтаксису вналежнено до кращих надбань філологічної науки. З-поміж них: кандидатська дисертація «Засоби вираження присвійності в українській мові» (1982), докторська дисертація (1994) та однойменна монографія «Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць» (1999), фундаментальна колективна праця «Синтаксис сучасної української літературної мови: Проблемні питання» (1994), написана разом із проф. І. Слиньком та доц. М. Кобилянською; монографії у співавторстві з учнями «Способи реалізації іронії у структурі речення» (2009), «Нерозкладні компоненти у структурі речення» (2010), підручники та навчальні посібники з грифом МОНу для студентів філологічних факультетів ЗВО «Сучасна українська мова: Синтаксис. Збірник вправ» (1981; 1992, у співавт.), «Сучасна українська мова: Синтаксис. Лабораторний практикум» (1989, у співавт.), «Складні ускладнені речення» (2003, у співавт.), «Українська мова: Схеми, таблиці, тести» (2005, у співавт.), навчально-методичні

посібники для студентів-філологів «Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в реченні» (1997, у співавт.), «Питальні речення в сучасній українській мові» (2000, у співавт.), «Семантична структура тексту» (2000, у співавт.), «Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ» (2001, у співавт.), «Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речення» (2007, у співавт.) та ін.

Дослідницький обшир й еволюцію філологічних поглядів професора Ніни Гуйванюк, глибоку ерудицію в аналізі мовних фактів, що поєднують філологію із досягненнями інших галузей гуманітарного знання, засвідчують одноосібні монографії «Слово – Речення – Текст» (2009), «З голосу мами: Фольклорний світ села Волиці» (2013) та колективні наукові праці «Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів» (2006), «Говірки Буковини: бібліографічний покажчик» (2011), «Лексика родинних обрядів у буковинських говірках» (2015), «Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови» (2009, у співавт.), лексикографічна праця «Словник буковинських говірок» (2005; наук. редактор).

Незаперечний фаховий авторитет Н. В. Гуйванюк здобула й у галузі лінгводидактики як авторка численних шкільних підручників з української мови та літератури для учнів загальноосвітніх навчальних закладів, у т.ч. з навчанням мовами національних меншин. Навчальний посібник за її редакцією «Українська мова. Тестові завдання. 5–11 класи» (1999, 2006, 2012, у співавт.), що витримав кілька перевидань й увиразнює красу та націєоб'єднувальну силу рідного слова, визнаний серед учителів та абітурієнтів як надійний помічник у підготовці до зовнішнього незалежного оцінювання.

Проф. Ніна Гуйванюк продовжила синтаксичні традиції науковців Чернівецького університету – Івана Чередниченка та Іларіона Слинька, створила свою наукову школу. Під її керівництвом захищено 3 докторських (Наталія Руснак, Олена Кульбабська, Світлана Шабат-Савка) та 14 кандидатських дисертацій (Василь Шинкарук, Лариса Бережан (Маркуляк), Олена Кульбабська, Любов Рабанюк, Тетяна Романюк, Людмила Томусяк, Алла Агафонова

(Антофійчук), Світлана Шабат (Шабат-Савка), Валентина Чолкан, Ганна Валігура, Оксана Мельничук, Оксана Максим'юк, Юлія Пацаранюк, Юлія Руснак).

Ніна Гуйванюк повсякчас проводила значну культурно-просвітницьку роботу – входила до Національної комісії з питань правопису при Кабінеті Міністрів України, до Громадської ради при Чернівецькій обласній адміністрації, була автором і ведучою науково-популярної телевізійної передачі «Рідна мова», часто виступала перед вчителями міста й області, очолювала комісію щорічних конкурсів «Учитель року», Всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури, Міжнародного конкурсу української мови імені Петра Яцика та Міжнародного конкурсу з української мови та літератури імені Т. Г. Шевченка. Активна, ініціативна й працелюбна, вона була членом вченої та науково-технічної рад Чернівецького університету, заступником відповідального редактора «Наукового вісника Чернівецького університету: Слов'янська філологія», головою спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій Д 76.051.07 у Чернівецькому університеті; членом редколегії багатьох провідних українських наукових та науково-методичних видань, зокрема «Українська мова» (Інститут української мови НАН України), «Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах» (Міністерство освіти і науки України), «Українське мовознавство» (Київський університет), «Буковинський журнал» тощо.

За активну життєву позицію та високий професіоналізм проф. Н. Гуйванюк удостоєна відзнаки «Відмінник освіти України» (1995) та почесного звання «Заслужений працівник освіти України» (2009).

З серпня 2013 р. до березня 2020 р. кафедру очолювала доктор філологічних наук, професор **Олена КУЛЬБАБСЬКА**, у науковому фокусі якої перебувають функційна граматика і семантичний синтаксис української мови, ономасіологія та лінгвоперсонологія. Їй належить близько 300 наукових і навчально-методичних праць, одноосібна монографія «Вторинна предикація у простому реченні» (2011), низка публікацій у колективних

монографіях. У співавторстві з Н. Шатіловою вийшли дві монографії: «Пишу, як серце диктує… (Ідіостиль Сидора Воробкевича)» (2016), «Ім'я в науці. Професор Іларіон Синько» (2019); у співавторстві з Н. Гуйванюк і В. Кушніриком монографічно-довідкове видання «На шляху до наукового визнання: Діяльність спеціалізованої вченої ради Д 76.051.07 у Чернівецькому університеті за період із 2004 р. до 2013 р.» (2014). Під керівництвом проф. О. Кульбабської захистили кандидатські дисертації Наталія Шатілова, Марія Цуркан, Лара Кучурян, Галина Тесліцька, працює над докторською дисертацією доцент Юлія Руснак.

Із 3 березня 2020 р. кафедру очолює доктор філологічних наук, професор **Світлана ШАБАТ-САВКА**, сферу наукових зацікавлень якої формують актуальні питання комунікативної граматики української мови, категорійний та експресивний синтаксис, лінгвопрагматика та дискурсологія. Вона – авторка понад 250 наукових публікацій, що надруковані у вітчизняних фахових збірниках, у рейтингових міжнародних журналах і входять до наукометричних баз Scopus, Web of Science та Index Copernicus. Їй належать дві одноосібні монографії: «Категорія комунікативної інтенції в українській мові» (2014) та «Українськомовний питальний дискурс» (2019), колективні монографії «Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій» (2019) і «Українська філологія у XXI столітті» (2023). Під керівництвом проф. С. Шабат-Савки захистили кандидатську дисертацію з проблем ідіостилістики Галина Мораращ, дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія – Оксана Кравцова та Уляна Кемінь. Над докторською дисертацією працює доцент Алла Антофійчук.

Упродовж різних років імідж кафедри сучасної української мови формували такі мовознавці: Лариса Бережан, Валентина Бузинська, Ірина Зінченко, Олена Кардащук, Марія Личук, Сидонія Мойсюк, Юлія Пацаранюк, Наталія Попович, Любов Рабанюк, Тетяна Романюк, Валентина Чолкан, Лариса Чувашова, Василь Шинкарук, Василь Юрценюк, Валентина Яківчик та ін.

РОЗДІЛ 2

КАФЕДРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

2.1. Різновекторна діяльність кафедри: напрями та результати

Навчально-методична діяльність

Сьогодні на кафедрі, що здійснює навчально-методичну, наукову, міжнародну та культурно-просвітницьку діяльність, працює потужний колектив: 5 докторів філологічних наук (проф. Людмила Ткач, проф. Наталія Руснак, проф. Олена Кульбабська, проф. Світлана Шабат-Савка, доц. Тетяна Гуцуляк); 6 кандидатів філологічних наук (доц. Людмила Томусяк, доц. Алла Антофійчук, доц. Оксана Максим'юк, доц. Наталія Шатілова, доц. Іванна Струк, асист. Галина Тесліцька).

Завідувач кафедри сучасної української мови – професор **Світлана Шабат-Савка**. Лаборант кафедри – **Юлія Константинюк**, студентка III курсу спеціальності 014.01 «Середня освіта (українська мова та література)» філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Професорсько-викладацький склад кафедри забезпечує викладання обов'язкових і вибіркових навчальних дисциплін на філологічному факультеті: фонетики, орфографії, лексикології, лексикографії, фразеології, морфеміки, словотвору, морфології, синтаксису та пунктуації сучасної української мови; методики викладання української мови в закладах загальної середньої та вищої освіти, української діалектології, етнолінгвістики й лінгвістики тексту для студентів першого (бакалаврського) та

другого (магістерського) освітніх рівнів зі спеціальностей «Середня освіта (українська мова та література)» і «Філологія (українська мова та література)». Це низка вибіркових дисциплін, що їх постійно обирають студенти для формування своїх індивідуально-освітніх траєкторій:

• *для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*: «Практикум з української мови, «Мовностилістичні особливості українських перекладів Біблії», «Складні випадки пунктуації», «Українська мова в перекладацькій практиці ХХ – поч. ХХІ ст. у зв'язку з методикою викладання в ЗЗСО», «Спецкурс із проблем викладання української мови в ЗЗСО», «Методика мовленнєвого розвитку учнів на уроках української мови в ЗЗСО» «Методика викладання граматики в ЗЗСО», «Етнолінгвістика»;

• *для другого (магістерського) рівня вищої освіти*: «Магістерський семінар з сучасної української мови», «Лінгвістика тексту», «Комунікативна лінгвістика і дискурсивно-жанрові регістри спілкування», «Медіалінгвістика», «Основи синтаксичної номінації», «Рекламний стиль в українській мові», «Соціолінгвістика і міжкультурна комунікація», «Лексична номінація в соціокультурному аспекті», «Психолінгвістика», «Лінгвосинергетика»; «Позакласна робота з української мови в ЗЗСО», «Науковий семінар з проблем вивчення та викладання сучасної української мови у ЗЗСО», «Методика мовного розбору в ЗЗСО»;

• *для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти*: «Мовна особистість як суб'єкт комунікації», «Роль метафоричних процесів у пізнавальному досвіді людини та в утворенні образних одиниць української мови», «Мова й людина: антропоцентричні парадигми сучасних лінгвістичних досліджень», «Комунікативно-інтенційний простір українськомовного дискурсу», «Багатовекторність діалектних досліджень Північної Буковини».

На факультеті іноземних мов викладачі забезпечують викладання таких освітніх компонентів: «Сучасна українська мова», «Культура української наукової мови»; на факультеті педагогіки, психології та соціальної роботи – навчальну дисципліну «Сучасна українська мова з практикумом».

Професорсько-викладацький склад кафедри бере активну участь в акредитації освітніх програм:

• **Наталія Руснак** – гарант ОНП «Філологія» спеціальності 035 Філологія третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти;

• **Світлана Шабат-Савка** – гарант ОПП «Українська мова та література» спеціальності 035 Філологія другого (магістерського) рівня вищої освіти;

• **Алла Антофійчук** – член проєктних груп ОПП «Українська мова та література» спеціальності 035 Філологія другого (магістерського) рівня вищої освіти; ОПП «Українська мова та література» спеціальності 035 Філологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

• **Іванна Струк** – член проєктних груп ОНП «Філологія» спеціальності 035 Філологія третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти; ОПП «Європейські славістичні студії. Польська мова» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти;

• **Олена Кульбабська** – член проєктної групи ОПП «Українська мова та література» спеціальності 014 Середня освіта другого (магістерського) рівня вищої освіти;

• **Галина Тесліцька** – член проєктної групи ОПП «Українська мова та література» спеціальності 035 Філологія другого (магістерського) рівня вищої освіти;

• **Наталія Шатілова** – член проєктної групи ОПП «Українська мова та література» спеціальності 014 Середня освіта першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Тандем викладача і студента яскраво представлений у процесі діалектологічної, наукової, ознайомлювальної, педагогічної та асистентської практик – обов'язкових компонентів освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, що засвідчує готовність студента брати безпосередню участь в освітньому процесі, представляти практичне застосування попередньо набутих теоретичних знань у професійній діяльності, сповна реалізувати свій інтелект, ерудицію, творчий потенціал та організаторські здібності на посаді вчителя та класного керівника в закладах загальної середньої освіти, викладача в закладах вищої освіти.

Викладачі кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, зокрема – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Світлана Шабат-Савка, доктор філологічних наук, доцент Тетяна Гуцуляк, кандидат філологічних наук, доцент Алла Антофійчук, кандидат філологічних наук, доцент Іванна Струк, кандидат філологічних наук, асистент Галина Тесліцька, пройшли навчання в Державній службі якості освіти України у вересні 2023 р. для забезпечення третього етапу сертифікації педагогічних працівників, успішно склали іспит та зараховані до загального списку експертів, які можуть бути залучені до оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури, що реалізують Державний стандарт базової середньої освіти на першому циклі у 2023 р.

Викладачі кафедри (С. Шабат-Савка, Н. Руснак, О. Кульбабська, А. Антофійчук, О. Максим'юк, І. Струк, Г. Тесліцька, Н. Шатілова) взяли участь в освітньому проєкті «НМТ на максимум», що його зініціював Студентський парламент Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (А. Капаци – голова студентського парламенту, лаборант кафедри сучасної української мови) спільно з Департаментом освіти і науки Чернівецької ОВА (2023 р.).

Кафедра слугує платформою для проходження стажування науково-педагогічних працівників закладів вищої та фахової передвищої освіти України, надає можливість підвищити кваліфікацію педагогічним працівникам закладів загальної середньої освіти Чернівецької області.

Наукова діяльність

Наукова тематика кафедри зосереджена на вивченні низки актуальних питань сучасного українського мовознавства:

1. Лінгвосинергетичні параметри функціювання різнорівневих мовних одиниць у дискурсивно-жанрових та стилістичних формах української мови.

2. Синтаксис української мови: формально-граматичні, функційно-семантичні та комунікативні параметри.

3. Соціолінгвістичний та антропоцентричний контекст студіювання мовних одиниць.

4. Комунікативна лінгвістика та лінгвопрагматика.

5. Діалектне мовлення в багатовекторній парадигмі дослідження.

6. Образна деривація в аспекті словотворення та лексикографії.

7. Письменницький мовостиль.

8. Лінгвоперсонологія.

9. Інноваційна лінгводидактика.

Упродовж 2005–2020 рр. викладачі кафедри виконували фундаментальні наукові дослідження: «Функціонування сучасної української мови на тлі взаємодії локальних чинників та загальноєвропейських тенденцій», «Вербальні й невербальні ресурси української мови: історичний і сучасний аспекти комунікації», «Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування і розвитку мовних одиниць» (керівник – проф. Ніна Гуйванюк), «Історико-філологічна спадщина Василя Сімовича: статті, документи, матеріали», «Буковинські студії-5» (керівник – проф. Людмила Ткач), «Розмовне та діалектне буковинське мовлення: комунікативно-прагматичні й етнолінгвістичні параметри», «Антропоцентричні парадигми сучасних лінгвістичних досліджень» (керівник – проф. Олена Кульбабська). З 2020 р. викладацький склад та здобувачі наукових ступенів кафедри працюють над плановою темою «Різнорівневі мовні одиниці в синергетичній парадигмі сучасної лінгвістики» (керівник – проф. Світлана Шабат-Савка).

На кафедрі діє аспірантура та докторантура.

Зусиллями викладачів кафедри видано ґрунтовні наукові праці: «Словник буковинських говірок» (за редакцією проф. Н. Гуйванюк; 2005), двотомне видання праць В. Сімовича (упоряд. і передмова проф. Л. Ткач; 2005); «Буковинські говірки. Хрестоматія» (укл.: Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська; 2007); «Буковинські говірки: бібліографічний покажчик» (укл.: Н. Гуйванюк, Н. Руснак; 2012);

колективну монографію «Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій. Ніні Василівні Гуйванюк» (за заг. ред. О. Кульбабської; 2019); низку навчальних і навчально-методичних посібників із грифом МОН: «Українська мова. Тестові завдання. 5–11 класи» (Н. Гуйванюк, О. Кульбабська, О. Кардащук, Н. Руснак, Л. Томусяк; 2016), «Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови» (Н. Гуйванюк, О. Кульбабська, О. Кардащук; 2016), а також із грифом ЧНУ: «Основи мовознавчих досліджень» (О. Кульбабська, Н. Шатілова; 2012), «Пунктуація української мови» (С. Шабат-Савка, О. Максим'юк, Н. Шатілова; 2016), «Крок у професію. Методика викладання української мови» (О. Кульбабська, О. Кардащук; 2017), «Морфологія: іменні частини мови» (С. Шабат-Савка, А. Агафонова; 2018), «Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології» (Н. Руснак, О. Максим'юк, І. Струк, Л. Томусяк; 2019), «Крок у професію. Щоденник-звіт із асистентської практики магістрантів-філологів» (О. Кульбабська, 2019); «Односкладні речення в сучасній українській мові» (С. Шабат-Савка, А. Антофійчук, Г. Тесліцька, 2021); «Етнолінгвістика: українська мова» (П. Гриценко, Н. Руснак, Ю. Руснак, І. Струк, 2022); «Крок у професію. Методика навчання української мови у вищій школі» (О. Кульбабська, Н. Шатілова, 2022).

Викладачі кафедри беруть активну участь у підготовці та атестації кадрів для ЗВО у форматі опонування докторських і кандидатських дисертацій, у роботі спеціалізованих учених рад, в експертних комісіях, входять до редколегій фахових збірників, забезпечують викладання навчальних дисциплін для здобувачів освітньо-наукового рівня «Доктор філософії» (PhD).

З 1997 р. кафедра проводить наукову конференцію «Актуальні проблеми синтаксису», яку ще в 1965 р. започаткував проф. Іларіон Слинько; організовує наукові семінари, круглі столи, читання, присвячені відомим мовознавцям, учителям, загалом актуальним питанням українського мовознавства. Це низка наукових форумів: Всеукраїнська наукова конференція «Розвиток української

філології на Буковині» (2000); Міжнародна наукова конференція «Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин» (2005); Міжнародна наукова конференція «Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби» (2009); Всеукраїнський науковий семінар «Пріоритетні напрями сучасних мовознавчих досліджень» на пошану професора Ніни Гуйванюк (2009); Всеукраїнські наукові читання «Діалектна мова: сучасний стан і перспективи дослідження» до дня пам'яті діалектолога Валентини Прокопенко (2011), Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» до 100-річчя від дня народження професора Іларіона Слинька (2012), Міжнародні наукові читання «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвячені пам'яті проф. Ніни Гуйванюк (2014; 2019); наукові читання «Лінгвістичні дослідження чернівецьких науковців: постаті, напрями, проблеми» до 145-річчя з дня заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2020); Всеукраїнська наукова інтернет-конференція «Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс» з нагоди 150-річчя від дня народження Лесі Українки (2021); круглий стіл «Мовознавча спадщина академіка Олександра Мельничука» (2021), круглий стіл «Українська синтакса кінця XIX – першої третини XX ст. (2023).

Позитивний резонанс в академічному світі викликала Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвячена 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька, що відбулася 16–17 червня 2022 р. на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Проведення наукового зібрання зініціювала кафедра сучасної української мови, розуміючи велич і багатогранність феномена професора Іларіона Слинька – ученого і педагога, праці якого справедливо увійшли до фонду кращих надбань філологічної

науки, яскраво представили процес формування синтаксичної системи української мови на національній основі.

Попри жорстоку війну, що її розпочала російська федерація проти України, в науковому форумі взяли участь понад 100 науковців з академічних установ і закладів вищої освіти України (Інституту української мови Національної академії наук України, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Донецького національного університету імені Василя Стуса, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Ужгородського національного університету, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка, Національного університету біоресурсів і природокористування України, Криворізького державного педагогічного університету, Бердянського державного педагогічного університету, Буковинського державного медичного університету, Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, Харківського національного педагогічного університету імені Г. Сковороди, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Харківського національного університету міського господарства імені О. Бекетова, ПВНЗ «Буковинський університет». Харківської державної академії дизайну і мистецтв, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту).

З вітальним словом до учасників конференції звернулися: ректор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор фізико-математичних наук, професор Роман Петришин; директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор Павло Гриценко; декан філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор філологічних наук, професор Борис Бунчук; онук професора Іларіона Слинька – Василь Слинько. Захід модерувала Світлана Шабат-Савка – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

На пленарному засіданні виголошено низку цікавих доповідей (проф. Павло Гриценко, проф. Людмила Ткач, проф. Олена Кульбабська, проф. Інна Завальнюк, проф. Наталя Кондратенко, проф. Людмила Марчук, проф. Володимир Барчук, проф. Наталія Руснак, проф. Світлана Шабат-Савка), що демонстрували сьогочасся наукової спадщини професора Іларіона Слинька, репрезентували актуальні проблеми та ключові поняття сучасного синтаксису в його комунікативному та прагматичному аспектах, поглиблювали ідеї експресивного, функційного, історичного та діалектного синтаксису української мови. Подальша робота конференції розгорнулася в семи секціях, у яких узяли участь не тільки відомі мовознавці, а й аспіранти, учителі, студенти, які актуалізували у своїх доповідях новітні напрями синтаксичної теорії, представляли наукові спостереження у сфері лінгводидактики, засвідчували важливість напрацювань професора Іларіона Слинька.

Посутнім складником освітнього процесу, що забезпечує якісну підготовку фахівців спеціальностей 035 «Філологія (українська мова та література)» і 014 «Середня освіта (українська мова та література)», слугує наукова робота, зокрема – студентські конференції, що відображають спільне прагнення викладача і студента досягнути високої результативності в царині пізнавального дискурсу. Щорічні наукові форуми демонструють конструктивну дискусію

з актуальних питань комунікативного синтаксису та лінгвопрагматики, лексикології та фразеології, з лінгвістики тексту та лінгводидактики, засвідчують глибокі фахові знання й аналітичні здібності студентів, уміння обґрунтовувати результати власних досліджень, формулювати переконливі висновки й окреслювати перспективи наукових спостережень. Професорсько-викладацький склад кафедри постійно працює та вдосконалює систему науково-дослідної роботи зі студентами, розширює та оновлює тематику курсових досліджень, репрезентуючи в освітньому процесі новітні напрями лінгвістики XXI ст.

Міжнародна діяльність

Міжнародна діяльність кафедри сучасної української мови представлена в різних формах і відображає активний дослідницький пошук викладачів, аспірантів та студентів, має безпосередній стосунок до підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу кафедри, публікацій у закордонних виданнях, студентської мобільності в контексті подвійного дипломування в рамках угоди між Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та Ягеллонським університетом, Поморською академією (Польща). Так, за програмою подвійного дипломування з 2017 по 2023 рр. навчались такі студенти філологічного факультету: Ірина Качмар, Романна Брездень, Тетяна Гриць-ків, Ірина Леонтій, Альона Голуб, Дмитро Плантон, Надія Тимків, Наталія Шалайко, Наталія Лейберюк, Анна-Діана Вікованюк, Анастасія Гаврильчик, Тетяна Міжінська, Людмила Борщик, Надія Райчук.

В умовах сьогодення важливим є проходження наукового стажування за кордоном. Зокрема таке стажування пройшли: С. Шабат-Савка у Вищій лінгвістичній школі (Польща), у Сучавському університеті «Штефан чел Маре» (Румунія); Н. Шатілова – у Венеціанському університеті Ка' Фоскарі (Італія); І. Струк – у Люблінському католицькому університеті імені Яна Павла II (Польща); І. Струк, Г. Тесліцька – у Полонійній академії (Польща); Т. Гуцуляк – у Єнському університеті імені Фрідріха Шиллера (Німеччина).

24 листопада 2023 року викладачі кафедри сучасної української мови (Гуцуляк Т. Є., Струк І. М., Тесліцька Г. І., Ткач Л. О., Шабат-Савка С. Т.) разом зі студентами філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича відвідали Сучавський університет «Штефан чел Маре» (Румунія) з метою обміну досвідом у викладанні українознавчих дисциплін, обговорення спільних наукових проєктів з дослідження українсько-румунських культурних зв'язків та з нагоди відзначення 160-річчя від дня народження Ольги Кобилянської. Цей науково-просвітницький захід відбувся за ініціативи професора Людмили Ткач, підтримки Відділу міжнародних зв'язків та відповідно до наказу ректора Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – професора Романа Петришина.

Гуманітарно-виховна діяльність

Кафедра сучасної української мови здійснює потужну культурно-просвітницьку діяльність, спрямовану на відродження національної культури, традицій, мови, активізацію родинного та морально-правого виховання молодого покоління. Це низка *літературно-мистецьких заходів* до *Дня української писемності та мови* («Моя прекрасна українська мово, найкраща пісне в стоголоссі трав», «Яке прекрасне рідне слово! Воно – не світ, а всі світи», «У рідному слові мелодія сонця крилата», «Бо мова має значення»), до *Міжнародного дня рідної мови* («У рідній мові посміхаюсь», «Рідна мова – то сила культури, а культура – то сила народу»); до *Всесвітнього дня вишиванки* («У вишиванці – таїна столінь», «З вишиванкою в серці»); відзначення важливих подій в історії України («Буковинське Віче: погляд у минуле»; «Українське козацтво: витоки, духовні цінності, сучасність»); *мовознавчі змагання*: брейн-ринг «Лінгвістичний словограй», лінгвістична гра «Причасти мене розмовою – українською мовою»; *ушанування творчих особистостей*: науково-мистецькі читання «Горизонталі й вертикалі професора Ніни Гуйванюк» (2023); до 300-ліття від дня народження Григорія Сковороди,

видатного українського гуманіста, філософа, поета, педагога, музиканта культурно-мистецький захід «Роби те, для чого народжений» (2022), інтелектуальна лінгвістична гра «Світ ловив мене, та не спіймав!»; *зустрічі з відомими людьми*: з письменниками – Іваном Драчем, Дмитром Павличком, Володимиром Яворівським, Сергієм Жаданом, Марією Матіос, Юрієм Рибчинським та ін.; з мовознавцями – Павлом Гриценком, Катериною Городенською, Надією Сологуб, Ларисою Масенко, Олександром Авраменком; із журналістом та публіцистом Тарасом Марусиком та ін.

Ті чи ті культурно-просвітницькі заходи відбувалися за підтримки проректора з науково-педагогічної роботи з питань навчально-виховного процесу, професора Тамари Марусик.

Популяризуючи українську мову, увиразнюючи престижність спеціальностей філологічного факультету, кафедра здійснює важливу профорієнтаційну роботу, проводить низку заходів («Сучасне суспільство потребує фахівців у сфері української філології», «Вибір професії у сфері української філології – запорука успішного майбутнього», «На порозі професійного становлення»), усвідомлюючи важливість професійного самовизначення молоді, їхньої чіткої соціально-професійної орієнтації в сучасному світі.

Важливою формою тісної співпраці викладачів та студентів філологічного факультету є ***науковий гурток української мови*** (керівник – доц. Алла Антофійчук), що має на меті поглибити знання з української мови, її усного та писемного виявів, формувати аналітичне мислення, розвивати лінгвістичну компетенцію, творчі здібності та комунікативні можливості студентів, плекати повагу до корифеїв української філології, виховувати національно свідому, патріотично налаштовану особистість. До гуртка залучені здобувачі першого та другого рівнів вищої освіти.

Гуртківці не залишаються осторонь культурно-освітнього життя Буковинського краю. У засіданнях гуртка неодноразово брали участь члени Чернівецького обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка – Остап Савчук, Марія Пелех, Іван

Дерда. Постійними учасниками засідань наукового гуртка є працівники Чернівецької обласної універсальної бібліотеки імені М. Івасюка та Чернівецького обласного краєзнавчого музею.

На засіданні гуртка до Дня вишиванки завідувач дослідного експозиційного відділу археології, історії середніх віків і нової історії краю Чернівецького обласного краєзнавчого музею Оксана Драгомирецька виступила з пізнавальною етнографічною доповіддю про традиційний одяг буковинців у зібранні музею, акцентувавши на особливостях буковинської вишитої сорочки у розрізі екскурсу в історію традиційного одягу жителів краю, умов й технології виготовлення сировини для нього, давніх традицій вишивки, символізму орнаментів різних регіонів Буковини.

Студенти філологічного факультету на засіданнях гуртка мають можливість послухати доповіді відомих мовознавців, літературознавців, мистецтвознавців, істориків. До прикладу, на засіданні, приуроченому Дню української писемності та мови, з науковою доповіддю, що стосувалася аспектів елітарної мовної особистості, виступила доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Алла Романченко. Член Ради стейкхолдерів філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат філологічних наук, методист науково-методичного відділу дослідження й популяризації традиційної культури Буковинського центру культури і мистецтва Іванна Стеф'юк репрезентувала доповідь «Діалект як метод артгіпнозу», «Сорочка як гонор і сорочка як знак». Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Олександр Попович на засіданні «Мово рідна, слово рідне! Хто вас забуває, Той у грудях не серденько, А лиш камінь має» (С. Воробкевич) виголосив доповідь про розвиток української періодики на Буковині, а кандидат філологічних наук, асистент кафедри української літератури Ольга Меленчук представила антологію «Я – українець. Я – українка. Ми – українці» (співупорядник – професор Богдан Мельничук). На тематичному засіданні наукового гуртка, приуроченому Шевченківським

дням, Оксана Драгомирецька виступила з доповіддю «Тарас Шевченко в духовному полі Буковини кінця XIX – початку XX ст.». Мистецтвознавчі доповіді виголошували доцент кафедри фізіології Буковинського державного медичного університету, член громадської організації «Вишиваний дивотвір», майстриня вишивки Олена Ясінська та заслужений діяч мистецтв України, журналіст, педагог, етнограф, художник-модельєр, дизайнер, колекціонер, лавреат численних премій Микола Шкрібляк.

У засіданнях гуртка беруть участь науковці, митці, культурні діячі не лише Буковини, України, й з інших держав. Так, гостями засідання гуртка «У рідному слові мелодія сонця крилата, гармонія світу з тендітними нотками душі» були голова Буковинської філії СУРу, член Спілки письменників України та Румунії, лавреат Премії імені Д. Загула та Премії імені Ю. Яновського Михайло Трайста, головний редактор літературно-культурного журналу українських письменників Румунії «Наш голос», поетеса, лавреат Літературно-мистецької премії імені О. Кобилянської Ірина Мойсей.

Члени гуртка української мови беруть участь у міжнародних конкурсах (Міжнародний мовно-літературний конкурс імені Т. Шевченка та Міжнародний конкурс знавців української мови імені П. Яцика), у всеукраїнських олімпіадах з української мови та літератури.

Для викладачів кафедри творча співпраця з обдарованими учнями та студентами, участь у складі журі Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, Міжнародного конкурсу української мови імені Петра Яцика, Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Буковинської Малої академії наук, обласної олімпіади з української мови – важливий компонент професійної діяльності.

Кафедра сучасної української мови за показниками своєї різновекторної діяльності входить у рейтинг кращих кафедр Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

2.2. Кафедра сучасної української мови в особистостях: 2024 рік[1]

СВІТЛАНА ТАРАСІВНА ШАБАТ-САВКА –
доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 21 вересня 1973 р. у с. Олеша Монастирського (нині Чортківського) району Тернопільської області.

У 1988 р. закінчила з похвальною грамотою Олешівську восьмирічну школу, у 1990 р. – з медаллю середню школу в с. Ковалівка Монастириського району Тернопільської області.

У вересні 1990 р. вступила на філологічний факультет Чернівецького державного університету, який закінчила в червні 1995 р., одержавши диплом з відзнакою зі спеціальності «Українська мова і література» та рекомендацію в аспірантуру.

Уся професійна діяльність пов'язана з Чернівецьким університетом. З 1 вересня 1995 р. – викладач, з 1997 р. – асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, з 2003 р. – доцент, з 2016 р. – професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Протягом 1997–2000 рр. навчалася в аспірантурі, яку закінчила достроково, успішно захистивши дисертацію в

[1] *Інформацію про науково-педагогічних працівників подано в їхній редакції.*

28 червня 2020 р. у Прикарпатському державному університеті імені Василя Стефаника (науковий керівник – проф. Гуйванюк Н. В.). Була стипендіатом стипендії Кабінету Міністрів України (2000).

Тема кандидатської дисертації – «*Категорія питальної модальності в сучасній українській мові*». У науковому дослідженні окреслено лінгвістичний статус категорії питальної модальності, установлено співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в структурі питального речення, описано комплекси питально-модальних реалізацій запиту. На основі ґрунтовного вивчення фактичного матеріалу здійснено системний аналіз питальних речень з урахуванням їх формально-граматичних, структурно-семантичних і комунікативно-функціональних особливостей; визначено місце питальних висловлень у реєстрі синтаксичних одиниць, що протиставляються непитальним структурам; систематизовано функціональні вияви власне-питальних і невласне-питальних речень; з'ясовано стилістичну та текстотвірну роль питальних конструкцій. У результаті дослідження встановлено, що речення питальної модальності репрезентують формально-семантичну єдність, яка полягає у вираженні багатоаспектного когнітивного процесу та в реалізації комунікативно-прагматичних функцій, актуалізація яких відбувається в певних контекстах і залежить від комунікативних інтенцій мовця.

Ключові слова: модальність, питальна модальність, запит, комунікативна інтенція, мовленнєва діяльність, адресатність, власне-питальні речення, невласне-питальні речення, комунікативно-прагматична функція, текст.

Упродовж 2010–2013 рр. – навчання в докторантурі, після закінчення якої 5 листопада 2014 р. в Інституті української мови Національної академії наук України успішно захистила докторську дисертацію (науковий консультант – проф. Гуйванюк Н. В.).

Тема докторської дисертації – «*Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви*». У науковій роботі комплексно досліджено категорію комунікативної інтенції в українській

мові. Визначено її місце серед лінгвістичних термінопонять, запропоновано типологію інтенцій, що оптимально репрезентує феномен людського буття і план мовної вербалізації. Обґрунтовано міжрівневий категорійний статус комунікативної інтенції, представлений модально-інтенційними конструкціями, реченнєвими еквівалентами, дискурсивними висловленнями і детермінований соціокультурним простором та ментальністю українського народу. Усебічно схарактеризовано граматичну базу експлікації категорії комунікативної інтенції, її антропоцентричні та когнітивно-ментальні параметри, зв'язок із мовцем – основним репрезентантом інтенційних обширів людської комунікації, з'ясовано роль інтенції у процесах текстотворення та в організації толерантного / атолерантного спілкування.

Уперше в українському мовознавстві на багатому ілюстративному матеріалі проаналізовано категорію комунікативної інтенції в контексті дискурсивно-стильової та жанрової диференціації текстової комунікації, визначено специфіку вербалізації інтенцій у діалогічному та монологічному мовленні. Виокремлено інтенційну домінанту художнього, розмовного, публіцистичного, епістолярного, конфесійного, наукового, офіційно-ділового дискурсів та дискурсу фатичної комунікації, систематизовано лінгвістичні засоби вербалізації комунікативних інтенцій.

Ключові слова: комунікативна інтенція, міжрівнева категорія, мовець, когнітивно-ментальні інтенції, комунікативно-модальні інтенції, суб'єктивно-модальні інтенції, дискурсивно-жанрові інтенції, метакомунікативні інтенції, модально-інтенційні висловлення, еквіваленти речення, дискурс, текст.

Протягом 2004–2020 рр. С. Т. Шабат-Савка – заступник декана філологічного факультету з навчально-виховної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Із 3 березня 2020 р. завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Проф. Світлана Шабат-Савка – член редколегії фахових академічних видань та збірників України: «Українська мова», «Лінгвостилістичні студії», «Актуальні питання суспільних наук та історії медицини»; екзаменатор Національної комісії зі стандартів державної мови; експерт оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури Державної служби якості освіти України в Чернівецькій області; офіційний опонент на захистах докторських і кандидатських дисертацій; гарант ОПП «Українська мова та література» спеціальності 035 Філологія другого (магістерського) рівня вищої освіти в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Упродовж 2017–2021 рр. – член спеціалізованої вченої ради Д 76.051.07 із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – «Українська мова» та 10.02.04 – «Германські мови» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Протягом 2021–2023 рр. голова спеціалізованих вчених рад щодо захисту дисертацій, поданих на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Проф. Світлана Шабат-Савка – активна учасниця міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій, конгресів, семінарів, круглих столів, вебінарів; організаторка наукових конференцій, зокрема Всеукраїнської конференції «Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс» (2021), «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (2022), співорганізаторка Всеукраїнського наукового семінару «Пріоритетні напрями сучасних мовознавчих досліджень» на пошану професора Ніни Гуйванюк (2009), Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасна українська нація: мова, історія, культура» (2016), Міжнародної наукової конференції «Українська мова і сфера сакрального» (2016), Міжнародної наукової

конференції «Михайло Івасюк – письменник, учений, педагог, громадянин (до 100-річчя від дня народження)» (2017), Міжнародної наукової конференції «Літературний процес на Буковині від початків до сьогодення», присвяченої 60-річчю Чернівецької обласної організації Національної спілки письменників України (2018), Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мовно-літературна освітня галузь: розроблення, впровадження нових методик та практик навчання» (2023), наукового семінару «Буковинська шевченкіана» (2024).

Постійно працює над підвищенням свого професійного рівня: наукове стажування «Синтаксис уснорозмовного мовлення: українсько-румунський дискурс» у Сучавському університеті «Штефан чел Маре» (Румунія, 2016); наукове стажування у Вищій лінгвістичній школі (Польща, WSL, 01.02.2020); сертифікат (Certyfikat znajomości języka obcego), який підтверджує високий рівень володіння польською мовою (рівень B2, 2020); наукове стажування «Синтаксична система української мови в аспекті лінгвосинергетики та дидактики» (Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021); вебінар «Рідномовна і багатомовна освіта у контексті сталого розвитку суспільства», присвячений Міжнародному дню рідної мови (Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2023), підвищення кваліфікації «НУШ: базова середня освіта» (МОН України; ГО «Освіторія», 2023); «Підготовка експертів до оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури, які реалізують Державний стандарт базової середньої освіти на першому циклі у 2023 р.» (Державна освітня установа «Навчально-методичний центр з питань якості освіти», 2023).

Коло наукових зацікавлень – комунікативна граматика, категорійний та експресивний синтаксис, лінгвопрагматика, дискурсологія.

Авторка більше 250 наукових праць, що надруковані у вітчизняних фахових збірниках, у рейтингових міжнародних журналах і входять до наукометричних баз Scopus, Web of Science та Index Copernicus.

Наукові праці

І. Монографії

1. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: «Букрек», 2014. 412 с.

2. Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2019. 332 с.

3. Шабат-Савка С. Т. Комунікативний синтаксис української мови: до проблеми визначення термінопонять та категорій. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2019. С. 285–321.

4. Шабат-Савка С. «Не продається отча хата»: патріотизм як мовно-естетична домінанта поезії Богдана Мельничука. *Українська філологія у XXI столітті:* колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 38–48.

ІІ. Наукові статті

1. Шабат-Савка С. Т. Фігурально-риторичні конструкції як мовно-естетичні маркери інтенцій мовця. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 43. С. 109–116.

2. Шабат-Савка С. Функційно-змістовий потенціал інтенцій сакральності в релігійному дискурсі. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Романослов'янський дискурс. Чернівці: Видавничий Дім «Родовід», 2016. Вип. 772. С. 21–26.

3. Шабат-Савка С. «Бо ти така, як із колядки вийшла» (Вербалізація інтенцій люб'язності в українськомовному дискурсі). *Культура слова*. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. Вип. 84. С. 113–122.

4. Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний простір наукового дискурсу : лексико-граматичні засоби вербалізації. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*:

editori: Katalin Balázs и Ioan Herbil. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Ştiință, 2016. С. 187 – 197.

5. Shabat-Savka S. Potențialul comunicativ-intențional al indicilor de comunicare nesegmentabili în structurile dialogate: discursul ucraineano-român / Svitlana Shabat-Savka. *Meridian critic*: Annals Ştefan cel Mare University of Suceava: Philology series. Suceava: «Ştefan cel Mare» University of Suceava Press 2017. No 1 (Volume 28). P. 51–57.

6. Шабат-Савка С. Psycholinguistic Dimension of Communicative Intention: Speaker's Substance and Syntaxing. Психолінгвістичний вимір комунікативної інтенції: субстанція мовця та синтаксування. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика*: зб. наук. пр. Серія: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я. М. 2018. Вип. 24(2). С. 321–339. *(Web of Science)*

7. Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний зміст і дискурсивно-жанрові вияви промісивних висловлень в українській мові. *Південний архів:* зб. наук. пр.: Філологічні науки. Херсон, 2018. Випуск LXXIII. С. 60–64.

8. Шабат-Савка С. Т. Період як маркер інтенцій аргументації в поетичному дискурсі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія: зб. наук. пр. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Вип. 33. Т 1. С. 65–68.

9. Шабат-Савка С. Т. Інтенційна опозиція ствердження / заперечення в поетичному дискурсі Василя Стуса. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Філологічні науки, Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences. Київ: Міленіум, 2018. Вип. 281. С. 35–46.

10. Shabat-Savka S. Textual Representations of the Category of Communicative Intention: the Linguopragmatic Aspect. *Analele Universitatii din Craiova*: Seria Stiinte Filologice, Lingvistica. Romania: Editura Universitaria. Anul XLI. Nr. 1–2. 2019. P. 194–201. *(SCOPUS)*

11. Шабат-Савка С. Т. Нечленовані комунікати як маркери інтенцій адресата: діалогічний дискурс. *Записки з*

українського мовознавства: Вип. 26. У 2-х томах. Т. 2: зб. наук. праць / головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: «ПолиПринт», 2019. С.260–269.

12. Shabat-Savka S. Communicative intention as a linguistic phenomenon: categorical status and verbalization. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2019. № 40. Том 1. С. 127–130.

13. Шабат-Савка С. Т. Питальне висловлення як маркер епістолярної діалогічності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 30 (69). № 3. Частина 1. 2019. С. 62–67.

14. Шабат-Савка С. Т. Діалогічність у художньому дискурсі: толерантний і атолерантний регістр текстової комунікації. *Slavia Orientalis*. TOM LXIX, NR 1. Komitet Słowianoznawstwa PAN, 2020. P. 143-155. *(SCOPUS)*

15. Шабат-Савка С. Т. Превентивне висловлення як синтаксичний засіб вербалізації інтенцій застереження. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Том 31 (70). № 1, 2020. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 149–154.

16. Шабат-Савка С. Комунікативно-інтенційний зміст преференційних висловлень в українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип 28. Том 4. С. 75–80.

17. Шабат-Савка С. Фразеологізовані питальні комунікати в діалогічному дискурсі. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Філологія. На честь д. філол. н, проф. В. М. Мокієнка, почесного Голови Комісії зі слов'янської фразеології при Міжнародному комітеті славістів (до 80-річчя від дня народження). Ужгород: ПП Данило С. І., 2020. Вип. 2 (44). С. 366–372.

18. Шабат-Савка С. Т. Питальне висловлення і дискурсивно-стильовий континуум української мови. *Українська мова*. 2021. № 1 (77). С. 61–74.

19. Шабат-Савка С. Т. Синтаксичні експресеми в поетичному дискурсі Лесі Українки: інтенційність та естетичність. *Записки з українського мовознавства*: Вип. 28: зб. наук. праць / головний ред. Ж. В. Краснобаєва-Чорна. Одеса: «ПолиПринт», 2021. С.187–195.

20. Шабат-Савка С. Т. Афористичні висловлення «У світлотінях летючої миті» Віталія Колодія: комунікативно-інтенційний зміст та експресивність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітраного університету*. Серія: Філологія. Зб. наук. пр. Вип. 56. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 145–149.

21. Шабат-Савка С. Лінгвокреативність у синтаксисі: комунікативно-дискурсивний контекст. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С. 218–219.

22. Шабат-Савка С. Т. Незакінчене висловлення як емоційно-експресивний маркер мовотворчості Ірини Вільде. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Том 33 (72) № 6. Ч. 1. 2022. С. 58–64.

23. Шабат-Савка С. Питальне висловлення як компонент народнопісенного дискурсу: лінгвокультороло гічний аспект. *Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. Wydawnictwo Adam Marszałek, 2022. Nr 3(6). Випуск 3 Том 6, 2022 С. 35–44.

24. Шабат-Савка С. Повтор як емоційно-експресивний маркер поетичного ідіолекту Богдана Мельничука. *Лінгвостилістичні студії*. Вип. 16, Жовтень 2022, с. 122–134.

25. Шабат-Савка С. Т. Українські паремії як маркери толерантного спілкування. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 65. Том 3. С. 231–219.

Науково-популярні та літературні видання

1. Шабат-Савка С. Т. З любов'ю на вустах: поезія. Чернівці: Букрек, 2021. 96 с.

2. Савка Т. І., Шабат-Савка С. Т. Олеша: з глибини віків до сьогодення: історично-літературний нарис. Чернівці: Місто, 2009. 136 с.

Навчально-методичні праці

1. Гуйванюк Н. В., Шабат С. Т. Питальні речення в сучасній українській мові: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2000. 66 с.

2. Практичні завдання з синтаксису сучасної української мови: Односкладні речення / Укл.: Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, С. Т. Шабат. Чернівці: Рута, 2001. 51 с.

3. Шабат-Савка С. Т. Функціональна транспозиція синтаксичних одиниць: конспект лекцій. Чернівці : Рута, 2001. 48 с.

4. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень : навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2007. 100 с.

5. Шабат-Савка С. Т. Українська мова: морфеміка і словотвір: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2007. 60 с.

6. Шабат-Савка С. Т., Агафонова А. М. Сучасна українська мова: лексико-фонетичний та морфемно-словотвірний рівні: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 104 с.

7. Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Службові частини мови та вигук: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 80 с.

8. Шабат-Савка С. Т., Агафонова А. М. Іменні частини мови: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 152 с.

9. Шабат-Савка С.Т., Максим'юк О. В., Шатілова Н. О. Пунктуація української мови: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 240 с.

10. Шабат-Савка С. Т., Антофійчук А. М., Морфологія: іменні частини мови: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. 236 с.

11. Шабат-Савка С. Т, Антофійчук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 124 с.

Керівництво аспірантами та докторантами

І. Під керівництвом проф. Світлани Шабат-Савки захищено кандидатські дисертації / дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки:

Мораараш Г. В. Тема дисертації «Ідіолект Євгенії Ярошинської» (2016);

Кравцова О. А. Тема дисертації «Функційні параметри переповідних конструкцій у дискурсивно-жанрових виявах української мови» (2021);

Кемінь У. В. Тема дисертації «Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос» (2024).

ІІ. Працює над докторською дисертацією «Реалізація авторської модальності в епістолярному дискурсі (на матеріалі культурної спадщини буковинських діячів ХХ століття)» доц. *Антофійчук А. М.*

Культурно-просвітницька діяльність

Світлана Шабат-Савка тісно співпрацює зі студентами, з юною елітою України, плекаючи рідне українське слово, утверджуючи найкращі почуття любові до держави, формуючи соціально активну, інтелектуально розвинену особистість з високими духовними, патріотичними та родинними пріоритетами. Неодноразово очолювала журі обласного етапу Всеукраїнської олімпіади з української мови та літератури, була членом журі обласних етапів Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської мови імені Тараса Шевченка, під-

готувала переможців цих конкурсів (Олександр Савка, Андрій Капаци, Анна Щебивок, Юлія Константинюк та ін.).

Професор Світлана Шабат-Савка плідно співпрацює з Інститутом української мови НАН України, Департаментом освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації, Інститутом післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, з авторитетними науковцями, з учителями-словесниками на курсах підвищення їхньої кваліфікації, зі стейкхолдерами освітніх програм. Частими є тематичні зустрічі з академічною спільнотою, науково-пізнавальні заходи «Єдиний скарб у тебе – рідна мова» зі студентами та викладачами Чернівецького торговельно-економічного інституту (2014); гостьова лекція «Займенник у системі координат української мови» для студентів та викладачів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2023); участь у радіотелепередачах «Доброго ранку, Буковино» (2018), «Точка дотику» (2021). Її професійна діяльність як викладача університету і як члена Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка тісно пов'язана з великою громадською роботою в культурно-просвітницькому просторі Буковини, з виступами перед чернівчанами з нагоди Дня української писемності та мови, Міжнародного дня рідної мови, Шевченківських днів, з друком національно-патріотичних матеріалів у часописі «Буковинська ластівка».

Проф. Світлана Шабат-Савка – організатор різноманітних культурно-мистецьких, науково-просвітницьких та профорієнтаційних заходів: наукові читання «Лінгвістичні дослідження чернівецьких науковців: постаті, напрями, проблеми» (2020); круглий стіл зі здобувачами другого рівня вищої освіти спеціальності 035 Філологія «Українська синтакса кінця XIX – першої третини XX ст.: етапи становлення та здобутки» (2023); науково-мистецькі читання «Горизонталі й вертикалі професора Ніни Гуйванюк» (2023); «На порозі професійного становлення» (зустріч з директорами шкіл, методистами, учителями української мови та літератури, учнями 9–11 класів загально-

освітніх закладів Чернівецької та Тернопільської областей; 2020); щорічні заходи до Дня української писемності та мови, Міжнародного дня рідної мови, Дня вишиванки «У рідному слові мелодія сонця крилата», «Яке прекрасне рідне слово. Воно не світ, а всі світи», «У вишиванці таїна століть».

Світлана Шабат-Савка – авторка збірки поезій «З любов'ю на устах» (2021), співавторка історично-літературного нарису «Олеша: з глибини віків до сьогодення» (2009). З 2021 р. – лавреат Міжнародної літературної премії імені Івана Бажанського.

За активну викладацьку, наукову та культурно-просвітницьку діяльність нагороджена подякою, грамотою та почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2017; 2020; 2023); почесною грамотою Чернівецької обласної державної адміністрації (2015); грамотою Чернівецького обласного об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (2020); подякою та грамотою Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної військової адміністрації (2022), удостоєна медалі «Будівничий України» (2023 р.) – найвищої громадської нагороди Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: s.shabat-savka@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qivdj
ORCID: orcid.org/0000-0002-2658-5567

ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА КУЛЬБАБСЬКА –
доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної
української мови
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

Народилася 1963 року в Єкатеринбурзі. Упродовж 1970–1980 рр. навчалася в Криворізькій середній школі № 59 (Дніпропетровська обл.). Випускниця філологічного факультету Чернівецького державного університету (дипломи спеціаліста з відзнакою за кваліфікацію «Філолог. Викладач» – 1985 р. і 1996 р.). З 1987 р. працює в Чернівецькому університеті: спочатку на посаді асистента кафедри сучасної російської мови, а з 1996 р. – асистента кафедри сучасної української мови.

1998 р. у Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника під керівництвом доктора філологічних наук, професора Гуйванюк Н. В. захистила кандидатську дисертацію зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова».

Тема кандидатської дисертації – *«Напівпредикативні конструкції в сучасній українській мові»* (URL: http://surl.li/qivgn).

З 2001 року – доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Упродовж 2005–2006 рр. – заступник декана філологічного факультету з питань науки та комп'ютеризації.

З 2006 р. до 2009 р. – докторант кафедри сучасної української мови. Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – «Українська мова» захистила 2011 р. у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (спеціалі-

зована вчена рада Д 76.051.07; науковий консультант – проф. Гуйванюк Н. В.).

Тема докторської дисертації – *«Вторинна предикація: семантична та морфолого-синтаксична типологія»* (URL: http://surl.li/qivho). Вчене звання професора отримала 2014 р.

З 2004 р. і до 2012 р. – учений секретар спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – «Українська мова» та 10.02.04 – «Германські мови» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, а впродовж 2014–2021 рр. – заступник голови цієї спецради. Член спеціалізованої вченої ради К 20.051.02 для захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 10.02.01 – «Українська мова» в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника» (починаючи з 2013 р. і до 2022 р.).

Завідувач кафедри сучасної української мови ЧНУ (із серпня 2013 р. до березня 2020 р.).

За наукового керівництва Кульбабської О. В. захищено 4 кандидатські дисертації: *Шатілова Наталія Олександрівна.* Ідіостиль Сидора Воробкевича (захист 23 червня 2011 р., Чернівці); *Цуркан Марія Валентинівна.* Засоби стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку XXI століття (захист 05 травня 2015 р., Київ); *Олійник (Кучурян) Лара Іванівна.* Варіантність синтаксичних конструкцій у текстах українських перекладів (захист 28 травня 2016 р., Чернівці); *Тесліцька Галина Іллівна.* Семантика і синтагматика простих речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами в українській мові (захист 01 липня 2019 р., Чернівці).

Коло наукових зацікавлень – проблеми функційної граматики, семантичні та стилістичні аспекти дослідження мовних явищ, лінгвоперсонологія, методика викладання української мови в різнотипних закладах освіти.

Автор понад 300 публікацій, із них 11 – монографій, 240 статей – у фахових виданнях; 31 – праця навчально-методичного характеру, у т. ч. 10 навчальних посібників і підручників з грифом МОНУ і 7 – із грифом ЧНУ (у співавторстві).

Наукові праці

Монографії

1. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія / відп. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
URL: http://surl.li/qjxzn

2. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. «*Пишу, як серце диктує…*» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с., портр. (Мовні скарби Буковини). URL: http://surl.li/qjxzx

3. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько : монографічне науково-довідкове видання. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. 608 с. (Серія : Історіографія мовознавчої науки на Буковині). URL: http://surl.li/qjyae

4. На шляху до наукового визнання: Діяльність спеціалізованої вченої ради в Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича за період із 2004 р. до 2013 р. (10.02.01 – «Українська мова» та 10.02.04 – «Германські мови»): монографічне науково-довідкове видання / авт.-укл : Н. Гуйванюк, В. Кушнерик, О. Кульбабська. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 280 с., ілюстр. URL: http://surl.li/qjyao

5. Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій. Ніні Василівні Гуйванюк : колективна монографія; за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 592 с. – С. 1–41; 48–65; 119–133; 176–185; 494–592. URL: http://surl.li/qjyay

6. Кульбабська О. Синтаксичне структурування висловлень крізь призму антропо- та егоцентризму. *Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку = Language and Speech: Fundamental Paradigms Development*: колективна монографія / за ред.: Калинюк Т. В. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня „Рута"», 2021. С. 141–160. URL: http://surl.li/qjybk

7. Kulbabska O. V., Shatilova N. O. EVERYDAY CULTURE OF PEOPLE FROM BUKOVYNA: LEXICOGRAPHIC PROFILE. *Innovative pathway for the development of modern philo-*

logical sciences in Ukraine and EU countries : Collective monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. Volume 1. P. 365–381. DOI https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-22.

8. Кульбабська О. Робота з перекладними текстами як засіб виформування синтаксичної компетентності студентів-філологів. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики* : колективна монографія / за ред. Е. Палихати. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. С. 183–193. URL: http://surl.li/qjyby

9. Кульбабська О. Категорія двочленності речення як граматична універсалія. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. P. 493–519. URL: http://surl.li/qjycg

10. Кульбабська О. «Я родом з того прутського села…» (Лінгвопоетика пейзажотворення в творчості Богдана Мельничука). Українська філологія у XXI столітті : колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2023. С. 144–159. URL: http://surl.li/qjycw

11. Кульбабська О. Графеми як маркери авторської модальності в інтернет-дискурсі. *Людина* в *мові* і *тексті*: колективна монографія / за заг. ред. В. В. Розгон. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2023. С. 6–42.

Навчально-методичні праці

Навчальні посібники та підручники з грифом МОН України

1. Українська мова. Тестові завдання : 5–11 класи: посібник / Н. Гуйванюк, Л. Бережан, В. Бузинська, О. Кардащук, О. Кульбабська, Н. Руснак, Л. Томусяк. К. : Академія. 1999. 528 с. (автор розділів : «Лексика. Фразеологія», «Будова слова та словотвір», «Морфологія (іменні частини мови)».

2. Складні ускладнені речення: теоретично-практичний блок : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / Н. Гуйванюк, О. Кульбабська. Чернівці : Рута, 2003. 145 с.

3. Українська мова: Схеми, таблиці, тести : навч. посібник [для студ. вищих навч. закл.] / Н. Гуйванюк, О. Кардащук, О. Кульбабська. Львів : Світ, 2005. 304 с. URL: http://surl.li/qjydt

4. Українська мова. Тести. 5–12 класи: [посібник] / автор. кол. : Н. Гуйванюк, В. Бузинська, О. Кардащук, О. Кульбабська, Н. Руснак, Л. Томусяк. К.: ВЦ «Академія», 2006. 374 с. (автор розділів : «Лексикологія. Фразеологія», «Стилістика. Культура мовлення. Практична риторика», «Лінгвістика тексту»).

5. Українська мова. Тестові завдання. 5–11 класи: [посібник] / [авт.-укл.: Н. В. Гуйванюк, В. О. Бузинська, О. В. Кардащук, О. В. Кульбабська, Н. О. Руснак, Л. М. Томусяк]. 2-ге вид., переробл. і випр. К. : ВЦ «Академія», 2012. 504 с. (автор розділів : «Лексикологія. Фразеологія», «Стилістика. Культура мовлення. Практична риторика», «Лінгвістика тексту»).

6. Державна підсумкова атестація з української мови та методики викладання української мови: навч. електронне видання комбінованого використання / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська, О. В. Кардащук. Вид. 4-е, випр. і доповн. Чернівці : ТОВ «Наші книги», 2016. 314 с. Один електронний оптичний диск; об'єм даних 3 Мб. (Бібліотека студента). URL: http://surl.li/qjyee

7. Модельна навчальна програма «Українська мова для класів з навчанням румунською мовою. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Фонарюк Т. І., Кульбабська О. В., Філіп Ю. Л., Костіна-Кніжницька А. В., Сиротюк О. М.). Київ, 2021. 142 с. [наказ МОНУ від 12.07.2021 № 795]. URL: http://surl.li/agplu

8. Модельна навчальна програма з української мови і здоров'я, безпеки та добробуту на основі методики CLIL (CONTENT AND LANGUAGE INTEGRATED LEARNING), предметно-мовного інтегрованого навчання, для 5–6 класів з навчанням румунською мовою закладів загальної середньої освіти (автори: Фонарюк Т. І., Кульбабська О. В., Філіп Ю. Л., Унгурян І.К., Сиротюк О.М., Костіна-Кніжницька А.В.). Київ, 2021. 109 с. наказ МОНУ 22.1/12–Г–409 від 19.08.2022). URL: http://surl.li/qjyeu

9. Кульбабська О. В. Українська мова. Основи НДР у галузі мовознавства (українська мова) : програми, методичні рекомендації, опис інструментарію оцінювання: навчально-методичний посібник. Чернівці: КОПНЗ «Буковинська Мала академія наук учнівської молоді», 2022 116 с. URL: http://surl.li/qjyey

10. Українська мова: підруч. для 6 кл. з навч. румун. мовою закл. заг. серед. осв. (з аудіосупроводом) / Т. Фонарюк, О. Кульбабська, А. Костіна-Кніжницька. Львів : Світ, 2023. 280 с.

Навчальні посібники з грифом ЧНУ

1. Гуйванюк Н. В., Кульбабська О. В. Сучасна українська мова : Схеми та зразки мовних розборів. Лінгвометодичні коментарі. Тренувальні вправи та контрольні завдання. Система орієнтирів для самостійної роботи : [навч. посібник]. Чернівці : Рута, 2004. 168 с.

2. Кульбабська О. В., Пацаранюк Ю. М. Орфоепія сучасної української мови: модульний курс : [навч. посібник]. Чернівці : Рута, 2007. 168 с.

3. Кульбабська О. В. Категорійна структура вторинної предикації: модульний курс : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 268 с.

4. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Основи мовознавчих досліджень : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 344 с. URL: http://surl.li/qjyfr

5. Кульбабська О. В., Кардащук О. В. Крок у професію. Методика викладання української мови : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2017. 256 с. URL: http://surl.li/qjyfy

6. Кульбабська О. В. Крок у професію. Щоденник-звіт із асистентської практики магістрантів-філологів : навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 160 с. URL: http://surl.li/qjygh

7. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Крок у професію. Методика викладання української мови у вищій школі: навч. посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 384 с. URL: http://surl.li/qjygs

1. Кульбабська О. В. Гуйванюк Ніна Василівна. *Енциклопедія сучасної України*. К. : Інститут енциклопедичний досліджень НАН України, 2006. Т. 6. С. 598. (Серія : Енциклопедії НТШ). URL: http://surl.li/qjyhj

2. Oculus vitae sapientia: біобібліографія до 60-річчя від дня народження професора Ніни ГУЙВАНЮК / укл. : О. В. Кульбабська, Ю. М. Пацаранюк; автор вступ. ст. О. В. Кульбабська. Чернівці, 2009. 82 с.; порт., ілюстр. (Біобібліографія видатних учених України).

3. Кульбабська О. В іскристих філігранях рідного слова (до ювілею професора Ніни Гуйванюк). *Українська мова*. 2010. № 1. С. 118–125.

4. Кульбабська О. «*Проросте твоя праця із зерна кожного виноградними гронами, стиглим колосом...*» (У вінок шани професора Ніни Гуйванюк). *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження* : матеріали Міжнар. наук. читань, присв. пам'яті завідувача кафедри сучасної української мови ЧНУ Ніни Василівни Гуйванюк (Чернівці, 14 лист. 2014 р.) / відп. за вип. : О. Кульбабська. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. С. 30–50.

5. Кульбабська О. *Душі моєї білий птах...* [пам'яті Ніни Гуйванюк (Царук)]. *Буковинський журнал*. 2013. № 4(90). С. 172–175.

6. Кульбабська О. Ніна Василівна Гуйванюк (1949–2013). *Мовознавство*. 2013. № 5. С. 112.

7. Кульбабська О. Ніна Василівна Гуйванюк (18 листопада 1949 – 24 вересня 2013 («*Та тільки лютої хвороби п'ядь без жалю поламала веснам крила...*»)). *Українська мова*. 2014. № 1. С. 170–177.

8. «Пізнати слово, як святе причастя...» (Біобібліографія до 70-річчя від дня народження професора Ніни ГУЙВАНЮК). Чернівці, 2018. 98 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyhv

9. Патріарх української діалектології : біобібліографія до 90-річчя від дня народження професора ГЕРМАНА Костянтина Федоровича / автор-укл. О. В. Кульбабська. Чернівці,

2018. 68 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyia

10. У мереживі життя : біобібліографія до 60-річчя від дня народження доцента Олени КАРДАЩУК / автор-укл. О. В. Кульбабська. Чернівці, 2018. 42 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyii

11. «З крилосу душі знялося Слово…» : біобібліографія до 60-річчя від дня народження доцента Любові РАБАНЮК / автор-укл. О. В. Кульбабська. Чернівці, 2018. 36 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyir

12. Берегиня рідного слова : біобібліографія до 60-річчя від дня народження доцента Тетяни РОМАНЮК / автор-укл. О. В. Кульбабська. Чернівці, 2018. 36 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyiv

13. «Ще в моєму житті недожаті літа, недоспівані мрій октави…» : біобібліографія до 60-річчя від дня народження професора Наталії РУСНАК). Чернівці, 2019. 56 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyji

14. «Ще із чашечок мальв не пролито росу, ще з колисочок гнізд не летять ластівки…» : біобібліографія до 60-річчя від дня народження доцента Людмили ТОМУСЯК. Чернівці, 2020. 48 с. порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyjp

15. Багатовекторні теоретичні ідеї доктора філологічних наук, професора Іларіона СЛИНЬКА : біобібліографія, присвячена світлій пам'яті професора Іларіона Слинька). Чернівці, 2019. 36 с.; порт., ілюстр. (Історіографія мовознавчої науки в Чернівецькому університеті). URL: http://surl.li/qjyjz

16. Кульбабська О. В. Основні аспекти дослідження синтаксису української мови в науковій концепції професора І. І. Слинька. *Ім'я в науці. Професор Іларіон Слинько* : монографічне науково-довідкове видання. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. С. 41–51.

17. Кульбабська О. В. Проблеми синтаксису української мови: традиції та сучасність [про синтаксичні дослідження в ЧНУ, конференції та граматичні видання в період 19962–2019 рр.]. Там само. С. 9–38.

18. Кульбабська О., Шатілова Н. Домінанти науково-дослідницьких зацікавлень Іларіона Слинька. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини : спільний українсько-румунський наук. журнал*. Чернівці–Сучава : БДМУ, 2022. № 2 (34). С. 73–78. URL: http://surl.li/qjyki

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: olena.k@i.ua
ПЕРСОНАЛЬНИЙ САЙТ НАУКОВЦЯ:
https://kulbabska.com/
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qjylh
ORCID: orcid.org/0000-0002-1858-9269

НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА РУСНАК –
доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 16 серпня 1959 року в с. Веренчанка Заставнівського району Чернівецької області. Навчалася в Новоселицькій СШ № 3 Чернівецької області.

У 1995 р. закінчила Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича за спеціальністю «Українська мова і література», отримавши кваліфікацію спеціаліста філолога, викладача (диплом з відзнакою ЛА № 000087).

У 1996 р. у Київському університеті імені Тараса Шевченка захистила кандидатську дисертацію під керівництвом проф. Білої О. С.

Тема кандидатської дисертації – «*Структурно-семантичні особливості діалектних текстів російських «острівних» говірок на території Чернівецької області*». У дисертації діалектний текст розглянуто як структурно-семантичну єдність з урахуванням онтологічного, гносеологічного, лінгвістичного, психологічного, прагматичного аспектів дослідження. З'ясовано, що конститутивні ознаки діалектних текстів репрезентовані категоріями зв'язності, цілісності, інформативності. Аналіз фрагмента тезаурусасловника (концептуальна група лексики «людина») засвідчив чисельну групу слів, запозичених з української мови.

Ключові слова: говірка, текст, надтекст, концептуальна система, запозичення, тезаурус-словник, номінант, асоціат.

У 1999 р. присвоєно вчене звання доцента кафедри сучасної української мови (атестат доцента ДЦ № 000182).

У 2011 р. в Інституті української мови НАН України під керівництвом проф. Гуйванюк Н. В. захистила докторську дисертацію.

Тема докторської дисертації – *«Діалектний текст: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти».* У дослідженні з'ясовано лінгвістичний статус діалектного тексту (далі ДТ), окреслено його специфіку, розроблено типологію ДТ, обґрунтовано онтологічний статус, визначено та описано його категорійну структуру, яку формують три типи текстових категорій – системні, антропоцентричні та мисленнєві. Простежено вплив прагматичних чинників на когнітивні. Установлено, що комунікативна ситуація виокремлює предмет дослідження та проектує структурно-семантичну організацію ДТ. Когнітивний аспект зумовлює схему аналізу *ментальний континуум – парадигма мислення – когнітивна модель – ДТ.* Схарактеризовано три типи знань носіїв буковинських говірок – парадигми господарського, релігійно-обрядового, екзистенційного мислення, описано їх реалізацію в ДТ. Визначено специфіку категоризації та концептуалізації мовомислення буковинських діалектоносіїв, з'ясовано особливості буковинського діалектного мовлення. Удосконалено методику аналізу ДТ, у межах якого представлено функціонально-прагматичну типологію структурних одиниць ДТ.

Ключові слова: діалектний текст, текстова категорія, ментальний континуум, парадигма мислення, когнітивна модель, прагматика тексту, комунікативна ситуація, синтагматична структура, дискурсивна структура, висловлення.

З 2013 р. – професор кафедри сучасної української мови (атестат професора ДЦ №000183).

Коло наукових зацікавлень – діалектологія, етнолінгвістика, лінгвістика тексту, морфологія.

Автор понад 150 наукових та навчально-методичних праць.

Керівництво аспірантами та докторантами

Під керівництвом проф. Руснак Н. О. захищено кандидатські дисертації за спеціальністю 10.02.01 – українська мова:

Борис Л. М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках (захист – 14.11.2015 р. у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича);

Струк І. М. Взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації в драматичному тексті. (захист – 17.10.2017 у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»).

Наукові праці

І. Монографії

1. Буковинські говірки: хрестоматія діалектних текстів. Укл. Руснак Н., Гуйванюк Н., Бузинська В. Чернівці: Рута. 2006. 383 с.
2. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 448 с.
3. Руснак Н., Руснак Ю. Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті: монографія [передрук]. Beau Bassin (Mauritius): Lambert. 2017. 320 с.
4. Руснак Н., Борис Л. Динаміка назв страв та напоїв у буковинських говірках: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 320 с.
5. Словник фразеологізмів та паремійних виразів Чернівеччини / уклад. Н. О. Руснак, М. В. Скаб, Г. Т. Кузь, Л. М. Томусяк. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2017. 352 с.
6. Діалектологічні-фольклорні матеріали говірки с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області: наук.-попул. вид. / уклад.: О. В. Піцик, В. В. Ковач, Н. О. Руснак, Ю. М. Руснак, Є. Д. Квітень. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2019. 336 с.

ІІ. Наукові статті

1. Руснак Н. О., Руснак Ю.М. Актуалізація відомостей у художньому роздумі (на матеріалі сімейної саги М. Матіос «Майже ніколи не навпаки»). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал* = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці – Сучава, 2018. № 1 (17). С. 25–29.

2. Руснак Н. О., Руснак Ю. М. Обрядовий дискурс про різдвяні розваги у буковинських говірках: етнокультурний та лінгвістичний аспекти. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал* = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці – Сучава, 2017. № 4 (16). С. 129–133. (вийшла друком у 2018 р.).

3. Руснак Н., Руснак Ю. Фонетико-граматичні особливості говірки села Южинець Кіцманського району Чернівецької області. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці – Сучава: БДМУ, 2019. № 1 (21). С. 23–26.

4. Руснак Н. О. Автосемантичні висловлення в структурі діалектних текстів буковинських говірок. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій. Ніні Василівні Гуйванюк: колективна монографія* / за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці, 2019. С. 375–399.

5. Руснак Н. Лексичні особливості буковинських говірок (на матеріалі говірки с. Южинець Кіцманського району Чернівецької області. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці–Сучава: БДМУ, 2020. № 1 (25). С. 22–26.

6. Руснак Н. Креативність народних буковинських молитов. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 3 (27). С. 19–23.

7. Руснак Н. Руснак Ю. Заимствования в лексической системе говора села Южинец Кицманского района Черновицкой области. *«Orbis linguarum».* Болгария, 2020. Vol. 18. Issue 2. P. 21–28. (Scopus)

8. Руснак Н. Запозичення з румунської мови у лексичній системі говірки с. Южинець Кіцманського р-ну Чернівецької обл. *Зміна лінгвістики і зміни в лінгвістиці:Матеріали XV Міжнародного колоквіуму мовознавчих наук «Еудженіу Кошеріу».* Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2020. С. 110–116.

9. Руснак Н. Етнолінгвістичний характер народної етимології та табу. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці – Сучава: БДМУ, 2021. № 1(29). С.19–23.

10. Руснак Н. Проблема назви – основна проблема етнолінгвістики. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Сучава-Чернівці, 2021. № 3(31). С. 21–26.

11. Руснак Н. Засадничі прийоми аналізу кулінарної народної термінології. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* Дрогобич, 2022. С. 140–150.

12. Руснак Н., Струк І. Запозичення з польської мови в буковинських говірках (на матеріалі говірки с. Южинець Кіцманського р-ну Чернівецької області). *Проблеми гуманітарних наук:* збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Серія «Філологія». Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 50. С. 143–151.

13. Руснак Н., Струк І., Руснак Ю. Вивчення народного (говіркового мовлення в позакласній роботі ЗЗСО. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences». Чернівці – Сучава: БДМУ. 2022. № 2 (34). С. 94–98.

14. Руснак Н., Струк І. Запозичення як одна із причин мовної синонімії: культурологічний аспект. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 24. Том 2. С. 12–18.

15. Руснак Н., Струк І. Паремії зі словом на позначення природних явищ у світлі наївної картини світу українців. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences». Чернівці – Сучава: БДМУ. 2023. № 2 (34). С. 96–99.

Навчально-методичні праці

1. Руснак Н. О., Максим'юк О. В., Струк І. М., Томусяк Л. М. Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології (Ч. 2): навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 288 с. [*із грифом ЧНУ*].

2. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Етнолінгвістика: українська мова: навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2022. 428 с. [*із грифом ЧНУ*].

Проф. Руснак Н. О. входить до редакційної колегії щоквартального спільного українсько-румунського наукового журналу «*Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*» (Чернівці-Сучава: БДМУ).

Брала участь у спеціалізованих вчених радах: спеціалізована вчена рада Д 76.051.07 для захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – «Українська мова» та 10.02.04 – «Германські мови» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича; спеціалізована вчена рада К 36.053.02 для захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – «Українська мова» в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка; разова спеціалізована ради ДФ 76.051.011 в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: n.rusnak@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qkenv
ORCID: orcid.org/0000-0002-2826-1574

ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА ТКАЧ (ТАРНОВЕЦЬКА) –
доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної
української мови
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

Народилася 4 серпня 1962 р. у місті Чернівці в родині українських інтелігентів, випускників біологічного факультету Чернівецького державного університету, Олександра Никифоровича та Ганни Федорівни Антонюків.

Середню освіту здобувала в загальноосвітній СШ № 19, де навчалася перші чотири роки, та в загальноосвітній СШ № 23 (нині Чернівецький ліцей № 5 «Оріяна»), яку закінчила в 1979 р. із золотою медаллю. Школяркою перемагала в учнівських олімпіадах міського та обласного рівнів. Вільний час проводила за читанням, захоплювалася поезією, співала в шкільному ансамблі «Горянка» (яким керував, світлої пам'яті, Андрій Плішка, учитель музики, згодом – Заслужений вчитель України, лавреат літературно-мистецької премії ім. С. Воробкевича, доцент Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича). Великий вплив на вибір майбутньої професії мало родинне виховання: батьки цікавилися українською культурою і прилучали до неї своїх дітей.

У 1979 р. вступила на філологічний факультет Чернівецького державного університету на спеціальність «Українська мова і література», який закінчила з відзнакою в 1984 р. У студентські роки зацікавилася мовознавчими дослідженнями. За відмінне навчання та участь у науковій роботі була відзначена стипендією імені Лесі Українки тодішнього Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Української РСР. Дипломну роботу про сучасні

прізвища мешканців Чернівецької області виконала під керівництвом доцента кафедри української мови К. Лук'янюка. З 1984 р. працювала на філологічному факультеті: спочатку – на посаді лаборанта методкабінету, а з 1985 р., за пропозицією завідувача кафедри української мови проф. І. Слинька, почала викладати на цій кафедрі дисципліни «Діалектологія української мови», «Сучасна українська мова», «Правописний практикум».

У 1987 – 1990 рр. навчалася в аспірантурі (денної форми) під керівництвом кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови К. Лук'янюка, брала активну участь у наукових конференціях, що відбувалися на той час в університетах та педагогічних інститутах України (Ніжин, Дніпропетровськ, Одеса, Київ), підготувала перші наукові публікації. Паралельно досліджувала спадщину видатного українського філолога проф. В. Сімовича за матеріалами його іменного фонду, що зберігався (й донині зберігається) в Науковій бібліотеці Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. З доповіддю про внесок проф. В. Сімовича в українське мовознавство виступила на науковій конференції «Ідеї та постаті (З історії мовознавства в Україні)», що її організувала й провела у вересні 1989 р. рада молодих учених Інституту мовознавства О. О. Потебні НАН України. Відтоді історія українського мовознавства стала одним з провідних напрямів наукових досліджень та педагогічної роботи Л. Ткач (Тарновецької). Науковій спадщині видатних представників українського мовознавства та шкільництва на Буковині – С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, З. Кузелі, В. Кміцикевича, Ю. Кобилянського, А. Артимовича, О. Поповича та інших – присвячені численні публікації самої Л. Ткач (Тарновецької), а також публікації, дипломні роботи й дисертації її вихованців.

Кандидатську дисертацію за спеціальністю 10.02.02. – мови народів СРСР (українська мова) виконала під керівництвом доцента кафедри української мови Чернівецького університету К. М. Лук'янюка й успішно захистила 25 грудня 1990 р. в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні Академії наук Української РСР (м. Київ). Офіційними опонентами на

захисті дисертації були проф. С. Бевзенко, один з провідних українських діалектологів та істориків мовознавства, та Л. Масенко, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, нині – провідна дослідниця в галузі української соціолінгвістики.

Тема кандидатської дисертації – «*Становлення українських прізвищ Буковинської Наддністрянщини (на матеріалі ревізьких сказок першої половини XIX ст.*)». Дисертація стала першим в українському мовознавстві дослідженням з історичної антропонімії Буковини та Північної Бессарабії, у якому на матеріалі архівних джерел першої половини XIX ст. (що зберігаються в Національному архіві Республіки Молдова) вдалося розкрити процес становлення офіційних прізвищ мешканців однієї з давніх українських етнічних земель між Прутом і Дністром, що нині становлять східну частину Чернівецької області. На базі близько 14 тисяч фіксацій антропонімних сполучень, що ідентифікували особу в переписних документах того періоду, вдалося довести, що в Буковинській Наддністрянщині прізвищева система перебувала на стадії становлення й остаточної стабілізації, а основою для офіційних прізвищ українських селян послужили традиційні, народнорозмовні засоби називання особи. Новаторською рисою цього дослідження було й залучення історичних джерел такого типу, як «ревізькі сказки», що мало наприкінці 1980-х років і реабілітаційний аспект. Адже на той час єдиною працею в українській філології, виконаною на матеріалі таких джерел, була стаття М. Корниловича, історика та архівіста, що зазнав репресій у роки сталінського терору, «Народня родова ономастика на Волині наприкінці XVIII і в І-ій пол. XIX в.», опублікована в «Етнографічному віснику» Всеукраїнської Академії Наук в 1930 р.

У дисертації досліджені українські прізвища (прізвищеві назви особи), зафіксовані в ревізьких сказках колишнього Хотинського повіту Бессарабської губернії Росії за 1824, 1835, 1858 рр. Ці документи містять суцільний антропонімійний опис населення близько 80 давніх населених пунктів, що нині перебувають в адміністративних межах Чернівецької області України.

Лексико-компонентний аналіз антропонімних сполучень виявив, що на первісних етапах становлення офіційної системи особових назв урядові документи значною мірою відбивать стихію народнорозмовного іменування з властивою для нього невнормованістю. В досліджуваний період формули, що ідентифікували особу, налічували від 2 до 5 антропонімів. Переважна більшість прізвищевих назв, зафіксованих у першій половині XIX ст., збереглася й донині в прізвищах мешканців відповідних сіл.

Ключові слова: історична антропонімія української мови, українські прізвища, ревізькі сказки першої половини XIX ст., Буковинська Наддністрянщина.

Після завершення навчання в аспірантурі працювала на посаді асистента кафедри української мови Чернівецького державного університету, а з 1993 р. – на посаді доцента цієї самої кафедри. Активно працювала і в науковій галузі. Була стипендіатом Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених. У 1995 р. спільно з Є. Карпіловською (нині – керівником відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України) підготувала підручник «Українська література XI – XVIII ст.: хрестоматія з коментарями», що був відзначений II премією фонду «Відродження» на конкурсі «Трансформація гуманітарної освіти в Україні».

У 1991 р. проходила наукове стажування в Інституті славістики Віденського університету (Австрія). Наприкінці 1990-х рр. виступала як запрошений доповідач на міжнародних конференціях та симпозіумах (в Іллінойському унівсерситеті, США; у Віденському університеті, Австрія).

Упродовж 1997–1998 рр. Л. Ткач (Тарновецька) керувала роботою кафедри українознавства Буковинської Малої Академії (нині – Чернівецького територіального відділення Малої академії наук України) в перші роки її становлення. Випускниці Академії – І. Марко та Г. Золотарюк, які працювали під керівництвом Л. Ткач (Тарновецької), – здобули дипломи переможців на Всеукраїнському етапі конкурсу учнівських наукових робіт. У 2002 р. Л. Ткач

входила до оргкомітету й очолювала журі ІІ етапу ІІ Міжнародного конкурсу з української мови ім. Петра Яцика.

У 1997 р. Л. О. Ткач вступила в докторантуру при Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, зосередившись на підготовці докторської дисертації за темою «Мовна ситуація на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ століття і розвиток української літературної мови». Дослідження виконувала за підтримки наукового консультанта професора, академіка НАН України В. М. Русанівського. 25 березня 2008 р. успішно захистила докторську дисертацію в спеціалізованій раді Д 26. 172. 01 при Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Офіційними опонентами на захисті виступили доктори філологічних наук, визнані фахівці з історії та культури української мови Н. Сологуб, провідний науковий співробітник відділу стилістики та культури мови Інституту української мови НАН України; О. Сербенська, професор кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету ім. І. Франка; В. Статєєва, професор кафедри української мови Ужгородського національного університету.

Тема докторської дисертації – «*Мовна ситуація на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. і розвиток української літературної мови*». У роботі досліджено розвиток української мови на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в умовах її становлення як однієї з офіційних мов краю та контактування з іншими мовами. Українсько-німецькі, українсько-польські, українсько-румунські мовні зв'язки аналізуються в контексті тогочасних суспільно-політичних умов функціювання української мови та її соціального статусу на землях Буковини, Галичини, Наддніпрянщини. Окрема увага приділена феноменові галицько-буковинського койне та церковнослов'янській культурно-писемній традиції в західноукраїнському варіанті літературної мови кінця ХІХ – початку ХХ ст. Уперше в українському мовознавстві подана характеристика явищ мовної інтерференції, типових для цього варіанта літературної мови, та проаналізоване відображення західноукраїнської

лексичної та фразеологічної специфіки в українській лексикографії ХХ ст. Щодо ряду слів та зворотів, які з політичних причин були штучно вилучені з активного вжитку, запропоновано переглянути обмежувальне маркування як *діалектних*, *західних* тощо та повернути їх до активного вжитку в сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: історія української літературної мови, галицько-буковинське койне, багатомовне середовище, українсько-польські мовні зв'язки, українсько-німецькі мовні зв'язки, українсько-румунські мовні зв'язки, соціолект галицько-буковинської інтелігенції, церковнослов'янізми, мовна інтерференція, мовна норма, Буковина у складі Австро-Угорської монархії.

З 2004 до 2010 рр. була членом спеціалізованої вченої ради К 76.051.07 в Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича з присудження наукових ступенів кандидатів філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова; з 2006 р. – зі спеціальностей 10.02.01 – українська мова та 10.02.04 – германські мови.

З 2008 року Л. О. Ткач обрана на посаду професора кафедри сучасної української мови, а в 2010 р. їй присуджене вчене звання професора кафедри сучасної української мови.

Після захисту докторської дисертації й дотепер узяла участь у роботі понад 70-ти міжнародних та всеукраїнських наукових форумів (конференцій, симпозіумів, конгресів), виступивши з доповідями на пленарних засіданнях («Współczesny dyskurs naukowy o kształtowaniu się języka i literatury narodowej w przestrzeni pomiędzy Niemcami / Austrią, Rzeczpospolitą, Wielkim Księstwem Litewskim a Rosją» (2008 р., Варшавський університет; м. Варшава, Польща); Міжнародна наук. конф. в Університеті «Бабеш-Бояї» до 10-річчя відділення україністики (2010 р., м. Клуж-Напока, Румунія); Міжнародна наук. конф. з нагоди 60-ої річниці від дня народження і 5-ої річниці дня пам'яті засновника і першого завідуючого кафедрою української і русинської філології Ніредьгазької Вищої Школи Іштвана

Удварі (1950 – 2005) (2010 р., Ніредьгазька Вища Школа; м. Ніредьгаза, Угорщина); «Polskie dziedzictwo językowe na Kresach. *W 20-lecie badań Profesora Janusza Riegera nad polszczyzną kresową*» (2011 р., Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk; м. Варшава, Польща); IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa «Chrześcijańskie dziedzictwo duchowe narodów słowiańskich Język. Literatura. Kultura. Historia» (2015 р., Katedra Językoznawstwa Historycznego IFW; Instytut Filologii Polskiej Akademia Supraska; Katedra Teologii Prawosławnej, Towarzystwo Przyjaciół Kultury Żydowskiej; Katedra Językoznawstwa Ogólnego i Rosyjskiego Witebskiego Uniwersytetu Państwowego im. Piotra Maszerowa; м. Супрасль, Польща); Simpozionul internațional «Dialogul slavistilor la începutul secolului al XXI-lea" (2015 р., Universitatea Babes-Bolyai Cluj-Napoca; Facultatea de litere departamentul de limbi si literaturi slave; Uniunea ucrainenilor din România; м. Клуж-Напока, Румунія); Międzynarodowa Konf. Ekumeniczna «Ewangelia w języku matki. Inspiracje dziedzictwem św. Cyryla i Metodego w wychowaniu i edukacji – wschodnioeuropejskie doświadczenia w kontekście aktualnych wyzwań» (2015 р., Katedra Ukrainoznawstwa Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego; Instytut Teologii Fundamentalnej, Ekumenii I Dialogu UP JPII; Fundacja św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej w Krakowie та ін.; м. Краків, Польща); Міжнародна наук. конф. «Мова як світ світів: граматика і поетика текстових структур» (2015 р. і 2023 р., Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, кафедра сучасної української мови); Міжнародна наук.-практ. конф. «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (2016 р., Національний університет «Острозька академія»; ф-т романо-германських мов; наук.-практ. лабораторія «Сучасні технології формування іншомовної комунікативної компетенції»; м. Острог); Міжнародна наук. конф. «Ареалогія й ономастика» (Ужгородський національний університет, м. Ужгород); Міжнародна наук. конф. «Українська мова і сфера сакрального» (2013 р. і 2016 р., Інститут української мови НАН України; ЧНУ

імені Ю. Федьковича, кафедра історії та культури української мови; Кафедра україністики Варшавського університету (Польща), м. Чернівці); Міжнародна наук. конф. «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (2013 р., 2017 р., Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка, кафедра української мови; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Природничо-гуманітарний університет у м. Сєдльце (Польща); м. Кам'янець-Подільський); Міжнародна наук. конф. «Книжки про слова. Історична та діалектна лексикографія»: Тимченківські читання 5; Актуальні проблеми діалектології 16 (2017 р., Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Мовознавча комісія Наукового товариства ім. Шевченка; м. Львів); Міжнародна наук. конф. «Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ» (2017 р., НАН України; Інститут мовознавства імені О. О. Потебні; Українське бюро лінгвістичних експертиз; Міністерство науки і освіти України; Міністерство культури України; м. Київ); IX Міжнародний конгрес україністів (2018 р., Міжнародна асоціація україністів; м. Київ); Міжнародна наук.-практ. конф. «Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя» (2018 р., Національний університет біоресурсів і природокористування України; м. Київ); Міжнародна наук.-практ. конф. «Соціокультурні та комунікативні аспекти функціонування мовних одиниць» з нагоди ювілею доктора філологічних наук, професора Катерини Городенської 2018 р., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ); Міжнародна наук. конф. «Діалектний часопростір. Світлої пам'яті Наталі Хобзей» (2019 р., Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; м. Львів); Міжнародна наук. конф. «Микола Лукаш: спадщина, рецепція, пам'ять» (2019 р., НАН України; Відділення літер., мови та мистецтвознавства; Ін-т мовознавства м. О. О. Потебні; Київ. національний ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філології; Національна Асоціація Україністів; м. Київ); Міжнародна наук. конф. «Lexicografia medievală și premodernă în era digitală»

(2021 р., Інститут славістики Ясського університету, м. Ясси, Румунія); Міжнародна наук. конф. «Національна пам'ять у філології: наукова спадщина академіка Віталія Русанівського» (2021 р., Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, м. Київ); Міжнародна славістична конф., присвячена пам'яті святих Кирила і Мефодія (2022 р. і 2023 р., Інститут української мови та Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; Інститут літератури Болгарської академії наук; Інститут болгарської мови імені професора Любомира Андрейчина Болгарської академії наук; Шуменський університет імені Єпископа Константина Преславського; Київ – Софія – Харків – Шумен); Міжнародна наук. конф. «Рефлексії про Григорія Сковороду в XXI столітті» (2022 р., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харківська обласна державна адміністрація; Варшавський університет, м. Харків); Міжнародна наук.-практ. конф. «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» (2022 р., Національний університет «Острозька академія», м. Острог) тощо.

З 2015 р. Л. О. Ткач, як представниця України, запрошена до складу постійного члена Комісії зі слов'янських літературних мов при Міжнародному комітеті славістів, брала активну участь у засіданнях Комісії, виголосивши, зокрема, такі доповіді: «*Культурний досвід ранньомодерної доби в лексичному фонді української мови та його рецепція в українській лінгвістиці й тенденціях мовного розвитку в другій половині XX – на початку XXI ст.*» (2015 р. – м. Оломоуц (Чеська Республіка), Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci); «*Соціолінгвістичні аспекти лексикографічної кодифікації української літературної мови в другій половині XX – на початку XXI ст.*» (2016 р., м. Нітра (Словацька Республіка), Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa); «*Ставлення до культурно-писемної та народнопоетичної традицій української літературної мови в*

практиці українських перекладацьких шкіл XX ст.» (2018 р., м. Прага (Чеська Республіка), Slovanska Národna Knihovna v Praze a pod záštitou Českého Komitétu Slavistů a České Společnosti pro slavistická, byzantologická a balkanistická studia). У 2018 р. на XVI міжнародному з'їзді славістів у Бєлграді (Республіка Сербська) виступила з доповіддю «Культурно-писемна та народнопоетична традиція української літературної мови в практиці українських перекладацьких шкіл XX ст.». У 2019 р. на базі Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Л. О. Ткач підготувала та провела засідання Комісії зі слов'янських літературних мов на тему «Варіантність та кодифікація слов'янських літературних мов: історичні, територіальні, соціальні, стилістичні аспекти», у якій взяли участь фахівці зі слов'янських літературних мов з України, Чехії, Сербії, Словенії, Хорватії.

За час роботи на кафедрі сучасної української мови Л. О. Ткач виконувала й важливу науково-організаційну роботу: у 1996 – 2008 рр. була відповідальним секретарем редколегії фахового видання «Слов'янська філологія», а також безпосередньо готувала випуски, присвячені ювілеям видатних постатей в українській літературі та філології («Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнолюдське», 2004; «Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури», 2005; «Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин», 2008). З 2012 до 2015 рр. Л. О. Ткач була науковим співредактором славістичного збірника «*Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*», що виходить у Клузькому університеті Бабеш-Бойяї (м. Клуж-Напока Румунія).

У 2002 році Л. О. Ткач взяла активну участь в організації V Міжнародного конгресу україністів, що проходив у Чернівецькому університеті.

Упродовж тривалого часу Л. О. Ткач активно працює над вивченням та популяризацією наукової спадщини замовчуваних у часи УРСР українських мовознавців та культурних діячів – В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Ю. Шевельова. Так, у 1998 р. у Чернівцях завдяки ініціативі

Л. О. Ткач та за її упорядкування й редакторства перевидані наукові розвідки Ю. Шевельова «Традиції і новаторство в лексиці і стилістиці І. П. Котляревського»; «Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): Стан і статус» – до 90-річчя від дня народження видатного українського філолога й мислителя.

У 2003–2005 рр. Л. О. Ткач керувала виконанням наукового проєкту Центру буковинознавства при ЧНУ ім. Ю. Федьковича «Історико-філологічна спадщина Василя Сімовича: статті, документи, матеріали», у рамках якого вперше в Україні здійснено двотомне видання праць проф. В. Сімовича (*Сімович В. Праці у двох томах. Т. 1*: *Мовознавство* / Упорядк. і передмова Л. Ткач. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. 520 с.; *Т. 2*: *Літературознавство. Культура* / Упорядк. Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник; передмова Ф. Погребенника. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. 904 с.). Видання було відзначене на 12-ій Національній книжковій виставці-ярмарку «Форум видавців у Львові» 15 вересня 2005 р. у числі найкращих 12 видань року – «за повернення українській гуманітарній спільноті" наукової спадщини видатного українського філолога та культуролога». Позитивні відгуки на виданні опубліковані в центральній пресі («Урок української» (2005, № 7-8), «Літературна Україна» (2005, 14 липня), «Книжник-ревю», «Слово Просвіти» та ін.). На книжковій ярмарці у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) «високої оцінки удостоїли фахівці, зокрема, чудово видане двотомне видання праць і спогадів відомого українського вченого, культурного і громадського діяча кінця ХІХ – початку ХХ ст. Василя Сімовича, що побачило світ цього року в Чернівцях» («Книжковий клуб плюс», 2005, № 12).

Разом з доцентом кафедри української літератури О. Івасюк Л. О. Ткач виступила ініціатором проведення у Чернівцях міжнародних наукових конференцій, присвячених 125-річчю від дня народження В. Сімовича («Василь Сімович (1880–1944) – особистість, науковець, громадянин», березень 2005 р.) та 150-річчю від дня народження С. Смаль-Стоцького («Постать Степана Смаль-

Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби», лютий 2009 р.).

У 2006 –2007 рр. Л. О. Ткач керувала виконанням наукових проєктів з транскордонного співробітництва «Україна – Румунія», що були фінансовані Фондом фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України («Церковнослов'янська традиція як посередник в українсько-румунських мовно-культурних зв'язках на теренах Буковини»; «Спадщина християнської культури на Буковині та її відображення в мові та писемності українського та румунського народів»). У 2008–2010 рр. – керувала філологічним та історичним напрямом науково-дослідної програми «Буковинські студії – V» в Центрі буковинознавства при ЧНУ ім. Ю. Федьковича; у 2011 – 2012 рр. – підготувала перспективний план науково-дослідної роботи Центру Буковинознавства за культурологічним напрямом у межах теми «Мовно-культурний соціум Буковини і Бессарабії як історичний феномен».

Одним із виявів активної професійної діяльності Л. О.Ткач є опонування на захистах наукових робіт. Упродовж 1996–2021 рр. Л. О. Ткач (Тарновецька) виступила офіційним опонентом на захистах дисертацій, автори яких добре відомі своїми досягненнями в сучасній українській лінгвістиці та в громадсько-культурному житті. Серед них – Ірина Фаріон (кандидатська дисертація «*Антропонімійна система Верхньої Наддністрянщини кінця XVIII – початку XIX ст.* (*прізвищеві назви*)» і докторська дисертація «*Суспільний статус староукраїнської мови в XIV – XVII століттях*»), Валентина Лєснова (кандидатська дисертація «*Номінація людини та її рис у східнослобожанських українських говірках*"); Роман Трифонов (кандидатська дисертація «*Роль мовної дискусії початку XX ст. у процесі формування літературних норм української мови*»); Тетяна Монахова (кандидатська дисертація «*Мова Валерія Шевчука: ключові концепти, корпус, тезаурус*»), Надія Трач («*Українська правнича термінологія у XX ст.*»), Ольга Заневич (кандидатська дисертація «*Перехідні та*

неперехідні дієслова в пам'ятках української мови XVI – першої половини XVII ст.»), Марина Капась-Романюк (кандидатська дисертація «*Стійкі дієслівні сполуки в українській діловій мові кінця XVI – XVII століть* (*семантика, структура, особливості функціонування*)», Людмила Підкуймуха (кандидатська дисертація «*Лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови* (*на матеріалі художніх текстів львівських письменників першої пол. XX ст.*»), Іванна Цар (кандидатська дисертація «*Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування*»), Пилип Селігей (докторська дисертація «*Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості*»), Ірина Процик (докторська дисертація «Футбольна лексика у формальному та неформальному дискурсах») та ін. У 2018 р. проф. Л. О. Ткач опонувала на захисті докторської дисертації Дагмар Петішкової на тему «*Рецепція середньовічного збірника Люцидаріус в українському літературному середовищі*» на філософському факультеті Карлового університету (м. Прага).

За майже 40 років науково-педагогічної діяльності Л. О. Ткач має визнану репутацію досвідченого педагога вищої школи й докладає чимало зусиль для залучення студентської молоді до мовознавчих досліджень. Студенти філологічного факультету, які працюють під науковим керівництвом Л. О. Ткач, активно й успішно виступають на всеукраїнських та міжнародних конференціях (як-от: щорічна всеукраїнська конференція «Подільська регіональна лексикологія: стан та перспективи» у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського; «Слобожанська бесіда. актуальні питання лінгвоекології», що проводилася на базі Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; «8th Conference for Young Slavists in Budapest. International scientific conference for students (Eötvös Loránd University (Угорщина); Міжнародна науково-практична конференція «Лінгвокогнітивні та соціокультурні аспекти комунікації» в Національному університеті «Острозька академія»,

«Всеукраїнські Арватівські читання» в Ніжинському державному університеті ім. М. Гоголя та ін.).

На високому фаховому рівні проф Л. О. Ткач викладає лекційні курси сучасної української мови (лексикологія, фразеологія, лексикографія; морфеміка і словотвір); методики викладання української мови у вищій школі; розробила авторські програми дисциплін «Розвиток української літературної мови на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.»; «Міжмовні стосунки як чинник розвитку української літературної мови»; «Рекламний стиль в українській мові»; «Соціолінгвістика і міжкультурна комунікація», «Українська мова в перекладацькій практиці XX – поч. XXI ст. у зв'язку з методикою викладання в ЗЗСО» та інші.

Коло наукових інтересів та тематичка публікацій проф. Л. О. Ткач – різнобічні: сучасна українська мова (лексикологія, фразеологія, морфеміка, словотвір, стилістика); лексикографія; лінгвокультурологія; соціолінгвістика; історія української літературної мови (становлення західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.); розвиток української літературної мови на Буковині (мова творів та епістолярію Ю. Федьковича, О. Кобилянської, *Т. Галіпа* та ін.); міжмовні та міжкультурні зв'язки; мова українських видань у діаспорі; переклади Біблії українською мовою в кінці XIX – першій половині XX ст.; мова перекладів українською мовою творів світової класики; мова української реклами кінця XIX – першої половини XX ст.; українська діалектологія та наукова спадщина представників Одеської і Чернівецької діалектологічних шкіл (Ю. Карпенка, Т. Заворотної, К. Германа, В. Прокопенко, К. Лук'янюка та ін.); історія українського мовознавства; українська ономастика; історична антропонімія тощо.

Л. О. Ткач створила наукову школу дослідників української літературної мови на Буковині кінця XIX – початку XX ст., що вивчають мовно-культурні процеси краю в широкому історико-культурному контексті. Під керівництвом Л. О. Ткач успішно захистили свої дипломні роботи, а згодом виконали й успішно захистили кандидатські дисертації: ***Тетяна Кіс*** («*Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний*

аспект», 2001 р.); ***Тетяна Мороз*** («*Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття*», 2007 р.); ***Інна Черкез*** (***Шепетюк***) («*Українська мова в епістолярних текстах кінця XIX – початку XX ст.*» 2008 р.); ***Оксана Федунович-Швед*** («*Лексика перекладів Миколи Лукаша у зв'язках із культурно-писемною традицією української мови*» (2008 р.); ***Ольга Кацімон*** («*Теоретичні і практичні аспекти діяльності українських мовознавців на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.*», 2010 р.); ***Ірина Марко*** («*Становлення офіційно-ділового стилю західноукраїнського варіанта літературної мови кінця XIX – початку XX ст.*», 2010 р.). У 2012 р. кандидатську дисертацію на тему «*Лексичні румунізми в українській мові на діалектному та літературнонормативному рівнях*» захистила ***Ніколетта Головач***, виконавши надзвичайно актуальне для Буковине дослідження з українсько-румунської проблематики – саме як носій румунської мови. У 2021 р. ***Тетяна Гуцуляк*** (***Кіс***) успішно захистила докторську дисертацію («Типологія образних семантико-мотиваційних відношень у відіменниковому словотворі української мови»), при виконанні якої Л. О. Ткач була науковим консультантом. Нині під керівництвом Л. О. Ткач працюють дисертантки ***Анна Закутня*** та ***Мар'яна Яремій***.

Як науковець і викладач, Л. О. Ткач підтримує завжди підтримувала дружні зв'язки з колегами з інших вищих навчальних закладів України. Так, у травні 2016 р. спільно з доцентом *В. В. Лєсновою* (представником керівництва Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, що був переміщений у м. Старобільськ Луганської обл.) організувала спільне проходження діалектологічної практики студентів 2-го курсу названого університету та студентів філологічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича; до заходів практики входило й проведення наукового семінару з діалектології в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича для студентів 2 курсу спеціальності «Українська мова і література» факультету

української філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка).

Коло наукових зацікавлень – мовна ситуація та розвиток української мови і культури на Буковині; соціолінгвістика; мова та суспільство; лінгвокультурологія; українська лексикографія в синхронії та діахронії; лексикологія, фразеологія та словотвір української мови; історія української реклами в мовному, соціокультурному та прагматичному аспектах; українська діалектологія; міжкультурна комунікація, міжмовні контакти; історія українського мовознавства; українська філологія в Чернівецькому університеті.

Людмила Олександрівна Ткач є автором понад 200 наукових праць.

Наукові праці

І. Монографії та розділи в монографіях

1. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 1: Матеріали до словника. Чернівці: Рута, 2000. 408 с.
2. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку Чернівці: Рута, 2007. 704 с.
3. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 3: Буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та в загальноукраїнському контексті. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 252 с.
4. Ткач Л. О. Ставлення до культурно-писемної та народнопоетичної традицій української літературної мови в практиці українських перекладацьких шкіл XX ст. *Slovanské spisovné jazyky od teorie k praxi: formování jazykového vědomí a postojů k jazyku: tematický blok na XVI. Mezinárodním sjezdu slavistů (*Bělegrad 20.–27.8.2018) / H. Gladkova, M. Giger, O. Bláha (eds.). Vydání prvni. Praha: Filozofická fakulta University Karlovy, 2018. S. 228–262.

ІІ. Наукові статті

1. Тарновецька Л. Ревізькі сказки І-ої половини XIX ст. як джерело антропонімічних досліджень. *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 33–38.

2. Тарновецька Л. Мовознавча спадщина В. Сімовича і сучасність *Культура слова*: респ. міжвідомч. збірник. К., 1991. Вип. 41. С. 52–58.

3. Тарновецька Л. Тюркський елемент у прізвищах Буковини. *Всеукраїнська наук.-практ. конф., присвячена 160-річчю Ю. Федьковича «Українська мова на Буковині»:* тези доповідей. Чернівці, 1994. С. 49–52.

4. Тарновецька Л., Бузинська В. Степан Смаль-Стоцький. *Мовознавство*. 1994. № 4–5. С. 62–65.

5. Тарновецька Л., Булега Н., Шепетюк І. Буковинець Аґенор Артимович – видатний діяч української науки та культури. Буковина – мій рідний край. *II Історико-краєзнавча конф. молодих дослідників, студентів, викладачів*: матеріали. Чернівці, 1997. С. 96–99.

6. Тарновецька Л. Багатомовне середовище як чинник розвитку української літературної мови. *Про український правопис і проблеми мови: збірник доповідей мовної секції 16-ої річної конференеції Української проблематики.* (Урбана-Шампейн, Іллінойс, 20–25 червня 1997 р.). Нью-Йорк – Львів, 1997. С. 40–50.

7. Тарновецька Л. Соціальний статус української мови на Буковині у кінці XIX – на початку XX ст. і джерела формування галицько-буковинського койне. *Вісник Харківського університету. № 426: Творчий доробок Юрія Шевельова і сучасні гуманітарні науки.* Харків: Лівий берег, 1999. С. 140–148.

8. Тарновецька Л., Кіс Т. Образно-семантична еволюція метафоричного значення слова і відтворення архаїчної мовної картини світу. *Актуальні проблеми менталінгвістики:* науковий збірник. Київ – Черкаси: Брама, 1999. С. 28–33.

9. Тарновецька-Ткач Л. О., Шепетюк І. Б. Стилістика офіційного та товариського спілкування в епістолярних текстах і сучасні потреби розмовного стилю української мови (за листами Юрія Федьковича). *Науковий вісник*

Чернівецького університету. Вип. 52–53: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 1999. С. 100–112.

10. Тарновецька-Ткач Л. О. Стильовий статус церковнослов'янізмів в українській літературній мові Буковини кінця XIX – початку XX ст. *Лінгвістичні студії:* збірник наукових праць. Вип. 6. Донецьк: ДонДУ, 2000. С. 296–304.

11. Тарновецька-Ткач Л. О. До історії церковнослов'янізмів у мові українських освічених верств (за текстами листів і щоденників XIX – початку XX ст.). *Проблеми гуманітарних наук*. Вип. 5. Дрогобич: Вимір, 2000. С. 246–257.

12. Тарновецька-Ткач Л. Українсько-німецькі мовні зв'язки кінця 19. – початку 20. ст. *Sprache und Literatur der Ukraine zwischen Ost und West = Mova ta literatura Ukraïny miž schodom i zachodom (Мова та література України між сходом і заходом) / Juliane Besters-Dilger…* (*Hg.*). Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; New York; Oxford; Wien: Lang, 2000. S. 165–176.

13. Тарновецька-Ткач Л. Коментарі В. Сімовича до «Кобзаря» у народному виданні 1921 р. (Катеринослав – Кам'янець – Ляйпціґ). *Тарас Шевченко і українська культура XXI століття*: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнського симпозіуму (19–20 травня 2000 р.). Кам'янець-Подільський, 2000. С. 131–138.

14. Ткач Л. Лексико-стилістичні особливості української реклами кінця XIX – початку XX ст. (за текстами чернівецької газети «Буковина» (1885–1910). *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Науковий журнал: Філологічні науки.* № 4 (24). Луганськ, 2000. С. 184–190.

15. Ткач Л., Шепетюк І. Євангелійні мотиви в українській народній фразеології та в дискурсі української мемуаристики початку XX ст. (за щоденниками С. Єфремова). *Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 87: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2000. С. 109–127. [Передруковано: Урок української. 2002. № 2].

16. Ткач Л. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця XIX – початку XX ст. (зовнішні чинники). *Мовознавство*. 2000. № 6. С. 22–29.

17. Ткач Л. Стверджуючись у мовомисленні (творчість Оксани Забужко у трьох контекстах). *Урок української*. 2001. № 4 (26). С. 10–16.

18. Ткач Л. Інтерферентні явища в західному варіанті української літературної мови к. XIX – п. XX ст. і проблема мовної норми. *Ukrajinistika na prahu noveho stoleti a tisicileti: problemy jazyka, literatury a kultury. 1. Olomoucke sympozium ukrainistu*: Sbornik prispevku. Olomouc, 2001. С. 86–94.

19. Ткач Л., Марко І. Традиційно-історичний ґрунт становлення засобів офіційно-ділового стилю в західному варіанті української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. *Українська історична та діалектна лексика*: збірник наук. праць. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 4. С. 166–181.

20. Ткач Л., Мороз Т. Українська народнорозмовна лексика у перекладах книг Святого Письма, здійснених П. Кулішем, І. Пулюєм, І. Огієнком (зіставлення, спостереження, міркування). *Біблія і культура*: збірник наук. статей. Вип. 5 / За ред. А. Є. Нямцу. Чернівці: Рута, 2003. С. 280–293.

21. Ткач Л. Західноукраїнський варіант літературної мови кінця XIX – початку XX століття і проблема мовної спадкоємності в сучасній Україні. *Матеріали V Конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство*: збірник наук. статей. Чернівці: Рута, 2003. С. 22–37.

22. Ткач Л. Перспективи дослідження українсько-польських мовних взаємин у соціолінгвістичному аспекті. *Warszawskie zeszyty ukrainoznawcze 17–18*: *Spotkania polsko-ukraińskie. Studia Ucrainica* || *Варшавські українознавчі записки 17–18: Польсько-українські зустрічі. Studia Ucrainica* / За ред. Стефана Козака. Варшава, 2004. С. 95–103.

23. Ткач Л., Черкез І. Ольга Кобилянська і західноукраїнський варіант літературної мови (за матеріалами листування письменниці). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 216–217: Слов'янська філологія. Ольга Кобилянська – письменниця і громадянка: національне і загальнолюдське. Чернівці: Рута, 2004. С. 179–195.

24. Ткач Л. Юрій Федькович і культурно-писемна традиція української мови. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 274–275: Слов'янська філологія. Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури. Чернівці: Рута, Книги – ХХІ, 2005. С. 22–35.

25. Ткач Л., Головач Н. *Лексичні румунізми в сучасній українській літературній мові та в творах Юрія Федьковича. Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 274–275: Слов'янська філологія. Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури. Чернівці: Рута, Книги – ХХІ, 2005. С. 229–251.

26. Ткач Л. Повернення видатного науковця-орієнталіста і мовознавця [До 135-річчя від дня народження А. Кримського]. *Буковинський журнал*. 2006. Ч. 2. С. 159–168.

27. Ткач Л., Федунович-Швед О. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша у її зв'язках із традиціями західноукраїнського слововжитку. *Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 276–277: Слов'янська філологія. До 130-річчя Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, Книги – ХХІ, 2006. С. 324–336.

28. Ткач Л. Соціально-історичний контекст українсько-чеських мовних зв'язків та його відображення в лексичній синонімії сучасної української літературної мови. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*: збірник наук. статей. Чернівці: Рута, 2006. Т. 14. С. 91–103.

29. Мороз Т., Ткач Л. О. До індивідуальної характеристики перекладачів Євангелія у залученні лексичних джерел української мови (Пилип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Огієнко). *Наукові записки НаУКМА*. Т. 60: Філологічні науки. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 22–36.

30. Кацімон О. А., Ткач Л. О. Перекладацька діяльність Василя Сімовича у культурному контексті Буковини кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук наук. пр. Ч. І. Вип. 3. Хмельницький, 2007. С. 247–251.

31. Ткач Л. Юрій Шевельов. *Дивослово*. 2008. Ч. 12. С. 24–29.

32. Ткач Л. Академік Степан Смаль-Стоцький. До 150-річчя від дня народження. *Дивослово*. 2009. Ч. 1. С. 33–39.

33. Ткач Л. О. «Словар чужих слів» Зенона Кузелі і Миколи Чайковського як пам'ятка української лексикографії (до сторіччя першого видання). *Лінгвістика: зб. наук. праць*. № 1(19). Луганськ, 2010. С. 40–54.

34. Ткач Л. «Листи з чужини» Ярослава Окуневського як унікальний текст української культури та історико-лінгвістичні аспекти його дослідження. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр*. Вип. 496–497: Слов'янська філологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 29 – 41.

35. Tkacz L. Koncepcje i stereotypy badań nad historią ukraińskiego języka literackiego. *Studia Interkulturowe Europy Środkowo-Wschodniej*. Tom 5. Wydawnictwa UW, Warszawa 2010. S. 27–40.

36. Ткач Л. О., Кацімон О. А. Семантична структура латинізмів в українських словниках слів іншомовного походження, виданих у першій половині XX ст.: історичні та сучасні аспекти. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. № 1(22). Частина перша / головн. ред. К. Д. Глуховцева. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 45–60.

37. Ткач Л. О. Західнослов'янські інкрустації в лексичній синоніміці сучасної української літературної мови. *Життя – у слові: Збірник наукових праць на пошану академіка В. М. Русанівського* / Національна академія наук України. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні / відп. ред. В. Г. Скляренко. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. С. 104–119.

38. Ткач Л. Традиції та актуальні проблеми дослідження українсько-румунських мовно-культурних взаємозв'язків. *Grigore Bostan–70. Probleme actuale de filologie romana: Матеріали міжнародної конференції*, Чернівці, 10–12 жовтня 2011 р. / ред. кол.: Бику В., Бордіян А., Бостан Л., Жерновей Г., Тодощук В., Вринчану Ф. Чернівці – Герца: Зелена Буковина, Cuvantul, 2011. С. 473–485.

39. Ткач Л. Роль праць Ю. Шевельова в подоланні негативних стереотипних уявлень про стан, статус і розвиток української літературної мови в XIX – перший

половині XX ст. *Юрій Шевельов – учора, сьогодні, завтра: збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р.* Х.: Майдан, 2014. С. 23–67.

40. Ткач Л. Агноніми як предмет антропоцентричної лексикології. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea.* Anul IV, nr.1/2015. Cluj-Napoca, 2015. P. 24–38.

41. Ткач Л. Історичні та стилістичні аспекти варіативності норм української літературної мови. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea.* Anul V, nr.1/2016. Cluj-Napoca, 2016. P. 13–25.

42. Ткач Л. О., Прокопова А. Ю. Англізми в українських рекламних текстах кінця XIX – першої половини XX ст.: матеріали до словника. *Лінгвістика*: зб. наук. пр. / головн. ред. К. Д. Глуховцева. Луганськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. № 2. С. 15–47.

43. Марко І., Ткач Л. Системний характер морфемно-словотвірних ознак спеціальної лексики, вживаної в західноукраїнських виданнях офіційно-правових документів кінця XIX – початку XX ст. *Вісник Львівського університету*: *зб. наук. праць* / відп. за вип. канд. філол. наук Оксана Костів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. Вип. 64. Ч. 1. (Серія філологічна). С. 52–66.

44. Ткач Л. О., Закутня А. Ю., Сулима С. П. Числовий компонент як маркер полікодовості рекламного тексту (на матеріалі української реклами кінця XIX – першої половини XX ст.). *Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference* «*Science and Practice: Implementation to Modern Society*» (June 26–28, 2020). Manchester, Great Britain: Peal Press Ltd., 2020. С. 110–120. Режим доступу: http://surl.li/sqhjl

45. Ткач Л. О., Закутня А. Ю., Сулима С. П. Лінгвокультурні аспекти у рекламуванні замінників кави «Franck / Франкк» (за матеріалами рекламних оголошень в українських періодичних виданнях першої половини XX ст.). *Virtus*: *Scientific Journal* / editor-in-Chief M. A. Zhurba. No 45, 2020. С. 177–189.

46. Ткач Л. О. Українська діалектологія – як справа всього життя: до 100-річчя від дня народження Валентини Адольфівни Прокопенко. *Дивослово*. 2020. № 12. С. 28–31.

47. Ткач Л. Праці професора І. І. Слинька з історичного синтаксису української мови як носій культурної пам'яті в українській філології. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (Чернівці, 16–17 червня 2022 р.) / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С. 203–205.

ІІІ. Передмови

1. Ткач Л. Передмова. Сімович В. Праці у двох томах. Том 1: Мовознавство / Упорядк. і передмова Людмили Ткач. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. С. 13–28.

2. Ткач Л. «Не можна допускати того, щоб ставали забутими незабутні» [Вступне слово]. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*: зб. наук. пр. Вип. 312–313: Слов'янська філологія: Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин. Чернівці: Рута, 2008. С. 9–27.

3. Ткач Л. Повернутися до свого материка. *Масенко Лариса Терентіївна. Біобібліограф. покажч.* / уклад. Т. О. Патрушева; авт. вступ. ст.: Л. Ткач, Н. Трач; НаУКМА. К., 2012. [156 с.]. С. 5–78.

4. Ткач Л. Пізнати не тільки мову, а через мову – й людей. *Підкуймуха Людмила. Мова Львова, або коли й батяри говорили*; передм. Л. Ткач. К.:ТОВ «Видавництво „Кліо"». 2020. С. 4–14.

Культурно-просвітницька діяльність

Л. О. Ткач (Тарновецька) відома й своїми інтерв'ю в пресі, на радіо та телебаченні, резонансними публіцистичними виступами, популяризаторськими статтями з проблем української культури та функціювання української мови, що від кінця 1980-х виходили на сторінках

чернівецьких періодичних видань («Буковинський журнал», «Молодий Буковинець», «Посеред тижня», «Доба», «Буковина», «Буковинське віче», «Версії») та всеукраїнських («Шлях Перемоги», «Слово Просвіти», «Учитель», «Українська мова і література», «Урок української»).

Великого значення Л. О. Ткач надає популяризуванню української книги. Упродовж усіх років роботи в Чернівецькому університеті проводить зі студентами культурно-виховні заходи для розширення їхньої філологічної ерудиції та поглиблення знань з історії українського мовознавства (наукова спадщина В. Сімовича, С. Смаль-Стоцького, Ю. Шевельова та ін.), історії української культури на Буковині та міжкультурних і міжмовних зв'язків; сприяє провідним українським видавництвам у презентації нових видань з української мови, літератури, культури та організації зустрічей з письменниками. Спільно зі студентами підготувала тематичні розповіді, присвячені постатям видатних українських поетів В. Свідзінського, В. Стуса; творчості М. Гоголя та перекладам його творів українською мовою.

У 2009 р. організувала презентацію видань «Видавничого дому „Києво-Могилянська академія"» в науковій бібліотеці університету та на філологічному факультеті, в рамках якої відбулася зустріч з директором видавництва *В. Соловйовою*; зустріч студентів філологічного факультету з відомою письменницею і журналісткою *Л. Ворониною* та художницею *К. Штанко*, авторками книги «Сни Ганса Християна», що побачила світ у видавництві «Грані-Т» (м. Київ) і здобула перемогу на VI Міжнародному конкурсі «Мистецтво книги» в номінації «Книга для дітей та юнацтва», а також першою в історії українського книговидання книжкою, що висуватиметься від України на Міжнародну премію імені видатного казкаря Г.-Х. Андерсена у Великобританії. У грудні 2009 р. організувала зустріч студентів і викладачів університету з видатним українським публіцистом і правозахисником Є. Сверстюком, письменником-перекладачем В. Ткаченком та презентацію 1-го тому спогадів про видатного українського

письменника-перекладача М. Лукаша «Наш Лукаш» до 90-річчя від дня його народження.

До Міжнародного Дня рідної мови у лютому 2011 р. організувала зустріч студентів і викладачів хімічного, філологічного, біологічного факультетів з відомою мовознавицею *Л. Масенко* та кінознавицею *Л. Брюховецькою*. У 2012 р. організувала презентацію видань Харківського історико-філологічного товариства на пошану проф. Ю. Шевельова та зустріч з ученим секретарем ХІФТ, доцентом Харківського педагогічного університету ім. Г. Сковороди *С. Вакуленком* та дослідницею мовознавчої спадщини Ю. Шевельова *К. Каруник*. У 2013 р. на філологічному факультеті відбулися такі заходи, що їх організувала Л. О. Ткач: презентація нової книги Є. Сверстюка «Микола Гоголь і українська ніч» за участю автора; зустріч з відомим дисидентом В. Овсієнком з нагоди презентації впорядкованої ним книги «Спогадів про В. Стуса»; зустріч з відомим письменником-перекладачем М. Стріхою. У 2014 р. для студентів філологічного факультету презентували нові видання Харківського історико-філологічного товариства (зокрема, й книгу Ю. Шевельова «*Дорогою відрадянщення*»); у червні 2015 р. відбулася зустріч з Н. Трач, доцентом кафедри української мови НаУКМА та авторкою книги «*Разом – сила: риторика українського спротиву* (*соціолінгвістичні есеї)*».

У 2019 р. за сприяння Л. О. Ткач були презентовані видання серії «Діалектологічна скриня» Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України на пошанування пам'яті *Наталії Хобзей*, колишньої завідувачки відділу української мови цього Інституту, якій належить ідея такої серії). У листопаді 2021 р. до Дня української писемності та мови Л. О. Ткач організувала міжуніверситетський захід – презентацію книги проф. *Лариси Масенко* «У Вавилонському полоні» під назвою «Код Лесі Українки». Участь у ньому взяли: *Лариса Масенко* – авторка книги, доктор філологічних наук, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови

НАН України (м. Київ); *Віра Соловйова* – директорка видавництва «Кліо» (м. Київ); *Наталя Гумницька* – культурологиня, журналістка, багаторічний відповідальний секретар Наукового товариства ім. Т. Шевченка (м. Львів); *Інна Гороф'янюк* – заступник декана факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, канд. філол. наук, доцент; студенти цього факультету; викладачі і студенти ЧНУ ім. Ю. Федьковича. У травні 2022 р. за підтримки ректорату ЧНУ ім. Ю. Федьковича організувала загальноуніверситетський захід – презентацію за участі автора книги відомого журналіста, фахівця з питань мовної політики *Тараса Марусика* «30 років незалежності: Мовні акти, які змінюють Україну» (видавництво «Кліо», м. Київ). Заходи відбулися під модеруванням Л. О. Ткач.

У листопаді 2023 р. Л. О. Ткач організувала й провела тематичну зустріч викладачів і студентів філологічного факультету та працівників Наукової бібліотеки Університету на тему «Книги – як спадщина і спадщина – як книги», під час якої студенти дізналися про внесок викладачів філологічного факультету 1950-х – початку 1980-х років в українську книжкову скарбницю, про роботу теперішніх викладачів факультету – Л. Ковалець, С. Кирилюк, Т. Гуцуляк, Л. Ткач – з упорядкування, видання та перевидання культурної спадщини, про складність опрацювання архівних джерелами та їх публікацію тощо.

До всіх презентацій виявили велике зацікавлення студенти й викладачі не лише філологічного, а й інших факультетів Університету.

У формуванні майбутнього вчителя чи викладача української мови і літератури велику роль відіграє безпосереднє пізнання того природного довкілля, яке пов'язане з життям і творчістю українських письменників. Продовжуючи традиції філологічного факультету в екскурсійному відвіданні пам'ятних місць на літературній карті України, Л. О Ткач у 2009–2014 рр. Л. О. Ткач організувала поїздки студентів у літературно-меморіальні музеї

«Покутської трійці» – *Марка Черемшини* (м. Снятин), *В. Стефаника* (с. Русів), *Л. Мартовича* (с. Торговиця); у музеї *І. Карпенка-Карого* (хутір Надія Кіровоградської обл.), *І. Нечуя-Левицького* (с. Стеблів Черкаської обл.); місцями *Т. Шевченка* (села Моринці, Кирилівка, Будища, міста Умань та Канів Черкаської обл.), У 2011 р. спільно з доцентом кафедри сучасної української мови Т. Є. Гуцуляк була організована поїздка студентів у меморіальний музей В. Гнатюка (с. Велеснів Тернопільської обл.) та історичними місцями Бучаччини; у 2012 р. – поїздка до Збаразької фортеці, Кам'янця-Подільського та Бакоти. У листопаді 2023 р. за ініціативою та організацією Л. О. Ткач відбулася поїздка студентів та викладачів Університету до Румунії «Батьківщина Ольги Кобилянської – один день в Румунію» – на вшанування 120-річчя від дня народження видатної української письменниці. Всі поїздки були інформативно та емоційними корисними і пам'ятними і для студентів, і для викладачів.

У сучасних умовах, коли дедалі більшого розповсюдження набувають інтерактивні дистанційні форми студентського спілкування, Л. О. Ткач виступила як співорганізатор міжнародних та всеукраїнських інтелектуальних онлайн-турнірів. У 2023 р. запропонувала студентам-філологам створити команду для участі в таких турнірах. Команда обрала для себе назву – «Золота Нитка», в якій основна асоціація – з Ольгою Кобилянською та її відомим висловом: *«Згадуйте предків своїх, щоб історія перед вами не згасла, і золотої нитки – не згубіть».* Під керівництвом Л. О. Ткач команда «Золота Нитка» здобула 2-е місце на двох таких турнірах: «Молодь і мова – єдність через слово» (2023 р., до Дня української писемності та мови); «Всесвіт Шевченка: українська ідентичність у часі та просторі» (2024 р., до 210-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка).

У 2001 р. Л. О. Ткач відзначена Почесною грамотою ім. Президента НТШ Михайла Грушевського від Наукового Товариства ім. Шевченка (НТШ) в Нью-Йорку. За сумлінну працю та наукові здобутки їй присвоєне звання

«Відмінник освіти України» (2002). У 2008 р. стала лавреатом Премії ім. Омеляна Поповича – почесної відзнаки Чернівецької обласної державної адміністрації. У 2011 р. одержала Подяку Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України за участь у проведенні Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для 11 класів загальноосвітніх шкіл.

У листопаді 2023 р. та березні 2024 р. Л. О. Ткач, як співорганізатор міжнародного та всеукраїнського студентських інтелектуальних онлайнових турнірів, одержала подяки від Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв (м. Київ) та Української бібліотечної асоціації (м. Харків).

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: l.tkach@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/srtum
ORCID: orcid.org/0000-0002-7790-5911

ТЕТЯНА ЄВГЕНІВНА ГУЦУЛЯК –
доктор філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 7 червня 1973 року в с. Золотники Теребовлянського району Тернопільської області.

З 1980 по 1990 р. навчалася в Монастириській загальноосвітній школі Тернопільської області, яку закінчила з відзнакою.

З 1990 по 1995 р. була студенткою філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який закінчила з відзнакою, здобувши повну вищу освіту за спеціальністю «Українська мова та література», кваліфікацію філолога, викладача української мови та літератури.

З 1995 по 1997 р. – викладач-стажист кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 1996 р. (разом з колегами кафедри – Л. О. Ткач, С. Т. Шабат) працювала в Чернівецькому територіальному відділенні Малої академії наук України (це були перші роки заснування такого наукового центру в Чернівецькій області).

З 1997 – 2000 р. – аспірантка кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 2001 р. в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України під керівництвом д. ф. н., проф. Ткач Л. О. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова»

Тема кандидатської дисертації – *«Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект»*. У дослідженні визначено й умотивовано місце метафори в сучасних семасіологічних, ономасіологічних та лінгвокогнітивних студіях. Встановлено, що еволюція художньої метафори представлена діахронічними змінами засобів її мовного вираження та потенційною відкритістю метафоричної моделі на синхронному рівні функціонування мови. У роботі описаний механізм появи метафоричного значення слова в архаїчній мовній картині світу, виокремлені базові метафори, засвідчені в найдавніших писемних джерелах. До важливих здобутків дисертації належить увиразнення типологічних рис української метафори; акцентування на тому, що особливості національно-мовного сприйняття довкілля знаходять своє відображення в культурологічних метафорах. У науковій роботі впроваджено та описано поняття метафоричної парадигми як наслідку еволюції базової метафори та способу становлення образної системи й лексичного складу української мови.

Ключові слова: архаїчна картина світу, базова метафора, ментальна модель, метафорична парадигма, семантична реконструкція.

У 2001 – 2003 рр. двічі була стипендіатом Стипендії Кабінету Міністрів України для молодих учених. У 2003 р. входила до складу Вченої ради молодих учених Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

З 2003 р. – доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 2003 р. працювала у складі групи над виконанням наукової теми «*Історико-філологічна спадщина Василя Сімовича: статті, документи, матеріали*» (керівник проєкту проф. Ткач Л. О.). У науковій бібліотеці ЧНУ разом з Т. І. Антоновою, керівником відділу рідкісної книги, здійснили систематизацію матеріалів архіву Василя Сімовича, який було передано в бібліотеку після смерті вченого і який тривалий час залишався без належної уваги. У рамках цього ж проєкту брала участь у підготовці матеріалів до другого

мовознавчого тому наукової спадщини В. Сімовича. У 2005 р. у Чернівцях вийшли друком праці вченого у 2-х томах.

У 2004 – 2006 рр. входила до складу спеціалізованої вченої ради К 76. 051. 07 Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

З 2005 по 2006 р. обіймала посаду начальника відділу з питань взаємодії з засобами масової інформації та зв'язків з громадськістю апарату Чернівецької обласної державної адміністрації.

У 2007 р. входила до складу групи, що працювала над виконанням наукової теми «*Церковнослов'янські мовні елементи в сучасних українській та румунській літературних мовах та стилістичні особливості перекладів книг Святого Письма українською та румунською мовами*» (керівник наукової теми – проф. Ткач Л. О.). Результатом цієї роботи стали наукові публікації, присвячені образним засобам українського та румунського перекладів Псалтиря (у співавторсві з к. ф. н. Н. М. Головач).

У 2008 р. входила до складу групи, що працювала над виконанням наукової теми «*Буковинські студії – 5*», одним із напрямів якої була підготовка до видання праць видатного українського мовознавця, політичного та громадсько-культурного діяча, професора С. Смаль-Стоцького.

З 2015 р. по 2018 р. навчалася в докторантурі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за спеціальністю 10.02.01 – «Українська мова».

У 2021 р. захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – «Українська мова» (науковий консультант – д. ф. н., проф. Ткач Л. О.).

Тема докторської дисертації – «*Типологія образних семантико-мотиваційних відношень у відіменниковому словотворі української мови».* Робота присвячена всебічному дослідженню образної мотивації як важливого складника словотвірної семантики, що реалізується в мотиваційних відношеннях відіменникових образних морфологічних дериватів (іменників, прикметників, дієслів, прислівників) і

відображає особливості деривaційних процесів української мови. У дисертації застосована комплексна методика мотиваційного та семантико-когнітивного аналізу відіменникових дериватів, завдяки чому образна мотивація виокремлена в самостійний тип когнітивно-мовних зв'язків між словом-мотиватором і мотивованим словом. Запропоновано розмежовувати такі зв'язки на: 1) образно-метафоричні; 2) образно-метонімічні та 3) образно-парадоксальні.

У складі відіменникових похідних одиниць виокремлено два типи: власне образні деривати й образні деривати в структурі полісеманта. Встановлено, що для образної деривації іменників, прикметників, дієслів та прислівників найвищу продуктивність виявляють образно-метафоричні мотиваційні відношення, сформовані на базі універсальних метафоричних моделей – артефактної, природоморфної (здебільшого зооморфної та фітоморфної), антропоморфної, релігійної.

У дослідженні доведено, що образні мотиваційні відношення мають значний семантичний потенціал, реалізують його у словотворчих процесах та впливають на системотворчі властивості образних дериватів – їх здатність групуватися у словотвірні типи та парадигми. Запропонована авторська методика моделювання та опису образних лексико-словотвірних парадигм. Обґрунтовано важливу роль образної деривації в розвитку синоніміки української мови.

Ключові слова: відіменникові образні деривати, власне образні деривати, образні деривати в структурі полісеманта, типологія образних мотиваційних відношень, словотвірне значення «подібності», образний компонент значення, словотвірний тип, мотиваційна модель, метафоричні та метонімічні концептуальні моделі, асоціативно-образна мотивувальна ознака, лексико-словотвірна образна парадигма, синонімія образних дериватів.

З 2015 до 2020 року входила до складу Обласної експертної ради з питань підтримки книговидання. Брала активну участь у засіданнях ради та в рецензуванні й обговоренні художніх та науково-публіцистичних видань.

У 2020 р. отримала почесну грамоту Чернівецької обласної ради за вагомі здобутки в галузі науки і техніки, особистий внесок у підготовку і виховання висококваліфікованих фахівців, активну громадську діяльність.

У 2022 р. відзначена почесною грамотою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за вагомі наукові здобутки.

Коло наукових зацікавлень – лексична і словотвірна семантика; образна деривація української мови; дериватологія; когнітивна лінгвістика; етнолінгвістика; лексикографія; проблеми викладання української мови.

Активна учасниця багатьох наукових форумів: понад 90 міжнародних та 35 всеукраїнських наукових конференцій. Авторка понад 100 наукових та науково-методичних праць.

Наукові праці

І. Розділи в монографіях

1. Гуцуляк Т. Є. Поділ лексики української мови за походженням: особливості та проблеми вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української лінгводидактики: монографія* / за ред. Е. Палихати, О. Петришиної. Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. С. 116–126.

2. Гуцуляк Т. Є. Образна деривація в українській мові та проєкт словника образних дериватів. *Лексикографічна парадигма XXI століття: теорія і методологія. До 100-ліття від дня народження Леоніда Сидоровича Паламарчука*: монографія / Відп. ред. Є. А. Карпіловська; техн. ред. Ю. О. Цигвінцева. Київ: Інститут української мови НАН України, 2023. С. 345–371 [Електронне видання].

3. Гуцуляк Т. Є. Джерела дослідження діалектного словотвору української мови. *Ad fontes. Джерела діалектологічних студій* / Ред.: Рембішевська Д. К., Ястремська Т. Інститут Славістики ПАН; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів–Варшава; (Серія «Діалектологічні студії»), 2023. Т. 1(14). С. 301–331.

ІІ. Наукові статті

1. Гуцуляк Т. Є. Роль С. Смаль-Стоцького в розвитку славістики та україністики. *Studia Ruthenica Cracoviensia 6*: *Miejsce Stefana Smal-Stockiego w slawistyce europejskiej* / pod red. Wiktorii Hojsak, Agaty Skurzewskiej. Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego, 2012. S. 65–73.

2. Гуцуляк Т. Є. Роль семантичних і словотвірних процесів у формуванні жаргонних метафор української мови. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*, Anul V, nr. 1/2016 / Editori: Katalin Balázs, Ioan Herbil. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Ştiință, 2016. S. 87–99. ISSN 2284-9270.

3. Гуцуляк Т. Є. Вплив образної мотивації на структурно-семантичні особливості відіменникових прикметників української мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна* / гол. ред. Т. Салига. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. І. С. 67–77.

4. Гуцуляк Т. Є. Вплив етнічних стереотипів та культурно-історичних чинників на образно-деривaційний потенціал етнонімів в українській мові. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: *Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. Вип. 44. С. 108–116.

5. Гуцуляк Т. Є. Образно мотивовані прикметники української мови (на матеріалі відсубстантивних дериватів із суфіксом -уват- (-юват-)). *Virtus*: *Scientific journal* / голов. ред. М. А. Журба. 2017. №. 13. С. 159–165.

6. Гуцуляк Т. Є. Образно-семантична структура одно- та багатозначних дериватів як предмет лексикографії. *Studia Philologica* (*Філологічні студії*): зб. наук. праць / редкол.: І. Р. Буніятова, Л. І. Бєлєхова, О. Є. Бондарева та ін. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. Вип. 10. С. 3–14.

7. Гуцуляк Т. Є. Ступені адвербіалізації іменників в українській мові: від фразеологічного контексту до синтаксичної деривації. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*. Anul VI, nr. 1/2017 / Editori: Katalin Balázs, Ioan Herbil. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Ştiință, 2017. S. 13–22. ISSN 2284-9270.

8. Гуцуляк Т. Є. Образна мотивація: проблеми й аспекти дослідження. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 54–65.

9. Гуцуляк Т. Є. Образні відсубстантивні ад'єктиви в контексті формування й розвитку синоніміки української мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. № 33. Т. 1. С. 23–29.

10. Гуцуляк Т. Є. Образні деривати як джерело розвитку й збагачення прислівникової синоніміки української мови. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*. Anul VII, nr. 1/2019 / Editori: Katalin Balázs, Ioan Herbil. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Ştiință, 2019. S. 70–83. ISSN 2284-9270.

11. Гуцуляк Т. Є. Образно-деривaційний потенціал етнонімів в українській мові. *Science and Education a New Dimension. Philology* / Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos. Budapest. VII (60), Issue: 204, 2019 Sept. S. 29–34. p-ISSN 2308-5258; p-ISSN 2308-1996.

12. Гуцуляк Т. Є. Лексикографічні пам'ятки як джерело для дослідження деривaційного потенціалу слова. *Діалектологічні студії* («*Діалект і пам'ятка*»). Львів: Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, 2019. Вип. 12. С. 350–367.

13. Гуцуляк Т. Є. Мовно-виражальні засоби «Енеїди» І. П. Котляревського в контексті фіксування та збереження стійких образних уявлень у фразео- та словотворенні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород: ПП Данило С. І., 2020. Вип. 2(44). С. 102–111.

14. Гуцуляк Т. Є. Асоціативно-образні уявлення про козаків і сфера деривaційних процесів української мови. *X. Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik* «*Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*» (München, 24–27 Oktober 2019) / Hrsg.: Olena Novikova und Ulrich Schweier. München: Verlag readbox unipress / Open Publishing LMU, 2020. S. 74–88.

15. Гуцуляк Т. Є. Словотвірне значення «подібності»: принципи встановлення і фіксування в словникових дефініціях. *Наукові записки Національного університету*

«Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 88–92.

16. Гуцуляк Т. Є. Фразеологізована морфемна структура образних дериватів та умови встановлення мотиваційних відношень. *Лінгвістика: Збірник наукових праць.* № 2 (44). Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. С. 63–76.

17. Гуцуляк Т. Є. Значення діалектної лексикографії для розкриття та опису асоціативно-словотвірного потенціалу іменникових основ. *Лінгвістика*: Збірник наукових праць. № 1 (47). Полтава, 2023. С. 5–25.

18. Гуцуляк Т. Є. Лексичні інновації в контексті воєнних подій 2022 року. *Змінність дидактичних та соціокультурних аспектів в українській філології*: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 30 січня – 12 березня 2023 року. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 37–40.

19. Гуцуляк Т. Є. До питання про специфіку творення прислівникових образних дериватів у контексті наукових поглядів В. В. Німчука. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія*: *Філологія.* На пошану Василя Німчука, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора (до 90-річчя з дня народження). Ужгород: ПП Данило С.І., 2023. Вип. 2(50). С. 117–127.

20. Гуцуляк Т. Є. Образні деривати як джерело розвитку дієслівної синоніміки української мови. *Український світ у наукових парадигмах:* Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Вип. 10. Харків: ХНПУ; ХІФТ, 2023. С. 89–92.

Навчально-методичні праці

1. Гуцуляк Т. Є. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови: Практичні завдання для студентів спеціальності «Переклад» (українсько-російський). Чернівці: Рута, 2007. 51 с.

2. Гуцуляк Т. Є. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови: Контрольні завдання для студентів

спеціальності «Переклад» (українсько-російський). Чернівці: Рута, 2007. 40 с.

3. Гуцуляк Т. Є. Морфеміка і словотвір сучасної української літературної мови: Контрольні завдання для студентів 2 курсу спеціальності «Українська мова і література». Чернівці: Рута, 2007. 44 с.

Гуцуляк Т. Є. неодноразово була членом журі учнівських олімпіад, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, входила в оргкомітет багатьох всеукраїнських конференцій і наукових семінарів.

Постійно працює над підвищенням свого професійного рівня: бере участь у всеукраїнських та міжнародних вебінарах і стажуваннях: Всеукраїнське науково-педагогічне підвищення кваліфікації «*Змінність дидактичних та соціокультурних аспектів в українській філології*» (2023 р., Український державний університет імені Михайла Драгоманова та Центр українсько-європейського наукового співробітництва); «*НУШ: базова середня освіта*» (2023 р., МОН України; ГО «Освіторія»); підвищення кваліфікації «*Підготовка експертів до оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури, які реалізують Державний стандарт базової середньої освіти на першому циклі у 2023 р.*» (2023 р., Державна освітня установа «Навчально-методичний центр з питань якості освіти»); Міжнародне науково-педагогічне онлайн-стажування «*Використання лінгвістичних корпусів у викладанні мовних дисциплін і дослідженнях мови*» (2023 р. Єнський університет імені Фрідріха Шиллера, м. Єна, Німеччина).

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: t.gutsuliak@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qvmfj
ORCID: 0000-0002-7520-3115

АЛЛА МИКОЛАЇВНА АНТОФІЙЧУК –
кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 14 травня 1972 року в місті Чернівцях. У 1989 році з медаллю закінчила Чернівецьку середню школу № 39. Упродовж 1990 – 1995 років навчалась на філологічному факультеті Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, отримавши диплом спеціаліста професійної кваліфікації «філолог, викладач» за спеціальністю «Українська мова і література».

У 1996 – 1999 рр. навчалася в аспірантурі. Під науковим керівництвом професора Ніни Гуйванюк у 1999 р. успішно захистила кандидатську дисертацію (місце захисту – Прикарпатський державний університет імені Василя Стефаника).

Тема кандидатської дисертації – *«Авторизовані конструкції в сучасній українській літературній мові».* У дослідженні запропоновано комплексний синтаксичний опис авторизованих конструкцій сучасної української мови.

Синтаксичну природу явища авторизації і семантико-синтаксичну структуру авторизованих конструкцій потлумачено з урахуванням найновіших досягнень українського і зарубіжного мовознавства.

На основі ґрунтовного аналізу фактичного матеріалу (картотека складає 6000 карток) розроблено цікаві експериментально-лінгвістичні спостереження над функціонуванням речень з авторизованими компонентами, встановлено лінгвальний статус авторизованої модальності як різновиду модусу речення, простежено особливості на-

кладання модусної рамки з вказівкою автора сприйняття повідомлюваного на диктумний рівень модальності. У дисертації встановлено різницю між неавторизованою оцінною семантикою та авторизованою; показано місце авторизованих смислів у структурі преференційно-інформативного змісту висловлювання, систематизовано засоби інтенсифікації авторизованої семантики речення; з'ясовано поняття авторизації, що тісно пов'язане з емотивною та експресивною функціями мови з погляду семантичного, функціонального та комунікативного синтаксису. Описано засоби вираження суб'єкта авторизації, об'єкта авторизації та авторизованої оцінки в українській мові; розглянуто авторизацію як семантичне ускладнення елементарного (простого) речення У роботі проаналізовано синтаксичні одиниці, ускладнені авторизованим напівпредикативним компонентом, а також речення з авторизованими звертаннями та авторизованими кличними комунікатами, зі вставними і вставленими авторизованими компонентами; розглянуто авторизовані (оцінні) конструкції у структурі складних речень та в структурі тексту.

Ключові слова: авторизація, авторизована модальність, авторизована оцінка, семантичне ускладнення речення, пропозиція, поліпредикативність, поліпропозитивність, полісуб'єктність речення, модусна рамка речення, суб'єкт авторизації, об'єкт авторизації.

Упродовж навчання в докторантурі (2018–2022 рр.) під науковим консультуванням професора Світлани Шабат-Савки опрацювала і сформувала потужну джерельну базу для дисертаційній праці *«Реалізація авторської модальності в епістолярному дискурсі (на матеріалі культурної спадщини буковинських діячів ХХ століття)»*.

Коло наукових зацікавлень – семантичний синтаксис, комунікативна лінгвістика, дискурсологія.

Алла Антофійчук бере активну участь у всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях, симпозіумах, конгресах.

Читає лекції та практичні заняття для студентів спеціальностей «Філологія (українська мова та література)», «Середня освіта (українська мова та література)», «Середня освіта (румунська мова та література)».

Голова науково-методичної ради філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Член робочої групи освітньо-професійної програми «Українська мова та література» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 035 Філологія спеціалізації 035.01 «Філологія (українська мова та література)» галузі знань 03 Гуманітарні науки, що успішно акредитована у 2022 році.

Експерт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти з акредитації освітніх програм.

Керівник наукового гуртка української мови кафедри сучасної української мови, який здійснює глибоку національно-патріотичну та культурно-просвітницьку роботу серед студентів філологічного факультету.

Керує курсовими й кваліфікаційними роботами студентів, науковими дослідженнями учнів, що навчаються в Буковинській Малій академії учнівської молоді. Бере активну участь в організації та проведенні Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. За сумлінну працю, за підготовку призерів цих конкурсів була нагороджена грамотами Департаменту освіти і науки Чернівецької обласної державної адміністрації (2009 р., 2017 р.).

Була членом оргкомітету Всеукраїнської наукової конференції «Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс» присвяченої 150-річчю від дня народження Лесі Українки (Чернівці, 23 лютого 2021 р.), Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (Чернівці, 16–17 червня 2022 р.).

Експерт оцінювання вчителів української мови та літератури, які реалізують Державний стандарт базової середньої освіти на першому циклі у 2023 році. Брала участь у сертифікації вчителів української мови і літератури у 5–6-х класах системи базової освіти, у зв'язку з чим відзначена

Подякою Чернівецької обласної ради за сумлінну працю, високий рівень педагогічної майстерності, значний внесок у реформування системи освіти України, підвищення її якості, відданість справі, активну громадянську позицію (2024 р.) та Подякою Чернівецької обласної організації Профспілки працівників освіти і науки за активну позицію у впровадженні освітньої реформи та особистий внесок у забезпечення якості освіти на теренах Буковинського краю (2024 р.).

Лавреат Міжнародної літературної премії імені Івана Бажанського в номінації «За популяризацію творчої спадщини Івана Бажанського» (2023 р.).

За вагомі здобутки у галузі науки і техніки, особистий внесок у підготовку і виховання висококваліфікованих фахівців, активну громадянську позицію нагороджена Почесною грамотою Чернівецької обласної державної адміністрації (2023 р.).

Наукові та науково-популярні праці

1. Агафонова А. М. Функційно-стилістичне навантаження односкладних та неповних речень в епістолярії Анатолія Добрянського. *Закарпатські філологічні студії.* Т. 1. Вип. 4. Ужгород, 2019. С. 7–10.

2. Антофійчук А. М. Жанрова палітра епістолярію Євгенії Ярошинської. *Закарпатські філологічні студії.* Т. 1. Вип. 10. Ужгород, 2019. С. 7–12.

3. Антофійчук А. М. Інтенційний простір товариських листів Юрія Федьковича. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Філологія. Зб. наук. праць. Вип. 40. Т. 1. Одеса, 2019. С. 4–8.

4. Антофійчук А. Репрезентація мовної особистості в епістолярній комунікації Сильвестра Яричевського. Spheres of Culture. Люблін, 2019. С. 35–42.

5. Антофійчук А. Екстралінгвістичні чинники епістолярію Івана Дощівника: З Україною в серці. Caietele Conferintei Internationale «Ucrainenii din Romania – Isnjrie, contemporaneitate si Perspective» Volumil II. Bucurest, 2019. S. 85–91.

6. Антофійчук А. М. Антороцентричний підхід до вивчення епістолярного дискурсу. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія. Чернівці, 2019. С. 321–346.

7. Антофійчук А. Елітарна мовна особистість Михайла Михайлюка: аспект епістолярної комунікації. Письменник. Журналіст. Людина. București, 2020. С. 120–125.

8. Антофійчук А. Синтаксичні засоби оформлення епістолярного дискурсу Ольги Кобилянської. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 23. Том 2. С. 9–12.

9. Антофійчук А. Лексико-стилістичні засоби вираження образу автора газетного дискурсу (на матеріалі блогів газети «Молодий Буковинець»). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. № 1 (33). С. 66-71.

10. Антофійчук А. Лінгвостилістичні параметри відкритих листів Іллі Ілюка. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 50. С. 9–14.

11. Антофійчук А. У вирі фразеологізмів. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос».* Число 348, червень, 2023. С. 20–21.

12. Антофічук А. Нова редакція Українського правопису: норми передачі звуків на письмі. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос».* Число 349, липень, 2023. С. 21–23.

13. Антофійчук А. Нова редакція Українського правопису: морфологічні норми. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос».* Число 350–351, серпень-вересень, 2023. С. 26–28.

14. Антофійчук А. Робота з різножанровими текстами на уроках української мови. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос».* Число 352, серпень-жовтень, 2023. С. 21–23.

15. Антофійчук А. Вивчення функційного діапазону прикметників у художньому тексті. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос»*. Число 353, листопад, 2023. С. 20–21.

16. Антофійчук А. Вивчення стилістичних фігур синтаксису з використанням повтору. *Місячник Союзу українців Румунії «Наш голос»*. Число 354, грудень, 2023. С. 18–19.

Навчально-методичні праці

1. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ (на матеріалі авторизованих конструкцій сучасної української мови. Чернівці: Рута, 2001. 58 с.

2. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень: навчально-методичний посібник. Чернівці: Рута, 2007. 100 с.

3. Шабат-Савка С. Т., Агафонова А. М. Сучасна українська мова: Лексико-фонетичний та морфемно-словотвірний рівні: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. 104 с.

4. Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Службові частини мови та вигук: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 80 с.

5. Шабат-Савка С. Т., Агафонова А. М. Іменні частини мови: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 152 с.

6. Шабат-Савка С. Т., Антофійчук А. М., Морфологія: іменні частини мови: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2018. 236 с.

7. Шабат-Савка С. Т, Антофійчук А. М., Тесліцька Г. І. Односкладні речення в сучасній українській мові: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. 124 с.

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: a.agafonova@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qkmkp
ORCID: orcid.org/0000-0001-5570-6260

ОКСАНА ВАСИЛІВНА МАКСИМ'ЮК –
кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася на Прикарпатті, у смт. Верховина Верховинського району Івано-Франківської області 6 травня 1977 року в сім'ї освітян. Восени 1983 року розпочала навчання у Верховинській середній школі, яку закінчила з золотою медаллю. З 1993 року розпочався науковий шлях в Чернівецькому державному університеті імені Юрія Федьковича на філологічному факультеті, який закінчила в 1998 році, здобувши диплом з відзнакою спеціаліста з кваліфікацією філолога, викладача, та рекомендацією до аспірантури. Цього ж року почала працювати старшим лаборантом кафедри сучасної української мови. З вересня 2002 року працювала асистентом кафедри, а в листопаді вступила до аспірантури, яку успішно закінчила у 2006 році, захистивши кандидатську дисертацію (Чернівці, 3 березня 2006 р.). на спеціалізованій вченій раді К 76.051.07, що її створила вища атестаційна комісія України в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Тема кандидатської дисертації – *«Кореферентність нерозкладних компонентів у структурі речення».* Науковим керівником дисертації була доктор філологічних наук, професор Ніна Василівна Гуйванюк, яка на той час очолювала кафедру сучасної української мови. Офіційними опонентами виступили доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету Анатолій Панасович Загнітко та кандидат філологічних наук, доцент кафедри української

мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Надія Яківна Тишківська.

Дисертацію присвячено дослідженню умов кореферентності нерозкладних компонентів у структурі речення (на матеріалі художньої творчості українських письменників та культурних діячів XIX–XX ст.) та типології синтаксично неподільних і семантично неподільних словосполучень в українській мові.

У дослідженні запропоновано новий підхід до проблеми синтаксичної зв'язаності компонентів речення з позиції теорії синтаксичної номінації та ономасіології, семантично-синтаксичної валентності опорного слова словосполучення як носія певної номінативності й інформативної достатності / недостатності, яка визначає тип синтаксичного зв'язку (вільного чи синтаксично зв'язаного). Схарактеризовано основні типи синтаксично неподільних словосполучень, сформованих на основі комплетивних (доповнювальних) відношень, та субстантивні словосполучення з обов'язковим атрибутивним компонентом.

З'ясовано, що інформативна недостатність синсемантичних іменників значною мірою послаблює їхні номінативні потенції. Атрибутивний компонент бере на себе роль «уточнювача», «наповнювача» семантики головного компонента для того, щоб позиційно стійке словосполучення слугувало самодостатнім номінативним знаком.

До семантично неподільних зараховано чотири види нерозкладних компонентів: з фазисним та партитивним значенням; з займенниковим компонентом найбільш узагальненої семантики; тавтологічні та метафоричні словосполучення.

Поняття кореферентності синтаксично нерозкладних компонентів доповнює лінгвістичну теорію відомостям про обов'язкову та факультативну синтаксичну сполучуваність, природу синтаксичних зв'язків та ізофункціональність компонентів реченнєвої структури.

Ключові слова: кореферентність, синтаксична номінація, синсемантичність, послаблена номінативність, обов'язкова синтаксична сполучуваність, трансформація синтаксичних

зв'язків, синтаксично неподільні словосполучення, семантично неподільні словосполучення, тавтологія, метафоризація.

Після закінчення аспірантури повернулася на посаду асистента кафедри, а з березня 2012 року переведена на посаду доцента кафедри, де працює досі.

Коло наукових зацікавлень – семантичний синтаксис, комунікативна граматика, прагмалінгвістика та дискурсологія, лінгводидактика.

Автор понад 80 наукових і науково-методичних праць.

Наукові праці

I. Монографії

1. Гуйванюк Н. В. Максим'юк О. В. Нерозкладні компоненти у структурі речення: монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. 224 с.
2. Бріцин В. М., Максим'юк Н. В., Максим'юк О. В. Прагматика висловлень відмови в українському художньому діалогічному дискурсі : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. 270 с.

II. Розділи в монографіях

1. Максим'юк О. В., Максим'юк Н. В. Висловлення з ілокутивною силою відмови в контексті мовленнєвої діяльності людини (на матеріалі українськомовного діалогійного дискурсу). *Philological science and education : transformation and development vectors: Collective monograf.* Vol. 1. Riga, Latvia: «Baltija Publising», 2021. P. 340–364.
2. Максим'юк О. В. Словосполучення стійкої семантичної зв'язаності із синсемантичним субстантивним компонентом. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія; за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 133–176.
3. Максим'юк О., Струк І. Поетичний синтаксис Богдана Мельничука. Українська філологія у XXI столітті: колективна монографія на пошану професора Богдана

Мельничука. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 248–262.

ІІІ. Наукові статті

1. Tsurkan, M. V., Ilkiv, A. V., Maksymiuk, O. V., Struk, I. M., Shatilova, N. O. Role of emotional factors in learning Ukrainian as a foreign language at higher school (2020) *International Journal of Higher Education*, 9 (7), 2020. PP. 130–141 (Scopus).

2. Максим'юк О., Струк І., Максим'юк Н. Невербальні засоби комунікативного акту відмови у драматичному тексті українських письменників кінця XIX – початку XX ст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71) № 3 Ч. 1 2021. С. 32–38.

3. Максим'юк О., Максим'юк Н. Комунікативні стратегії відмови в українськомовному діалогійному художньому дискурсі. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки» || Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2021. № 1 (29). С. 6–12.

4. Максим'юк О., Максим'юк Н. Місце висловлень зі значенням відмови в класифікації мовленнєвих жанрів (на матеріалі українського діалогійного дискурсу). *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: збірник наукових праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: По́світ, 2022. С. 94–107.

5. Максим'юк О. Кореферентні співвідношення субстантивних нерозкладних словосполучень в аспекті ономасіології та номінації. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 21. Том 2. С. 9–14.

6. Максим'юк О. Семантичні особливості підметів-словосполучень з кількісним значенням. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint

Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. № 1 (33). С. 77–82.

7. Максим'юк О., Струк І. Структура та семантика прикметникових словосполучень: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 2. С. 216–222.

8. Максим'юк О., Струк І. Перифразові номінації як засіб емоційно-образного висловлення думки: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Том 1. С. 302–307.

9. Струк І., Максим'юк О., Максим'юк Н. Паремії як засоби реалізації категорії дебітивності в сучасній українській мові. *Мова, література, фольклор* Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 74–78.

10. Максим'юк О., Струк І. Шляхи подолання помилок у мовленні учнів закладів загальної середньої освіти під впливом діалектного оточення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 60. Том 3. С. 160–166.

11. Максим'юк О., Струк І. Слова іншомовного походження в лінгводидактичному вимірі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Том 2. С. 271–265.

12. Максим'юк О., Струк І. Загадки як дидактичний матеріал для вивчення граматики української мови в закладах загальної середньої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць*

молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 64. Том 1. С. 398-403.

13. Максим'юк О., Струк І. Етнокультурний компонент як засіб естетичного виховання учнів на уроках української мови (на матеріалі фольклорно-пісенних текстів). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 66. Том 2. С. 303–308.

14. Максим'юк О., Струк І. Інтелектуалізація мови персонажів у творах Ольги Кобилянської. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 29. Том 1. С. 70–75.

Навчально-методичні праці

1. Фонетика української мови в термінах, визначеннях, таблицях. Навчальний посібник / Укл. : В. Є. Бузинська, О. В. Максим'юк. Чернівці : Рута, 2002. 56 с.

2. Практичні завдання з морфології української мови: Модульний курс. Ч. 2. / Укл.: Н. О. Руснак, Л. М. Томусяк, О. В. Максим'юк. Чернівці : Рута, 2002. 56 с.

3. Основи пунктуації сучасної української мови: [навчальний посібник для студентів спеціальності «Українська мова і література для шкіл з румунською мовою навчання»] [Текст] / Н. В. Гуйванюк, О. В. Максим'юк, Ф. Д. Китар, К. В. Вандишева. Чернівці Рута, 2002. 117 с.

4. Лабораторний практикум з морфології. Ч. 1. / Укл.: Н. О. Руснак, Л. М. Томусяк, О. В. Максим'юк. Чернівці: Рута, 2008. 86 с.

5. Максим'юк О. В. Складнопідрядні речення в сучасній українській мові: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 56 с.

6. Пунктуація української мови: навч. посібник / С. Т. Шабат-Савка, О. В. Максим'юк, Н. О. Шатілова. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 240 с.

7. Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології (Ч. 2): навч. посібник / Н. О. Руснак, *О.* В. Максим'юк, І. М. Струк, Л. М. Томусяк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 288 с. [*із грифом ЧНУ*].

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: o.maksymiuk@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qknqc
ORCID: orcid.org/0000-0003-1963-6165

ІВАННА МИХАЙЛІВНА СТРУК – *кандидат філологічних наук, доцент, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Народилася 19 січня 1988 року в с. Кунисівці Городенківського (нині Коломийського) району Івано-Франківської області. З 1994 р. по 2003 р. навчалася в Кунисівській ЗОШ І-ІІ ступенів; з 2003 р. по 2004 р. – у Чернелицькій ЗОШ І-ІІІ ступенів. У 2004 р. отримала атестат про повну середню освіту Городенківської ЗОШ №1 І-ІІІ ступенів. У цьому самому році вступила на філологічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. У 2009 році отримала диплом з відзнакою за спеціальністю «Українська мова та література» та здобула кваліфікацію магістра української філології.

Упродовж 2012–2016 рр. навчалася в аспірантурі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. У 2017 р. успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова в ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (науковий керівник – д. філол. н., проф. Руснак Н. О.).

Тема кандидатської дисертації – *«Взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації в драматичному тексті».* У науковому дослідженні системно проаналізовано взаємодію вербальних та невербальних засобів комунікації в драматичному тексті в культурному, етнопсихологічному, когнітивному аспектах. Розширено теорію драматичного тексту на основі ідей комунікації, сформульовано теоретико-методологічні засади вивчення взаємодії вербальної

і невербальної комунікації в драматичному тексті, уперше виділено основну одиницю спілкування – імплікатуру, яка репрезентує взаємодію репліки та ремарки. Зважаючи на а) театральну реалізацію драматичного дійства, б) маркованість авторського мовлення, яке корегує поведінку персонажів, в) здобутки теорії комунікації запропоновано типологію імплікатур: 1) імплікатури за акціональними ремарками; 2) імплікатури за мовленнєвими ремарками; 3) імплікатури за інтродуктивними ремарками з нульовим вербальним компонентом. З'ясовано лінгвальну природу драматичного тексту буковинських письменників другої половини XIX – початку XX ст., твори яких розглянуто як фіксований аналог, модель спонтанного мовлення, структура якого вимагає відтворення вербальних реплік мовців у сукупності з компонентами невербальної комунікації. У драматичному тексті розмежовано авторське мовлення у формі ремарок і мовлення героїв у вигляді реплік, що дозволило репрезентувати мовлення персонажів як вербальну комунікацію, авторське мовлення – як невербальну комунікацію. Вербальна комунікація імітує спонтанне розмовне мовлення, тобто діалог. Мовлення автора (невербальна комунікація) ущільнює інформативність тексту.

Ключові слова: драматичний текст, репліка, ремарка (супровідна, інтродуктивна), вербальний засіб комунікації, власне невербальний засіб комунікації (кінесичний, проксемічний), невласне невербальний засіб комунікації, просодичний, екстралінгвальний засоби комунікації, імплікатура.

З 2017 р. – асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

У 2023 р. на підставі рішення атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри сучасної української мови (АД № 014513).

Іванна Струк – активна учасниця всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій, круглих столів, вебінарів. Як член оргкомітету взяла участь в організації таких конференцій: «Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс» (2021 р.), «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» (2022 р.), «Платон мені друг, але істина дорожча: теоретико-практичні та методологічні аспекти розвитку сучасних гуманітарних наук» (2023 р.).

І. Струк – екзаменатор Національної комісії зі стандартів державної мови; експерт оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури Державної служби якості освіти України в Чернівецькій області; член робочої групи двох освітніх програм: ОНП «Філологія» третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (2022-2023 рр.); ОПП «Європейські славістичні студії. Польська мова» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2023 р.).

Регулярно підвищує свій професійний рівень: науково-педагогічне стажування «Професійна підготовка сучасного філолога: використання європейських практик в освітній системі України» на базі Полонійної академії (м. Ченстохова, Республіка Польща, 2021 р.); наукове стажування в рамках Угоди про співробітництво в Люблінському католицькому університеті імені Яна-Павла II (м. Люблін, Республіка Польща, 2022 р.). Отримала сертифікат, який підтверджує рівень B2 володіння польською мовою (Вища лінгвістична школа, м. Ченстохова, Республіка Польща).

Коло наукових зацікавлень – комунікативна лінгвістика, медіалінгвістика, етнолінгвістика, діалектологія, лінгводидактика.

Авторка понад 60 наукових праць, що опубліковані в українських фахових виданнях, у рейтингових міжнародних журналах і входять до наукометричних баз Scopus та Index Copernicus.

Наукові праці

І. Розділи в монографіях

1. Струк І. Імплікатура – структурна одиниця драматичного тексту: онтологічний статус і типологія. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія; за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 346–374.

2. Струк І. Теоретичні засади вивчення драматичного тексту (на матеріалі творів письменників Буковини). *Philological science and education: transformation and development vectors*: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. P. 187–210.

3. Максим'юк О., Струк І. Поетичний синтаксис Богдана Мельничука. Українська філологія у XXI столітті: колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 248–262.

ІІ. Наукові статті

1. Струк І. Екстралінгвальні імплікатури на позначення сміху в драматичному тексті буковинських письменників. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал* = Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukraine-Romanian scientific journal. Series «Philological Sciences». Чернівці–Сучава, 2018. № 1 (17). С. 30–33.

2. Струк І. Імплікатура як вияв взаємодії вербальної та невербальної комунікації в драматичному тексті. *Dialogul slaviştilor la începutu secolului al XXI-lea. Anul VII, nr. 1/2019* / Editori Katalin Balázs, Ioan Herbil, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Ştiință, 2019. S. 265–272.

3. Струк І. Імлікатури з проксемічними ремарками в драматичному тексті буковинських письменників. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці : «Букрек», 2019. Вип. 817: Слов'янська філологія. С. 124–128.

4. Tsurkan, M. V., Ilkiv, A. V., Maksymiuk, O. V., Struk, I. M.,

Shatilova, N. O. Role of emotional factors in learning Ukrainian as a foreign language at higher school (2020) *International Journal of Higher Education*, 9 (7), 2020. pp. 130–141 (Scopus).

5. Струк І. Мовчання як екстралінгвальний компонент у драматичному тексті буковинських письменників. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2020. № 1 (25). С. 32–35.

6. Струк І. Невласне невербальні імплікатури з ремарками на позначення конкретних дій персонажів у драматичному тексті. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: Філологічні науки. Вип. 52. Кам'янець-Подільський: Видавець Панькова А. С., 2020. С. 97–103.

7. Струк І. Комунікативно-прагматичні особливості драматичного тексту як різновиду художнього мовлення. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2021. № 1(29). С. 29–33.

8. Максим'юк О., Струк І., Максим'юк Н. Невербальні засоби комунікативного акту відмови в драматичному тексті українських письменників кінця XIX – початку XX ст. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.* Серія: Філологія. Журналістика. Том 32 (71) № 3 Ч. 1 2021. С. 32–38.

9. Руснак Н., Струк І. Запозичення як одна із причин мовної синонімії: культурологічний аспект *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 24. Том 2. С. 12–18.

10. Руснак Н., Струк І. Запозичення з польської мови в буковинських говірках (на матеріалі говірки с. Южинець Кіцманського р-ну Чернівецької області). *Проблеми гума-*

нітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 50. С. 143–151.

11. Струк І. Функційно-синтаксичні параметри ремаркових надфразних єдностей у драматичному тексті буковинських письменників. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 23. Том 2. С. 59–64.

12. Струк І., Вікованюк А.-Д. Лінгвалізація невербальних засобів комунікації на позначення емоційного стану мовця (на матеріалі художніх текстів сучасних українських письменників). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. № 1 (33). С. 98–101.

13. Максим'юк О., Струк І. Структура та семантика прикметникових словосполучень: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 2. С. 216–222.

14. Максим'юк О., Струк І. Перифразові номінації як засіб емоційно-образного висловлення думки: лінгводидактичний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 54. Том 1. С. 302–307.

15. Струк І., Максим'юк О., Максим'юк Н. Паремії як засоби реалізації категорії дебітивності в сучасній українській мові. *Мова, література, фольклор.* Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. № 1. С. 74–78.

16. Руснак Н., Струк І., Руснак Ю. Вивчення народного

(говіркового) мовлення в позакласній роботі ЗЗСО. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. № 2 (34). С. 94–98.

17. Максим'юк О., Струк І. Шляхи подолання помилок у мовленні учнів закладів загальної середньої освіти під впливом діалектного оточення. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 60. Том 3. С. 160–166.

18. Максим'юк О., Струк І. Слова іншомовного походження в лінгводидактичному вимірі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 61. Том 2. С. 271–265.

19. Максим'юк О., Струк І. Загадки як дидактичний матеріал для вивчення граматики української мови в закладах загальної середньої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 64. Том 1. С. 398–403.

20 Руснак Н., Струк І. Паремії зі словом на позначення природних явищ у світлі наївної картини світу українців. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2023. № 1 (35). С. 96–99.

21. Максим'юк О., Струк І. Інтелектуалізація мови персонажів у творах Ольги Кобилянської. *Закарпатські*

філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 29. Том 1. С. 70–75.

22. Максим'юк О., Струк І. Етнокультурний компонент як засіб естетичного виховання учнів на уроках української мови (на матеріалі фольклорно-пісенних текстів). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 66. Том 2. С. 303–308.

Навчально-методичні праці

1. Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології (Ч. 2): навчальний посібник / Руснак Н., Максим'юк О., Струк І., Томусяк Л. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 288 с.

2. Гриценко П. Ю., Руснак Н. О., Руснак Ю. М., Струк І. М. Етнолінгвістика: українська мова: Чернівці: Чернівецький національний університет, 2022. 428 с.

Культурно-просвітницька діяльність

Іванна Струк співпрацює з Буковинською Малою академією наук учнівської молоді, зокрема проводить заняття для учнів 8–10 класів, є членом журі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Буковинської Малої академії наук. Як член журі бере активну участь в проведенні Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури, Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Підготувала переможців цих конкурсів – Крістіну Карп (І місце у фінальному етапі XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка); Софію Чебанік (ІІІ місце в ІІ етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Буковинської Малої академії наук).

Упродовж 2016–2021 р. працювала на курсах підготовки абітурієнтів до складання тестів зовнішнього незалежного оцінювання. Узяла участь в освітньому проєкті «НМТ на максимум» (2022 р.). Читає лекції на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників за спеціальністю 014.01 «Середня освіта (українська мова та література)».

У межах неформальної освіти І. Струк підвищує свій професійний рівень через різні вебінари та проєкти: – курс «Наукова комунікація в цифрову епоху» на базі Києво-Могилянської академії (2020 р.); – проєкт «Вивчай та розрізняй інфомедійна грамотність» (2020 р.); – курс «Академічна доброчесність в університеті» на базі Києво-Могилянської академії (2021 р.); – вебінар «Академічна доброчесність при підготовці магістрів та здобувачів доктора філософії (PhD) в країнах Європейського союзу та Україні» (2022 р.); – вебінар «Інтерактивні технології та хмарні сервіси в онлайн навчанні: досвід країн Європейського союзу та України» (2022 р.); – навчання в Інституті педагогіки НАПН України за ліцензованою програмою підвищення кваліфікації «Методика навчання української мови, літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5-6 класах закладів загальної середньої освіти» (2022 р.); – курс з метою підвищення кваліфікації на тему «Прогресильне викладання: складові системи вищої освіти» (2023 р.); – курс «Методика навчання української мови, української літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 7 класі НУШ» (2024 р.);

Постійно працює зі студентською молоддю, зокрема організувала та провела низку культурно-мистецьких та навчально-методичних заходів: «Їх тисячі лягло у Бабин Яр глибокий…» до 80-х роковин трагедії Бабиного Яру (2021 р.); брейн-ринг «Лінгвістичний словограй» до Дня української писемності та мови (2022 р.); лінгвістична гра «Причасти мене розмовою українською мовою» до Міжнародного дня рідної мови (2023 р.); вебінар «Академічна доброчесність в освітньому процесі та наукових дослідженнях здобувачів другого (магістерського) рівня вищої

освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича» (2023 р.) та ін.

І. Струк регулярно бере участь у профорієнтаційних заходах: «День відкритих дверей» (2020 р.); «Вибір професії у сфері української філології – запорука успішного майбутнього» (2021 р.); для випускників багатопрофільного ліцею № 11 «Престиж» (2022 р.), Чернівецької ЗОШ № 30 і Чернівецького ліцею № 22 (2023 р.).

Активно долучається до проведення благодійних акцій: «Ліки для військових» (за результатами благодійної Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої Всесвітньому дню науки); Науковий пікнік для дітей переселенців (2022 р.); «Даруй тепло» (2023 р.) – у межах співпраці із Центром денного перебування молоді з інвалідністю (благодійні внески з конференції «Платон мені друг, але істина дорожча»).

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: iv.struk@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/pbkmz
ORCID: orcid.org/0000-0002-9883-8818

ГАЛИНА ІЛЛІВНА ТЕСЛІЦЬКА –
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри сучасної
української мови
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

Народилася 24 жовтня 1983 року у с. Карапчів Вижницького району Чернівецької області. У 2001 році закінчила із золотою медаллю Карапчівську загальноосвітню школу I-III ступенів. Цього ж року вступила на філологічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, де навчалася за спеціальністю «Філологія (українська мова та література)». У 2006 році отримала диплом з відзнакою, здобувши кваліфікацію «магістр філології». З 2012 по 2019 рік навчалася в аспірантурі на кафедрі сучасної української мови за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

1 липня 2019 року під керівництвом доктора філологічних наук, професора Кульбабської О. В. успішно захистила кандидатську дисертацію в спеціалізованій вченій раді Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Тема кандидатської дисертації – *«Семантика та синтагматика простих речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами в українській мові».* У дослідженні вперше в українському мовознавстві комплексно визначено поняття «напівпредикативний ад'єктивний компонент» з опертям на його формально-граматичні, семантико-синтаксичні та функційні особливості. Уточнено граматичний статус та ономасіологічні параметри ад'єктива як власне-прикметника та віддієслівного прикметника (дієприкметника). У процесі аналізу основної та вторинної про-

позицій виявлено типи реалізацій семантико-синтаксичних відношень, що репрезентовані категоріями відносної темпоральності, відносної модальності та часткової персональності. Виокремлено 59 моделей НАК, центральну позицію в яких посідає ад'єктив, здатний поєднуватися як із валентно зумовленими субстанційними синтаксемами, так і з валентно не зумовленими – адвербіальними.

Ключові слова: просте ускладнене речення, напівпредикативний ад'єктивний компонент, семантика, синтагматика, валентнісні можливості ад'єктива, модель напівпредикативної ад'єктивної конструкції, базовий і вторинний предикати, семантико-синтаксичні відношення, субстанційні синтаксеми, адвербіальні синтаксеми.

Коло наукових зацікавлень – питання семантичного синтаксису, предметом вивчення якого є глибинна структура речення, тобто семантичні складові речення, які отримують різні синтаксичні втілення, реалізацію у поверхневій структурі. Передусім мова йде про так звані асиметричні синтаксичні структури, тобто речення, в прості за формою, але складні за змістом, до яких належать прості ускладнені речення.

Наукові праці

І. Розділи в монографіях

1. Тесліцька Г. І. Синтагматика ад'єктива як центрального компонента напівпредикативних конструкцій у складі простого речення. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія; за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2019. С. 65–107.

2. Тесліцька Г. І. Формально-синтаксична структура простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами. *Philological science and education: transformation and development vectors*: Collective monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. С. 228–244.

ІІ. Наукові статті

1. Тесліцька Г. Категорія часткової персональності у простих реченнях із напівпредикативними ад'єктивними компонентами. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Філологічні науки». Чернівці–Сучава: БДМУ. 2020. № 1 (25). С. 36–41.

2. Тесліцька Г. Особливості функціювання напівпредикативних ад'єктивних компонентів у структурі простого речення. *Записки з українського мовознавства.* Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечнікова. 2020. Вип. 27. С. 102–109.

3. Тесліцька Г. І. Морфологічні засоби вираження валентно зумовлених об'єктних синтаксем у напівпредикативних ад'єктивних конструкціях. *Молодий вчений*. 2019. № 9. С. 343–346.

4. Кульбабська О. В., Тесліцька Г. І. Семантико-синтаксична структура простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами. *Молодий вчений*. 2019. № 10. С. 492–496.

5. Тесліцька Г. І. Функційний потенціал напівпредикативних ад'єктивних компонентів у структурі простого речення. *Молодий вчений*. 2020. № 5. С. 69–72.

6. Тесліцька Г. І. Науково-теоретичні засади дослідження ономасіологічних параметрів ад'єктивів як частиномовного класу слів. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Філологія / гол. ред. О. Г. Павленко. Маріуполь: МДУ, 2021. Вип. 24. С. 157–162.

7. Кульбабська О., Тесліцька Г. Семантика та синтагматика простих речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами в українській мові. *LINGUA MONTENEGRINA*, god. XV/1, br. 29, Cetinje, 2022. P. 101–118.

8. Тесліцька Г. Структурно-семантична типологія напівпредикативних ад'єктивних компонентів у простому ускладненому реченні. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 23. Том 2. С. 64–67.

9. Тесліцька Г. І. Методологія дослідження простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами.

Закарпатські філологічні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 24. Том 2. С. 28–32.

10. Тесліцька Г. І. Комунікативно-стилістичні функції речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: «Філологія», 2023. Вип. 62. Том 2. С. 8–10

Навчально-методичні праці

Шабат-Савка С. Т., Антофійчук А. М., Тесліцька Г. І. *Односкладні речення в сучасній українській мові*: навч.-метод. посібник. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 124 с.

Культурно-просвітницька діяльність

Тесліцька Г. І. – член проєктної групи освітньо-професійної програми «Філологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти (2022 р.).

Працювала у складі Національної комісії зі стандартів державної мови (рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 22 жовтня 2021 року № 240 «Про затвердження Переліку екзаменаторів Національної комісії зі стандартів державної мови»).

Член журі: Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури; Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика; Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Підготувала призерку фінального етапу XIII Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка – студентку факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Марину Бойко-Череп (II місце).

Упродовж 2016–2021 р. працювала на курсах підготовки абітурієнтів до складання тестів зовнішнього незалежного оцінювання. Узяла участь в освітньому проєкті «НМТ на максимум», у межах якого проводила заняття для абітурієнтів з української мови (2022 р.).

Читає лекції в межах курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників за спеціальності 014.01 «Середня освіта (українська мова та література)».

Як член оргкомітету взяла участь в організації конференцій, зокрема «*Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс*» (2021 р.), «*Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*» (2022 р.).

У межах неформальної освіти взяла участь у низці вебінарів та проєктів: – проєкт «*Вивчай та розрізняй інфомедійна грамотність*» (2020 р.); – європейський проєкт Академії Ignatianum у Кракові «Polska dla początkujących i średnio zaawansowanych» на базі навчальної платформи «NAVOICA», (01 червня – 28 вересня 2021 р., м. Краків, дистанційна форма) (17 червня 2021 р., сертифікат № 056681); – навчання в Інституті педагогіки НАПН України за ліцензованою програмою підвищення кваліфікації «Методика навчання української мови, літератури та інтегрованого курсу літератур (української та зарубіжної) у 5-6 класах закладів загальної середньої освіти» (сертифікат № № УМЛ-3244, Наказ Інституту педагогіки НАПН України № 46-о.д. від 26.04.2022); – курс з метою підвищення кваліфікації на тему «Підготовка експертів до оцінювання професійних компетентностей вчителів української мови та літератури, які реалізують Державний стандарт базової середньої освіти на першому циклі у 2023 р.» (1 кр. ЄКТС; держ. освітня установа «Навчально-методичний центр з питань якості освіти», 28.09.2023, № 6346-С)»; – курс з метою підвищення кваліфікації на тему «Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти» (2,6 кр. ЄКТС; ГО «Prometeus»; 30.11.2023 р.).

Організувала та провела низку культурно-мистецьких та навчально-методичних заходів, брала участь в профорієнтаційних заходах: «День відкритих дверей» (24 квітня 2020 р.; 12 грудня 2020 р.); «Вибір професії у сфері української філології – запорука успішного майбутнього» (13 грудня 2021 р.).

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: g.teslitska@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qnqzo
ORCID: orcid.org/0000-0002-0705-228X

ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА ТОМУСЯК –
кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 27 лютого 1960 року в с. Виців Старосамбірського району Львівської області. Закінчила Мшанецьку середню школу. Навчалася на філологічному факультеті Чернівецького державного університету імені Юрія Федьковича, який закінчила в 1995 році за спеціальністю «Українська мова та література» із присвоєнням кваліфікації «Філолог. Викладач».

З 1995 року по 1999 рік навчалася в аспірантурі при кафедрі сучасної української мови. 27 травня 1999 року захистила кандидатську дисертацію під керівництвом доктора філологічних наук, професора Ніни Василівни Гуйванюк (захист відбувся у Прикарпатському університеті імені Василя Стефаника).

Тема кандидатської дисертації – *«Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивами».* У науковому дослідженні представлені різні аспекти вивчення речень з дуплексивами: формально-граматичний, семантичний і комунікативний, запропоновано комплексний системний опис синтаксичних конструкцій української мови, до складу яких входить компонент з подвійною причленною залежністю, названий у роботі *дуплексивом.* Такі речення є мовними одиницями асиметричної структури: маючи один предикативний центр (як прості речення), вони за змістом синонімічні складним реченням, оскільки містять повідомлення про декілька ситуацій.

Синтаксична природа дуплексива і семантико-синтаксична структура семантично неелементарного речення з цим компонентом тлумачиться з урахуванням найновіших досягнень українського і зарубіжного мовознавства.

На основі ґрунтовного аналізу фактичного матеріалу зроблено низку цікавих експериментально-лінгвістичних спостережень над функціонуванням речень з дуплексивними компонентами; узагальнено формальні засоби вираження дуплексива в припідметовій (присуб'єктній) та придодатковій (приоб'єктній) позиціях; досліджено природу синтаксичного зв'язку тяжіння; описано семантичну (три- та чотирикомпонентну) структуру речень з дуплексивами; визначено основні типи первинних та вторинних пропозицій в односуб'єктних та двосуб'єктних реченнях з дуплексивами.

Ключові слова: подвійні синтаксичні зв'язки, тяжіння, семантично неелементарне речення, дуплексив, вторинна предикація, пропозиція, поліпредикативність, поліпропозитивність речення.

Подальші наукові напрацювання і робота зі студентами впродовж майже сорока років сприяли розширенню наукових інтересів.

Коло наукових зацікавлень – категорійна граматика, комунікативний синтаксис, прагматика, лінгвістика тексту, експресологія та ін.

Викладає фахові дисципліни «Сучасна українська мова. Фонетика й фонологія», «Сучасна українська мова. Морфологія», «Сучасна українська мова. Синтаксис», «Методика лінгвістичного розбору», «Український правопис» та ін.

Наукові праці

1. Томусяк Л. М. Речення з дуплексивами: семантико-синтаксичний та комунікативний аспекти. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*: зб. наук. праць / наук. ред. Бунчук Б. І. Чернівці: «Букрек», 2019. Вип. 817: Слов'янська філологія. С. 129–135.

2. Томусяк Л. М. Семантичний вимір простих речень із дуплексивами. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій*: колективна монографія / за заг. ред. О. В . Кульбабської. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. С.185–203.

3. Томусяк Л. М. Моделювання речень з дуплексивами в сучасній українській мові. *Зміна лінгвістики і зміни в лінгвістиці*: матеріали XV Міжнародного колоквіуму мовознавчих наук «Еудженіу Кошеріу» (11–12 жовтня 2019 р., м. Чернівці). Чернівці, 2020. С. 151–154.

4. Томусяк Л. М. Поліпарадигмальна природа художнього тексту в сучасних наукових розвідках. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, № 3 (91), 2021. – С. 69-72.

5. Томусяк Л. М. Портретний опис як структурний елемент художнього тексту. Materiałły XVII Międzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji, «Naukowa myśl informacyjnej powieki. 2021», 2021. С. 42-45.

6. Томусяк Л. М. Незакінчені речення як маркер емоційного мовлення в драматичних творах Лесі Українки. Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс: Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Лесі Українки. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. С. 101–102.

7. Томусяк Л. М. Модально-темпоральний план дуплексивних структур. Науковий журнал «Молодий вчений». 2022. №3(103). С. 66–69.

8. Томусяк Л. М. Атрибутивні компоненти з обставинною семантикою. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». 2022. Вип. 54. С. 115–118.

9. Томусяк Л. М. Роль ад'єктивів при створенні образів у художніх текстах Ю. Федьковича. The 11th International scientific and practical conference «Results of modern scientific research and development» (January 16–18, 2022) Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2022. С. 386–390.

10. Томусяк Л. М. Функційне навантаження субстантивів при створенні портретних характеристик у художньому тексті. The 8th International scientific and practical conference

«Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects» (January 23–25, 2022) MDPC Publishing, Berlin, Germany. 2022. С. 620-623.

11. Томусяк Л. М. Атрибутивні компоненти з синкретичним значенням. Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 17–18 березня 2022 р.). Буковинський державний медичний університет. Чернівці, 2022. С. 167–169.

12. Томусяк Л. М., Райчук Н. І. Комунікативно-прагматичні параметри риторичних питань як репрезентантів експресивності художнього мовлення Оксани Забужко. Науковий журнал «Молодий вчений», №4 (116), 2023. С. 10–108.

13. Томусяк Л. М. Експресивізація дуплексивів. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Випуск 59. Том 3. 2023. С. 75–78.

14. Томусяк Л. М. Лексико-семантичні особливості пейзажу в романелах Олега Сенчика. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73) № 5, 2023. С. 30–34.

Навчально-методичні праці

1. Фразеологізми та паремії Чернівеччини: матеріали до словника / Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича; [укл.: Г. Кузь, Н. Руснак, М. Скаб, Л. Томусяк]. Чернівці: Рута, 2017. 351 с. (Серія «Мовні скарби Буковини»).

2. Бузинська В. О., Руснак Н. О., Томусяк Л. М. Тестові завдання з курсу сучасної української літературної мови: Фонетика. Чернівці: ЧДУ, 1997. 64 с.

3. Бузинська В. О., Руснак Н. О., Томусяк Л. М. Фонетика сучасної української літературної мови: Методичні вказівки. Чернівці: ЧДУ, 1999. 30 с.

4. Руснак Н. О., Личук М. І., Томусяк Л. М. Словотвір: Тестові завдання. Чернівці: ЧДУ, 1999. 31 с.

5. Українська мова: Тестові завдання / Бузинська В. Є., Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Томусяк Л. М. / За ред. Н. В. Гуйванюк. К. : Академія, 1999. 528 с.

6. Бузинська В. О., Руснак Н. О., Томусяк Л. М. Пунктуаційний практикум: Контрольні завдання. Чернівці: Рута, 2000. 49 с.

7. Руснак Н. О., Томусяк Л. М., Максим'юк О. В. Лабораторний практикум з морфології. Частина І. Чернівці: Рута, 2002. 56 с.

8. Українська мова: Тести. 5-12 класи: посібник / Бузинська В. Є., Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Томусяк Л. М. / За ред. Н. В. Гуйванюк. К.: Академія, 2006. 376 с. (з грифом МОНУ).

9. Українська мова: Тести. 5-12 класи: посібник / Бузинська В. Є., Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Томусяк Л. М. / За ред. Н. В. Гуйванюк. К.: Академія, 2007. 376 с. (з грифом МОНУ).

10. Українська мова: Тести. 5-12 класи: посібник / Бузинська В. Є., Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Томусяк Л. М. / За ред. Н. В. Гуйванюк. К.: Академія, 2009. 376 с. (з грифом МОНУ).

11. Практичні завдання з морфології української мови: Модульний курс. Частина 2 / Укл.: Руснак Н. О., Томусяк Л. М., Максим'юк О. В. Чернівці: Рута, 2008. 86 с.

12. Практичні завдання з морфології української мови: Модульний курс. Частина 1 / Укл.: Руснак Н. О., Томусяк Л. М., Максим'юк О. В. Чернівці: ЧНУ, 2010. 120 с.

13. Українська мова. Тести. 5–11 кл. / Укл.: Бузинська В. Є., Гуйванюк Н. В., Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Томусяк Л. М. / За ред. Н. В. Гуйванюк. К. : Академія, 2012 (з грифом МОН та Молоді і спорту України).

14. Сучасна українська мова. Теоретично-практична морфологія (Ч. 2): навчальний посібник / Укл.: Н. О. Руснак, О. В. Максим'юк, І. М. Струк, Л. М. Томусяк. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2019. 275 с.

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: l.tomusyak@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qvpmw
ORCID: orcid.org/0000-0002-0547-0744

НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА ШАТІЛОВА –
кандидат філологічних наук, доцент, асистент кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Народилася 1 березня 1984 року в м. Колін (Чехія). У 2000 році закінчила із золотою медаллю Чернівецьку загальноосвітню школу № 33 I–III ступенів (нині – Чернівецька гімназія № 14 Чернівецької міської ради). Повну вищу освіту здобула, навчаючись з вересня 2000 року на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, який закінчила в червні 2005 року, отримавши диплом з відзнакою за спеціальністю «Українська мова та література» та здобувши кваліфікацію магістра української філології. З 2003 року працювала лаборантом кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, а з 2010 року – асистент цієї кафедри. Упродовж 2009–2011 рр. навчалася в заочній аспірантурі, після закінчення якої успішно захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова» (науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Кульбабська О. В.).

Тема кандидатської дисертації – *«Ідіостиль Сидора Воробкевича».* Наукову роботу присвячено дослідженню ідіостилю талановитого українського письменника Буковини – Сидора Воробкевича (1836–1903), перу якого належать поетичні, прозові та драматичні твори і який відіграв помітну роль в історії становлення й розвитку української літературної мови на Буковині в другій половині XIX століття.

Ідіостиль визначено як вербальну реалізацію індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант (лексичних, фразеологічних, граматичних), спричинених його світоглядною орієнтацією, константних стилетвірних ознак, що визначають специфіку художньої системи. Індивідуалізація авторського стилю репрезентована в умінні актуалізувати найвдаліші мовні засоби, критеріями добору яких є ідейно-художні параметри, породжені темою та ідеєю твору, а також творча особистість автора, що виявляє специфіку свого ідіолекту та культурного коду тієї етнічної групи, до якої він належить.

Дисертація є першим в українському мовознавстві комплексним дослідженням оригінального стилю С. Воробкевича у зв'язку з його світоглядною позицією та громадською діяльністю. Уперше на широкому фактичному матеріалі описано мовні домінанти художньої мови письменника на лексичному, фразеологічному та граматичному рівнях. Дослідження проведено в контексті сучасних критеріїв визначення категорії ідіостилю, зокрема уточнено сутність і обсяг понять «ідіостиль» та «ідіолект», окреслено мовні та позамовні чинники формування авторського стилю, з'ясовано індивідуальні та регіональні ознаки ідіостилю С. Воробкевича на тлі загальнонаціональних, упорядковано словник діалектної лексики мови творів буковинського автора. Уперше окреслено внесок письменника в розбудову національної літературної мови в умовах становлення нової літературної мови на Буковині в другій половині XIX ст.

Ключові слова: ідіостиль, ідіолект, індивідуально-авторська картина світу, мовна домінанта, діалектна лексика, фразема, синтаксичний фольклоризм.

На підставі рішення атестаційної колегії від 10 листопада 2011 року отримала диплом кандидата філологічних наук, а за рішенням атестаційної колегії від 9 серпня 2022 року – атестат доцента кафедри сучасної української мови.

Коло наукових зацікавлень – ідіостилістика, лінгвоперсонологія, лінгводидактичні засади вивчення української мови в закладах загальної середньої і вищої освіти.

Авторка понад 70 наукових праць, що опубліковані в українських фахових виданнях, у рейтингових міжнародних журналах і входять до наукометричних баз Scopus та Index Copernicus.

Наукові праці

І. Монографії

1. Кульбабська О., Шатілова Н. «Пишу, як серце диктує…» (Ідіостиль Сидора Воробкевича): монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с. (Серія : Мовні скарби Буковини).

2. Ім'я в науці. Професор Іларіон Іларіонович Слинько: Монографічне науково-довідкове видання / упоряд.: О. В. Кульбабська, Н. О. Шатілова. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. 608 с. (Серія : Історіографія мовознавчої науки на Буковині).

ІІ. Розділи в монографіях

1. Шатілова Н. Синтаксис художнього тексту як ідентифікаційна характеристика ідіостилю письменника. *Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій: колективна монографія*; за заг. ред. О. В. Кульбабської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 424–458.

2. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Повсякденно-побутова культура буковинців: лексикографічний профіль. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* : *Collective monograph* / Reviewers: dr Adam Pieńkowski, dr Wiesław Pędziak, dr Jolanta Miziołek. Vol. 1. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2021. P. 365–381.

3. Шатілова Н. О. Індивідуальний стиль письменника: лінгвостилістична інтерпретація. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Scientific monograph*. Volume 3. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. P. 505–530.

4. Шатілова Н. О. «Виводив жайвір свій мотив…» (Ідіостильові маркери художньої мови Сидора Воробкевича). *Українська філологія у XXI столітті: колективна монографія на пошану професора Богдана Мельничука*. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. С. 230–247.

III. Наукові статті

1. Tsurkan, M. V., Ilkiv, A. V., Maksymiuk, O. V., Struk, I. M., Shatilova, N. O. Role of emotional factors in learning Ukrainian as a foreign language at higher school (2020) *International Journal of Higher Education*, 9 (7), 2020. PP. 130–141 (Scopus).

2. Шатілова Н. Формули етикету як маркери мовної картини світу буковинців у художніх текстах С. Воробкевича. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка / гол. ред. М. Федурко. Дрогобич : Посвіт, 2021. С. 159–168.

3. Шатілова Н. Лінгводидактичні засади формування пунктуаційної компетентності студентів-філологів. *Інтеграція особистісно орієнтованого підходу в систему компетентнісної освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (28 січня 2021 року) / за заг. ред. Т. М. Антонюк та ін. Чернівці, 2021. С. 52–55.

4. Шатілова Н. Фольклоризми як маркери лінгвосвіту поезії Лесі Українки. *Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс*: Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Лесі Українки (Чернівці, 23 лютого 2021 р.) / відп. ред. Бунчук Б. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича, 2021. С. 111–112.

5. Шатілова Н. Формування пунктуаційної компетентності студентів-філологів на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. *Scientific and pedagogic internship «Ukrainian traditions and European innovations in the training of future philologists»: Internship proceedings* (February 8 – March 19, 2021). Venice: «Baltija Pablishing». 2021. P. 98–102.

6. Шатілова Н. Семантичний обшир діалектних ад'єктивів в ідіостилі Сидора Воробкевича. *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. Дрогобич: Посвіт, 2022. С. 207–215.

7. Кульбабська О., Шатілова Н. Домінанти науково-дослідницьких зацікавлень Іларіона Слинька. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал. Серія «Історичні та філологічні науки»* || *Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Historical and philological sciences»* / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. No 2 (34). С. 73–78.

8. Шатілова Н. Ареально марковані прислівники в художніх текстах С. Воробкевича. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 33 (72). № 5. Видавничий дім «Гельветика», 2022. Частина 1. С. 92–97.

9. Шатілова Н.О. Вивчення принципів українського правопису у фокусі фахової підготовки студентів-філологів. *Модернізація мовно-літературної освіти: досвід, проблеми, перспективи*: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції педагогічних, науково-педагогічних працівників та студентів (м. Чернігів, 21–22 лютого 2022 р.). Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 160–163.

10. Шатілова Н. Текстоцентричний принцип навчання української мови іноземних студентів. *Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: збірник матеріалів ІІ Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернівці, 17–18 березня 2022 р.). Буковинський державний медичний університет. Чернівці, 2022. С. 175–177.

11. Шатілова Н. Конструкції семантико-синтаксичного паралелізму в мовно-образній системі поетичного тексту. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 110-річчю від дня народження

професора Іларіона Слинька / за ред. С. Т. Шабат-Савки. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. С.222–223.

12. Шатілова Н. Етнографічні реалії як маркер національно-культурного колориту художнього тексту. *Міжкультурна комунікація в контексті глобалізаційного діалогу*: *стратегії розвитку* : матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції, 25–26 листопада 2022 р., м. Одеса. Ч. 2. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 144–147.

13. Шатілова Н. Порівняння в мовно-образній системі художнього тексту (на матеріалі творів Сидора Воробкевича). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 34 (73). № 1. Видавничий дім «Гельветика», 2023. Частина 1. С. 92–97.

14. Шатілова Н. Апозитивні конструкції як маркери експресивізації художнього тексту (на матеріалі творів С. Воробкевича). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 34 (73). № 4. Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 50–55.

15. Шатілова Н. Формули ввічливості як складник мовнокомунікативної компетентності студентів-філологів. *Новий науково-освітній простір з огляду підвищення якості підготовки фахівців у закладах вищої та фахової передвищої освіти*: Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції з міжнародною участю (Рівне – Чернівці, 16 березня 2023 р). Рівне, 2023. С. 213–215.

16. Шатілова Н. Формування правописної компетентності учнів на уроках української мови в середній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 65. Том 3. С. 331–337.

Навчально-методичні праці

1. Кардащук О. В., Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Тести з методики викладання української мови : методичні рекомендації та завдання для самоконтролю [для студентів ОКР «Бакалавр» напряму підготовки «Філологія» спеціальності «Українська мова та література»]: навч.-метод. посібник / Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. 84 с.

2. Шабат-Савка С. Т., Максим'юк О. В., Шатілова Н. О. Пунктуація української мови: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 240 с.

3. Кульбабська О. В., Шатілова Н. О. Основи мовознавчих досліджень: модульний курс: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. 344 с.

4. Кульбабська О., Шатілова Н. Крок у професію. Методика навчання української мови у вищій школі : навч. посібник. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 383 с.

Контактна інформація

ІМЕЙЛ: n.shatilova@chnu.edu.ua
GOOGLE АКАДЕМІЯ: http://surl.li/qorcb
ORCID: orcid.org/0000-0003-1233-1934

Колектив кафедри сучасної української мови (2004 р.)

Презентація «Словника буковинських говірок» (2005 р.)

Всеукраїнська наукова конференція
«Актуальні проблеми синтаксису» до 85-річчя
професора Іларіона Слинька (16–18 жовтня 1997 р.)

Викладачі та студенти філологічного факультету
в 55 авдиторії кафедри сучасної української мови (1997 р.)

Учасники Всеукраїнських наукових читань «Діалектна мова: сучасний стан і перспективи дослідження», присвячених пам'яті діалектолога Валентини Прокопенко (22 червня 2011 р.)

Учасники IX Всеукраїнського соціолінгвістичного семінару (Львів, 4 квітня 2012 р.)

Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвячена 100-річчю від дня народження професора Іларіона Слинька (28 листопада 2012 р.)

Міжнародні наукові читання «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження», присвячені пам'яті професора Ніни Гуйванюк (14 листопада 2014 р.)

Презентація колективної монографії
«Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій»
на пошану професора Ніни Гуйванюк (Червона зала, 2019 р.)

Міжнародна наукова конференція «Роль Степана Смаль-Стоцького в європейській славістиці» (Польща, 2009 р.)

Міжнародний румунсько-український колоквіум: напрями та перспективи (Румунія, 2017 р.).

Всеукраїнський науковий семінар «Пріоритетні напрями сучасних мовознавчих досліджень» до 60-річчя з дня народження професора Ніни Гуйванюк (2009 р.)

Науково-мистецькі читання «Горизонталі й вертикалі професора Ніни Гуйванюк» (26 вересня 2023 р.)

Святкування 130-річчя з дня заснування
Чернівецького університету (2005 р.)

Літературно-мистецький захід
до дня пам'яті Степана Будного (2008 р.)

Кафедра сучасної української мови (2014 р.)

Члени оргкомітету Всеукраїнської наукової інтернет-конференції
«Леся Українка і сучасний гуманітарний дискурс»,
присвяченої 150-річчю від дня народження Лесі Українки
(23 лютого 2021 р.)

Колектив кафедри сучасної української мови (2019 р.)

Міжнародний день рідної мови зі студентами-іноземцями

Міжнародна наукова конференція «Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження» до 110-річчя від дня народження професора Іларіона Слинька (16–17 червня 2022 р.)

Спеціалізована вчена рада К 76.051.07 для захисту кандидатських дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – «Українська мова» в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича

«У вишиванці таїна століть…»

День вишиванки на кафедрі сучасної української мови

День української писемності та мови (2022 р.)

Переможці Міжнародного мовно-літературного конкурсу
учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка
та Міжнародного конкурсу знавців української мови
імені Петра Яцика

Всеукраїнський диктант національної єдності (2022 р.)

Міжнародний день рідної мови
(Шевченківська зала, 2024 р.)

Початок нового 2021–2022 н. р.

Презентація книги «30 років Незалежності: мовні акти, які змінюють Україну» журналіста і публіциста Тараса Марусика (2022 р.)

Випускники першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (2021 р.)

Випускники другого (магістерського) рівня вищої освіти
(Мармурова зала, 2023 р.)

У житті є «і будні, і свята»

На могилі доцента Валентини Прокопенко

На місці вічного спочинку професора Іларіона Слинька

Назавжди в пам’яті своїх учнів – професор Ніна Гуйванюк

Ушанування Ольги Кобилянської – української письменниці, «буковинської орлиці» (Румунія, 2024 р.)

Засідання наукового гуртка української мови

Участь в освітньому проєкті «НМТ на максимум» 2022 р.)

Посвята першокурсників у студенти (2019 р.)

Колектив кафедри сучасної української мови
(Блакитна зала, 2024 р.)

Зібратися разом – початок.
Разом залишитися і працювати – успіх

РОЗДІЛ 3

НАЙСОЛОДШИЙ ЗІ ВСІХ ПЛОДІВ – ПЛІД ЛЮДСЬКОЇ ПРАЦІ: ВІТАЛЬНИЙ ДИСКУРС І СПОГАДИ

Павло ГРИЦЕНКО –
*доктор філологічних наук,
професор, директор Інституту
української мови
Національної академії
наук України*

Відкриваючи нові обрії

Ювілей університетської кафедри – це завжди своєрідний момент істини, коли очікують відповідь ширшого кола науковців і педагогів на головне питання: чи відбулося прогнозоване становлення колективу, чи маємо *fata morgana*. Про кафедру сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича можемо сказати, що це визнаний серед дослідників української мови науковий центр із виразно висхідним поступом, пошуком нових форм поєднання академізму в пізнанні мови із застосуванням здобутків у дидактичній практиці та суспільному мовокористуванні.

Формальне тридцятиріччя кафедри дещо виводить на манівці, змістивши часові акценти. Адже колектив-ювіляр має глибшу генезу, продовжує й розвиває глибокі традиції

чернівецької мовознавчої школи, освячені іменами С. Смаль-Стоцького, В. Сімовича, здобутками нової генерації класиків – І. Чередниченка, І. Слинька, Ю. Карпенка та їхніх сподвижників. У колі лінгвістів Чернівецького університету були сформовані теоретичні засади і методика реалізації важливих піонерських напрямів синхронної й історичної лінгвоукраїністики, оголошено сміливі проєкти, які витримали випробування й тиск часу, еволюцію поглядів різних поколінь дослідників, а їх завершення стало важливою сторінкою, окрасою сучасного мовознавства, підґрунтям нових сміливих проєктів. Саме в Чернівецькому університеті вперше в Україні реалізовано комплексне вивчення ономастикону окремого регіону – проведено системний історико-етимологічний аналіз топонімів, гідронімів, оронімів Буковини у тісному зв'язку з історією мешканців краю (Ю. Карпенко). У Чернівецькому університеті на спеціальній конференції обґрунтували потребу й узгодили прийоми комплексного вивчення українського діалектного простору за регіонами, зокрема зорієнтували на підготування регіональних діалектних словників (І. Чередниченко, В. Прокопенко) та описів структури діалектів; ці далекосяжні наміри звершили наступні покоління дослідників, збагативши українське і слов'янське мовознавство *Словником буковинських говірок* (за редакцією Н. Гуйванюк, К. Лук'янюка), фундаментальними описами та *Атласом буковинських говірок* (К. Герман), *Зібранням автентичних текстів діалектного мовлення буковинців* (Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська), численними новаторськими студіями про взаємозв'язки народного мовлення і традиційної локальної культури (Н. Руснак). Із Чернівецьким університетом пов'язаний важливий етап у вивченні історії українського синтаксису (І. Слинько), що було вкрай важливо для створення цілісного опису історії української мови. Окремі напрями досліджень – синтаксис сучасної літературної мови в розмаїтті дослідницьких парадигм і прагматичних запитів мовокористування й різнорівневої дидактики, проблеми комунікативної лінгвістики, концептології й моделювання

мовної картини світу: монографії, посібники, численні статті Н. Гуйванюк, В. Кульбабської, С. Шабат-Савки, Н. Руснак, Л. Ткач, М. Скаба, М. Скаб стали помітним явищем серед сучасних студій української мови. Цінний здобуток української філології – упорядкування, науковий коментар і взірцеве видання у двох томах спадщини В. Сімовича (Л. Ткач).

Охопити усе зроблене кафедрою – це завдання спеціальної монографії. Проте і прокреслені розрізнені штрихи до колективного портрета переконують у результативній праці колективу, спрямованої у майбутнє української лінгвістики. Мовознавці намагаються встигати за змінами моделей і вербальним наповненням сучасної комунікації, яке викликане змінами позамовного щоденного життя соціуму, а також невідворотним тиском загальної глобалізації та подіями, що породжені війною росії проти українського народу, його цивілізаційного вибору. Мовознавці готуються до повоєнного відновлення простору функціонування української мови, моделюють можливі сценарії мовного розвитку на різних теренах України.

Сьогодні констатуємо зміну мовного коду України, посилення українськоцентризму соціуму, виростання оновленого загального друкованого й електронного тексту українською мовою, формування нових норм слововживання і нової стилістики. Обставини суспільного буття останніх десятиріч скоригували – інколи відчутно – мовні портрети українців, архетипи їхньої мовної поведінки. Людина в мові, людина повномовна і недомовна, людина із «викраденою» рідною мовою і прояви мовного каліцтва – це обсяжні й складні проблеми лінгвального сьогодення, без усвідомлення і розв'язання яких сучасне українське мовознавство зазна́є відчутного регресу.

Сьогодні вкрай важливе збереження мовознавчих традицій, поглиблення пізнання мови свого регіону в його минулому й сучасному мовотворенні, осмислення мовотворчости мешканців свого краю і представлення нових надійних матеріалів про мову свого регіону в інформаційному національному й міжнародному просторі.

Сьогодні цінний досвід поєднання у своїх наукових пошуках локальних крайових і загальноукраїнських, вселов'янських наукових пріоритетів, що супроводжувало діяльність мовознавців Чернівецького університету в минулому і що заслуговує на збереження й употужнення сьогодні і в майбутньому.

Шановні ювілянти! Нехай ваш досвід дослідників і високий професіоналізм надалі слугують розвитку та утвердженню української мови, сприяють зміцненню нашої Держави!

Високі задуми на старті: обрії кличуть до творчої праці!

Катерина ГОРОДЕНСЬКА –
доктор філологічних наук,
професор, завідувач відділу
граматики та наукової
термінології Інституту
української мови НАН України

Кафедра сучасної української мови – потужний граматичний центр

30 років тому, 1 лютого 1994 року, у Чернівецькому університеті було створено кафедру сучасної української мови. Її очолила знаний уже тоді в Україні та за її межами, високоавторитетний науковець, доктор філологічних наук, професор Ніна Гуйванюк. Вона творчо наснажила молодих викладачів, організувала їхню науково-дослідницьку роботу, упевнено й швидко сформувала з них граматичну школу. Невдовзі кафедра сучасної української мови стала потужним граматичним центром, у науковому доробку якого були відомі, раніше створені синтаксичні праці Івана Чередниченка, Іларіона Слинька, Ніни

Гуйванюк, а також цікаві новаторські студії молодшого викладацького складу.

Наукові пошуки кафедри невпинно розширювалися за рахунок досліджень актуальних питань комунікативної лінгвістики, дискурсології, соціолінгвістики, регіональної фразеології та діалектології, лінгводидактики.

Своє 30-річчя кафедра відзначає вагомими науковими та навчально-методичними досягненнями, що засвідчують цілеспрямованість і натхненну працю, високий професіоналізм, відповідальність і наполегливість різних поколінь викладачів. Етапною працею не тільки з української, а й слов'янської філології в Чернівецькому університеті стало фундаментальне дослідження «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання» (1994) Іларіона Слинька, Ніни Гуйванюк, Марії Кобилянської, у якому професійно узагальнено та оцінено багаторічні пошуки лінгвістів у царині теоретичного синтаксису. Цю працю досі читають, цитують, вона не втратила своєї актуальності та еталонності. У науковому доробкові кафедри також одноосібні та колективні монографії, широкотематичні статті викладачів у фахових виданнях України та зарубіжжя.

Неперевершене враження на фахівців і пересічних читачів справив укладений на кафедрі сучасної української мови «Словник буковинських говірок» (за редакцією Ніни Гуйванюк, 2005), у якому зібрано лексичне та фразеологічне багатство чарівної Буковини.

Вражає широчінь проблематики навчально-методичних посібників, які підготувати викладачі кафедри, адресувавши їх своїм колегам-викладачам, учителям, учням закладів загальної середньої освіти. Серед них – «Сучасна українська мова : Схеми та зразки мовних розборів. Лінгвометодичні коментарі. Тренувальні вправи та контрольні завдання. Система орієнтирів для самостійної роботи» (Н. Гуйванюк, О. Кульбабська; 2004); «Українська мова. Тестові завдання. 5–11 класи» : (Н. Гуйванюк, В. Бузинська, О. Кардащук, О. Кульбабська, Н. Руснак, Л. Томусяк; 2012); «Пунктуація української мови» (С. Шабат-Савка,

О. Максим'юк, Н. Шатілова; 2016); «Морфологія: іменні частини мови» (С. Шабат-Савка, А. Агафонова; 2018); «Сучасна українська мова. Теоретично-практичний курс морфології» (Н. Руснак, О. Максим'юк, І. Струк, Л. Томусяк; 2019), «Односкладні речення в сучасній українській мові» (С. Шабат-Савка, А. Антофійчук, Г. Тесліцька; 2021); «Етнолінгвістика: українська мова» (П. Гриценко, Н. Руснак, Ю. Руснак, І. Струк; 2022); «Методика викладання української мови у вищій школі» (О. Кульбабська, Н. Шатілова, 2022) та ін.

Кафедра сучасної української мови налагодила і постійно підтримує тісні наукові зв'язки з академійними установами, зокрема з Інститутом української мови НАН України, та з провідними університетами України, Польщі, Румунії, що, безсумнівно, употужнює теоретичний і творчий потенціал викладачів, відкриває перспективи для їх самовдосконалення, сприяє утвердженню наукового авторитету кафедри у світовій лінгвістичній спільноті.

Дорогі колеги! Щиросердно вітаю вас зі славним 30-річчям кафедри сучасної української мови, із заслуженим професійним визнанням в освітній сфері України! Творчого натхнення та завзяття вам для подальшого дослідження теоретичних проблем лінгвоукраїністики, нових перемог у розвої рідної української мови. Нехай справдяться ваші найкращі сподівання і творчі задуми, які уславлять Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, українську мовознавчу науку, посприяють зміцненню та процвітанню незалежної України!

Микола СТЕПАНЕНКО –
доктор філологічних наук,
професор кафедри
журналістики та мовної
комунікації Національного
університету біоресурсів і
природокористування України

Непроминальний слід буковинців у пізнанні таїни і глибини рідного слова

Катедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича святкує гарний ювілей. 30 років напруженої і сумлінної праці на ниві мовознавства. Змінювалися покоління, оновлювалися наукові парадигми, а мудрі дослідники рідного слова з історичної столиці буковинського краю, взоруючи на свого «соловія й кобзаря» Юрія Федьковича, на одержиму гірську орлицю Ольгу Кобилянську й виконуючи святі Шевченкові заповіти, роботящими руками, роботящими умами перелоги орали й посіяне жали, свого учились і чужого не цуралися. Створений за тридцять літ набуток гідний подиву, він виконував інтелектуально-просвітницьку місію, не втрачає гостроти й сьогодні у вирі наукових дискурсів національного, загальнослов'янського та всепланетарного обширу. Так повелося, що лінгвісти-буковинці миттєво відгукувалися на виклики часу з його пізнавальними настановами, потребами теоретичного осягнення істини і практичного втілення її. Доробок чернівецьких словесників – відомі й високо поціновані томи праць, якими послуговуються молоді та маститі вчені, учителі-філологи. Він бринить багатомов'ям, але серцевиною осібної і колективної думки є Українське Слово як утілення заповідей краянина Федьковича про любов до Руси-України, віру «в єї будучину», про те, що «у науці, у

розраді України доля». Чернівецькі науковці ретельно фіксують переливи народнорозмовної стихії, яка різнокольорними палітрами вирує довкруги. Окрасою української діалектології став «Словник буковинських говірок» (за редакцією Н. Гуйванюк), «Буковинські говірки. Хрестоматія» (укладачі: Н. Руснак, Н. Гуйванюк, В. Бузинська), «Буковинські говірки: бібліографічний покажчик» (укладачі: Н. Гуйванюк, Н. Руснак; 2012), монографії «Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок» (Н. Руснак), «Динаміка назв страв та напоїв у буковинських говірках», «Лексика родинних обрядів у буковинському діалекті» (Л. Борис, Ю. Руснак). Історикам мови, соціолінгвістам добре відоме трикнижжя Людмили Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.», у якому з педантичною точністю виструнчено й вилогізувано історію розвитку української літературної мови за класицистичним правилом трьох єдностей: дії, місця, часу.

Над катедрою витає дух видатних предтеч – Івана Чередниченка та Іларіона Слинька. Іванові Григоровичу випало недовго працювати в Чернівцях, але вдалося створити перспективну наукову школу, ідеї якої, викладені в працях «Складносурядні речення в сучасній українській мові», «Нариси з загальної стилістики сучасної української мови», «Нариси з української філології», розвинули учні-послідовники. Виняткову роль у становлення катедри зіграв Іларіон Іларіонович, що серцем і душею прикипів до Буковини. Його студії з історичного синтаксису – яскрава сторінка в українському мовознавстві з оригінальними теоретичними засадами й багатим фактажем, добутим із пам'яток XIV–XVIII століть і вперше введеним до наукового обігу. Знаковою подією для нашої науки є з'ява праці «Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання», яку підготував професор Слинько зі своїми молодшими колегами – Марією Кобилянською та Ніною Гуйванюк. Це видання стало (без перебільшення!) настільною книгою для граматистів і зберігатиме такий статус ще довго, оскільки викладені в ньому відомості, з одного боку,

випередили час, а іншого, – системно віддзеркалили через творчо вимоделюване концептуальне тло вже осягнене в царині граматики, грані якого – і фініш, і старт водночас.

Справу відомих і талановитих попередників достойно продовжила та примножила Ніна Гуйванюк, яка майже двадцять років обіймала посаду завідувача катедри. Ніна Василівна – велична постать на українському і слов'янському лінгвістичному видноколі, учений широкого діапазону: граматист, діалектолог, стиліст, лігводидакт, а ще – культуролог, поет Божою милістю. Невимовно сумно, що рано відлетіла «птахом білим в небуття…, у високостя синє, світлу даль» (Світлана Шабат-Савка) ця оригінальна особистість, справу якої довершують ті, кому вона дала путівку у велику науку: доктори (Наталія Руснак, Олена Кульбабська, Світлана Шабат-Савка, Василь Шинкарук) та кандидати філологічних наук (Лариса Бережан, Любов Рабанюк, Тетяна Романюк, Людмила Томусяк, Алла Антофійчук, Валентина Чолкан, Ганна Валігура, Оксана Мельничук, Оксана Максим'юк, Юлія Пацаранюк, Юлія Руснак). На кожному з них – зрима печать інтелектуального духу наставника, відблиск світлості його думок, які послідовники перетворили на вишукані й довершені сюжети.

Немає потреби представляти науковій спільноті сьогоднішніх членів катедри. Індивідуальні й колективні праці докторів (Людмили Ткач, Наталії Руснак, Олени Кульбабської, Світлани Шабат-Савки, Тетяни Гуцуляк) та кандидатів філологічних наук (Людмили Томусяк, Алли Антофійчук, Оксани Максимюк, Іванни Струк, Наталії Шатілової, Галини Тесліцькоі) добре знають у вченому світі, їх рясно цитують. А це промовисто засвідчує, що катедра сучасної української мови – авторитетний лінгвістичний центр в Україні. Мовознавці з різних закладів освіти, академічних установ радо відгукуються на наукові пропозиції, ініціативи колег зі славного Чернівецького університету імені Федьковича, який Світлана Шабат-Савка, завідувач кафедри сучасної української мови, пойменовує «храмом науки, храмом ідей і знань», де «буднів трудових

і радостей багато», «де вічність … і краса непроминань», де все «має свою вічну роль», гуртуються з ними задля загального добра – *розквіту вітчизняної науки, плекання рідного слова, піднесення його до ще не звіданих висот.*

Зроблено за 30 літ багато, задумів у чернівецьких лінгвістів на дні-роки грядущі ще більше. Тож нехай краса й сила скарбу нашого найціннішого – мови материнської, мови української – одкриваються вам, високоповажані ювіляри, нехай розпросторюються шляхи до шукання глибокої і неспізнаної істини! Як кажуть на вашій-нашій Буковині, здоров'я вам, карпатсько-верховинської слави, водограйного натхнення і полонинського спокою!! Миру нам усім довгожданого, перемоги світлої, благодати Божої на многоліття!!!

Анатолій ЗАГНІТКО –
член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук,
професор кафедри загального
та прикладного мовознавства
і слов'янської філології Донецького
національного університету
імені Василя Стуса

Славетні сторінки історії

Не можу вважати запропоновану назву цього короткого есе претензійною, бо й справді кожний рік поступу кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича ознаменований вагомими досягненнями, що свідчать про потужні її розбудовні тенденції.

Уперше ґрунтовне знайомство з кафедрою відбулося під час роботи V Міжнародного конгресу україністів, що проходив у сповнених історією стінах Університету. Професор

Ніна Гуйванюк, із якою я вперше познайомився на ювілейній конференції Юрія Федьковича (1984 р.), запросила широке коло лінгвістів на товариську розмову. Діалог був відкритий, торкався багатьох актуальних питань розвитку української лінгвістики (Н. Гуйванюк), пошуків шляхів вирішення численних правописних проблем (В. Німчук), створення концептуально нової граматики (І. Вихованець) та багатьох інших. Короткий екскурс в історію україністики в Чернівецькому університеті (Н. Гуйванюк) надзвичайно гармоніював із загальною атмосферою обміну думками. Напевно, з тих пір нового, зовсім іншого, виміру набуло моє особисте спілкування з тодішнім завідувачем кафедри проф. Ніною Гуйванюк та усім колективом кафедри, яка від самого початку активно підтримала ініціативу проведення міжнародної наукової конференції «Граматичні читання» в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса, що сьогодні набула свого регулярного статусу (в історії уже XII).

Комунікація між кафедрою сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та кафедрою української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету імені Василя Стуса мала декілька вимірів. Першим можна вважати взаємну участь у наукових заходах, другим – обмін науковими здобутками (так активно використовуваними на лекційних, лабораторних і практичних заняттях стали дослідження з питань пунктуації, будови речення та ін.), третім – участь у наукових фахових виданнях та ін. До цього потрібно додати особливо важливий аспект – це уведення колег в атмосферу кафедральних наукових зацікавлень, підтвердженням чого можна вважати опонування дисертацій. Так, автору цих рядків випала честь бути опонентом наукової праці Оксани Максим'юк «Кореферентність нерозкладних компонентів у структурі речення» (Чернівці, 2006. 198 с.), захист якої відбувався на засіданні спеціалізованої вченої ради К 76.051.07 у Чернівецькому національному університеті ім. Юрія Федьковича. А рівно через п'ять років на високому засіданні уже

спеціалізованої вченої ради Д 76.051.07 Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (відповідно до шифру – спецрада мала право присуджувати науковий ступінь доктора наук) тримав слово опонента на захисті дисертації на здобуття доктора філологічних наук Олени Кульбабської «Вторинна предикація: семантична та морфолого-синтаксична типологія» (Чернівці, 2011. 472 с.) (див. також рецензію: Предикатність і предикатема: кваліфікація та інтерпретація (рец. на: Кульбабська О. *Вторинна предикація у простому реченні: монографія.* Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.) [В:] Загнітко А. *Сучасна лінгвістика : погляди та оцінки.* Донецьк: Ноулідж (Донецьке відділення), 2014. С. 392–404).

Ще одна знаменна зустріч на кафедрі сучасної української мови відбулася на ювілейній конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження професора Іларіона Іларіоновича Слинька (28 листопада 2012 року), коли активним постав обмін думками учасників конференції зі студентством про питання новітніх підходів до упорядкування правописних норм і кодифікацій (В. Німчук), словотвірні тенденції та їх функційне навантаження (К. Городенська), проблеми синкретизму та омонімії в категорійній граматиці (автор цих рядків) та ін.

Не менш значущою поставала оцінка наукових праць викладачів кафедри української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету імені Василя Стуса науковцями кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Кульбабська Олена. Відкриваючи неозороий світ рідного слова: Загнітко А. П. *Подих рідного слова*: монографія. Донецьк: ДонНУ, 2014. 236 с. *Слово Просвіти*. 2014. 27 листопада – 3 грудня 2014. № 47 (787). С. 8) та ін.

На одній із зустрічей із проф. Н. Гуйванюк (мабуть, це була конференція, присвячена ювілею проф. І. Слинька) почув про надзвичайно цікавий проєкт словника синтаксем сучасної української мови. Вона упевнено розповідала про структуру такої лексикографічної праці, особливості упорядкування фактичного матеріалу, будову окремої

статті, співвідносність лівобічного та правобічного компонентів. Знаючи про величезний досвід науковців кафедри сучасної української мови в опрацюванні величезних текстових масивів та їх лексикографічне упорядкування («Словник буковинських говірок», 2005 р.), із зацікавленням не лише слухав виклад основних тез, а й ділився власним досвідом роботи над словником українських прийменників та їх аналогів, моделюванням експериментального науково-дослідного корпусу текстів (Загнітко А. П., Данилюк І. Г., Ситар Г. В., Щукіна І. А. *Словник українських прийменників*. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 416 с.) та формуванням другого тому цього словника, що охоплював би дискурсивні практики варіантних виявів прийменникових одиниць та їх еквівалентів, напрацюваннями для створення експериментального науково-дослідного корпусу текстів для роботи над словником часток сучасної української мови. Не знаю, яка доля цього напрочуд цікавого та оригінального проєкту синтаксем сучасної української мови.

Діалог двох кафедр був активним аж до 2014 року, який поставив багато питань, на які не завжди можна було знайти відповідь. Донецький національний університет імені Василя Стуса перемістився на Вінниччину, де зазнав істотної внутрішньої перебудови, а величезний бібліотечний університетський масив, та й особистий, було втрачено. Щастям було збереження численних електронних варіантів, обмін ними уже в нових умовах. І тут особливі слова вдячності колегам із кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, які не лише з розумінням поставилися до питань облаштування наукових пошуків у нових умовах, а й підтримували заявлені ініціативи.

Сьогоднішній ювілей кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – це рух уперед із чітким баченням своєї відповідальності, свого статусу в цивілізаційному просторі Української Держави та розумінням обширу перспектив, для втілення яких необхідно знайти належні шляхи.

Василь ҐРЕЩУК –
доктор філологічних наук,
професор кафедри української
мови Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника

Окреслюючи плани на майбутнє української лінгвістики

Шановні колеги! Сердечно вітаю вас зі славним ювілеєм – тридцятиріччям кафедри сучасної української мови. Будь-який ювілей передбачає підбиття підсумків і окреслення планів на майбутнє. Наукові й навчально-методичні здобутки кафедри вагомі, ними послуговуються не лише науковці, викладачі, студенти вашого університету, а й науково-педагогічна спільнота україністів всієї нашої держави та закордоння. Становлення й розвиток кафедри сучасної укрїнської мови пов'язані з іменами багатьох працівників, але особливе місце серед них належить Ніні Василівні Гуйванюк, докторці філологічних наук, професорці, людині, в якій органічно поєднувалися хист глибокої дослідниці складних мовознавчих проблем і поетичність натури, врода й задушевність, організаторські здібності й здоровий прагматизм, щедрість ділитися своїми знаннями з тими, хто цього потребував, незалежно від того, чи це студент, чи аспірант, чи колега по роботі, і прагнення якісно і вчасно завершити розпочату справу, якась особлива залюбленість у життя і легкість та вправність долання перешкод, величезний досвід і вміння якнайкраще ним розпорядитися. Саме особисті якості, харизма й науково-педагогічна діяльність Ніни Василівни значною мірою визначили обличчя вашої кафедри. У цей святковий час я бажаю кафедрі сучасної української мови допитливих

розумних бакалаврів, магістрів, аспірантів, нових звершень у лінгвістиці й лінгводидактиці і гідно тримати планку творчих устремлінь, заданих Ніною Василівною Гуйванюк, берегти, розвивати й примножувати традиції кафедри.

СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!

Наталія КОНДРАТЕНКО –
доктор філологічних наук,
професор кафедри прикладної
лінгвістики Одеського
національного університету
імені І. І. Мечникова

Дорогою мовознавчих відкриттів

Те, чим живеш,
любов'ю розростається…
Світлана Шабат-Савка

Цьогоріч кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, що є окрасою не лише університету, міста, а й української філологічної науки, святкує ювілей. Це вже не підлітковий чи дитячий вік, це – вік впевненої, розважливої і цілеспрямованої «науковиці». «Науковиці», яка пов'язала своє життя з українською граматикою – найскладнішою і найцікавішою галуззю мовознавства. «Науковиці», яка запросила до своїх лав знаних лінгвістів і продовжує приваблювати новаторськими ідеями і нетривіальним підходами до розв'язання складних завдань.

Я вперше доторкнулася до цього свята граматичної науки далекого 1997 року. Тоді для мене все було вперше: перший

рік аспірантури, перша наукова конференція, перший виступ, перші знайомства з відомими мовознавцями. Перша зустріч з Ніною Василівною Гуйванюк, яка і зараз залишається для мене взірцем шляхетності та ґрунтовності як у професійній діяльності, так і в людських стосунках. Я почувалася наче Попелюшка на першому балу в королівському палаці, і була насправді невпевненою в собі аматоркою. Ніна Василівна кожного учасника огортала теплом і піклуванням, встигала думати про кожну дрібницю, про кожний крок. Ніколи не забуду, як ми всі, затамувавши подих, дивилися виставу театру «Голос»; як наступного дня відвідали станицю Глибоку і збирали та їли яблука з яблуні, посадженої Ольгою Кобилянською. І як я мало не запізнилася на потяг через зламаний на трасі автобус. Мої перші наукові відкриття, мої перші несміливі наукові пошуки. І головне – мої колеги й приятелі, з якими ми вже пережили не одну перемогу і подолали не одне випробування. Майже всі, хто зараз працює на кафедрі, були і залишаються для мене близькими друзями, до яких я можу звернутися з будь-яким проханням і буду впевнена в допомозі. Якби довелося називати прізвища, то це був би перелік усіх без винятку.

Але є і моя особлива любов, за що через роки дякую, світлій пам'яті, Ніні Василівні. Я не вірю у випадкові збіги. І коли виявилося, що проблема питальних речень привабила не лише мене, а й Світлану Тарасівну Шабат-Савку, тоді теж аспірантку першого року навчання, стало зрозуміло, що по-іншому і не могло бути. Ми працювали в різних напрямах, з різним матеріалом, але обговорювали спільні питання, дискутували та рухалися вперед. Навіть захистили спочатку кандидатські, а потім і докторські дисертації майже одночасно. Я вдячна долі за те, що колись вона подарувала наукову посестру і справжню подругу. Невимовно пишаюся тим, що Світлана Тарасівна тепер очолює кафедру сучасної української мови, гідно тримаючи той високий рівень, який задала свого часу Ніна Василівна.

Після тієї першої конференції «Актуальні проблеми синтаксису», організованою кафедрою сучасної україн-

ської мови, я відчула підтримку і справжнє зацікавлення в тому, що роблю. Я обрала свій шлях і своє майбутнє саме тоді, тримаючи в одній руці програму наукової конференції, а в другій – рожеве яблуко із саду Ольги Кобилянської. Потім були спільні проєкти і досягнення: численні конференції в різних містах і країнах, засідання спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій, опонування і захисти дисертацій. І щоразу це було свято справжньої науки. Різноманітні теми наукових праць: синтаксис, семантика, ономастика, лінгвопрагматика, історія мови. Не осягнути всього, що відкрито та употужнено науковцями кафедри сучасної української мови.

Кафедра – це не просто осередок українського мовознавства в Чернівецькому університеті, це особливий світ. Світ, у якому здійснюються мрії та народжуються ідеї. Це єдине місце, де я почуваюся майже, як вдома. Блукаю охайними алеями університетського парку, насолоджуюся кольоровим буянням дахових візерунків, слухаю дзвони університетської каплиці, вдихаю запах рожево-білих магнолій. Частина мого серця завжди тут, з моїми друзями і з тими, кого вже немає з нами.

Щирі вітання кафедрі сучасної української мови, зичу нових досягнень і здобутків у царині українського мовознавства! І як би не було нам зараз важко, не зупиняємося і працюємо. Тримаємо нашу українську мову і тримаймося разом!

Людмила МАРЧУК –
доктор філологічних наук,
професор, завідувач
кафедри журналістики
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Творча співпраця на ниві рідного слова

Щиросердечно вітаю колектив кафедри із 30-річним ювілеєм!

Багаторічний досвід роботи, здатність бачити перспективи, знаходити шляхи розв'язання непростих проблем сприяли успішній роботі викладачів кафедри та визнанню їх досягнень на науковій та освітянській ниві.

Приємно й трепетно відзначати 30-річний ювілей разом із Вами, адже в пам’яті виринають прекрасні спогади з подій, захистів, конференцій. Насамперед це стосується тих учителів та фундаторів, які 30 років тому заклали основу кафедри та супроводжували її становлення та розвиток упродовж усіх років, докладаючи свої зусилля до напрацювання потужної наукової бази та виховання молодого покоління фахівців.

У моїх спогадах постає постать Ніни Василівни Гуйванюк, яка очолювала кафедру сучасної української мови і якій були притаманні відданість справі, чесність, вимогливість і принциповість, що поєднувалися з інтелігентністю та доброзичливістю, увагою до людей. Саме з легкої руки Ніни Василівни прорецензовано мою монографію до докторської дисертації. І всі роки нашої співпраці з Ніною Василівною та кафедрою сучасної української мови були комфортними, це пояснюється багатьма спільними моментами у нашій праці: участь у багатьох конференціях, які започаткувала та проводила кафедра сучасної

української мови Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича та кафедра української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, заходах НАН України, нарадах, пленумах, поради щодо освітнього процесу, взаємне стажування науково-педагогічних працівників кафедр, бо добре знали, яким має бути учитель-словесник, тому підготовка майбутніх учителів української мови та літератури була для нас «сродною працею» – у повному розумінні цього сковородинівського визначення. Участь у роботі спецради Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, захисти дисертацій аспірантів та багато інших подій, які тісно переплелися в роботі наших кафедр на благо України. За ці роки сформувалася так звана «чернівецька наукова школа», честь очолювати яку мали учні Ніни Василівни – д. ф. н., проф. Кульбабська О. В., а зараз – д. ф. н., проф. Шабат-Савка С. Т., якій дякуємо за консультації щодо акредитацій освітніх програм, рецензування збірника наукових праць «Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: серія історична та філологічна», опонування дисертації Гадюк Р., яка здобувала науковий ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія.

Увесь чесний і увінчаний великими здобутками науковий та освітянський трудовий шлях кафедри – це приклад безкорисливого служіння державі, освіті, науці, людям.

Ваші фундаментальні праці в царині українського мовознавства повсякчас перебувають на бистрині часу.

Вельмишановна Світлано Тарасівно! Дорогі колеги! Нехай Ваша звитяжна й чесна праця буде завжди поціновану і належно вшанованою. Нехай доля обдаровує Вас радістю, довголіттям, здоров'ям і врунитьсяся щастям. Зичу творчої невичерпності, наснаженості й життєвої успішності.

Нехай щедра українська земля дарує Вам натхнення для творчості, а невтомна праця проростає паростками правди і мудрості на славу нашої любої України!

Многая літа, кафедро сучасної української мови, нескінченного професійного розвитку Вам, шановні викладачі!

Марія ЛИЧУК –
доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
романо-германських мов і
перекладу Національного
університету біоресурсів
і природокористування України

Чернівці: перші наукові кроки

Далекий 1994 рік. Ніна Василівна Гуйванюк, завідувач кафедри сучасної української мови, пам'ятаючи мій нахил до наукової роботи, запропонувала для дослідження складну й цікаву лінгвістичну проблему. Ця проблема була сирою та безструктурною, просто ідея, яку потрібно було подати у розвитку.

Так тридцять років тому я, вчитель української мови та літератури міської загальноосвітньої школи, мала змогу доторкнутися до того, про що мріяла ще зі студентської лави. Потім було святкування 120-річчя заснування Чернівецького університету, участь у науковій конференції викладачів, співробітників та студентів. Уперше в науковому обігу української граматики з'являється термін *речення фразеологізованої структури*, що стало об'єктом моїх глибоких і тривалих наукових розвідок. Те, що було започатковане на кафедрі сучасної української мови Чернівецького університету, стало сенсом мого наукового життя, розвивало мої наукові інтереси, створювало підґрунтя для зростання як майбутнього науковця. На момент початку моєї професійної діяльності на кафедрі сучасної української мови в моєму науковому доробку було двоє тез і двоє статей.

На кафедрі сучасної української мови я працювала 1997–2000 рр. На той час на кафедрі працювали вчорашні студенти, однак наполегливі в досягненні своєї мети, потенційні в науковій роботі: Любов Степанівна Рабанюк,

Лариса Василівна Бережан, Людмила Миколаївна Томусяк, Наталія Олександрівна Руснак, Олена Валентинівна Кульбабська, Олена Василівна Кардащук, Світлана Тарасівна Шабат-Савка, Валентина Андріївна Чолкан, Алла Миколаївна Антофійчук. Протягом чотирьох років кожен з них захистив кандидатську дисертацію, отримавши диплом кандидата філологічних наук. Ось такий монолітний науковий потенціал кафедри тих років. Працюючи на кафедрі, я наполегливо проводила дослідження за темою кандидатської дисертації про фразеологізовані речення. Науковий азарт, з яким я працювала, сформувався однозначно під впливом робочої атмосфери, що панувала на кафедрі. Безперечно, ініціатором наукової роботи на кафедрі завжди залишалася Ніна Василівна – людина свого часу, залюблена в силу і безмеж українського слова, авторитетна науковиця і грамотний організатор.

Гармонія слова й діла талановитої професорки Ніни Василівни, що вона майстерно втілювала в щоденній, щохвилинній роботі зі студентами спеціальності, сіючи в їхніх душах зерна добра й справедливости, щедро передавала своїм колегам, вірячи, що наука проросте й утвердиться в їхніх душах на десятиліття. Залюбленість у стихію мовного буття, феноменальна пам'ять, неймовірна цілеспрямованість і працьовитість за межею можливого – ці традиційні складники парадигми лінгвістичного таланту Ніни Василівни Гуйванюк виявилися у пошуку новітніх граматичних тенденцій та закономірностей, розробленні та дослідженні актуальних наукових проблем, що дали змогу просунути українську граматичну науку на кілька десятиліть уперед.

Ніна Василівна виховала і підготувала справжню когорту українських науковців, тих, хто гідно продовжує її наукові ідеї, самовіддано служить Богині Граматиці. Прикметною рисою школи професорки Ніни Гуйванюк є те, що, окрім учених-лінгвістів, вагоме слово її очільника на теренах України впотужнюють і розвивають тисячі студентів-випускників філологічного факультету, учителі-словесники, яким Ніна Василівна адресувала підручники, посібники, програми, виявляючи глибоку обізнаність у

тенденціях і закономірностях розвитку вітчизняної лінгводидактики на сучасному її етапі. Прогнозуючи тенденції розвитку української лінгвістики, Ніна Гуйванюк усвідомлювала важливість і нагальну потребу донести освітянській спільноті найновіші набутки мовознавства та педагогіки в період наближення України до європейського й світового стандартів навчання.

Виняткова працездатність, природна людяність, порядність, педагогічна толерантність і виняткова ерудиція зачаровували і викликали повагу колег-кафедралів, усіх, хто знав цю людину.

Варто зазначити, що постійно згадую атмосферу затишку, приязні та комфорту, що панували на кафедрі. Завдяки Ніні Василівні на кафедрі пульсували наукові ідеї: професорсько-викладацький склад кафедри проводив відкриті заняття, наукові конференції, творчі зустрічі. Викладачі кафедри працювали зі студентами в позааудиторний час, допомагали організовувати конкурси, творчі вечори, долучалися до роботи студентів-практикантів під час проходження педагогічної практики, курирували діяльність Малої академії наук. Кожен викладач вів надзвичайно активне життя, тим самим створюючи імідж кафедри, виводячи її на рівень найсильніших кафедр не лише філологічного факультету, а й університету загалом.

Ніна Гуйванюк залишається завжди з нами. Вона стоїть на березі часу й вічности, вимріює день прийдешній для своїх учнів та колег-лінгвістів.

Вона допомагає кожному з нас зробити свій правильний вибір: життєвий і професійний, не залишитися на маргіналі життєвого успіху, знайти й утвердити віру в себе.

Вона віддавала себе без залишку і від того ставала морально чистішою і духовно сильнішою.

Щиро вітаю колег-лінгвістів кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича зі славним 30-річчям! Бережіть і примножуйте наукові традиції, розширюйте пантеон світочів у науці Буковини! Самовіддано працюйте на благо рідної України.

Марія ЦУРКАН –
професор кафедри суспільних наук та українознавства Буковинського державного медичного університету, доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, доцент; професор кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (за сумісництвом)

Доленосне українське слово

Як тільки в незвіданому небесному безмежжі спалахує нова зоря, відразу її сріблясто-золотавий промінь стає доленосним орієнтиром щойно народженої людини… Звичайно, упродовж усього земного життя кожен із нас наполегливо чи, може, дехто зовсім полегеньку, але дуже хоче здійснити свої спочатку дитячі, а згодом дорослі мрії та бажання… і робить задля цього все можливе, а часом і не зовсім реальне. Результат, як і людська доля-праця, різний.

Дороговказом у моєму житті стало СЛОВО, слово УКРАЇНСЬКЕ – наймилозвучніше і найдорожче, найспівучіше й найніжніше, яке плекають та бережуть, як найкоштовніший діамант, у глибокій і бездонній душі філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича – КАФЕДРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. Саме ця кафедра є потужним й особливим місцем різьблення, точення, шліфування й гравіювання сердець натхненних і непоборних, вірних та невтомних людей-ФІЛОЛОГІВ, які майстерно й делікатно, віртуозно і влучно торкатимуться тих, кому судилося відчути й осягнути таїну величі та водночас простоти ЦІЛЮЩОГО, ЖИВОТВОРНОГО, НЕЗЛАМНОГО, СВЯТОГО, МОГУТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА!

Щоразу, коли буваю на кафедрі сучасної української мови (1995–2000 рр. – студентка; 2010–2015 рр. – здобувачка наукового ступеня кандидата філологічних наук цієї кафедри; назавжди – вдячна випускниця, сьогодні –

колега), укотре відзначаю, що всі співробітники кафедри, які були моїми викладачами під час студентських років (професори: Ніна Гуйванюк, Наталія Руснак, Світлана Шабат-Савка, доценти: Валентина Бузинська, Лариса Чувашова, Любов Рабанюк, Алла Антофійчук), – талановиті мовознавці, неперевершені педагоги, відомі в Україні й поза її межами науковці. Спільна і надзвичайно важлива риса, як на мене, для всіх згаданих лінгвістів, окрім їхнього високого професійного рівня, – безцінне вміння передавати студентам любов до всього українського: мови, поезії, пісні, казки, колядки, народу, Батьківщини тощо, – насущною основою яких є УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО.

Часто пригадую лекції завжди усміхненої, привітної, щирої, інтелігентної, чарівної, незрівнянної, неповторної та незабутньої Ніни Василівни Гуйванюк (згодом мого наукового керівника кандидатської дисертації) і те, як доступно вона вміла пояснити нам, студентам, найскладніші синтаксичні явища. Спочатку здавалося, що цей розділ науки про мову – щось неосяжне, до кінця не зрозуміле, а Ніна Василівна знову і знову переконувала нас у зворотному. Так навчити могла тільки МОВОЗНАВЕЦЬ І ПЕДАГОГ від Бога! На превеликий жаль, через смертельну хворобу Ніни Василівни вже не було на підсумковому етапі виконання спільно розпочатого дослідження, однак, на її прохання, реалізацію наших наукових ідей продовжила та успішно завершила в ролі наукового керівника Олена Валентинівна Кульбабська, професор кафедри сучасної української мови, згодом її завідувач.

Олена Валентинівна не викладала в нашій групі під час навчання в університеті, тому моє знайомство з цією мудрою та надзвичайно виваженою, делікатною і розсудливою жінкою-науковицею відбулося вже в далеко не студентські роки. Кожне спілкування з Оленою Валентинівною як щодо процесу виконання дисертації, так і багатьох інших робочих питань (часто просто людських порад-настанов) було для мене черговим кроком уперед. Вона так логічно, послідовно і грамотно вибудовувала траєкторію нашої співпраці, що я все більше захоплювалася її вмінням відчувати

внутрішній світ своїх учнів і скеровувати їх так, щоб вони свідомо й детально, творчо й досконало досягали мети.

І знову повертаюсь у студентство! Чомусь хочеться ще раз відчути ті враження, які ставали утвердженням бажання бути такою, як мої ВЧИТЕЛІ, – знаючою, цілеспрямованою, організованою, наполегливою та майстерною. Особливо нас, юних і амбітних студентів, стимулювали викладачі, які ще вчора були студентами! Із-поміж них ми завжди виокремлювали вродливу та спокійну Світлану Шабат (зараз Світлана Шабат-Савка, завідувач кафедри), тому що вона, незважаючи на свій молодий вік, настільки впевнено, чітко і креативно допомагала нам на практичних заняттях засвоювати новий матеріал, що вдома вже майже не потрібно було заново перечитувати лекції. Коли такі викладачі, як Світлана Тарасівна, навчали нас, то ми розуміли, що на кафедрі сучасної української мови працюють найкращі. Сьогодні бачимо, що С. Т. Шабат-Савка справді досягла філологічних вершин і продовжує щодня всебічно досліджувати українськомовні багатства та плекати сучасних здобувачів вищої освіти і наукових ступенів на філологічному факультеті.

Будову слова, способи словотворення ми вивчали з Наталією Руснак, яка з-поміж інших викладачів вирізнялася гострим розумом і стриманістю, притаманним лише їй стилем спілкування, поведінки, одягу (а ми намагалися її копіювати).

Узірцем філологічного такту та жіночої витонченості всі дівчата-студентки нашого курсу вважали лагідну білявку Аллу Агафонову (зараз Алла Антофійчук), яка завжди, паралельно із викладанням лексики і фразеології, підтримувала нас, позитивно та оптимістично налаштовувала, переконуючи, що все буде добре.

Усі викладачі кафедри сучасної української мови, з якими мені пощастило навчатися, спілкуватися, співпрацювати, професійно удосконалюватися та зростати, поринати в царину лінгводидактичного простору, – еталон професіоналізму, інтелігентності, елегантності, жіночності, краси й, безперечно, людяності, щирості й порядності.

Рідна та дорога КАФЕДРО СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ, із 30-річчям тебе! Хай ще тисячі років твоя плеяда студентства, науковців і просто добрих людей множиться новими досягненнями, успіхами та звершеннями!

Оксана МЕЛЬНИЧУК –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри мовознавства
Івано-Франківського національного
медичного університету,
член Наукового товариства
ім. Т. Шевченка, член
Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Т. Шевченка

Неповторні акорди спогадів про рідну кафедру

Моральність та гідність моєї вдачі формувалася як під впливом тисячолітньої слави української нації, так і під впливом зримих порад та пересторог батьків – Іваночка Михайла Миколайовича та Іваночко Анастасії Дмитрівни. Не ховати в пазуху вразливе серце, не опинитися за контурами правди, жертовно віддаватися свободі, щоб не залишитися одвічним її байстрюком; пам'ятати, що бути людиною – не соромно, а безумовно, варто. Саме ці одвічні християнсько-моральні цінності я пізнала ще в дитинстві в родинному колі.

У 1992–1997 рр. навчалася на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича за спеціальністю «Українська мова та література». Державна екзаменаційна комісія присвоїла мені кваліфікацію спеціаліста філолога, викладача української мови, літератури і народознавства та нагородила дипломом з відзнакою.

Під час навчання в університеті працювала лаборантом (згодом – старшим лаборантам, викладачем-стажистом

та асистентом) кафедри сучасної української мови під керівництвом доктора філологічних наук, професорки, відомої мовознавиці *Гуйванюк Ніни Василівни* – мого великого й переконливого натхненника! У серці Ніни Василівни завжди палахкотів невгасимий вогонь чистого сумління й привітності, шляхетної шанобливості та справедливих поривань… Її думки завжди були надпотужною силою патріотичного почуття та генераторами наукових ідей, сповнені естетичної енергії, щирої тривоги за долю Батьківщини, святої любові до рідного народу. Довічно колоситиметься в моєму серці невичерпна вдячність до натхненного вчителя, справжньої патріотки з незнищенною національною свідомістю, велета української національної науки!

Після завершення навчання в університеті я вступила на очну форму навчання до аспірантури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича за спеціальністю 10.02.01 – Українська мова. У 2005 р. успішно захистила дисертацію на тему «Український мовленнєвий етикет: стилістично-синтаксичний аспект».

Упродовж 2005–2008 рр. я обіймала посаду завідувача кафедри української та іноземних мов Західноукраїнського економіко-правничого університету (м. Івано-Франківськ). З 2008 року працюю на кафедрі мовознавства Івано-Франківського національного медичного університету. Водночас поєднувала й викладання у Фаховому медичному коледжі Івано-Франківського національного медичного університету на посаді завідувача відділення загальноосвітніх дисциплін.

Коло моїх наукових інтересів охоплює актуальні питання проблем сучасного функціонування української мови; вивчення специфіки мовних стосунків між учасниками спілкування; дослідження синтаксичної структури, семантико-стилістичних аспектів та комунікативної реалізації конструкцій мовленнєвого етикету.

Я є автором (співавтором) понад 120 наукових праць, у т.ч. 3 монографій («Український мовленнєвий етикет», 2011 р., «Лицар-речник Українського Січового Стрілецтва

(Юрій Шкрумеляк)», 2019 р., «Берегиня карпатського краю (Параска Плитка-Горицвіт)», 2022 р.); 1 національного підручника («Українська мова (за професійним спрямуванням)», 2017 р.) та 3 посібників («Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів III–IV рівнів акредитації», 2013 р., «Українська мова (за професійним спрямуванням): навчальний посібник для студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів I–III рівнів акредитації», 2016 р., «Українська мова: навчальний посібник для студентів вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів I–II рівнів акредитації», 2016 р.). Підготувала до руку навчальний посібник «Культура мовлення» для студентів вищих медичних навчальних закладів.

Неповторними акордами бринять у моїй пам'яті спогади про роки роботи на кафедрі сучасної української мови. Для мене колектив кафедри був спільнотою однодумців, які, дбаючи про збереження національної ідеї й самосвідомості, самобутньої ментальності українського народу, популяризували збереження нашого неосяжного мовного скарбу в нерозривній єдності духовного й інтелектуального особистісного зростання.

Зорганізовані кафедрою наукові, виховні, інформаційно-просвітницькі заходи були спрямовані на ствердження неповторності й високості морального духу українців, невмирущості національної гідності, яку виплекав геній народу впродовж віків.

Саме у цьому товаристві друзів-науковців змінилося моє усвідомлення власної ідіоетнічної особистості… Шанувати красу й самобутність рідного слова як невичерпного джерела високих людських ідеалів добра, справедливості, людяності; вивчати свій родовід, зберігати про нього нетлінну пам'ять, усвідомлюючи, що це допоможе осягнути велич історії етнічного духу українців і що саме ці національні орієнтири допоможуть вистояти нашому народові крізь роки наруг й агресії, зберегти державну потугу.

Щиросердно вітаю колектив кафедри з ювілеєм! Бажаю нових наукових здобутків, творчої наснаги, непохитного завзяття та живодайного оптимізму! Слава Україні!

Галина МОРАРАШ –
кандидат філологічних наук, доцент, керівник Центру забезпечення якості освіти ПВНЗ «Буковинський університет»

Безмежний простір краси й любові до рідного слова

Я народилася в селі Рідківці Новоселицького району Чернівецької області. У 2003 році з відзнакою закінчила Рідківську ЗОШ І-ІІІ ст. Новоселицького району Чернівецької області. У дитинстві мріяла стати журналісткою, тому після закінчення школи вступила на філологічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. З 2010 до 2015 рр. була аспіранткою кафедри сучасної української мови.

Студентські роки назавжди залишаться світлим спогадом, хоч було зовсім непросто. Ніколи не забуду тихі вечори в бібліотеці та лекції мудрих наставників, значення і глибину яких ми у свій час, на жаль, не до кінця усвідомлювали. До речі, я досі зберігаю всі студентські конспекти. Щиро дякую моїй alma mater – всім викладачам філологічного факультету, особливо рідній кафедрі сучасної української мови, яка впродовж тринадцяти років була для мене другою домівкою. Сердечне спасибі куратору групи – Аллі Миколаївні Антофійчук за безцінні поради та настанови, які допомогли мені обрати правильний вектор руху.

2008 року закінчила університет й отримала кваліфікацію магістра української філології.

30 червня 2016 року під умілим керівництвом доктора філологічних наук, професора Світлани Тарасівни Шабат-Савки успішно захистила дисертацію «Ідіолект Євгенії Ярошинської» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова (диплом кандидата філологічних наук ДК №038961 від 29 вересня 2016 року). Безмежна подяка науковому керівникові – Світлані Тарасівні Шабат-Савці за чіткі рекомендації, плідну співпрацю, щиру допомогу й мудрі поради, які дозволили реалізувати науковий задум. Доземний уклін світлої пам'яті Ніні Василівні Гуйванюк за вибір теми дослідження, яка стала для мене справою всього життя.

У 2021 році склала міжнародний іспит на рівень володіння іноземною мовою й отримала Сертифікат *Aptis General (Listening, Reading, Speaking Writing)*, який підтверджує високий рівень володіння англійською мовою, що відповідає європейським стандартам *«C» (Overall CEFR Skill Profile Grade – «C»)*, виданий British Council, 28.04.2021 р.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 р. № 1017 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства» присвоєно вчене звання доцента (АД № 009037 від 27 вересня 2021 р.).

З 2008 року працюю в Приватному вищому навчальному закладі «Буковинський університет», спершу на посаді асистента кафедри філологічних дисциплін за професійним спрямуванням; з 2016 року – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін; з вересня 2018 року – завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін; з квітня 2023 року – керівник Центру забезпечення якості освіти.

Викладаю навчальні дисципліни: «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Ораторське мистецтво», «Українська мова», «Українська література», «Зарубіжна література».

Є спеціалістом вищої категорії, автором численних науково-дослідних праць, у тому числі однієї одноосібної й

однієї колективної монографії та публікацій, які включені до наукометричної бази Web of Science; входить до редакційної колегії науково-методичного журналу «Право і педагогіка» (рекомендовано до друку Науково-методичною радою юридичного факультету ПВНЗ «Буковинський університет»); виступаю рецензентом й експертом навчальних посібників та підручників; експертом Державної служби якості освіти; учасником наукових та науково-методичних рад (об'єднань), зокрема: Вченої ради ПВНЗ «Буковинський університет»; Обласного методичного об'єднання викладачів української мови та літератури.

Доземний уклін і найщиріша подяка висококваліфікованим науковцям і мудрим педагогам рідної кафедри сучасної української мови за те, що відчиняєте двері у безмежний простір краси й любові до рідного слова!!!

Тетяна МОРОЗ –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри методики
викладання суспільно-гуманітарних
дисциплін Комунального закладу
«Інститут післядипломної
педагогічної освіти
Чернівецької області»,
секретар вченої ради
КЗ «ІППОЧО»

Досвід, витримка і гарт: кафедра сучасної української мови – моє перше місце роботи

Університет… Кафедра сучасної української мови… Моя альма-матер і моє **перше** місце роботи. Робота на кафедрі сучасної української мови стала не лише **першим** записом у моїй трудовій книжці, а й **першою** «школою» мого професійного становлення, школою «досвіду, витримки і гарту». Багато чого в моєму житті відбулося **вперше**

саме під час роботи в університеті, зокрема: **перший** закордонний паспорт і **перша** поїздка за кордон, участь у **першій** міжнародній науковій конференції і **перший** в житті досвід у підготовці до друку наукових видань. А завдячую я цьому своєму науковому керівнику – професорові Людмилі Олександрівні Ткач.

Ще під час навчання на останньому курсі університету почала працювати на кафедрі сучасної української мови: спочатку лаборантом, а потім – і асистентом кафедри. Ще вчора – студентка, а сьогодні – вже викладач!!!

Лаборантом кафедри працювала зовсім недовго: з травня до вересня 2003 року. Упродовж вересня-жовтня того ж року працювала на посаді асистента кафедри. А вже з листопада була зарахована на денну форму навчання до аспірантури. Вступ до аспірантури символічно збігся з участю в моїй першій міжнародній науковій конференції «*Актуальні проблеми сучасної лексикології і граматики слов'янських мов*», що відбулася у Вінниці 5-6 листопада 2003 р. на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Окрім нас із Л. О. Ткач, учасниками тієї конференції були Н. В. Гуйванюк, А. М. Агафонова, а також М. В. Скаб. Конференція запам'яталася мені її учасниками – відомими науковцями та їхніми цікавими доповідями. Саме тоді вперше почула про правильність вживання етикетних формул «Доброго ранку!» і «Добрий день!».

За період навчання в аспірантурі, окрім вищезгаданої, взяла участь у таких міжнародних та всеукраїнських конференціях: «*Четверті Лесезнавчі читання*» (24–25 лютого 2004 р., Луцьк); «*Михайло Коцюбинський – митець, педагог і громадянин*» (16–17 вересня 2004 р., Вінниця); «*Творчість Юрія Федьковича в контексті української та світової літератури*» (6–8 жовтня 2004 р., Чернівці); «*Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин*» (10–12 березня 2005 р., Чернівці); XII Щорічна наукова конференція «*Україна: людина, суспільство, природа*» (23-26 січня 2006 р., Київ); «*Актуальні проблеми синтаксису*» (19–21 жовтня 2006 р., Чернівці). Результатом участі у цих конференціях стали публікації у відповідних збірниках наукових

праць. Хочу зауважити, що в період роботи на кафедрі та навчання в аспірантурі виконувала обов'язки секретаря редколегії Наукового вісника ЧНУ «Слов'янська філологія». Окрім того, неоціненний досвід отримала, беручи участь у підготовці до друку двотомного ювілейного видання праць Василя Сімовича (Т. 1: Мовознавство / упоряд. і передмова Л. Ткач. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. 520 с.; Т. 2: Літературознавство. Культура. / упоряд. і передмова Л. Ткач і О. Івасюк. Чернівці: Книги – ХХІ, 2005. 904 с.).

Також робота на кафедрі сучасної української мови запам'яталася першою поїздкою за кордон. Влітку 2004 року за програмою обміну студентів між нашим університетом та Сучавським університетом «Штефан чел Маре» разом зі студентами українсько-румунського відділення їздила на навчання в літню школу в Сучаву. За два тижні перебування там співробітники Сучавського університету показали нам практично всі визначні місця Сучавського повіту: тронну фортецю, монастир Святого Іоанна Сучавського, церкву Святого Георгія Міреуці, монастирі «Драґомірна», «Сучевіца», «Молдовіца», «Воронець» і «Путна». Навіть через роки ці спогади залишаються яскравими моментами в калейдоскопі моїх закордонних поїздок.

Ще одним приємним спогадом з тих часів став подарунок на мій перший день народження на кафедрі – підручник з української мови І. П. Ющука, розгортаючи який, щоразу натрапляю на автографи своїх викладачів-колег і дарчий напис – від «колективу рідної кафедри» – зроблений рукою тодішньої завідувачки – Н. В. Гуйванюк. Цей підручник став доброю допомогою у підготовці до занять тих дисциплін, які я викладала, працюючи за сумісництвом асистентом кафедри (2003–2006 рр.), зокрема: «Орфографічний практикум» та «Пунктуаційний практикум», практичні заняття з курсів «Лексикологія», «Морфеміка і словотвір» та «Морфологія».

У травні 2007 року під керівництвом професора Л. О. Ткач захистила кандидатську дисертацію *«Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку*

XX століття» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова». Роботу присвячено дослідженню семантико-стилістичної характеристики лексики перекладів книг Святого Письма, виконаних П. Кулішем та І. Пулюєм, у контексті формування і розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст., у зв'язку з нормотворчими настановами перекладачів та їх орієнтацією на дві форми історичного існування української мови – народнорозмовну та писемно-книжну, а також у зіставленні з нормами сучасної української літературної мови. Проведено відбір та систематизацію лексичних одиниць, аналіз їх семантичної структури, стильових функцій та лексикографічний опис на матеріалі текстів українського перекладу книг Святого Письма (*П'ятикнижжя Мойсея*, *Книги Приповісток Соломонових*, *Книги пророка Ісаії*, *Книги пророка Єремії*, *Книги «Плач Єремії»* – у перекладі П. Куліша, І. Огієнка, *Псалтиря* – у перекладі І. Пулюя та І. Огієнка; *Євангелія від Матвія* – у перекладі П. Морачевського, П. Куліша, І. Огієнка). На основі різнобічних історико-культурних і філологічних джерел підготовлено узагальнювальний огляд історії перекладів книг Святого Письма українською мовою.

У 2003 р. у складі творчої групи працювала над виконанням наукової теми «*Історико-філологічна спадщина Василя Сімовича: статті, документи, матеріали».* Керівником цього проєкту була Людмила Олександрівна Ткач. У рамках цього проєкту, окрім участі в підготовці до друку двотомного видання наукової спадщини В. Сімовича, що побачило світ у 2005 р., у Науковому віснику Чернівецького університету було опубліковано статтю «*Василь Сімович – дослідник перекладів Святого Письма. З додатком листів В. Сімовича до М. Сумцова (публікація Л. Ткач і Т. Мороз)*» (Вип. 312-313. Чернівці: Рута, 2008. С. 221–229).

У 2007 р. також входила до складу групи, що працювала над виконанням наукової теми «*Церковнослов'янські мовні елементи в сучасних українській та румунській літературних мовах та стилістичні особливості перекладів книг Святого Письма українською та румунською*

мовами». Керівником цієї наукової теми теж була Людмила Олександрівна. Результатом стала наукова стаття, присвячена церковнослов'янській лексичній спадщині в сучасних українській та румунській мовах (*на матеріалі перекладів Євангелія від Іоанна*) (Науковий вісник ЧНУ. Вип. 509–511. Чернівці: Рута, 2010. С. 246–251).

За період навчання в аспірантурі та роботи на кафедрі сучасної української мови було опубліковано такі наукові статті:

1. Ткач Л., Мороз Т. Українська народнорозмовна лексика у перекладах книг Святого Письма, здійснених П. Кулішем, І. Пулюєм, І. Огієнком (зіставлення, спостереження, міркування). *Біблія і культура:* збірник наук. статей. Вип. 5. Чернівці: Рута, 2003. С. 280–293.

2. Мороз Т., Ткач Л. Актуальність мовного досвіду П. Куліша та І. Пулюя у творенні лексики високого стилю української мови. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського:* збірник наук. праць. Серія: Філологія. Вип. 6. Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту, 2003. С. 122–133.

3. *Ткач Л., Мороз Т.* Фразеологічні скарби української мови в перекладах книг Святого Письма (за текстами П. Куліша, І. Пулюя, І. Огієнка). *Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 214–215: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2004. С. 115–125.

4. Мороз Т., Ткач Л. Мова творів М. Коцюбинського і книг Святого Письма в українських перекладах Пантелеймона Куліша та Івана Пулюя: спільні джерела лексики і фразеології. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського:* збірник наук. праць. Серія: Філологія. Вип. 7. Вінниця: Вид-во Вінницького держ. пед. ун-ту, 2005. С. 176–185.

5. Мороз Т. Церковнослов'янська лексика в мові Юрія Федьковича та історичні аспекти її стилістики. *Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 274-275: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2005. С. 221–228.

6. Ткач Л., Мороз Т. Явища паралельного слововживання у творах Лесі Українки та в текстах українських перекладів книг Біблії другої половини XIX – початку XX століття. *Леся*

Українка і сучасність: збірник наукових праць. Т. 2. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. С. 362–372.

7. Мороз Т. Переклади Біблії українською мовою: текстова варіантність на синтаксичному рівні (на матеріалі перекладів П. Морачевського, П. Куліша, І. Огієнка). *Актуальні проблеми синтаксису:* матеріали Міжнародної наукової конференції. Чернівці, Рута, 2006. С. 250–255.

8. Мороз Т. Маловідомі сторінки історії перекладів українською мовою книг Святого Письма від середини XIX – до середини XX століть. *Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 276–277: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2006. С. 240–251.

9. Мороз Т., Ткач Л. До індивідуальної характеристики перекладачів Євангелія у залученні лексичних джерел української мови (Пилип Морачевський, Пантелеймон Куліш, Іван Огієнко). *Наукові записки НаУКМА.* Т. 60: Філологічні науки. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С. 22–36.

10. Мороз Т. Синтаксична варіантність у текстах книг Святого Письма (на матеріалі перекладів П. Морачевського, П. Куліша, І. Огієнка). *Науковий вісник Чернівецького університету.* Вип. 321–322: Слов'янська філологія. Чернівці: Рута, 2007. С. 413–421.

11. Мороз Т. Іменники-новотвори П. Куліша в його перекладі Біблії. *Урок української.* 2007. № 2–3. С. 28–31.

12. Мороз Т. «Перша пробоїна в глухому мурі». Маловідома сторінка в історії перекладів Святого Письма. *Урок української.* 2007. № 6. С. 6–7.

13. Мороз Т. Іменники-новотвори П. Куліша в його перекладі Біблії. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.* Філологія. Вип. XV–XVIII. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. С. 282–287.

14. Мороз Т. Фонетична, словотвірна та граматична адаптація церковнослов'янізмів у текстах книг Святого Письма українською мовою. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства:* збірник наукових праць. Ч. ІІ:

Вип. 3 / редкол.: В. В. Левицький, Л. І. Бєлєхова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2007. С. 62–68.

15. Мороз Т. Діалектна лексика в українському перекладі Псалтиря Івана Пулюя. *Мовне й культурне явище в діалектному просторі:* тези стендових доповідей Міжнародного діалектологічного семінару (Львів, 2007 р.). Львів, 2007. С. 15.

З вересня 2007 року працювала в Буковинській державній фінансовій академії. З червня 2011 і нині – в Інституті післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області. Тему кандидатської дисертації популяризую серед учителів-філологів через авторський спецкурс «Українські переклади Біблії XIX-XX ст.: їх вивчення у шкільному курсі з української літератури». Також беру участь у науково-практичних конференціях, публікую статті відповідної тематики.

Юлія ПАЦАРАНЮК –
кандидат філологічних наук,
доцент, редактор відділу
випуску редакції газети
«Молодий буковинець»

Любов, якою живу донині

Зазвичай кажуть, що молодим людям у сімнадцять доволі важко обрати фах, у якому вони хочуть себе реалізувати. Безумовно, вибір професії – це серйозний крок у дорослість. Проте я ступила його з твердим переконанням усе своє життя пов'язати з мовою. Для цього й вступила в 1996 році на філологічний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і жодного

разу не пошкодувала про це. Світ мови відкривали мені досвідчені викладачі. Тоді ми із задоволенням ходили до бібліотеки, щоб написати курсову роботу. Донині пам'ятаю тему своєї першої курсової, яку тоді, звісно ж, писали від руки: «Діалектизми у творах Івана Франка», науковий керівник – доц. Людмила Миколаївна Томусяк.

А згодом розпочалася науково-дослідна робота, в яку мене, студентку-третьокурсницю, занурила завідувач кафедри сучасної української мови, професор Ніна Василівна Гуйванюк. Відтоді я подружилася не тільки зі своєю наставницею, а й з філологічною наукою загалом. По-іншому й бути не могло, адже я мала професійні настанови Ніни Василівни, її тактовні зауваження і глибоку віру в те, що в мене вийде. Мені здавалося, що тоді вона вірила в мене значно більше, ніж я сама в себе. Зрештою, вона не тільки вірила, а й допомагала, адже саме завдяки їй я ще студенткою почала працювати на кафедрі сучасної української мови. Посада лаборанта кафедри, яку я обіймала доволі тривалий час, наблизила мене до моїх кумирів. Так, так, викладачі теж можуть бути кумирами. Пригадую, як чітко я намагалася виконувати їхні доручення, як старанно намагалася працювати, щоб у мені не розчарувалися. Науковою роботою тоді також займалася, під керівництвом Ніни Василівни захистила бакалаврську й магістерську роботи.

За якийсь час після завершення університету одного вересневого дня і я стала за стіл викладача в знайомій до дрібниць авдиторії. Радості не було меж: тепер я викладатиму студентам те, чого ще нещодавно навчалася сама. Досі згадую те тремтіння руки, яка відчиняла двері авдиторії, а ще – допомогу Алли Миколаївни Антофійчук (тоді Агафонової) та Оксани Василівни Максим'юк, які допомагали зі складанням планів семінарських занять з орфографічного практикуму, Світлани Тарасівни Шабат-Савки й Олени Валентинівни Кульбабської, колись моєї кураторки, а згодом – колеги, за лекціями яких я вела практичні заняття з синтаксису. До речі, завдяки бездоганним поясненням Олени Валентинівни я могла б, певно, тоді навіть серед ночі безпомилково

зробити повний синтаксичний аналіз речення! І, хай пробачать мені зараз мої викладачі, на іспиті я розбирала ті речення половині своєї групи.

У 2003 році стала аспіранткою кафедри сучасної української мови. Доповіді на різних наукових конференціях загартовували. Статті, які публікувала у фахових виданнях, розкривали нові аспекти теми дослідження. Книги, які торкалися тематики дисертації і які Ніна Василівна везла мені звідусіль, відкривали нове й нове та захоплювали. Результатом цієї роботи й став у 2006 році захист дисертації «Способи реалізації іронії у структурі речення», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності «Українська мова». Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Ніна Василівна Гуйванюк.

Після захисту дисертації наші шляхи з університетом і філологічним факультетом розійшлися. Моє утвердження як викладача, а згодом і здобуття вченого звання доцента у 2011 сталося в іншому навчальному закладі. Загалом у вищій школі я пропрацювала понад 15 років. Сьогодні я редакторка відділу випуску редакції газети «Молодий буковинець», проте дружніх стосунків з кафедрою не пориваю й досі й вдячна їй за запрошення на наукові семінари, конференції, дні пам'яті. Неодноразово мені доводилося брати участь у захисті практики студентами кафедри, у роботі наукового гуртка, у відзначенні Міжнародного дня рідної мови. Ніколи колеги рідної кафедри й мені не відмовили: ні у виступі на заходах, які організовувала, ні в філологічному фаховому коментарі, коли такий був потрібен для публікації в газеті. Так повелося роками й, сподіваюся, буде й надалі.

Минулого року як стейкхолдер я брала участь в акредитуванні спеціальності «Українська мова і література» магістерського й бакалаврського рівнів освіти. Цінно, коли тебе запрошують на заходи, щоб поділитися своїм досвідом, важливо, що навіть через роки тебе не тільки пам'ятають, а й потребують твоєї допомоги. Кожна моя зустріч з кафедрою – це усмішки, приємне спілкування, красиві світлини, це спогади, які зігрівають душу.

Зараз у моєму науковому доробку – понад 200 наукових, методичних і науково-популярних праць, зокрема й закордонних, які стосуються мови, лінгвістики тексту, граматичної організації художнього мовлення, виражальних особливостей мовних одиниць, публікацій у ЗМІ, які спрямовані на підвищення грамотності людей, розвиток інтересу до рідної мови й національної культури. Серед найбільш значущих: монографія «Способи реалізації іронії у структурі речення», 2009 (у співавторстві з Н. В. Гуйванюк; навчальний посібник «Орфоепія сучасної української літературної мови: модульний курс», 2007 (у співавторстві з О. В. Кульбабською); навчальний практикум «Українська мова за професійним спрямуванням», 2012; колективна монографія «Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій», 2019.

За час навчання на філологічному факультеті, за час роботи на кафедрі сучасної української мови я познайомилася з чудовими людьми: однокурсниками (з деякими з них ми навіть породичалися), з прекрасними викладачами, які згодом на певний час стали моїми колегами, зі своєю наставницею Ніною Василівною Гуйванюк, завдяки якій я відбулася як філолог. Переконана, що у всіх випускників нашої кафедри є чимало приємних спогадів, пов'язаних з незабутньою порою, – студентством. На зустрічах, які ми організовуємо, згадуємо й кумедні історії, і заняття, на яких було цікаво, й іспити, під час яких завжди хвилювалися, але відчували підтримку викладачів і збиралися з думками для відповідей.

Пишаюся тим, що, змінюючи місця роботи, я залишаюся вірною своєму покликанню – плекати українське слово, навчати рідної мови, виховувати в людях прагнення мовного вдосконалення, диктувати тренд на українське. За любов до мови на все життя я вдячна моїм учителям, кафедрі сучасної української мови, якій бажаю процвітання на роки. З ювілеєм, рідна кафедро!

Наталя ПОПОВИЧ –
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та
культури української мови
Чернівецького національного
університету імені
Юрія Федьковича

Спогади про рідну кафедру

Здається, недавно я починала свої перші наукові кроки, як починає маленьке дитятко. І вони починалися з рідної кафедри сучасної української мови – 1994 р. Як викладач кафедри я читала курси з сучасної української літературної мови (лексики, фонетики, морфології, синтаксису) проводила заняття з орфографічного та пунктуаційного практикумів, керувала курсовими роботами та діалектологічною практикою студентів.

Завідувачем кафедри на той час була професор Ніна Гуйванюк, яка вивела в науковий світ не одну когорту науковців. Серед них була і я.

Зокрема, Ніна Василівна запропонувала синтаксичну тему про числівник. Отож з 1997 року я стала здобувачем кафедри сучасної української мови. У цей час наполегливо працювала над темою кандидатської дисертації «Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові». Життєві обставини склалися так, що захищала я своє наукове дослідження під керівництвом доцента (нині професора) Василя Дмитровича Шинкарука.

Через п'ять років (жовтень 2002 року) успішно захистила кандидатську дисертацію в Інституті української мови НАН України (м. Київ) і здобула науковий ступінь кандидата філологічних наук. У квітні 2006 року при-

своєно вчене звання доцента кафедри історії та культури української мови.

З 2002 року працюю на кафедрі історії та культури української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, викладаю курси з риторики та культури української мови, культури писемного мовлення, української мови за професійним спрямуванням на філологічному, педагогічному, економічному, географічному факультетах, а також факультеті математики та інформатики, в Інституті біології, хімії та біоресурсів. Керую педагогічною практикою, курсовими та магістерськими роботами.

У науковому доробку маю понад 100 наукових праць, які надруковані в Україні та за її межами. Зокрема:

1. Квантитативні слова в навчально-релігійному тексті. *Науковий вісник Чернівецького національного університету*: *збір. наук. праць. Слов'янська філологія.* Чернівці, 2010. Вип. 509–511. С. 82–88.

2. Числівниково-іменникові сполуки у функції детермінантів з умовним та допустовим значенням. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Романо-слов'янський дискурс.* Чернівці, 2011. Вип. 537. С. 33-35.

3. Фразеологічні номени точної, неточної та приблизної квантитативності у структурі лексико-семантичного поля кількості в українській мові (на матеріалі словника «Фразеологізми та паремії Чернівеччини»). *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич, 2019. Вип. 24. Т. 2. С. 98-102.

4. Функційно-семантичне поле невизначеної кількості у говірках Буковини. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету.* Одеса, 2021. Серія «Філологія». Вип.49. Т.1. С. 166–169.

5. Функціонально-семантичне поле приблизної кількості у говірках Буковини. *Philologigal sciences, intercultural communication and translation studies: an experience and*

challenges. Czestochowa, Republic of Poland. April 23-24, 2021. S.53-57. (У співавторстві з Філіпчук М. В.).

6. Українська мова за професійним спрямуванням: тести. Навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2023. 308 с.

Я щиро й безмежно своєму науковому керівникові – професору Василю Дмитровичу Шинкаруку, який вивів мене у науковий світ.

Сердечно дякую кафедрі сучасної української мови та кафедрі історії та культури української мови, які підтримали мене в період наукового зростання.

Щиро вітаю колег-мовознавців кафедри сучасної української мови зі славним 30-річчям!

Оксана ФЕДУНОВИЧ-ШВЕД – *кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.*

Любов до слова, що стала справою життя

Перший етап моїх спогадів пов'язаний із навчанням у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

З 1991 по 1996 р. – була студенткою філологічного факультету ЧНУ ім. Ю. Федьковича. Здобула повну вищу освіту за спеціальністю «Українська мова та література», кваліфікацію філолога, викладача української мови та літератури.

З 1996 по 2000 р. – пошукувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича (науковий керівник – Л. О. Ткач, доктор філологічних наук, професор).

З 2004 по 2007 р. навчалася в аспірантурі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Другий етап – це викладацька робота й участь у науковій діяльності кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

З 2005 по 2006 р. працювала на посаді асистента кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. У цей час читала студентам такі навчальні дисципліни, як-от: «*Орфографічний практикум*» (для студентів 1-го курсу); «*Етнолінгвістика*» (для студентів 4-го курсу). А також проводила практичні заняття з «*Сучасної української мови*» для студентів 1-го курсу спеціальності «Переклад» (українсько-російський).

У 2005 р. працювала в складі групи над виконанням наукової теми «*Історико-філологічна спадщина Василя Сімовича: статті, документи, матеріали*» (керівник проєкту проф. Ткач Л. О.). У межах цього ж проєкту брала участь у підготовці матеріалів до першого мовознавчого та другого літературознавчого томів наукової спадщини В. Сімовича. Праці науковця в 2-х томах були видані в Чернівцях 2005 року. А також узяла участь у Міжнародній науковій конференції «*Василь Сімович – особистість, науковець, громадянин*», яка відбулася в Чернівцях 10–12 березня 2005 р. на відзначення 125-річчя від дня народження цього видатного українського філолога й культурно-громадського діяча. Результат участі – стаття в збірнику наукових праць, що вийшов друком 2008 р. [Федунович-Швед О. Внесок П. Куліша у розвиток української літературної мови та продовження започаткованих ним традицій у перекладацькій практиці М. Лукаша. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* Чернівці: Рута, 2008. Вип. 312–313. С. 297–308].

У 2008 р. входила до складу групи, що працювала над виконанням наукової теми «*Буковинські студії – 5*», одним із напрямів якої була підготовка до видання праць видатного українського мовознавця, політичного та громадсько-

культурного діяча – професора С. Смаль-Стоцького. У межах цього проєкту взяла участь в організації та проведенні Міжнародної наукової конференції «*Постать Степана Смаль-Стоцького в національно-культурному житті Буковини кінця XIX – початку XX ст. і сучасна рецепція його доби*», що відбувалася 19–21 лютого 2009 р. у Чернівцях.

У 2008 р. в Чернівецькому національному університеті під керівництвом д. ф. н., проф. Ткач Л. О. захистила дисертацію «*Лексика перекладів Миколи Лукаша у зв'язках із культурно-писемною традицією української мови*» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – «Українська мова». Роботу присвячено комплексному дослідженню лексики перекладів М. Лукаша у зв'язку з традиціями формування лексичного фонду української літературної мови та чинниками розвитку її лексико-семантичної системи від кінця XIX й упродовж XX ст. На матеріалі перекладів творів світової класики проведено відбір лексичних одиниць та проаналізовано різні пласти української лексики, передусім церковнослов'янізми, архаїзми, запозичені слова, діалектизми, фольклоризми, а також встановлено закономірності їх використання М. Лукашем як продовження і розвиток традицій староукраїнського слововжитку та словотворення. Окрему увагу приділено вивченню спільних рис лексикону М. Лукаша з погляду стилістичного розвитку сучасної української мови на тлі перекладацької діяльності П. Куліша, А. Кримського, І. Франка.

Робота складається зі списку умовних позначень назв джерел, вступу, чотирьох розділів, кожен із яких завершується висновками (*Розділ 1*. «Теоретичні і практичні аспекти дослідження мови перекладів М. Лукаша»; *Розділ 2*. «Уживання церковнослов'янізмів у перекладах М. Лукаша як збереження стилістичних традицій української мови»; *Розділ 3*. «Лексичні шари української мови, активізовані в перекладацькій творчості М. Лукаша»; *Розділ 4*. «Спільні риси лексикону перекладів М. Лукаша та творів українських письменників XIX – початку XX ст.»), загальних висновків, списку використаних джерел (51 позиція),

списку використаної літератури (271 позиція), додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 262 с., з яких основний текст становить 196 с. Додатки до роботи оформлено як окремий том дисертації, що включає: *Додаток А.* «*Словотвірні особливості лексичних одиниць, ужитих у перекладах М. Лукаша*» (38 с.); *Додаток Б.* «*Представленість лексики перекладів М. Лукаша у «Словнику української мови» в 11-ти томах*» (10 с.); *Додаток В.* «*Фактична база дослідження*» (301 с.). Обсяг додатків – 352 с.

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях науково-методичного семінару та засіданнях кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича протягом 2004–2002 рр. Результати дисертаційного дослідження апробовано в доповідях на міжнародних конференціях та викладено в наукових розвідках (список публікацій додаємо – *прим. авт.*).

Список публікацій за 2006 – 2009 рр.

1. Ткач Л. О., Федунович-Швед О. Т. Агатангел Кримський і Микола Лукаш: спільні риси художнього лексикону. *Дивослово*. 2006. № 12. С. 33–40.

2. Ткач Л. О., Федунович-Швед О. Т. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша у її зв'язках із традиціями західноукраїнського слововжитку. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* Чернівці: Рута, 2006. Вип. 276 – 277. С. 324–337.

3. *Ткач Л. О.,* Федунович-Швед О. Т. Юрій Федькович і Микола Лукаш: коментар до одного з випадків слововживання. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* Чернівці: Рута, 2005. Вип. 274 – 275. С. 266–281.

4. Федунович-Швед О. Т. Відтворення та збагачення у перекладах Миколи Лукаша українсько-німецьких зв'язків у лексиці та фразеології. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур*: матеріали V Міжвузівської конференції молодих учених (Донецьк, 29–31 січня 2007 р.). Донецьк, 2007. С. 110–112.

5. Федунович-Швед О.Т. Лексика перекладів Миколи Лукаша в одинадцятитомному «Словнику української мови». *Наукові записки НаУКМА*. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 60: Філологічні науки. С. 36–42.

6. Федунович-Швед О. Т. Перекладацька практика Миколи Лукаша і відновлення староукраїнської лексичної спадщини в сучасній українській літературній мові. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства.* Хмельницький, 2007. Ч. ІІ, вип. 3. С. 243–249.

7. Федунович-Швед О. Т. Синоніми і пароніми як композиційний засіб тексту в перекладах Миколи Лукаша (на матеріалі романів Дж. Боккаччо «Декамерон» та М. де Сервантеса «Дон Кіхот»). *Урок Української.* 2007. № 6. С. 25–29.

8. Федунович-Швед О. Т. Стилістичні особливості церковнослов'янізмів у поетичній творчості Тараса Шевченка та у перекладах Миколи Лукаша. *Збірник праць Всеукраїнської (37-ї) наукової шевченківської конференції* (Черкаси, 22–24 квітня 2009 р.). Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю.А., 2009. С. 528–536.

9. Федунович-Швед О. Т. Творчі засади Миколи Лукаша у доборі мовних засобів перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика».* Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. Вип. ІХ. С. 391–396.

10. Федунович-Швед О. Т. Особливості стилістики церковнослов'янізмів у перекладах Миколи Лукаша. *Науковий вісник Чернівецького національного університету. Слов'янська філологія.* Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. Вип. 475–477. С. 568–572.

З 2008 р. працюю на посаді доцента кафедри методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, однак продовжую тісно співпрацювати з науковцями кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Так, 22 червня 2011 р. узяла участь у Всеукраїнських наукових читаннях «*Діалектна мова: сучасний стан і перспективи дослідження*», присвячені пам'яті діалектолога Валентини

Прокопенко, а саме: виступила із доповіддю «*Діалектна лексика української мови в перекладацькій практиці Миколи Лукаша*» [Федунович-Швед О. Т. Лексичні діалектизми української мови в перекладацькій практиці Миколи Лукаша. *Діалектна мова: сучасний стан і перспективи дослідження: Програми, матеріали та тези доповідей всеукраїнських наукових читань, присвячених пам'яті діалектолога Валентини Прокопенко*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2011. С. 225–227].

14 листопада 2014 р. – участь у Міжнародних наукових читаннях «*Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи дослідження*», присвячених пам'яті доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри сучасної української мови ЧНУ Ніни Василівни Гуйванюк.

Окрім того, щорічно разом із науковцями кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича була членом журі учнівських олімпіад, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка та фахового конкурсу «Учитель року».

А також уже два роки поспіль є рецензентом магістерських робіт. Так, 2022 р. – це робота на тему «*Тексти української друкованої реклами як лінгвокультурне явище*», яку виконала студентка філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (спеціальність 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)» – *Мойсюк Тетяна Дмитрівна*, а 2023 р. – магістерське дослідження *Чижевської Тетяни Василівни*, студентки філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (спеціальність 014.01 «Середня освіта (Українська мова та література)», на тему «*Навчальні видання з української мови та літератури другої половини XIX – початку XX ст.: зміст і дидактичне значення для сучасної педагогічної діяльності*».

Інна ЧЕРКЕЗ –
кандидат філологічних наук,
заступник начальника відділу
інституційного аудиту та
позапланового контролю
управління Державної служби
якості освіти
в Чернівецькій області

Як доробок західноукраїнської інтелігенції визначив мій науковий шлях

Моє знайомство з кафедрою сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича розпочалося 1995 року з роботи над курсовими проєктами з тоді доцентом кафедри Людмилою Ткач (Тарновецькою). Запропоновані Людмилою Олександрівною теми для дослідження були цікавими та інтригували своєю неординарністю й новизною. Так, під час підготовки дипломного проєкту я працювала з архівом професора Василя Сімовича, що зберігався у відділі рідкісної книги Наукової бібліотеки університету. Робота з архівними джерелами – листами представників західноукраїнської інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. Василя Сімовича, Івана Зілинського, Аґенора Артимовича, Романа Смаль-Стоцького, Івана Панькевича, родиною Антоновичів та ін. – й зумовила подальший вибір наукового напряму мого дослідження. Пізніше співпраця з кафедрою сучасної української мови набула чіткого наукового спрямування – це навчання в аспірантурі, захист кандидатської дисертації, участь у наукових конференціях, робота над науково-дослідними темами.

Після завершення навчання на філологічному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (з відзнакою, у 1997 р.) за спеціальністю

«Українська мова і література» у 1998 році стала здобувачем кафедри сучасної української мови своєї alma mater. Під керівництвом професора Людмили Ткач розпочала роботу над темою дисертаційного дослідження «Українська мова в епістолярних текстах кінця XIX – початку XX ст.». Упродовж 2002 – 2007 років навчалася в стаціонарній аспірантурі на цій же кафедрі. За цей час було було опрацьовано значний масив епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX століття: письменників, науковців у різних галузях, журналістів, адвокатів, гімназійних вчителів, археологів, музейних працівників, видавців, перекладачів тощо – усіх, хто своєю щоденною працею впливав на формування єдиної української літературної мови.

У травні 2008 року на засіданні Спеціалізованої вченої ради при Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича захистила кандидатську дисертацію за обраною темою і здобула вчений ступінь кандидата філологічних наук. На той час (та й зараз) тема дисертації вирізнялася неабиякою актуальністю та новизною. Адже в роботі обґрунтовано доцільність використовувати епістолярну спадщину української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. для дослідження лексико-семантичних, стилістичних, граматичних особливостей мовлення цієї соціальної верстви. Разом з науковим керівником ми запропонували виділяти поняття інтелігентський соціолект та соціолектизм. Відтак ґрунтовно проаналізовано семантичну структуру та стильові функції соціолектизмів, описано їх фонетичні, морфемно-словотвірні, граматичні ознаки, а також роль інтелігентського мовлення у розвитку української літературної мови зазначеного періоду та становленні її норм.

Важливим етапом наукової співпраці з кафедрою сучасної української мови стала моя участь у роботі науково-дослідних тем, що їх ініціювала професор Л. Ткач. Зокрема, приємно згадати роботу в рамках наукового проєкту «Буковинські студії – 3», здійснюваного при Центрі Буковинознавства Чернівецького університету. Тоді я у

складі команди однодумців, згуртованих Людмилою Олександрівною навколо ідеї популяризації спадщини видатних культурних діячів кінця XIX – початку XX століття, долучилася до підготовки двотомного видання праць відомого українського мовознавця Василя Сімовича (Сімович В. Праці у двох томах. Том 1. Мовознавство (упорядкування і передмова Л. Ткач). Том 2. Літературознавство. Культура (Упорядкування Л. Ткач, О. Івасюк за участю Р. Пилипчука, Я. Погребенник) (Чернівці: Книги – XXI, 2005 р.). Пізніше, у 2006 – 2007 рр., працювала на посаді наукового співробітника теми «Церковнослов'янська традиція як посередник в українсько-румунських мовнокультурних зв'язках на теренах Буковини». У 2008 році брала активну участь у підготовці видання праць видатного українського мовознавця, політичного та громадсько-культурного діяча, професора С. Смаль-Стоцького (у межах наукової теми «Буковинські студії – 5»).

З 2008 до 2019 року, працюючи завідувачем кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, активно співпрацювала з кафедрою сучасної української мови філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, зокрема брала участь в усіх конференціях та культурно-просвітницьких заходах, організованих кафедрою. І сьогодні, під час моєї роботи в управлінні Державної служби якості освіти у Чернівецькій області, ця співпраця триває – під час здійснення сертифікації вчителів української мови та літератури закладів загальної середньої освіти, до якої долучаються як експерти й науково-педагогічні працівники кафедри.

Тематика моїх наукових зацікавлень пов'язана з дослідженнями епістолярного стилю української мови, інтелігентського соціолекту, проблем нормалізації української літературної мови. У цьому руслі вийшло друком понад 50 наукових статей у різних українських та іноземних фахових виданнях.

Валентина ЧОЛКАН –
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української
літератури Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича*

Кафедра сучасної української мови: місце мого професійного становлення

Усе почалося влітку, незабутнього 1994 року, коли мене – випускницю філологічного факультету – запросили працювати на щойно створену кафедру сучасної української мови. Оскільки, навчаючись, наукову роботу писала під керівництвом професора, доктора філологічних наук Іларіона Іларіоновича Слинька, то й працювати мала, продовжуючи наукові дослідження з синтаксису.

Ніна Василівна Гуйванюк, щойно очоливши кафедру, формувала новий колектив, хоча тут я зустріла своїх вчителів – Ларису Василівну Чувашову, Валентину Остапівну Бузинську, Людмилу Олександрівну Тарновецьку та Ларису Василівну Бережан. Моїми колегами стали як старші (Василина Василівна Яківчик), так і молодші викладачі (Ірина Василівна Зінченко, Любов Степанівна Рабанюк).

Працювали наполегливо, творчо і завзято. За два роки роботи на кафедрі (до мого вступу в аспірантуру) довелося викладати чимало дисциплін як на стаціонарній, так і на заочній формі навчання. Серед них найбільше запам'яталися такі: «Орфографічний та пунктуаційний практикуми», «Фонетика», «Морфеміка та словотвір», «Морфологія», «Синтаксис», а ще було чимало новітніх спецкурсів. В основному це були семінарські заняття, оскільки на той момент ще не мала наукового ступеня, тому лекції, якщо випадало за навантаженням, то читала

лишень на заочній формі навчання. Працювати доводилося як на молодших, так і на старших курсах. Навантаження було великим (14 годин на тиждень). Багато часу займали розробки занять, бо одна справа – бути студенткою, а зовсім інша – заходити в аудиторію зовсім в іншому статусі – викладача. Пам'ятаю, що після проведених пар (а вони були майже щодня), чимало часу проводила у стінах університетської наукової бібліотеки, яка знаходиться на вулиці Лесі Українки, де готувалася до занять, опрацьовуючи всі ті наукові джерела, які необхідні були для роботи. Окрім того, читала багато книг, що стосувалися класичної української та світової літератури, уважно стежила за розвитком сучасного літературного процесу як на Буковині, так і в Україні. Відвідувала майже всі вистави, концерти, творчі зустрічі, які відбувалися у стінах обласного музично-драматичного театру імені Ольги Кобилянської, філармонії, Органній залі тощо.

У 1996 році вступила до аспірантури, навчання в якій зупинила на три роки через те, що народила другу донечку і пішла у декретну відпустку. Дисертацію на тему «Речення з суб'єктивно-модальними формами в сучасній українській мові» захистила вже у 2001 році в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника.

Після повернення на кафедру зустріла тут викладачів – російських філологів, які успішно влилися в наш колектив. Це були Людмила Миколаївна Томусяк, Олена Василівна Кардащук, Олена Валентинівна Кульбабська та Наталія Олександрівна Руснак. Працювала на посаді асистента кафедри випускниця філологічного факультету Світлана Тарасівна Шабат – тепер достойна продовжувачка справи Ніни Василівни, адже під її керівництвом успішно захистила кандидатську та докторську дисертації.

Здобувши науковий ступінь кандидата філологічних наук, далі свою долю пов'язала з кафедрою української літератури, де працюю і сьогодні. За більш, як 20 років роботи на кафедрі довелося розробити чимало навчальних курсів і спецкурсів, серед яких провідними для мене стали: «Культурологія» (пізніше – «Історія світової та україн-

ської культури», «Історія української культури»), «Історія української літератури (60 – 90 роки ХХ століття)», «Сучасний літературний процес на Україні», «Проблеми викладання української літератури в ЗЗСО», «Вивчення літератури рідного краю в ЗЗСО» тощо. Більше десяти років здебільшого працювала на інших факультетах нашого університету, де викладала дисципліни, які тепер вже не читаються для студентів.

Окрім викладання в університеті, співала в оперній студії Центрального палацу для дітей та юнацтва (виконала партію Наталки в опері Миколи Лисенка «Наталка Полтавка», одну з головних жіночих партій у незавершеній опері Кирила Стеценка «Кармелюк»). На той час у Чернівцях ще діяв при Будинку вчителя єдиний на всю Україну – самодіяльний театр оперети. Там проспівала головні жіночі партії в оперетах Йогана Штрауса «Віденські зустрічі» (Емма Кнорр) та «Летюча миша» (Розалінда). Співала у першому складі камерного хору Чернівецької обласної філармонії, яким керував незабутній Василь Галичанський. Була ведучою всіх концертів, які ми проводили як у загальноосвітніх закладах середньої освіти, так і в школах Чернівецької області.

З початком повномасштабного вторгнення росіян на територію України посилила свою роботу лектора. З публічними лекціями, які стосувалися ювілеїв визначних митців України (Григорія Сковороди, Соломії Крушельницької, Ольги Кобилянської, Василя Стуса тощо), неодноразово виступала як у стінах Художнього, Краєзнавчого музеїв, так і в бібліотеках нашого міста (обласна наукова універсальна бібліотека імені Михайла Івасюка, муніципальна бібліотека імені Анатолія Добрянського, обласна дитяча бібліотека).

2023 року стала лавреаткою Міжнародної премії імені Ольги Кобилянської (номінація – «Цикл публічних лекцій про українських митців»).

Цьогоріч, коли кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету святкує 30-літній ювілей з часу свого заснування, хочеться привітати

всіх викладачів, дотичних до її роботи впродовж цього часу, зі святом і подякувати за те, що для кожного з нас вона стала неймовірною школою формування Особистості. Саме там я здобула перші навички роботи в науковій сфері, навчилася професійно працювати зі студентами, поглибила свої знання рідної мови, яка дарована нам Всевишнім.

РОЗДІЛ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

4.1. СТРУКТУРНІ ТИПИ АВТОРИЗОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Алла Антофійчук

Суть авторизації як елементу семантичної структури речення полягає в тому, що різноманітними способами у речення, яке містить інформацію про об'єктивну дійсність, вводиться другий структурно-семантичний план, що вказує на суб'єкта, автора сприйняття, констатації чи оцінки явищ дійсності, а подекуди і на характер самого сприйняття.

В авторизованих конструкціях поєднується інформація про ознаку предмета чи характеристику події з точки зору сприйняття їх суб'єктом-авторизатором. Авторизовані конструкції характеризуються полісуб'єктністю, поліпредикативністю, що кваліфікується як семантичне ускладнення структури речення. Позиція авторизувального суб'єкта вводить у речення інший суб'єктний план. Про її особливе відношення до предикативного мінімуму свідчить і непідпорядкування іншому слову відмінкової форми компонента, і порівняно легка взаємозамінність форм з ряду можливих, і співвіднесеність у цьому ряді відмінкових форм імені зі вставними словами і зворотами.

Більшість авторизованих речень є поліпропозитивними, тобто містять основну та додаткову пропозиції. У реченнях, ускладнених авторизацією, спостерігаємо своєрідну взаємодію моделей. Напр.: *Михайло бачить її* (Анну) *молодою...* (О. Кобилянська) = *Михайло бачить її* (Анну) + *Вона с молодою.* У таких реченнях одночасно поєднуються

дві предикативних ознаки – дієслівна та іменна (перша стосується суб'єкта у синтаксичній позиції підмета, друга – об'єкта, що стоїть у позиції додатка і є потенційним суб'єктом). Речення такого типу належать до речень, семантично ускладнених дуплексивами [6].

Засоби авторизації, тобто способу вказівки на суб'єкта-авторизатора, досить різноманітні – від прийменникової та прийменниково-відмінкової форми імені (*йому, для нього*), словосполучення (*на його думку)* до двоскладової дієслівно-іменної моделі (*він вважає*) або її безособових та неозначено-особових чи узагальнено-особових варіантів з усуненням назви особи (*вважається, вважають* тощо).

Можливості оформлення авторизації залежать від типового значення повідомлення, а в межах цих можливостей мовець надає перевагу певному варіантові відповідно до комунікативно-стилістичних умов мовлення.

У моделях з авторизувальними дієсловами зі значенням інтерпретації чужої думки типу *вважати, вбачати, кваліфікувати, оцінювати, розцінювати, називати, іменувати, бачити* і под. змінюється структурне співвідношення диктумної та модусної частин:

а) при означено-особовому авторизаторі, напр.: *Зять* ***називав*** *тестя божевільним та казав, що він запродав душу нечистій силі* (М. Коцюбинський); *Ну навряд* ***назвав би я*** *його добрим чоловіком, хто б мені очі повиймав* (Панас Мирний); *Пан Кропивницький у кожному батракові...* ***вбачав*** *свого найлютішого ворога* (І. Нечуй-Левицький);

б) при неназваному чи неозначено-особовому авторизаторі: *Її* (вдовицю) ***вважали*** *доброю жінкою* (Ю. Федькович); *З самого початку* ***вбачали*** *в ньому не стільки цезаря, скільки відважного авантюриста* (О. Гончар).

Суб'єктно-авторизувальні синтаксемами представлені такими формами:

а) *Д.в* (без прийменника): *Ніщо* ***мені*** *так не пахне, як той степ...* (О. Гончар);

б) *у + Р.в.: Писанки* ***у*** *нашого* ***роду*** *мають значення до певної міри талісмана* (І. Франко);

в) *для + Р.в.: …Се така страшна річ* ***для поета*** *– друкарські поминки!* (Леся Українка);

г) *за + О.в.: Кожне судження,* ***за Аристотелем****, виражене у формі речення, але не кожне речення виражає судження* (З підручника).

Авторизованими конструкціями сучасної української мови є насамперед іменні двоскладні речення, основним граматичним значенням яких є предикативне відношення «суб'єкт – ознака». Більшість іменних двоскладних речень підтверджують ту особливість мови, що вона слугує не лише засобом відображення дійсності та засобом спілкування людей, а й, будучи витвором самої людини, несе на собі відбиток суб'єктивного сприймання нею предметів і явищ навколишнього світу, які вона наділяє своїми характеристиками [2, с. 123]. Суб'єкт базової моделі в іменних двоскладних реченнях характеризується суб'єктом-авторизатором через його власне сприймання чи оцінювання.

Присудки в іменних двоскладних реченнях суттєво відрізняються від дієслівних і за характером вираження предикативної ознаки, і за граматичними особливостями складових компонентів. Якщо дієслівні присудки виражають активну ознаку суб'єкта, його дію, то іменні – пасивну ознаку. Іменна частина присудка виражає його речове значення, зв'язка – граматичне. Лексичне значення дієслова-зв'язки у складі присудка служить для передачі різних відношень між суб'єктом та його ознакою (буття, виявлення, тривання, називання тощо).

Зв'язки іменних складених присудків поділяються на такі типи: абстрактні зв'язки – *бути, являти, становити;* напівповнозначні зв'язки: а) перетворення, виникнення – *ставати, робитися, стати, зробитися, опинитися*; б) виявлення – *здаватися, видаватися, ввижатися, сниться, уявлятися, являться, вважатися, доводитися*; в) називання – *називатися, зватися, іменуватися*; речові зв'язки: а) діяльності чи перебування в певному стані – *працювати, лежати, сидіти*, б) руху – *іти приїхати, повернутися* [4, с. 151].

У передачі відношень авторизованої оцінки безпосередню участь беруть зв'язки виявлення та називання, напр.: *...Без «Народу» світ якимось* ***порожнім видається*** *або принаймні нецілим* (Леся Українка); *Ця подія* ***іменується*** *нами* ***мішаниною*** (І. Франко). Проте можуть використовуватися й інші зв'язки, як-от: *Життя* ***стало*** *мені* ***осоружне*** (О. Кобилянська); *Анна* ***почулася*** *в душі* ***враженою*** *тиканням несимпатичної дівчини* (О. Кобилянська).

Іменна частина складеного іменного присудка в авторизованих реченнях виражається іменником, прикметником, дієприкметником, що позначені авторизованою (оцінною) семантикою. За морфологічною приналежністю такі речення відповідно називаються субстантивними, ад'єктивними, партиципними [4].

Найголовнішими формами вираження іменної частини присудка в авторизованих субстантивних реченнях с називний (другий називний), знахідний (без прийменника чи з прийменником *за*), орудний (орудний предикативний) відмінки. Як уже зазначалося, здебільшого в авторизованих субстантивних реченнях у ролі іменної частини використовуються оцінні іменники, тобто ті, які, крім об'єктивного лексичного значення, містять і значення суб'єктивне, тобто «ставлення мовця до висловлюваного». Оцінні іменники вже у своєму лексичному значенні мають позитивну чи негативну конотацію оцінки й означають відчуття, настрої з погляду мовця. Коло емоцій, що виражається оцінними іменниками, досить широке: пестливість, іронія, презирство, насмішка, згрубілість. Такі слова дають можливість мовцеві всебічно характеризувати описуване, проявляючи при цьому особисте ставлення.

Як правило, у реченнях з оцінними іменниками фіксуємо нульову зв'язку, напр.: *Директор у них* ***трудяга****...* (О. Гончар); *Старий – то* ***шибеник*** *і* ***злодій****!* (О. Кобилянська); ***Не марнотрат*** *я,* ***не пияка*** (О. Олесь); *Я лайдак. Пропив усе до нитки* (В. Стефаник).

В авторизованих субстантивних реченнях найбільш типовим є вживання орудного предикативного зі зв'язками

виявлення *здаватися, видаватися, вважатися, уявлятися, виявлятися, ввижатися* та ін. У таких конструкціях оцінка. констатована автором, приписується суб'єкту-підмету, накладаючись на загальну предикацію «виявлення», що передбачає суб'єкт сприймання, напр.: *Він* (чоловік) ***виявився п'яницею*** *та таким, що п'є без просипу...* (О. Гончар); *То й світ тобі не раз* ***галушкою здасться*** (О. Корнійчук); *...Прославлена етимологічна традиція* ***оказується міфом, фразою*** (І. Франко).

Для абстрактної зв'язки ***бути*** здавна більш типовим був другий називний. Він послідовно вживається і досі, якщо ця зв'язка має нульову форму теперішнього часу. Такі авторизовані речення набувають виразного афористичного характеру, напр.: *Надія – це* ***отрута, спокуса*** (О. Кобилянська); *Колодязь цей – моя* ***радість****, небо – моя* ***світлиця*** (О. Гончар); *Я* ***квітка****, яку не можна висаджувати ні в якому мирному подвір'ї* (О. Кобилянська).

При дієслівній зв'язці *бути* в минулому часі вживається орудний предикативний, як-от: *Однополчани* ***був*** *йому кревною* ***ріднею*** (О. Гончар). Деколи при зв'язці *бути* в минулому часі вживається другий називний: *Видно, ви* ***були горішок****...* (Ю. Мушкетик); *Той бичок, з-під Чорнушка корови,* ***був любимець*** *Івасів* (Панас Мирний).

Авторизацію предикативного субстантивного імені посилює характеризувальний означальний компонент, що виконує роль, близьку до епітета, напр.: *Я тоді* ***був найгірший забіяка*** *в селі* (І. Франко); ***Стара лисиця*** *той Турковський* (Леся Українка); *...Мій Іван* ***майстер неабиякий*** (І. Франко).

Окремі авторизовані субстантивні речення із зв'язкою *бути* побудовані на таких стилістичних прийомах, як оксюморон, метафора, порівняння, напр.: *Це* ***буде*** *моя* ***солодка помста*** (О. Кобилянська); *От я* ***пеньок*** (Ю. Мушкетик); *Фашист –* ***хижий розбійник*** (Ю. Яновський); *Таких, як ми не згадують. Ми –* ***трава*** (О. Гончар).

Для надання відтінку іронії іменник у складі присудка може повторюватись, як-от: *Для директора нашого ціле життя – то, братці, тільки* ***силос, силос*** *і* ***силос*** (О. Гончар).

Досить часто в ролі іменної частини присудка виступає словосполучення, коли авторизована семантика виражена в означальному поширювачі. Оцінно-характеризувальні прикметники уже в своєму лексичному значенні містять авторизовану оцінку (*безсоромний, дурний, непривітний* тощо), напр.: *Се ж* ***була погана жінка****, люта, мов жид-лихвар...* (О. Кобилянська); ***Безсоромний*** *він* (Сікорський) ***чоловік*** (Леся Українка); *Ти зовсім* ***дурна дівка****!* (Ю. Яновський).

Особливою яскравістю вирізняються авторизовані іменні двоскладні речення, іменна частина яких виражена стійким словосполученням (фразеологізмом), що дає можливість мовцеві чіткіше висловити власне ставлення до описуваної події, явища, предмета чи особи, напр.: *Товариш ректор –* ***весь увага*** *до товаришки Рясної* (О. Гончар); *І що найфатальніше, цей фонд* ***є ахіллесовою п'ятою*** *української трупи* (І. Франко); *Се буде* ***гординя мого життя*** (О. Кобилянська).

Суб'єктом речення, якому приписується авторизована оцінка, є переважно назва особи, виражена іменником чи займенником, рідше – неживий предмет (неістота). В окремих випадках у двоскладних субстантивних авторизованих реченнях підмет може виражатися інфінітивом, що означає дію як процес. Присудок у таких випадках виражається іменником з оцінним чи узагальнювальним значенням. Зв'язка минулого часу звичайно має форму середнього роду напр.: *Одержать їх* ***було тріумфом*** *не лише для господаря, а й для Віталія теж* (О. Гончар); *Гомоніти з високим начальством* ***було*** *для Хоми* ***втіхою*** (О. Гончар). З напівповнозначних зв'язок у структурах з інфінітивним підметом трапляється *стати*, з якою здебільшого вживається орудний відмінок, напр.: *Думати про матроса для Альоші* ***стало мукою*** (М. Стельмах).

Виразну оцінну семантику мають і позиційно стійкі словосполучення, що вживаються в ролі іменної частини, пор.: *Сама Череваниха* ***була пані ввічлива*** (П. Куліш); *Павло Нерчин* ***був людиною небагатослівною*** (Н. Рибак); *Семириця* ***був великою людиною*** (С. Дудар); *Я*

чоловік без хитрощів (П. Куліш); *Новий учитель* – ***чоловік непевний*** (Б. Грінченко); *Настя* ***була жінка рахубиста*** (В. Підмогильний).

Авторизованим компонентом у таких сполуках є означальний компонент (узгоджене чи неузгоджене означення). Авторизацією художності позначена іменна частина, виражена порівняльним зворотом, як-от: *Я з'їв олицетворений суп* (О. Кобилянська); *А чорний сніг – ян чорна павутина* (Д. Фальківський); *Серце в мене – лев замок, з ключем, закинутим у море* (М. Чернявський); *Мій Кирило – золото не чулан* (Марко Вовчок).

У ролі іменної частини присудка в ад'єктивних реченнях можуть виступати різноманітні прикметникові форми – якісні, відносні прикметники, займенникові, що виражають оцінну семантику.

В авторизованих ад'єктивних реченнях з якісним прикметником характеризується ознака предмета за кольором, фізичними чи психічними станами, духовними цінностями, подана через суб'єктивне сприйняття суб'єкта, напр.: *Вдень [...] земля, розпікаючись на сонці, дуже* ***білою видасться****...* (Леся Українка); *Та мені тепер такою* ***нещасною, легкодухою та дурною видасться*** *та «угода»* (О. Кобилянська); *Нам ся поема* ***видається слабою та водянистою****...* (І. Франко). З такою метою вживаються також ступеньовані форми прикметників, напр.: *Вона лиш поблідла, і очі її* ***здавались більшими****...* (О. Кобилянська); *Розлука* ***виявилась*** *для неї* (Лукії) ***тяжчою****, ніж упереш...* (О. Гончар).

Для надання реченню більшого емоційно-оцінного забарвлення використовуються якісні прикметники з суфіксами та префіксами авторизованої оцінки, напр.: *Фортепіано* ***погане́ньке*** (Леся Українка); *Година* ***була прегарна****...* (Ю. Яновський).

Особливо виразними є конструкції самоавторизації з якісним прикметником у складі присудка, напр.: *Я страшенно вразлива* (О. Кобилянська); *Після хвороби [...] я така бліда і квола, така жалюгідна* (О. Кобилянська);

Який я щасливий, що перебував з тобою останній вечір (Г. Квітка-Основ'яненко).

Займенникові прикметники в авторизованих ад'єктивних реченнях вживаються значно рідше, виражаючи узагальнене значення: *Рибалка з нього* ***був ніякий*** (Ю. Яновський); *Досвід у Григора* ***був*** *у цьому* ***неабиякий*** (А. Головко).

Звичайною формою вираження присудкового прикметника в авторизованих ад'єктивних реченнях є орудний предикативний, напр.: *Ніч* ***здавалась безконечною*** (О. Кобилянська). Присудкові прикметники виступають у формі називного відмінка, як правило, у конструкціях з авторизованою самооцінкою, напр.: *О, я сьогодні* ***добра****!* (О. Кобилянська); *Я страшенно* ***сердита****...* (Леся Українка).

Другий називний вживається і при зв'язці *бути*: *Які ж ми* ***бути*** *страшенно* ***холодні*** *одне до одного!..* (О. Кобилянська); ***Чудна*** *ця сьогоднішня ніч, і* ***чудне*** *це мале людське в яслах!* (К. Малицька); *О, ти сьогодні* ***модний****!* (О. Гончар). Рідше – при зв'язці перетворення *ставати (стати)*: *Життя* ***стало*** *мені* ***осоружне*** (О. Кобилянська); *Для більшої частини слов'янського світу ся бойова пісня* ***стала непригожа*** (І. Франко).

Авторизовані партиципні речення менш вживані. Предикативна авторизована ознака в таких конструкціях виражає стан як наслідок дії, напр.: *Я* ***очарована*** *звістками з вашого краю...* (Леся Українка); *Анна* ***почулася*** *в душі* ***враженою*** *тиканням несимпатичної дівчини* (О. Кобилянська).

Іменні двоскладні речення, ускладнені авторизацією, мають вказівку на суб'єкта-авторизатора, що займає позицію об'єктного поширювача і може бути вираженою різними засобами:

1) прийменниково-відмінковою формою *для* + *Род. в.*, напр.: *Се така страшна річ* ***для поета*** *– друкарська помилка!* (Леся Українка);

2) прийменниково-відмінковою формою *у* + *Род. в.*, якот: *Вона* ***у нас*** *настояща «паніматка»...* (Леся Українка);

3) давальним відмінком: ***Йому*** *ця ніч була добра* (О. Кобилянська); *Почуття матеріального забезпечення було*

єдиною нагородою ***Клаві*** *за особисті життєві невдачі* (Ірина Вільде).

Іменні двоскладні речення – найбільш поширений тип авторизованих конструкцій, що мають характеристику суб'єкта з імпліцитно чи експліцитно вираженою вказівкою на її автора.

Спеціалізованими авторизованими конструкціями української мови є структурно-семантичний різновид односкладних іменних (номінативних) речень – так звані емоційно-оцінні речення, які, на думку П. Дудика поєднують у своєму змісті констатацію існування предметів та їх емоційну оцінку [3]. Р. Вихованець констатує, що в оцінних реченнях «ствердження наявності предметів або явищ поєднується з їх емоційною оцінкою, втілюваною в окличній інтонації та в окличних елементах типу *який, що за, такий* та ін.» [1, с. 178].

Авторизовані емоційно-оцінні речення, констатуючи існування якогось предмета, явища, виражають одночасно й почуття, ставлення мовця до повідомлюваного. Це так звані оцінно-кваліфікаційні речення. Вони не лише констатують (а деколи і зовсім не констатують) наявність певних осіб, предметів, подій, але й дають їхню кваліфікацію, характеристику, оцінку. Значення оцінки виступає в них не як додатковий смисловий відтінок, а як основна семантична ознака.

Особливістю структури номінативних речень є те, що вони організовуються навколо головного члена, який просто називає явища дійсності, констатуючи факт їх існування. В авторизованих емоційно-оцінних реченнях це називання пов'язане з емоціями, почуттями, оцінкою імпліцитно вираженого суб'єкта.

За будовою авторизовані емоційно-оцінні номінативні речення майже не відрізняються від інших номінативних речень, наприклад, описових (екзистенційних). Але характерною особливістю саме емоційно-оцінних речень є відчутна позитивна чи негативна оцінка описуваного явища або предмета, виразна окличка інтонація, майже обов'язкова наявність означень-прикметників, підсилю-

вальних часток, вигуків, які допомагають виразніше передати ті чи ті оцінки, емоції, характеристики, пор.:

Весна. – Яка весна!

Ніч. – Що за ніч!

Юність. – Ах, бурхлива, неповторна юність!

Безпосередніми засобами вираження авторизації у структурі емоційно-оцінних номінативних речень є:

1) виразна окличка інтонація, за допомогою якої передається подив, захоплення, негативне чи позитивне ставлення тощо: ***Неслава***! ***Глуш***! *До чого я дійшов!?* (Леся Українка);

2) оцінні слова, у тому числі слова з суфіксами авторизованої оцінки, напр.: *Оксана! Добра, видно,* ***вітровійка*** (О. Гончар); – ***Характерець***! – *похитала головою Олімпіада Никанорівна* (Ю. Збанацький);

3) переносне значення слів, яке надає мові виразності, влучно та яскраво відтворює емоції з найрізноманітнішими відтінками, напр.: *Іч,* ***оса***! *Недаром кажуть, що в кожній жінці три краплі гадючої крові є...* (О. Гончар); ***Твердий чоловік***! – *сказав Петро до судді* (О. Кобилянська);

4) наявність прикметникових означень оцінного характеру: *Така* ***розумна*** *мати!* (О. Гончар); *Чи варто ж в людей сих шукати поради?* ***Нікчемні*** *тут люди навколо* (Леся Українка);

5) наявність займенникового компонента (часток займенникового походження) *який, такий що за* і под., як-от: *І* ***така*** *неповага до цих справді героїчних людей!* (О. Гончар); – ***Яка*** *краса! – тихо вигукнула мати* (О. Гончар); ***Що за*** *антигуманістична етика!* (Ірина Вільде);

6) підсилювальні частки у поєднанні з окличною інтонацією: *І таки єресь!* (М. Стельмах); *Але ж характер!* (О. Гончар); *Ба яка мулатка!* (О. Гончар).

Головний член в нерозчленованих емоційно-оцінних реченнях здебільшого виражений іменником у називному відмінку. Зазвичай це іменник з абстрактним значенням, рідше – іменник, що позначає конкретне значення, напр.: *Наче б люди не розбирались і не жили без любові!* ***Дурниця***! ***Химера***! (О. Ко билянська); – *Яка* ***краса***! – *тихо вигукнула*

мати (О. Гончар); ***Відьма****! Вона співала про свого милого, я знаю* (О. Кобилянська).

Головний член може бути виражений і віддієслівним іменником, як-от: ***Удар****! Сліпучі гейзери пари й вогню і ... болю в душі* (І. Багряний).

Фіксуємо також емоційно-оцінні речення, головний член яких виражений стійким словосполученням або кількісно-іменним сполученням, напр.: *Та який ти з біса мудрий! – мовить лицар* (Леся Українка); ***Але сотні тисяч! Але мільйони!!*** *То вже не вороги народу. То є нарід!* (І. Багряний).

Узгоджені поширювачі означального типу в авторизованих нерозчленованих емоційно-оцінних конструкціях здебільшого виражені прикметниками, займенниками прикметникової форми, дієприкметниками. Найбільш продуктивні поширювачі означального типу, що виражені прикметниками, напр.: ***Світлая, дивная*** *ніч* (Г. Чупринка); *А коняка* ***добра****!* ***Мужича*** *коняна!* (Остап Вишня); *Іч, який* ***чудесний*** *Коропів хутір*! (Остап Вишня); *Така* ***розумна*** *мати!* (О. Гончар); *Як мені досадно, що тобі Борецький написав того листа! От уже* ***непрошене*** *усердіє!* (Леся Українка); *– Дійсно! – перебила її Олена, гірко посміхаючись. –* ***Рідка*** *великодушність!* (О. Кобилянська). Узгоджені означальні поширювачі а авторизованих емоційно-оцінних реченнях можуть бути виражені й займенниками: *Лишенько* ***наше****! Може, я тобі води холодної подам?* (Марко Вовчок); *Все було ціле – грати, й стіни, замки, двері, дозорці стояли б на місцях, а вони все-таки зникли.* ***Такий*** *народ!* (В. Винниченко).

До структури авторизованих емоційно-оцінних речень можуть входити й неузгоджені означальні поширювачі, напр.: *Це все-таки чудесно. Повітря! І* ***листочка неба***! (І. Багряний).

За характером інтонації і зумовлених нею семантично-експресивних відтінків авторизовані емоційно-оцінні номінативні речення поділяємо на такі групи:

1) авторизовані оцінно-стверджувальні речення з атрибутивним поширювачем. У таких реченнях подано квалі-

фікації, оцінки предметів, наявність яких констатується, напр.: ***Препишні звірята***. *Темно-бурі, майже чорно підсипані з білими короткими ногами...* (О. Кобилянська);

2) оцінно-окличні речення, в яких стверджується наявність предмета, що супроводжується його піднесено емоційною оцінкою, втіленою в окличній інтонації, напр.: *Яка ж мізерна колотнеча долі!..* (І. Драч);

3) емоційно-оцінні речення, головний член яких є назвою внутрішнього емоційного чи інтелектуального стану суб'єкта, напр.: *Несказанний жаль огорнув його* (Івоніку) *в тій хвилі. Нездержна, дика туга!* (О. Кобилянська).

Авторизовані конструкції сучасної української мови представлені простими ускладненими реченнями, серед яких речення з відокремленими означеннями, прикладками, порівняльними зворотами; з авторизованими звертаннями; зі вставними та вставленими компонентами.

Найбільш поширені напівпредикативні прикметникові звороти, що позначені авторизацією. Часто в цій ролі виступають одиничні прикметники. Зазвичай фони складаються з двох, трьох чи чотирьох сурядних форм. Одиничні прикметники, як і прикметникові звороти, можуть бути приіменникові та призайменникові, постпозитивні та препозитивні. На відміну від невідокремлених прикметників, відокремлені вказують на ознаку предмета з певним предикативним забарвленням. Як правило, відокремлений означальний поширювач розташований у постпозиції до означуваного слова, напр.: *Її* (Анни) *погляд,* ***надслухуючий****, був звернений до себе* (О. Кобилянська); *... А руки його* (Петра), ***великі,*** *залізні руки, прямо бояться доторкнутися дрібного тільця* (О. Кобилянська).

Сурядні ряди прикметників можуть стосуватися й особових займенників. Прикметники переважно препозитивні до займенників, однак подеколи фіксуємо поодинокі випадки їх постпозиції, напр.: *Вона* (Софія) *стояла передо мною,* ***висока, спокійна*** (Ірина Вільде).

До одиничних прикметників близькі дієприкметники й дієприкметникові звороти, які можуть бути з ними в одному сурядному ряду, напр.: *А артистка стояла під ко-*

минком, ***висока, горда, холодна, роздразнена до крайності*** (М. Стельмах).

Відокремлений означальний поширювач може стояти й у препозиції означуваного слова, напр.: ***Малий, незначний, убого одягнений****, так вийшов* (Івоніка) *із високої касарняної брами* (О. Кобилянська).

Часто одиночні прикметники та прикметникові звороти супроводжувані прийменниково-відмінковими формами, що виступають у такій же функції, здебільшого характеризуючи зовнішній вигляд особи: обличчя, очі, фігуру, зріст, одяг, напр.: ***Великі й сильні****, з слов'янськими чертами, в мальовничій одежі, так сиділи й лежали вони* (мешканці) *тут* (О. Маковей); *На їх* (панянках) *були плаття,* ***пишні****, збірочками унизані, складочками обвішані, немов рябесеньким пір'ям заквітчані* (Панас Мирний).

Функцію додаткового повідомлення, що містить авторизовану оцінку явища, виконує напівпредикативний субстантивний зворот, напр.: *Глухою доріжкою ходила в саду доросла дочка учителя,* ***красуня Маруся*** (С. Васильченко); *Не облишив їх своєю увагою й куценький ченчик,* ***тихоплав і маруда****, отець Зосима* (О. Ільченко).

Особливо виразною виступає авторизована оцінка прикладок за умови їх вираження оцінними назвами-іменниками чи у структурі поширення характеризувальними прикметниковими означеннями, як-от: *Прийшов начальник,* ***чоловік низенький, товстенький*** (І. Франко).

Власне авторизувальне значення мають і відокремлені прикладки, які приєднані за допомогою слів *по імені, на йменя, родом* і под., як-от: *І мала вдова сина,* ***на йменя Івашко*** (С. Васильченко).

На суб'єктивне сприйняття події, а отже, на авторизацію, вказують порівняльні звороти типу *мов з заліза, неначе намальований, як скіпка* і под. Речення такого типу презентують образне сприйняття мовцем-автором навколишнього світу; який вкладає в уста своїх персонажів живу народну мову, вдало використовуючи різноманітні порівняльні звороти. Речення такого типу досить поширені в художньому мовленні, напр.: *Його* (Савині) *очі*

позеленіли й засвітилися, ***як оці твої срібні цітки на шиї*** (О. Кобилянська); *Така,* ***як скіпка****, все* (мама) *ходила* (О. Гончар); ***Як те сонечко****, так зайдеш ти для нас* (О. Кобилянська); *В довгих сміливих скоках, еластичний,* ***мов тигр****, погнав полем* (Ю. Федькович).

Як засвідчує аналіз, порівняльні звороти посилюють оцінну семантику попередньо названого прикметника, іменника чи іншого слова.

Загальна семантична функція звертання, як відомо, полягає в називанні адресата мовлення. Однак, крім функцій називання особи, до якої звернене мовлення, звертання можуть бути спрямовані й на те, щоб викликати у слухача (читача) певне ставлення до особи, характеризувати цю особу, виражати певне суб'єктивне ставлення до неї того, хто говорить. Отже, основна функція звертання – називання того, до кого спрямоване мовлення, – може поєднуватись з емоційно-експресивною оцінкою, з вираженням суб'єктивного ставлення мовця до особи, предмета, події, явища, до яких звернене мовлення. Звертання такого типу називаємо авторизованим звертанням. Експресія авторизованого звертання виражається по-різному: інтонацією, повторенням звертання, супроводженням його вигуками, частками, лексичним значенням того слова, яке виступає у ролі звертання.

У функції авторизованих звертань виступають, насамперед, оцінні назви, у яких емоційно-оцінний елемент є органічною приналежністю їх семантики. У таких словах не можна відділити сторони емоційної від логічної, отже, емоційно-оцінний елемент у таких звертаннях не є вторинним, а таким, що міститься в семантичній природі слова: *А тонув би ти,* ***шибенику****...* (О. Гончар); *Ага,* ***душогуби****, вам скортіло українського хліба й сала?* (Ю. Яновський); *Не плач,* ***небого*** (О. Кобилянська).

Крім назв осіб, авторизованими звертаннями можуть бути назви птахів, тварин, коштовностей, пестливі назви іменників, а також абстрактні назви, що виконують роль прикладок при звертаннях, напр.: *А я, Дзюню,* ***мій ти раю****,*

висхлі квіти позбираю, що їх дала ти мені... (В. Пачовський); *Так, Наталочко,* ***рибонько ти моя****, так* (О. Кобилянська).

Природною формою вираження авторизованого звертання є кличний відмінок, як-от: *Оставався б,* ***рибко****, й боронив би тебе, але я мушу* (О. Кобилянська).

Називний відмінок використовується для авторизованих звертань тоді, коли вони виражені не іменником, а субстантивованим прикметником, напр.: *Не бійся,* ***дурненька****. Нас вони ніколи не зачеплять* (В. Антоненко-Давидович); *Ти,* ***мілєйший****, лови, лови, та знай що...* (О. Гончар).

Авторизованими с також поширені звертання, при яких стоять поширювачі означального типу, які виражають якісно-оцінну характеристику особи. У ролі таких поширювачів виступають оцінні прикметники, прикметники з суфіксами та префіксами суб'єктивної оцінки. Напр.: *Тепер, тепер, коли я тебе найшов,* ***русалко прегарна****!* (О. Кобилянська); *Не шукай її,* ***дівчино бідна****!* (Леся Українка).

Крім розглянутих типів авторизованих звертань, авторизованими є й кличні комунікати, які, називаючи адресата, передають модально або емоційно забарвлену думку – оклик, незадоволення, обурення, скаргу, радість, прохання, докір, переляк, заборону тощо: *Сину?* ***Ой синоньну****! Ой, що ж я набідилася з отею відьмою!* (Леся Українка); ***Голубчику****! Схаменися! Не кажи таких слів!* (Ю. Яновський); – ***Безвстиднику****! – закипів молодий чоловік* (О. Кобилянська).

Авторизовані кличні комунікати, як і авторизовані звертання, можуть підсилюватись вигуками або частками: ***Гей, верхолазе****! Оце ти так до екзаменів готуєшся?* (О. Гончар). Для посилення емоційності такі авторизовані конструкції можуть повторюватись, напр.: ***Е-ех дочко, дочко****, що питаєш?* (О. Гончар).

Вставні компоненти здебільшого надають реченню семантики авторизації, оскільки вони вживаються для вираження ставлення до повідомленого з погляду його емоційної оцінки, ступеня звичайності, способу оформлення думок тощо.

Іменні модальні словосполучення в ролі вставних компонентів номіналізують мовленнєві модусні рамки; використовуються при цьому різноманітні прийменниково-відмінкові словосполучення, до складу яких входить займенникова чи прикметникова або іменникова вказівка на автора, як-от:

а) *за + О.в.* (за *(її) розрахунками, за (моїми) уявленнями, за (його) словами, за повідомленням (когось)* тощо: ***За моїми уявленнями**, навчання – це мука* (О. Гончар);

б) *на + Зн.в. (на (мій) смак, на (його) погляд):* ***На мій погляд**, погода прегарна* (Леся Українка);

в) *у + М.в. (у (його) уявленні, в (його) очах):* ***В уявленні** господаря було: жити треба чесно, і тоді тобі віддасться* (Ю. Федькович);

г) *відповідно до + Р.в. рвідповідно до повідомлення):* ***Відповідно до повідомлення** синоптиків, погода стоятиме гарна* (З часопису);

д) *з + Р.в. (з точки зору): Так само стоять справи, які,* ***з точки зору** Шухевича, являюсь собою якусь дивну мішанину...* (І. Франко);

е) *за + О.в.* із значенням джерела думки оцінки чи слова: *Є тут,* ***за** влучним **висловом** честного поета Врхпіцьного, «метелики усіх барв»* (І. Франко);

е) *як на + Зн.в.:* ***Як на мене**, то в тому нічого поганого нема, що таки так багато чужих людей...* (В. Винниченко).

Як авторизовані компоненти, на наш погляд, варто розглядати і **приєднувальні конструкції**. Під цим терміном об'єднані різнорідні синтаксичні побудови, які мають ту спільну ознаку, що вони формуються як додаткові частини попереднього речення в контексті, але виділяються в окреме самостійне речення – повне чи, здебільшого, неповне.

При приєднанні певний елемент думки виникає ніби під час її висловлення, являючи собою доповнення до неї, ніби випадкове, але зумовлене свідомими прагненням мовця (автора) до розширення, уточнення того, що він сказав раніше.

Найбільш поширеним видом є приєднання атрибутивних членів у функції приєднувальних конструкцій, що вважається засобом зосередження уваги читача (або слухача)

на певних важливих елементах висловленої думки. У відношенні до підмета попереднього речення означальні приєднувальні конструкції виконують деталізувальну роль. Їх характеризує інтонаційна самостійність і виразність. Функціонально вони близькі до предикативних членів речення – присудків або й належать до їх складу, напр.: *Вона* (Марійка) *лишилася одна в хаті.* ***Біла-білесенька*** (М. Коцюбинський); *По всіх селах навкруги немає йому* (Михайлові) *пари* – ***такий добрий*** (О. Кобилянська). *Вона буде така, як ви!* ***Добра й чесна газдиня!*** (М. Івасюк).

Особливо виразними є приєднувальні конструкції фразеологізованого типу, які надають реченню більш вираженого авторизованого характеру, напр.: *Я постарівся, але багато таких робітниць, як вона, не видів.* ***Прямо з заліза*** (Ю. Федькович).

Максимальна актуалізація ознаки, що сприяє її відокремленості і самостійності, тісно за змістом пов'язана з суб'єктом, якого характеризує, пор.: *Ми воїни.* ***Не лицарі. Не лежні*** (Л. Костенко).

За допомогою приєднувальних конструкцій автор висловлення підкреслює важливі деталі обстановки, вагомі зовнішні риси людини, визначальні риси її характеру, психічного стану тощо.

Авторизовані конструкції мають вираження у діапазоні **складних речень**, що є поліпропозитивними та характеризуються комунікативною цілісністю, яка досягається за допомогою інтонації, розташування слів і складників.

Для надання відтінку авторизації у складному реченні нерідко використовуються оцінні іменники, епітети, авторизовані дієслова.

Нерідко вживаються авторизовані складнопідрядні речення означального типу, при цьому використовуються авторизувальні елементи, про які мова йшла вище, напр.: (Анна) *Була* ***чесна дівчина****, про яку й одна душа злого слова не сказала* (О. Кобилянська); *Се* ***така хитрунка й шахрайка****, яких* ***світ не бачив*** (Остап Вишня).

Можуть ускладнюватися авторизацією складнопідрядні речення міри і ступеня, напр.: *Такий був страшний,*

що ***ей! Боже, Боже, Боже!*** (В. Стефаник). У цьому реченні використано декілька елементів авторизувального ускладнення: оцінний прикметник, фразеологічний вираз, повтор одного слова, що також до певної міри надає реченню оцінного відтінку.

Нерідко в таких реченнях використано підсилювальний елемент *так*, *такий, така*, напр.: *Нещастя його* (Івоніки) *було* ***таке*** *велике, що він не був в силі далі дужати* (О. Кобилянська).

Найбільш поширеними авторизованими конструкціями сучасної української мови є складнопідрядні речення з'ясувального типу. Багато дослідників вважають, що у реченнях цього типу нерідко оцінюються ситуації, явища, предмети: серед типових груп опорних слів складнопідрядних речень з'ясувального типу виділяють слова з оцінним значенням: *добре, погано, цінно, цікаво, біда* тощо.

До більшості складнопідрядних речень з'ясувального типу, які містять суб'єктивне судження про що-небудь, відносяться речення, характер оцінного значення яких визначається двома типами – загальнооцінним і частковооцінним. Перший тип реалізується прикметниками *хороший* та поганий і їхніми синонімами. Друга група більш різноманітна. Слова *добре* та *погано*, будучи загальнооцінними предикатами, інформативно недостатні та потребують семантичного розгортання. На протиставленні ознак «добре»/«погано» заснована й граматична категорія оцінки. Оцінні структури, що вводяться цими словами, становлять загальну аксіологічну оцінку.

Речення з позитивною оцінкою утворюють кілька семантичних різновидів, що пов'язані з особливостями функціонального слова *добре*. Такі речення досить поширені у сучасній українській мові, напр.: *Се* ***добре****, що батько прийшов* (М. Стельмах); *Як* ***добре****, що я обкопував їх* (яблуньки) *кожного року* (Ю. Федькович); *Як* ***добре****, що ти приїхав...* (О. Гончар); ***Добре****, що навчилася вже в панни в покоях викручуватися та каву варити...* (О. Кобилянська).

Нерідко в головній частині складнопідрядних речень у ролі предикативних центрів вживаються еквіваленти

позитивної оцінки *добре*, як-от: *щастя*, *радість*, *не зле*, що більш виразно вказує на наявність суб'єкта, на факт авторизації, напр.: *Я* ***рада****, що він* (Івоніка) *буде ходити* (О. Кобилянська); *Вони дуже* ***раді****, що ти будеш їх невісткою* (М. Коцюбинський); *Було* ***щастя****, що прийшов* (Ірина Вільде); ***Щастя****, що Василь був вдома* (М. Стельмах); *Але воно все-таки не бупо* ***зле****, що вона* (дочка) *віддалася за Петра* (О. Кобилянська), *Наше* ***щастя****, що не влучив* (Ю. Яновський).

Негативне загальнооцінне значення виражається словом *погано* та його синонімами, серед яких найчастіше використовуються слова *біда*, *шкода*, *зле, гріх*, *сором*. Ці слова використовуються і в реченнях з частковооцінним значенням, напр.: ***Біда*** *лише, що якраз я в ніякі нерви не вірю* (М. Стельмах), *Ти ждала би, може на якого зачарованого князя,* ***шкода*** *тільки, що їх уже нема* (Ірина Вільде); *Гарна була земля. У своїх барвах жива й свіжа,* ***шкода*** *лише, що не говорила* (О. Кобилянська); ***Шкода****, коли ти не прийдеш на Різдво до мене!* (Леся Українка).

Безособовий характер головної частини подекуди містить суб'єкта оцінки, найчастіше вираженого давальним відмінком, як-от: ***Прикро*** *мені дуже, що прийдеться нидіти по тих клініках, се варто пекла!* (Леся Українка).

Окремий тип оцінного значення у складнопідрядному реченні з'ясувального типу містить вказівку на відповідність даного судження істині. Оцінка в такому випадку завуальована, виступає не так чітко, напр.: – *Певна річ, що лише боїться, – підтвердила тітка* (О. Гончар).

В авторизованих складнопідрядних з'ясувальних структурах може міститись вказівка на те, що об'єкт відповідає істині без будь-яких припущень: ***Кожному відомо****, що поки він учився, вона, вдовиця, гірко роботами заробляла грошики...* (О. Кобилянська).

Певне оцінне значення містять складнопідрядні речення з'ясувального типу, що у своєму складі мають слова *знати*, *бути відомим* та їх синоніми. У таких реченнях оцінка зосереджена в опорному слові – дієслові, напр.: *Вона* (радникова) ***знала****, що ся дівчина не говорила ніколи*

на вітер (О. Кобилянська); *Ми ж прецінь* ***знаємо****, що за тобою молоді хлопці не дуже рвуться* (Ірина Вільде).

Для вираження суб'єкта-авторизатора часто вживаним є називний відмінок, рідше вживаються інші відмінки, напр.: *Мама кажуть, що я терпляча* (Ю. Яновський); *Всі чомусь вважають (навіть Дора, колишня дружина), що він чоловік дуже твердий, кремінний, упертий, переконаний у своїй правоті...* (Ю. Мушкетик); *Мені видається, пане раднику, що ваша Олена ледь-ледь переросла вас* (О. Кобилянська).

Отже, авторизовані конструкції сучасної української мови представлені широким діапазоном різних структур у межах простого, простого ускладненого та складного речення. Вони є благодатним матеріалом для обґрунтування прагматичної концепції в синтаксисі: будучи прямо пов'язані з мовцем та відображаючи його смаки та інтереси, вони одночасно регулярно використовуються висловленнях, які є відповідними до ситуації вибору.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П. Граматика української мови. К.: Рад. шк., 1982. 209 с.

2. Гуйванюк Н. В. Авторизація і каузація як засоби ускладнення іменних речень у мові творів О. Кобилянської. *50 років возз'єднання Північної Буковини і Хотинського повіту Бессарабії з Радянською Україною у складі СРСР*: тези допов. конф. Чернівці, 1990. С. 122–124.

3. Дудик П. С. Слова-речення *так, ні* та їх синоніми. *Українська мова і література в школі.* 1972. №4. С. 289–303.

4. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. К.: Вища шк., 1994. 672 с.

5. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1972. 515 с.

6. Томусяк Л. М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивом в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 1999. 18 с.

4.2. ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ У ПРАЦЯХ С. СМАЛЬ-СТОЦЬКОГО

Валентина Бузинська

Філологічні дослідження професора С. Смаль-Стоцького охоплюють досить широке коло питань з літературознавства, мовознавства, історії письменства тощо. В історію української мовознавчої науки він увійшов насамперед як автор першої української граматики, яку видав 1893 р. у співавторстві з австрійським професором Т. Ґартнером. Саме в «Рускій граматиці» дослідники прагнули удосконалити правописні правила, дотримуючись законів звукової системи української мови. Крім того, на думку багатьох учених, ця праця відкрила «заслону над характеристичними відношеннями наукового світу до української мови та її місце у слов'янській сім'ї», вона допомогла «мостити дорогу у світ для української мови».

Досить поважну частину мовознавчої спадщини С. Смаль-Стоцького становлять розвідки з історії української мови, серед них: «Східні слов'яни» [7], «Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні прикмети» [8], «Питання про східнослов'янську прамову» [3]. У цих працях вчений розглядав проблеми походження української мови та її місце у сім'ї слов'янських мов. У зв'язку з цим С. Смаль-Стоцький чималу увагу приділяв проблемам української діалектології. Так, свою докторську дисертацію «Über die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen» (1884) [12] він виконав на матеріалі української народної мови із залученням авторитетної етнографічної бази таких збірників, як «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», «Записки Юго-Западного Отдела Русского Географического Общества», «Народные песни Галицкой и Угорской Руси Я. Головацкого», «Малорусские народные предания и рассказы» М. Драгоманова та ін. У вже згаданій праці «Українська мова, її початки, розвиток та характеристичні прикмети» професор С. Смаль-Стоцький доводить походження української мови безпосередньо з одного

із діалектів праслов'янської мови, рішуче виступаючи проти поширеної теорії окремої «праруської мови». При цьому він опирається на численні дослідження тогочасних мовознавців. Так, зокрема, він називає імена провідних діалектологів К. Михальчука, І. Верхратського, О. Соболевського, І. Зілинського, А. Кримського, В. Ганцова, О. Курило, О. Синявського. Найбільшу увагу С. Смаль-Стоцький приділяв поділові української мови на діалекти та суперечки, які точилися довкола різних поглядів стосовно цього питання. На думку С. Смаль-Стоцького, «хиба тих поділів лежить в тім, що вони не беруть на увагу тих спільних, віковим самостійним розвитком скристалізованих норм української мови, що характеризують її як одностайну цілість, як мову з певним, тільки їй властивим обличчям, як літературну мову, а показують навмання здебільшого тільки фонетичні, рідко коли ще й морфологічні, явища на ширшій або вужчій території, заселеній українським народом, не маючи при тім критерія, що на тих явищах є дійсно відмінного від норм української мови як цілости та які відступлення від загальних норм української мови дають підставу установляти діалектні відміни» [9, с. 10].

У 1913 р. побачила світ наукова граматика української мови «Grammatik der ruthenischen (Ukrainischen) Sprache von Stephan von Smal-Stockyj und Theodor Gartner» [11], у якій вчені, поряд з іншими, розглядають питання діалектного членування української мови, висловлюючи критичні зауваження щодо поглядів К. Михальчука та І. Соболевського, оскільки запропонований поділ української мови на три діалекти «спирався на паперових даних», тобто, не брав до уваги «прикмет діалектів». Ілюстративний матеріал «Граматики…» містить чимало прикладів діалектних виявів української мови: *наріканє*, *весілє*, *всего*, *оден*, *одинайцять*, *шестий*. До того ж, автори звернули увагу на способи наголошування окремих слів, що, на думку Є. Тимченка, дозволяє порівняти деякі відмінності західноукраїнського та східного наголосу.

Опираючись у своїх дослідженнях на живу українську мову, автори критично підійшли до існуючих у науковому

світі поглядів щодо діалектного членування української мови. К. Михальчук запропонував модель поділу української мовної території на три діалекти: північний, русинський та український. Таку модель згодом підтримав О. Огоновський та І. Соболевський (в українській мові він розрізняв південний і північний діалекти, до яких додав угорсько-руський). С. Смаль-Стоцький же, навпаки, вважав такий погляд незрілим, оскільки його опертям були «паперові дані». Та з часом закиди С. Смаль-Стоцького були спростовані й саме класифікація українських говорів, запропонована К. Михальчуком, і досі залишається актуальною.

У 1924 р. С. Смаль-Стоцький надрукував рецензію на працю В. Ганцова «Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку», у якій закидає авторові надмірне теоретизування. Щоправда, згодом, завдяки працям І. Зілинського та О. Курило, С. Смаль-Стоцький усе ж таки переконався в науковості викладів В. Ганцова щодо природи українських дифтонгів і виклав свої міркування у розвідці «Поліські мішані говори і поліські дифтонги» (1927 р.). С. Смаль-Стоцький вважав, що дифтонги існують лише у вузькій пограничній зоні на межі з Білоруссю і не становлять собою архаїчного явища, а є виявом своєрідних інноваційних процесів, спричинених появою закритих складів.

У вступному слові автор, спираючись на аналіз проведених в Україні діалектологічних досліджень (ідеться про праці К. Михальчука, М. Огоновського, І. Соболевського, І. Верхратського), стверджує, що наявні розвідки не дають якоїсь визначеної картини «про події і характеристику українських наріччів». Підтвердження цієї ж тези знаходить професор С. Смаль-Стоцький у рецензованій праці В. Ганцова попри те, що пізніше з'явилися розвідки І. Зілинського та А. Кримського: «всі дотеперішні спроби не прийшли до одностайної думки навіть у питанні про основний поділ української язикової території і про головні критерії цього поділу» [9, с. 10]. Основною причиною такої ситуації С. Смаль-Стоцький вважав той факт, що «українська язикова територія діялєктично зовсім не розроблена». Учений був переконаний, що у зв'язку з цим

необхідно «братися до найдокладніших діялєктичних дослідів цілої української язикової території, бо аж тоді вийшов би сам собою зовсім природно і невимушено не штучний, а язиковими фактами оправданий поділ і на наріччя, і на говори» [1, с. 696].

На думку В. Ганцова, основні проблеми, що породжують розбіжності в поглядах на діалектне членування, полягають у тому, що на той час не були визначені самі критерії діалектологічної класифікації. Одним з таких критеріїв С. Смаль-Стоцький пропонував вважати «архаїчність» і сам же застерігав проти «звуженого розуміння цього принципу і зведення його виключно до «дифтонгізації», маючи на увазі історію ***ō***, ***ē***, які в північноукраїнських діалектах збереглися давніший архаїчний супроти монофтонга ***і*** південних говорів – дифтонгічній стадії» [1, с. 691].

С. Смаль-Стоцький докладно аналізує звукові риси північних говорів, описані В. Ганцовим, такі, як відповідність дифтонгам або монофтонгам типу ***у***, ***ы***, ***и***, ***ӥ*** наголошених складів звуків ***о***, ***е*** в аналогічних позиціях без наголосу; відповідність дифтонгу ***іе*** під наголосом звука ***е*** в ненаголошеній позиції здебільшого з диспалатизацією попереднього приголосного; на місці ненаголошеного ***ę*** поява ***е*** з твердістю попереднього приголосного; цілковите ствердіння /***р***/ в морфологічних закінченнях; розрізнення ненаголошених ***е***, ***и*** та ***є***, ***і*** та ін. Зокрема, він погоджується з твердженням про те, що наголос грає велику роль у поліських говорах і має, безперечно, стосунок до явища «акання», що є «тільки наслідком ненаголошеності звука ***о***» [1, с. 697]. Подальші розмірковування С. Смаль-Стоцького спрямовані проти тверджень В. Ганцова стосовно того, що ***о*** під наголосом – тут в замкненім складі – дає таки дифтонг. С. Смаль-Стоцький називає це великим непорозумінням, нагадуючи, що «це форми аналогічні до форм усіх інших відмінків, у яких наголошене ***о*** знаходиться в замкненому складі й мусить змінитися» [1, с. 699]. Це доказ, що й у поліських говорах зовсім така сама аналогія (як і в південних) поширює свою силу.

Досить гостро постає С. Смаль-Стоцький проти твердження В. Ганцова про «споконвічну відмінність між північним і південним українськими говорами, вбачаючи явище передзвуку в замкнених складах лише ознакою південних говорів. Натомість Смаль-Стоцький наголошує, що й у поліських говорах *при обговоренні цього явища* не можна обійтися без замкнених складів, бо це є істотне в дефініції цього загальноукраїнського звукового закона» [1, с. 706].

Голослівним вважає С. Смаль-Стоцький твердження В. Ганцова про те, що ***ō***, ***ē***, ***ę*** під наголосом і без наголосу є однією з основних ознак, що дозволяє розрізняти північні та південні українські говори, оскільки сам Ганцов застерігає, що «ця відмінність щодо поодиноких звуків має не однакове територіальне поширення» [1, с. 702], то ***ę*** і ***ie*** «більш-менш послідовно» скрізь «навіть у говорах не зовсім монофтонгічних, незалежно від наголосу змінюються на ***a*** та ***i***» [1, с. 702].

Заперечує професор Смаль-Стоцький проти того, щоб поодинокі слова вважати «головними критеріями основного поділу». На думку вченого, «вирішувати діялектичні справи теоретично, оперувати в діалектології «діялектичними припущеннями», як це робить Ганцов, … це річ неможлива» [1, с. 703]. Смаль-Стоцький наполягав на тому, що «не теоретичні припущення, а язикові факти і тільки факти можуть бути основою класифікації і поділу українських говорів».

Згодом С. Смаль-Стоцький трохи змінив свій погляд на дослідження В. Ганцова й уже в статті «Поліські мішані говори і поліські дифтонги» зараховує його до плеяди «не точно виконаних дослідників» і його розвідки та «особливо докладні студії пані О. Курило» вже класифікує як такі, що «з великим знанням річи описані фонетично дуже докладно як дифтонги, так і взагалі всі звуки досліджуваних говорів, дають нам … тверду підставу до ліпшого розуміння звукових явищ в поліських говорах, дають нам також можність з'ясувати характеристичні риси цих говорів та витягнуть із мовних фактів важні для нашої науки висновки» [4, с. 28].

Зокрема, Смаль-Стоцький погоджується з тим, що наголос у поліських говорах «грає дійсно далеко більшу і важнішу роль, ніж звичайно в українській мові», у зв'язку з чим і квантитативна, і квалітативна різниця між наголошеними і ненаголошеними звуками дуже велика, тобто наголошені справді відрізняються більшою довготою, а ненаголошені набувають легкої редукції. Дослідник звертає увагу на такі характерні ознаки говору, як наявність дифтонгів, акання, екання та ін. Названі прикмети поліського говору Смаль-Стоцький кваліфікує як «зовсім чужі українській мові в її цілости, зате вони дуже характеристичні для білоруської мови». Отже, учений пропонує вважати їх білоруськими. До них додає ще й інші явища:

– пом'якшення приголосних ***t***, ***d***, ***s***, ***z***. ***l***, ***n*** за допомогою голосного ***e***, що різниться із звуковими законами української мови;

– часткова заміна ***e*** на ***o*** у закритому складі;

– приголосний ***c*** у позиції перед ***e*** загалом твердий, за винятком окремих приголосних.

Названі прикмети Смаль-Стоцький називає білорусизмами, однак їх присутність в аналізованому поліському говорі, їх більша чи менша спорадичність дозволяють припустити, що вони не зросли на ґрунті цього говору, а становлять собою «чужі, новітні наслоєння» [4, с. 31]. Хоча сам говір за своїм походженням є українським, доказом чого є не лише його лексика, словотвір, відмінювання та *звукові прикмети*, Смаль-Стоцький кваліфікує його як мішаний, свідченням чого є хоч би той факт, що жителів цієї місцевості називають литвинами. Учений вбачав важливість свого дослідження не тільки для української діалектології, але й для загального славістичного становища тим, що «цей і суміжні поліські говори очевидячки мішані і дають добре розпізнати пайки мішанини» [4, с. 32], а також окремі звукові явища поліського говору дають можливість «наглядно спостерігати силу впливу білоруської мови на українські говори».

Чимало уваги приділив С. Смаль-Стоцький власне природі поліських дифтонгів. Їх *поява*, на думку вченого,

спричинена занепадом **ъ** і **ь**, внаслідок чого утворилися нові закриті склади, у яких і виникає нове фонетичне явище, а саме «наслідки впливу зміненого наголошування на звукову систему цих говорів» [4, с. 33]. У зв'язку з цим дифтонгічні звуки в чернігівських говорах явище зовсім не архаїчне, «а досить молоде … до того ж не українське, а чуже, противне дотеперішній загальноукраїнській звуковій системі і українській системі наголошування» [4, с. 36]. Серед науковців – сучасників С. Смаль-Стоцького, а також пізніше цей погляд був сприйнятий неоднозначно. Так, наприклад, Ю. Шевельов у вступі до фундаментальної праці «Історична фонологія української мови» зазначив, що С. Смаль-Стоцькому належить «найповніший виклад української історичної фонології», поданий у спільній з Ґартнером праці «Grammatik der ruthenischen (Ukrainischen) Sprache» (Відень, 1913). Ця праця містить цілий ряд важливих ідей, серед них: «перегляд питання про пом'якшення приголосних перед голосними переднього ряду в протоукраїнських діалектах; заперечення доконечности як сполучної ланки в постанні ***і*** з ***ě***, ***е*** та ***о***» [10, с. 64]. Однак Ю. Шевельов не погоджувався з думкою С. Смаль-Стоцького про заперечення дифтонгів (посталих з ***о*** та ***е***) в південноукраїнських говірках аж до заперечення їх в цілій українській мові.

Стосовно північноукраїнських дифтонгів, то Ю. Шевельов розрізнює дифтонги первісного й пізнішого походження. До перших він зараховує u_o та i_e, які ще й дотепер мають більше поширення, ніж інші, а також переважають у зоні північного наріччя. Крім того, дифтонгами пізнішого утворення є такі, що розвинулися з давніх ***е*** та ***ę*** [10, с. 928]. Досліджуючи еволюцію дифтонгів у північноукраїнському наріччі, які за своєю суттю були єдиними дифтонгами, а їх відмінність полягала виключно у наявності чи відсутності лабіалізації, Ю. Шевельов спостеріг подальшу їх долю: монофтонгізацію внаслідок утрати слабшого компонента: $i_e > i$; $e_i > e$; $u_o > u$; $u_y > u$. В окремих місцевостях слабший компонент перетворювався на приголосний: $e_u > ve$: ***stoľъ*** > ***stu$_o$ľъ*** > ***stu$_e$ľъ*** > ***stvel*** [10, с. 929].

Вагому підставу монофтонгізації дифтонгів Ю. Шевельов вбачав у їх ізольованості в системі голосних [10, с. 931], а також притаманний північноукраїнським говіркам консерватизм.

Принагідно слід зауважити велике зацікавлення професора Смаль-Стоцького явищем діалектного наголошування. Саме у праці «Поліські мішані говори і поліські дифтонги» вчений прискіпливо досліджує характер українського наголосу на матеріалі поліського говору, наголошуючи на тому, що на противагу системі рівномірного наголошування, що є об'єктивною ознакою загальноукраїнської мови, так звана експіраторна сила наголосу в досліджуванім говорі не велика. Натомість гору беруть тональні чинники [4, с. 33]. Крім того, С. Смаль-Стоцький вбачав відмінність між первісним наголошеним закритим ***о*** й усіма іншими наголошеними ***о***.

У праці «Східні слов'яни» (1925 р.), розглядаючи питання спільноруської прабатьківщини, С. Смаль-Стоцький ґрунтовно досліджує історичні свідчення походження українських діалектів, закликає сумлінно спостерігати мовні факти, робити з того логічні висновки, «а так самі мовні факти покажуть нам усю наукову правду».

Ще одним дослідженням, присвяченим проблемам діалектології, є стаття С. Смаль-Стоцького «Чи мова це безліч говірок? Нема мови, тільки говірки», яку автор написав у зв'язку з виходом праць І. Зілинського «Карта українських говорів» (1933) та «Opis fonetyczny języka ukraińskiego» (1932). У палкій, пристрасній манері автор полемізує з опонентом, у працях якого, на думку С. Смаль-Стоцького, українська мова «розплинулася в безлічі говірок». Професор категорично виступає проти такого розгляду мовних явищ, за якими постає «викривлений образ» української мови, оскільки «найдокладніше описувані говори стоять якось побіч себе, нічим не зв'язані в одну цілісність, в одну українську мову». Автор закидає І. Зілинському, що той, описуючи фонетичні особливості української мови, зокрема української говірки, «має найбільшу втіху з того, як у якійсь говірці знайде щось з фоне-

тичного боку цікавого. Безперечно, це цілком природно, поки він описує фонетично говірки». Однак хибним, на думку С. Смаль-Стоцького, представляти такі фонетичні «екзотики» у говірках як фонетичні прикмети української мови. Учений висуває проблему одноцільності мови. Не заперечуючи деякої різниці між «українською мовою та її вимовою», він наголошує на потребі врахування цілосторічних норм, які віками витворилися спільними зусиллями українського народу, щоб створити для себе «придатний спільний орган порозуміння і духовного розвитку, та які зберігаються в свідомості, у душі людей, приналежних до української народної спільноти».

Недоліком сучасної діалектології вчений вважав той факт, що увага зосереджується на мові та вимові поодиноких людей, одиниць, «досліджують говори …, але не зазначають, що саме робить їх говорами української мови, не зазначають тих спільних критеріїв, тих законів, по яких відразу пізнати, … чому саме вони українські». У зазначеній праці С. Смаль-Стоцький подає стислу характеристику живої української мови у її суцільній звуковій, фонологічній, морфологічній, словотвірній і синтаксичній системі, розмірковує над завданнями діалектології та її основними принципами, суть яких полягає в опертi «не тільки на фонетичний, але й на філологічний та лінгвістичний ґрунт» [9, с. 11].

Професор С. Смаль-Стоцький твердо стояв на тому, що говірки, а хоч би й безліч говірок, ніяк не є мова, та що фонетичний опис безлічі говірок не може «уявляти собою фонетичного опису української мови, бо в мові з хвилиною її народом приймаються свої власні «норми», відміни від норм, які опановують поодинокі діялекти» [9, с. 12]. На переконання С. Смаль-Стоцького, діалектологію слід розбудувати відповідно до вимог науки, укладаючи атлас українських говорів із зазначеними в нім межами не тільки однакових звуків, але і наголосів, форм, словотворів, – взагалі всього, що характерне для мови кожного говору. Це дозволило б з'ясувати відношення кожного говору до «письменської мови» та спостерегти, що «письменська мова» ввібрала з кожного поодинокого діалекту.

Список використаної літератури

1. Смаль-Стоцький С. [Рецензія] Ганцов В. Характеристика поліських дифтонгів і шляхи їх фонетичного розвитку; Діалектологічна класифікація українських говорів. Славія. 1924. Річник 2. Зошит 2–3. С. 462–470; Славія. 1925. Річник 3. Зошит 4. С. 695–706.

2. Смаль-Стоцький С. «М'ягкі» і «тверді» голосівки. Славія. Прага, 1929. Річник VII. Зошит 4. С. 827–836.

3. Смаль-Стоцький С. Питання про східнослов'янську прамову. *Записки НТШ.* Т. 155. Львів, 1937. С. 1–5.

4. Смаль-Стоцький С. Поліські мішані говори і поліські дифтонги. Славія. Річник 6. Зошит 1. С. 28–39.

5. Смаль-Стоцький С. Правописні непорозуміння. *Українська хата.* 1914. № 6. С. 432-448. *Окрема відбитка.* Львів. Київ, 1914. 19 с.

6. Смаль-Стоцький С., Ґартнер Федір. Руска граматика. Львів, 1893.

7. Смаль-Стоцький С. Східні слов'яни (з приводу книжки L. Niederle «Puvod a pocatky Slovanu vzchodnich. V Prace (1924 – 1925)»). *Україна.* К., 1928. Кн. 3. С. 3–23.

8. Смаль-Стоцький С. Українська мова. Її початки, розвиток та характеристичні її прикмети. *Дзвони.* 1933. № 3. С. 128–134; № 4. С. 180–185.

9. Смаль-Стоцький С. Чи мова це безліч говірок? Нема мови, тільки говірки / З приводу праць Івана Зілинського. *Назустріч.* 1934. Ч. 22.

10. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Пер. з англ. С. Вакуленка і А. Даниленка за виданням : Shevelov G. Y. A Historical Phonology of the Ukrainian Language. Heidelberg : Carl Winter, 1979. 808 p. Харків: Акта, 2002. 1054 с. [Серія «Класика української науки»].

11. Smal-Stockij S., Gartner Th. Grammatik der ruthenischen (Ukrainischen) Sprache. Wien, 1913. XV, 550 s.

12. Smal-Stockij S. Über die Wirkungen der Analogie in der Deklination des Kleinrussischen. *Archiv für Slavische Philologie.* 1885. Band 7, s. 194–246; s. 409–432; 1886. Band 8, s. 58–76.

4.3. ОБРАЗНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ЯК ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА КАТЕГОРІЯ МОВИ

Тетяна Гуцуляк

У сучасній когнітивній лінгвістиці образно-метафоричний спосіб світосприйняття визнано «[…] первинною когнітивною функцією, невіддільною від так званої раціональної думки і процесу формування понять» [35]. Вербальне втілення образного світосприйняття дає підстави сучасним дослідникам виокремлювати поняття **мовної образності**. Її розглядають не тільки як «[…] мовну реалізацію чуттєвого уявлення або асоціації, що лягла в основу найменування певного елемента дійсності й з різним ступенем виразності виступає як внутрішня форма слова» [31, с. 422], але і як лексичну, чи лексико-семантичну категорію; як «[…] універсальну і всезагальну ознаку мови» [21, с. 189].

У сучасному українському мовознавстві тривалий час дослідження **мовної образності** традиційно здійснювали в *лінгвостилістичному аспекті*, використовуючи термінологічні поняття *образ*, *словесний образ* (*словесно-образні засоби*), *слово-образ*, *метафоричний образ*, *ключовий образ*, *образність вислову*, *образність поетичного словника*, *образні нарощування слова* та ін. як паралельні назви до узуального чи оказіонального вживання слів у переносному значенні (частіше метафоричному, рідше – метонімічному) для опису семантики та стилістичної ролі епітетів, символів, порівнянь, фразеологізмів, індивідуально-авторських новотворів, різних явищ звукового символізму та ін. (праці Л. Бублейник, Н. Грицик, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, В. Калашника, Т. Кіс, В. Кононенка, М. Коцюбинської, Л. Кравець, Л. Пустовіт, В. Русанівського, О. Сімович, Н. Сологуб, Л. Ставицької, Г. Сюти, О. Тищенко та ін.). У цьому напрямі закріпилося трактування **образності** як «[…] наявності в мовної одиниці слововживань або вже сформованого переносного значення з яскравим, „живим" виражально-зображальним ефектом, побудованим на метафоричних, рідше метонімічних та інших асоціаціях»

[31, с. 423]. Образні засоби є органічною частиною різножанрових фольклорних та художніх текстів. У мові ці засоби, за словами Л. Пустовіт, зумовлені самою природою людського мислення й беруть початок від виникнення поетичної творчості, вони є притаманною ознакою не тільки художнього стилю, а й літературної мови взагалі. Під образністю літературної мови Л. Пустовіт розуміє «[…] активність людського мислення, спрямованого на пізнання світу, естетичну красу слова й мелодійність його звучання» [26, с. 9]. В образній мові не просто називають той чи той предмет, а характеризують його такими словами, що посилюють його якісні ознаки. «Образне мислення виявляє себе в естетично-мовних засобах, якими є тропи» [26, с. 9]. Подекуди дослідниця ототожнює образність мови художнього твору з його поетичністю, розмірковуючи про те, що «[…] образність мови поетичного твору не можна зводити до проблеми персонального вживання слів і виразів, тобто до проблем тропів, а в тім числі й метафор. Адже буває так, що у вірші немає жодної метафори, але він не позбавлений поетичності» [26, с. 10]. Слова-образи, за спостереженнями Г. Сюти, є ключовими для розуміння світогляду письменника, вони є втіленням духовного та естетичного коду, водночас ці слова реалізують національно-культурні компоненти значення і часто є мовними знаками етнокультури [28, с. 85–93]. Перехід від слова-норми до художнього слова-ідеалу В. Кононенко пов’язує з «образним перевтіленням», з повним розкриттям потенціалу метафоризації задля досягнення «високості» [17, с. 251].

Здатність виражати образний зміст потенційно властива кожному слову, проте його виразово-зображальні властивості можуть відрізнятися за характером вияву асоціативно-образного сприйняття (типовий (традиційний) / індивідуально-авторський образ) та за ступенем закріплення в системі мови (загальновживаний / оказіональний). Утім, у кожному випадку такі значення є невід’ємною частиною загальнонаціональної мови, тому вони привертають увагу укладачів словників, пареміологічних

збірників щодо особливостей їх фіксування та опису в таких працях.

У цьому аспекті варто звернути увагу на використання позначки ‘Образово’ в «Галицько-руських народних приповідках», що їх зібрав, упорядкував та пояснив Іван Франко. Матеріали своєї праці (6 томів) письменник друкував в «Етнографічному збірнику» Етнографічної комісія Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка з 1901 по 1910 рік. Іван Франко опрацьовував галицькі приповідки, спираючись на наукові засади європейської пареміології та впроваджував власні прийоми для систематизації та інтерпретування матеріалу. Зокрема про ключову роль застосування наукового принципу для укладання «Галицько-руських народних приповідок», про те, що збірник призначений «[…] передусім для вченого дослідника» [34, с. 57] йдеться у працях Ю. Шевельова та С. Пилипчука [24; 34]. Маркер ‘Образово’ І. Франко застосовує 286 разів для пояснення значень народних висловів, наприклад: *Ану, лавков сі перед ним клади*! (Нагуєвичі). ***Образово*** (виділений фрагмент – *Т. Г.*): коритися перед ким, унижатися. І все надармо (Г-рНП, с. 1035); *Баба о образах, а дід о гарбузах* (Коломия). ***Образово*** говорять про незгідливе подружжя (Г-рНП, с. 62); *Багу їсти* (Бірки Великі). Бага – осад із перепаленого в люльці тютюну. Речення «багу їсти» можна розуміти ***образово***: пити гірку, перебувати тяжкі злидні (Г-рНП, с. 65); *Бик биком, як був так і є* (Дрогобич). ***Образово*** про дурного чоловіка, який жиючи між людьми не навчився розуму (Г-рНП, с. 86); *Суху вечерю дати* (Коломия). ***Образово***: набити, насварити (Г-рНП, с. 217). Особливості української мови – «[…] гарної, образової, многовіковим досвідом збагаченої» [32, с. 10], завжди були в центрі уваги І. Франка. Так, ще в гімназії він почав «[..] збирати та записувати всякі матеріяли з уст народа, казки, пісні, приповідки, образові реченя, порівняння, прокляття, заклинання, мудрування та поодинокі слова» [32, с. 6]. Чимало такого матеріалу письменник попризбирував у рідному селі Нагуєвичах від своїх батьків, які, за його словами, «[…] мали дар досадного,

образового висловлювання своїх думок» [32, с. 7]. Попри те, що у вступних заувагах до збірника галицьких приповідок І. Франко не подає детального пояснення про образні одиниці мови, утім певні аспекти свого розуміння образності він розкриває в науково-публіцистичній праці «Із секретів поетичної творчості» (1898–1899 рр.) [33]. Зокрема І. Франко зосереджує увагу на особливостях «духовної людської діяльності», пов'язаної з «прикметами психічного устрою», він пробує пояснити «[…] якими способами поезія, в аналогії або в суперечності до інших штук, передає своїм слухачам і читачам ті змислові образи, щоб викликати в їх душах саме таке враження, яке в даній хвилі хоче викликати поет» [33, с. 20]. Свої міркування й висновки митець базує на загальних законах асоціації ідей: «Всяка ідея, що повстає в нашій душі, може викликати за собою іншу ідею і то або подібну чим-небудь до неї, або таку, яку ми привикли зв'язувати з нею чи то задля місцевої суміжності, чи задля часової близькості або періодичності. І так ми говоримо про «верби головаті» для того, що обрубуваний періодично верх верби нагадує голову, поросту розчіхраним волоссям; говоримо про криваве полум'я, про річку, що в'ється гадюкою, і т. і.» [33, с. 13]. Отож образні мовні одиниці відображають мисленнєві асоціативні зв'язки, що встановлюють подібність чи суміжність між зіставлюваними елементами, ці зв'яки ґрунтуються на законах «подібності (у найширшім значенні сього слова)» й «привички», – саме так пояснює І. Франко, спираючись на нову для тогочасної науки працю німецького філософа й психолога Вільгельма Вундта [33, с. 13].

У сучасній лексикографічній практиці маємо вже напрацьовану методику опису й фіксування образних слововживань – це використання знаку астериск (* Образно) (СУМ, СУМ-20), або однієї риски (|) (СУМ-ДТ), або однієї прямої риски біля вказівки на образне вживання лексичної одиниці (| Образно) (СМТО).

Спеціальні маркери ‘*обр.*, *о.* – образно’ (ССинКар), ‘*о.* – образно’ (Р-УССЛ) для позначення слів та сталих висловів з образним змістом виокремлює у своїх словниках С. Ка-

раванський, відображаючи в такий спосіб наявність в українській мові до слів з «нейтральною» образністю таких відповідників (чи для добирання синонімів, чи для перекладу), що наділені цією властивістю. Наприклад: до прикметника *безпора́дний* С. Караванський подає з-поміж інших синонім ‘*обр.* беззу́бий’ (ССинКар, с. 25), до *би́тва* – ‘*обр.* Кривавий бенкет’ (ССинКар, с. 27), *вага́тися* – ‘*обр.* Тертися-м’ятися’ (ССинКар, с. 35), *га́рно* – ‘*обр.* медяно’ (ССинКар, с. 67). Для перекладу російських слів та висловів мовознавець пропонує різні образні одиниці, здебільшого порівняльні та описові звороти, фразеологізми: (рос.) бесчу́вственный – *о.* суха́р сухаре́м (Р-УССЛ, с. 21), (рос.) кро́ткий – *о.* як голу́бка (Р-УССЛ, с. 219), (рос.) льсти́вый – *о.* з ме́дом на уста́х; льстивые ре́чи – меду́ові слова́ (Р-УССЛ, с. 233), (рос.) постепе́нно – *о.* п’ядь за п’я́ддю (Р-УССЛ, с. 440), (рос.) убаю́кивать – *о.* знай лю́лі та лю́лі (Р-УССЛ, с. 639).

Образність, закріплена в метафорично-переносних значеннях чи вживаннях слів, в образних фразеологічних зворотах, є іманентною ознакою всіх сфер функціонування української мови (не тільки художнього стилю, але й розмовного, публіцистичного (стилю ЗМК) та наукового). Це відображає універсальну, фундаментальну властивість мисленнєвої діяльності людини до образно-предметного сприйняття навколишнього світу, до здатності людської свідомості створювати (формувати) уявлення про довкілля.

Увагу дослідників традиційно привертає образність мови ЗМК та загалом політичного дискурсу. Уже в 60–70 рр. ХХ ст. з’являються розвідки Д. Баранника, М. Пилинського, присвячені публіцистиці того часу, зокрема й газетній мові [1; 23]. Поєднання стандартних засобів з експресивними, що наділені ідіоматичністю, образністю, емоційним забарвленням, традиційно були невід’ємною ознакою журналістського мовлення (докладніше див. [8]). У теперішній час інформаційного «буму», надзвичайного впливу ЗМК на суспільну свідомість, на формування певних норм поведінки, етичних та правових стереотипів,

зацікавлення дослідників політичним дискурсом невпинно зростає. За останні десятиліття сформувалися самостійні наукові напрями – політична лінгвістика й навіть політична метафорологія (докладніше див. [12]). Важливу роль для таких досліджень відіграють суттєві досягнення у сфері когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа й М. Джонсона. Це дало змогу сучасним зарубіжним та українським мовознавцям описувати політичні та суспільно-економічні події через метафоричні моделі [8; 12]. Загалом положення Дж. Лакоффа й М. Джонсона про «[…] схему зв'язків між інформаційними блоками в пам'яті людини (перенесення інформації з області-джерела в область-ціль), яка водночас є схемою вербалізації понять, що входять до цих блоків» [36], – стало базовим у сучасній метафорології й слугувало поштовхом для дослідження взаємозв'язків мовної й концептуальної картин світу та ролі метафори в цих процесах. Саме метафора є своєрідною «картиною світу», інакшою в носіїв різних культур чи однієї й тієї самої культури на певних історичних проміжках. Тому метафора моделює й відображає генезу мовно-мисленнєвої діяльності людини, засвідчує вплив різних позамовних чинників на структуру, форму й наповнення цієї моделі, тобто метафора постає важливим виразником національних особливостей мовної картини світу. В українській лінгвістиці такий напрям дослідження образних засобів мови відображають праці М. Жуйкової, Т. Гуцуляк (Кіс), Л. Кравець та ін. [7; 13; 16; 18]. Образність у такому аспекті постає як лінгвокультурний феномен, що потребує для своєї інтерпретації звернення до глибинних основ культурного буття етносу. Притаманні особливості образної вербалізації світу яскраво розкривають зіставні дослідження кількох мов [13; 30].

Своєрідний вияв образності простежуємо в розмовному мовленні. Ф. Бацевич виокремлює образність, виразність, емоційність, багатство додаткових відтінків значень з-поміж найважливіших комунікативних якостей мовлення [2, с. 222]. Усі ці особливості насамперед втілені в діалозі, «[…] у якому найбільш оригінально виражена

комунікативна функція мови» [15, с. 92]. Утім, попри значний доробок української лінгвостилістики у вивченні особливостей як усної, так і писемної розмовної мови (праці С. Бибик [3; 4]), окремих досліджень, які б описували образну специфіку цього різновиду загальнонаціональної мови, поки що небагато.

За нашими спостереженнями, з-поміж типових ознак українського розмовного мовлення, найбільш яскраво вирізняється використання образних предикатів, виражених дієслівними метафорами, що позначають різні сфери людського буття. Так само, як і в багатьох інших слов'янських мовах, асоціативно-образне сприйняття пов'язане з характеристикою та оцінкою людини: її зовнішніх і внутрішніх ознак (докладніше див. [7]). Наприклад, у розмовній сфері для позначення процесів мовлення використовують такі образно-експресивні одиниці: *відрізати* (*одрізати*), *відрубати*, *загнути*, *зарядити*, *клепати*, *кресати*, *крутити*, *молоти* (*намолоти*), *сипати*, *сіяти*, *пиляти*, *плести*, *прилипати*, *устругнути* та ін. (наведені дієслівні метафори реалізують метафоричну модель «господарська діяльність → мовлення людини»): – *Цього за ним не помічали. А що* ***правду креше у вічі*** *– то це така вже натура* (Гончар, Т. 6, с. 371); – *Товариш Дорош трохи* ***загнув****. Натурально, по його виходить, що ми тут сиділи склавши руки, а це ж не так* (Тютюнник, с. 113); *гавкати*, *гарчати*, *ґелґотати*, *закудкудакати*, *накаркати*, *нявкати*, *муркотати*, *розкаркатися*, *сичати*, *скавчати* (*скавуліти*), *тарабанити*, *тріскотіти*, *трубити*, *цвірінькати*, *цокотіти*, *щебетати* (семантичні деривати цієї групи утворені за метафоричною моделлю «тваринний світ → мовлення людини»): *З ранку й до ночі* […] ***ґелґотали*** *перекупки* (О. Гончар) (СУМ-20); *Господи! Краще з тобою В темних сидіти шинках, Ніж* ***муркотіти*** *без тебе Всі молитви в вівтарях* (А. Кримський) (СУМ, IV, с. 829).

Образність діалектного мовлення теж до певної міри привертає увагу дослідників. Передусім це аналіз емоційно-оцінної, емоційно-експресивної лексики (праці К. Глуховцевої, В. Дворянкіна, В. Лєснової, Г. Пастернак

та ін. [5; 19; 22]); а також опис метафоричних та метонімічних механізмів (лексико-семантичних та словотвірних) вторинної номінації (роботи Г. Аркушина, С. Бевзенка, П. Гриценка, І. Гороф'янюк, Г. Гримашевич, Я. Литвиненко, В. Лєснової, В. Прокопенко, Т. Тищенко та ін.). Образні діалектні одиниці належать до особливого шару української лексики, у якому закорінилася специфіка національного світосприйняття, зокрема особливе відображення ознаки чи ситуації через зв'язок з предметами та явищами, що безпосередньо з ними пов'язані (докладніше див. [6]). Структурно-семантичні особливості діалектної похідної лексики засвідчують асоціативно-образний спосіб сприйняття та мовного відображання певного елемента дійсності. Закріплення образного змісту відбувається шляхом морфологічної та семантичної деривації на основі різнотипних метафоричних ознак. Твірною базою здебільшого постають назви рослин, тварин, предметів побуту й частин тіла людини, наприклад: ***борі́дка*** 'нижня подовжена частина леза сокири, барди, коси' (СБукГ, с. 37); ***бугая́чий*** '2. *перен.* Міцний, потужний, дуже великий (про фізичну силу)'. *У Мишка* ***сила бугаяча***, *його ніхто у нашому селі не подужа* (СГНН, І, с. 109); ***горі́шок*** 'дика конюшина' (СБукГ, с. 88); ***гру́шка*** 'електрична лампочка' (МСГГ, с. 40); ***драбина́стий*** 'такий худий, що й ребра видно'. ***Драбинаста*** *кобила* (СГНН, І, с. 295); ***жорнува́ти*** '2. *перен.* Крутити ким або чим' (СГГ, с. 71); ***закамені́ти*** 'скам'яніти; перелякатися; умерти' (МСГГ, с. 60); ***їжа́к*** 'вид покрівлі з очерету без листя' (СБукГ, с. 177); ***обцига́нювати*** (***обцига́нити***) 'обдурювати' (СБукГ, с. 358); ***ши́шка*** 'деталь люльки, млина' (МСГГ, с. 225).

У жаргонному та арготичному мовленні образні засоби також мають свою специфіку. Жаргонна лексика української мови, за словами Л. Ставицької, рясніє метафорами, порівняннями та іншими образними структурами [27, с. 12]. Значний вплив на особливу інтерпретацію елементів дійсності в цьому аспекті мають наявні в певній субкультурі ціннісні орієнтири. Метафоричні експресивні одиниці, за спостереженнями українських та зарубіжних

мовознавців (О. Горбача, Л. Ставицької, Л. Масенко та ін.), становлять значну частину, а саме третину, жаргонної лексики. Здебільшого такі образні одиниці виникають внаслідок семантичної деривації, наприклад: ***вишива́ти*** ‘1. *мол.* Прогулюватися, привертаючи до себе увагу. // їздити по місту на гарній машині. 2. *крим.* Ходити взадуперед у закритому приміщенні. […] *одна голь нещадима* ***вишиває*** *в трусах* (Є. Пашковський). 3. *муз.* Грати швидкий пасаж, не збиваючись із ритму’ (УЖ, с. 84); ***плуг*** ‘*зниж.* Людина з уповільненою реакцією, розумово недорозвинута. Гірше, ніж **гальмо́** і **то́рмоз**’. *А може, моя поява буде їй по-барабану і вона лише ліниво підтримуватиме нашу розмову, міркуючи про себе, коли цей* ***плуг*** *звалить?* (А. Дністровий) (ССУС, с. 239); а також є результатом морфологічного словотворення, що базується на образно-метафоричній мотивації: **баци́л-*ист*-ий** (← *бацила*) (такий, як бацила) ‘*втк.* Худий, виснажений чоловік’ (УЖ, с. 50); **жа́б-*ник*** (← *жаба*) ‘*студ.* гуртожиток’. *Мені вже набрид* ***жабник*** *– хотілося б пожити окремо* (ССУС, с. 124).

Образна специфіка жаргонного мовлення в певний спосіб, на думку Л. Масенко, навіть зближує його з поетичною мовою. Такі міркування дослідниця базує на поглядах данського мовознавця О. Єсперсена про подібність мови поезії і сленгу: «Це своєрідна гра, де нове виникає там, де фактично немає потреби в новому і де нові вирази поряд зі старими виконують функцію емоційного урізноманітнення» [20, с. 89]. Образно-семантичні, емоційно-експресивні особливості жаргонізмів відображають, за словами Л. Ставицької, «[…] естетичну домінанту української психокультури” й «[…] у дивовижний спосіб акумулюють сміхову культуру як таку» [27, с. 12–14]. За нашими спостереженнями, в українській мові жаргонні метафори часто виявляють спільні зв’язки з російською мовою як базою, звідки запозичено лексичні ресурси, перейнято інноваційні мовні процеси. Закріплення таких одиниць пов’язане з тим, що вони відтворюють схожі для багатьох слов’янських мов семантичні механізми пере-

осмислення загальновживаної лексики й відображають питомі метафоричні моделі формування образного, експресивного змісту. Подекуди експресивність і «затемнення» внутрішньої форми слова не дають змоги пояснити причини метафоричного зближення різних понять, що лягло в основу виникнення нової семантики чи нової лексичної одиниці в певному соціолекті. Утім, така особливість засвідчує ключову роль мовної гри у формуванні жаргонного мовлення (докладніше див. [9]). За спостереженнями О. Горбача, метафоричні та метонімічні процеси відіграли важливу роль у творенні лексичного складу українського арго (Арґо, с. 189–273). Дослідник у своїй праці «Арґо в Україні» (Львів, 2006 р.) здійснив спробу систематизувати мовні одиниці, сформовані на базі метафори чи метонімії, та пояснити причини формування переносних значень, наприклад: ***ананас*** *‘льв., шк., ірон.* Паничик, сваток; учень, який не вчиться’ (Арґо, с. 195); ***дудка*** (***дуткьи***) *‘льв., вул.* вузькі штани’ (Арґо, с. 210); ***прискринити*** *когось ‘зх. укр., розг.* Притиснути; зловити, заарештувати’, – пов’язане з *прискринити* (пальці, руку) ‘навмисно впхати пальці поміж двері й одвірок, віко й скриню’ (Арґо, с. 249).

У контексті дослідження образності мовних одиниць важливим етапом стала поява праць О. Тараненка [29; 30; 31], у яких метонімічні та метафоричні механізми (з урахуванням психологічних передумов їх появи) розглянуто як різновиди важливих семантичних змін (на матеріалі різних структурних рівнів мови), що впливають на динамічні процеси в її лексичному складі. Класифікацію основних шляхів семантичних змін мовних одиниць і категорій О. Тараненко вибудовує з урахуванням, з одного боку, особливостей асоціативного характеру мислення (наявності двох основних асоціацій – за суміжністю і за подібністю), а з іншого боку, – наявності двох аспектів мови як знакової системи, а саме взято до уваги позамовні зв’язки одиниць і категорій та внутрішньомовні співвідношення. У семантичному плані ці процеси ґрунтуються на суміжності у сприйнятті суб’єктом тих чи тих об’єктів

дійсності (на лексичному рівні – це метонімія, включаючи й синекдоху) і на основі їх подібності (метафора) [30, с. 4]. О. Тараненко чи не вперше в українській лінгвістиці (на матеріалі української та інших мов) описав роль метонімічних та метафоричних процесів у словотворенні з урахуванням закріплених у літературній мові лексичних одиниць та індивідуально-авторських новотворів [30].

Отож образність як семантична чи структурно-семантична властивість мовних одиниць з різним ступенем вияву та активності використання, а також з неоднаковим функційним навантаженням реалізується в усіх сферах використання української мови й виявляє її національну специфіку.

Вважаємо, що сучасні дослідження **мовної образності** цілком виразно обґрунтовують її категорійний статус як *лексичної* (*лексико-семантичної*) *категорії*. Категорія образності об'єднує семантичні та структурно-семантичні властивості лексичних та фразеологічних одиниць мови, що виявляють здатність позначати певне явище позамовної дійсності (предмет, ознаку, властивість, процес, стан, ситуацію тощо) через асоціативні зв'язки з іншим, не тотожним з позначуваним, явищем на основі їх реальної чи уявної подібності (подекуди й суміжності). Образність лексико-фразеологічних мовних одиниць репрезентує їхня внутрішня метафорична форма.

Такий підхід до виокремлення *мовної категорії образності* ґрунтується передусім на властивостях мовних одиниць відображати вторинний образ, або, за визначенням О. Потебні, художній [14, с. 19; 25]. Ці образи дослідник протиставляє перцептивним – первинним, які розглядає як звичайні, пізнавальні, що сформувалися на основі конкретно-чуттєвого сприйняття і відтворюють реальні предмети. Виокремлюючи притаманні та своєрідні ознаки художнього образу, О. О. Потебня звертає увагу на те, що цей образ більш відомий, типовий, зрозумілий, простіший, порівняно з пояснюваним, ця простота «[…] полягає в тому, що митець за допомогою образу розкриває складне явище або позначає його через певні характерні

деталі. Тим самим образ залишає читачеві більший простір для заповнення відсутніх ознак на основі власного духовно-практичного досвіду. […] Художній образ є синтезом конкретного емоційно забарвленого сприйняття й узагальнення, яке зумовлює його типові властивості» [14, с. 19].

Вторинні (чуттєво-ментальні) образи постають у свідомості носія мови внаслідок спеціального творчого осмислення певних елементів дійсності, їхнього уподібнення завдяки пошукові аналогії, схожості чи суміжності з іншими, вже відомими, пізнаними явищами. Важливим чинником для виокремлення *мовної категорії образності* постає, на наш погляд, двоплановий характер формування лексичної семантики образних одиниць, оскільки «[…] саме завдяки цій особливості мовець сприймає певні лексичні й фразеологічні одиниці як образні (часто в поєднанні з оцінно-експресивним забарвленням, що супроводжує образний зміст чи спричиняє його появу)» [10, с. 56].

Важливо звернути увагу й на те, що образність має зв'язок не тільки зі змістовою стороною слова, але й з формальною. І якщо семантичні процеси (семантична деривація) формування образних компонентів значень лексичних одиниць у сучасному українському та зарубіжному мовознавстві достатньо описані та підкріплені фактичною базою, то поява образного змісту – як наслідку морфологічної деривації – ще мало вивчена й не має в українському мовознавстві системного опису, що охоплював би різнотипні похідні одиниці. Тому увагу дослідників (праці Р. Бачкура, М. Глуховської, В. Горпинича, В. Калько, Г. Кочерги, Т. Лагути, О. Селіванової, О. Тараненка, О. Тилик, О. Олексенко, Л. Ткач (Тарновецької) і О. Юркевич-Рєпіної) дедалі частіше привертають морфологічні деривати, структурно-семантичні особливості яких відображають асоціативно-образні уявлення про елемент дійсності, тобто образність таких одиниць тісно пов'язана з деривaційно-мотиваційними процесами. Найчастіше типовою мотивувальною (твірною) базою образних дериватів – іменників, прикметників, дієслів, прислівників, – виступають іменникові основи слів різних лексико-семан-

тичних груп (назв тварин, рослин, природних явищ; загальновідомих предметів, матеріалів, речовин; назв осіб; понять релігійно-духовної сфери). Вибір мотивувальних ознак у процесі творення образних дериватів підпорядкований *образним мотиваційним відношенням*, що їх трактуємо «[…] як мовно-мисленнєвий вибір мотиватора у процесі творення похідної одиниці, що пов'язаний зі встановленням у свідомості мовців асоціативних зв'язків між певними когнітивними структурами з подальшим формуванням образних уявлень на базі концептуальної метафори чи (і) концептуальної метонімії та вербалізованим закріпленням таких образних уявлень у морфологічній і семантичній структурі слова» [11, с. 12]. Наприклад, внаслідок описаних механізмів в українській мові утворені такі відсубстантивні іменники: **лимо́н-к-а**[1] (← *лимон*) '*розм.* Старовинний сорт груші народної селекції'. ***Лимонка достигає*** *і* [білий] *налив*, *Веселку рос обтрушують отави*, *Дівочий голос доліта ласкавий* (М. Рильський) (СУМ, IV, с. 486); 'похідне утворення від *лимо́н*; назва зумовлена яскраво-жовтим кольором достиглих плодів, подібних до кольору лимона' (ЕСУМ, III, с. 234); **ко́зл-ик**[1] (← *козел*) '(*ент.*) цвіркун польовий – похідне утворення від *козе́л*, очевидно, зумовлене формою вусиків комахи, подібних до козлиних рогів' (ЕСУМ, II, с. 500); **орл-ик-и**[1] (← *орел*) '(*бот.*) «Aquilegia L.», «орлики звичайні» Мак., […] – похідне утворення від *оре́л*; назва пояснюється будовою квітки орликів, пелюстки якої із загнутими вниз шорцями нагадують кігті хижого птаха або голову хижого птаха із загнутим дзьобом; пор. [*голубки́*, *яструбец*]; не виключена можливість калькування етимологічно неясної наукової назви лат. Aquilegia, яка інколи розглядається як похідна від aquila «орел» […]' (ЕСУМ, IV, с. 213);

відсубстантивні прикметники: **гарбуз-ува́т-ий** (← *гарбуз*) ***'опуклий, як гарбуз'[2]. ***Пугар*** *спочатку є* ***гарбузуватий***,

[2]*** – дефініції значень дериватів, не закріплені в лексикографічних працях, проте, потенційно можливі, що засвідчують матеріали різностильових текстів і корпусів української мови.

при кінці – двокутовий, з прогнутою і розкритою горішньою частиною (Винар Л., с. 53); **мачк-а́т-ий** (← *мачок*) ‘дрібний, як мачок; схожий на мачок’. *Вже третю добу сіє на полонині дрібний* ***мачкатий дощик*** (М. Коцюбинський) (СУМ, IV, с. 656); **смол-и́ст-ий** (← *смола*) ‘3. Дуже чорний’. *З яруги виїхав широкоплечий вершник з похмурим, дикуватим обличчям і* ***чорною смолистою бородою*** (Г. Тютюнник); *Чорноока Настя рвучко відкинула за плечі тугі,* ***смолисті коси*** (І. Цюпа) (СУМ, IX, с. 415);

відсубстантивні дієслова: **мак-ов-і́-ти** (← *мак*), (← *ма́ковий*) ‘*рідко*. Шаріти, румʼяніти, червоніти, як мак’. *На вистрочені узорні груди святкових свиток повиставляли дукачі дівчата, а з-під квітчастих хусток* ***маковіють обличчя*** *на сонячному морозі* (А. Головко) (СУМ, IV, с. 603); ***на-жа́бл'-ува-ти-ся*** (***на-жа́б-и-ти-ся***) (← *жаба*) ***‘зневажл.* Ображаючись на кого-небудь, сердитися, надуватися, стаючи схожим на жабу; набирати бундючного вигляду, триматися, поводитися зарозуміло’[3]. – *Кажи: сам палив папські стоги чи хтось ще в кумпанії був?* – ***нажаблюється полісовщик*** (М. Стельмах); ***Нажабиться кожен****, напиндючиться; навіть той, що за годинку булки просив* (А. Свидницький) (СУМ, V, с. 85); **олов’-ян-і́-ти** (← *о́лово*), (← *олов’я́ний*) ‘*рідко*. Ставати важким, ніби наливаючись оловом; дерев’яніти’. *Семен Дудко раптом відчуває, як* ***олов’яніють його ноги****, а серце, завмираючи, наче спиняє свій перестук* (Н. Рибак) (СУМ, V, с. 691);

відсубстантивні прислівники: **ланцюг-о́м** (← *ланцю́г*) ‘*7. у знач. присл.* Один за одним’. ***Ланцюгом простяглися*** *понад Осколом крейдяні* ***гори****, заквітчані лісами* (А. Шиян) (СУМ, IV, с. 446); *Вершники, приготуватись до атаки!* ***Ланцюгом за мною!*** (М. Стельмах) (СМО, с. 252); **ма́к-ом** (шити) (← *мак*) ‘шити дрібненьким вистягом’ (Р-УСВ, с. 857). *Як* ***шитиме маком****, то їстиме борщ з таком* (СлГр, II, с. 399); **шнурк-о́м** (← *шнурок*) ‘в одну

[3] ** – дефініції значень дериватів з певними доповненнями, уточненнями, якщо словникові тлумачення є надто узагальненими й потребують вказівки на мотивувальну ознаку.

лінію, монотонно'. *Руді, як мурахи, чоловічки вже зіскакували з возів і* ***шнурком тяглися*** *за березняк, у запілля пилиповчанам* (В. Шкляр) (СМО, с. 588).

Об'єднувальною категорійною ланкою образних лексичних одиниць, утворених внаслідок семантичної чи морфологічної деривації, та фразеологізмів постає їхня здатність відображати типові для певної етноспільноти образні уявлення. Кожен тип деривації, безперечно, виявляє специфічні механізми формування образного змісту та вибору мотивувальної (твірної) бази й мотивувальних ознак. Утім, у процесах словотворення та фразеотворення часто простежуємо реалізацію спільної когнітивної бази, яку формують стійкі, традиційні, усталені для світосприйняття українців образні порівняння. До прикладу, однакове образне мовне відтворення уявлень про ознаку 'нерухомого стану когось' передають такі мовні одиниці: стійке народне порівняння ***стояти як*** (*мов, наче, неначе* і т. ін.) ***стовп*** 'стояти нерухомо; стовпіти'. *Злякався Хлопчик, аж поблід*; ***Стоїть***, ***як стовп***, *і не тікає* (Л. Глібов) (СУМ, IX, с. 742); *Тут Турн без пам'яті схватився,* ***Стояв***, ***як в землю вритий стовп***, *Од злості, з хмелю ввесь трусився* (Енеїда, с. 132); образне похідне дієслово ***о-стовп-і́-ти*** (← *стовп*) 'втратити здатність рухатися, раптово завмерти від хвилювання, розгубленості, з переляку'. *Тихін* […] *щось місив у ночвах на лаві. Як тільки рипнули двері, став і повернув голову, та так і* ***остовпів*** (А. Головко) (СУМ, V, с. 787). Багатоаспектність асоціативно-образних зв'язків зі ***стовпом*** передають інші похідні одиниці, реалізуючи мотивувальну ознаку 'подібність чогось за формою, цілісним зовнішнім виглядом до стовпа', – семантичний дериват: ***стовп*** 'маса чого-небудь (куряви, диму, полум'я і т. ін.), що набула вертикально-видовженої форми'. *Військо йде всіма шляхами.* […] ***Стовп пороху*** *під небо в'ється* (І. Котляревський) (СУМ, IX, с. 720); морфологічні образні деривати: ***стовб-и́ч-и-ти*** (← *стовб, стовп*) 'стояти, різко підноситися над навколишньою поверхнею (про високі тонкі предмети)'. *Униз до моря збігали мандаринові, апельсинові, лимонні й маслинові гаї,* ***стовбичили***

готичними вежами ***кипариси*** (М. Трублаїні) (СУМ, IX, с. 718); **стовп-о́м**[2] (← *стовп*) ‘1. У вигляді стовпа’. *Кілька хвиль пізніше* ***примчав*** *до нього* ***стовпом*** *високий вихор снігу* (О. Кобилянська). ‘2. Стрімко вгору’. *Поруч із крумкачем сиділа його подруга – вороніха. Вони знялися в повітря й* ***заграли стовпом****, злітаючи вище й вище, а потім ураз каменем упали десь за лісом* (О. Донченко) (СМО, с. 483).

Отже, ґрунтовні лінгвостилістичні, а пізніше й лінгвокогнітивні аспекти дослідження вербального втілення образного світосприйняття мовців посприяли утвердженню вагомих підстав розглядати мовну образність як лексичну, чи лексико-семантичну категорію. До її складу входять такі мовні одиниці – семантичні та морфологічні деривати, фразеологізми, – структурно-семантичні особливості яких засвідчують реалізацію різнотипних образних мотиваційних відношень. Образні лексико-фразеологічні мовні засоби з неоднаковим функційним навантаженням та з різним ступенем вияву образного компонента значення функціонують в усіх сферах української мови й виявляють її національну специфіку.

Список використаної літератури

1. Баранник Д. Х. Образна семантика і газетний текст. Метафора в газеті. *Про культуру мови*: матеріали респ. наук. конф. з питань культури укр. мови (Київ, 11–15 лютого 1963 р.). Київ: Наукова думка, 1964. С. 155–166.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2009, 376 с.
3. Бибик С. П. Розмовноий стиль. *Українська лінгвостилістика XX – початку XXI ст.*: *система понять і бібліографічні джерела* / за ред. д-ра філол. наук, проф. С. Єрмоленко. Київ: Грамота, 2007, С. 279–283.
4. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.
5. Глуховцева К. Г. Емоційно-експресивна лексика в українських східнослобожанських говірках. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса*

Шевченка: *Філологічні науки*. Луганськ, 2003. № 3 (59) березень. С. 246–253.

6. Гуцуляк Т. Є. Образний компонент у семантичній структурі діалектної лексики. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: Рута, 2008. Вип. 428–429. Слов'янська філологія. С. 118–123.

7. Гуцуляк Т. Є. Метафоричний розвиток дієслівної лексики на позначення господарських понять у мовній картині світу українців. *Функциональная лингвистика*: сб. науч. работ / науч. ред. А. Н. Рудяков; Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования. Том № 1. Симферополь, 2010. С. 173–176.

8. Гуцуляк Т. Є. Образні засоби української мови в політичному дискурсі кінця XIX – початку XX століть (на матеріалі газети «Буковина»). *Слов'янський збірник*: зб. наук. праць / відп. ред. М. І. Зубов. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2011. Вип. XIV–XV. С. 111–119.

9. Гуцуляк Т. Є. Роль семантичних і словотвірних процесів у формуванні жаргонних метафор української мови. *Dialogul slaviştilor la începutul secolului al XXI-lea*. Anul V, nr. 1/2016 / Editori: Katalin Balázs, Ioan Herbil. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Ştiință, 2016. P. 87–99.

10. Гуцуляк Т. Є. Образна мотивація: проблеми й аспекти дослідження. *Вісник Запорізького національного університету*: зб. наук. праць. Філологічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2018. № 1. С. 54–65.

11. Гуцуляк Т. Є. Типологія образних семантико-мотиваційних відношень у відіменниковому словотворі української мови: автореф. дис. … д-ра філол. наук: 10.02.01 / Чернівецький національний ун-т. імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2021. 40 с.

12. Дацишин Х. П. Метафора в сучасному українському політичному дискурсі: За матеріалами преси 1995–2002 років: довідник. Львів: ПАІС, 2004. 260 с.

13. Жуйкова М. В. Генеза образної предикації в етнолінгвістичному аспекті: автореф. дис. … д-ра філол. наук:

10.02.01, 10.02.02 / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2009. 24 с.

14. Іваньо І. В., Колодна А. І. Мистецтво слова і психологія творчості в естетичній концепції О. О. Потебні. *Потебня О. О. Естетика і поетика слова*: Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. С. 5–31.

15. Каша М. Проблемы перевода разговорной речи. *Studii de limbă, literatură şi metodică. Lucrările simpozionului internaţional «Tendinţe actuale în studierea limbilor, literaturilor şi culturilor slave»* / coordonator Katalin Balázs. Anul XIII. Cluj-Napoca, 2010. S. 91–99.

16. Кіс Т. Є. Формування метафоричної парадигми у процесі еволюції базової метафори. *Мовознавство*. 2000. № 4–5. С. 52–60.

17. Кононенко В. І. Слово-образ і слово-ідея: Шевченкові архетипи. *Кононенко В. І. Мова. Культура. Стиль. Збірник статей*. Київ; Івано-Франківськ, 2002. С. 251–265.

18. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст.: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 416 с.

19. Лєснова В. В. Номінація людини та її рис у східнослобожанських українських говірках: автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України. Інститут української мови. Київ, 1999. 21 с.

20. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010, 243 с.

21. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

22. Пастернак Г. До характеристики емоційно-оцінної лексики на позначення особистих рис людини в діалектах. *Семасіологія і словотвір*. Київ: Наукова думка, 1989. С. 19–23.

23. Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації. *Мовознавство*. 1977. № 5. С. 35–47.

24. Пилипчук С. Франкова інтерпретація здобутків європейської пареміографії. *Тези доповідей XVII* (8–9 жовтня 2002 р.), *XVIII* (9–10 жовтня 2003 р.), *XIX* (10–11

жовтня 2004 р.) *Франківських щорічних наукових конференцій* / Відп. ред. І. О. Денисюк. Львів, 2006. С. 85–89.

25. Потебня О. О. Естетика і поетика слова: Збірник. Пер. з рос. / Упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. Київ: Мистецтво, 1985. 302 с.

26. Пустовіт Л. О. Словник української поезії другої половини XX століття: семантико-функціональний аспект: монографія / упорядники В. І. Матюша, П. А. Матюша, І. Л. Михно. Київ: УНВЦ «Рідна Мова», 2009. 243 с.

27. Ставицька Л. О. Українська мова без прикрас. *Ставицька Леся. Український жарґон. Словник.* Київ: Критика, 2005. С. 9–18.

28. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи: Монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. 164 с.

29. Тараненко О. О. Місце метафори в словотворчих процесах. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 11–16.

30. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах (основные семантические процессы). Київ: Наукова думка, 1989. 256 с.

31. Тараненко О. О. Образність. *Українська мова*: *Енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім.М. П. Бажана, 2004. С. 422–423.

32. Франко І. Я. Передмова до першого тому (1905 р.). Подається за виданням: Етнографічний збірник. Львів, 1905, Т. 16. *І. Франко. Галицько-руські народні приповідки.* Цифрове перевидання. Київ, 2014–2021. С. 6–14. URL: http://surl.li/qclrn (дата звернення: 15.01.2024).

33. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості (1898–1899). URL: http://surl.li/qclso (дата звернення: 15.01.2024).

34. Шевельов Ю. Номис – Даль – Адальберґ: З проблем української пареміології середини XIX сторіччя. *Фольклорний збірник Матвія Номиса 1864–1984*. СаутБавнд-Брук, Н. Дж.: Видавничий фонд Владики Мстислава, митрополита Української Автокефальної Православної

Церкви в діаспорі. Оселя св. ап. Андрія Первозванного, 1985. С. 41–59.

35. Haskell R. E. Giambattista Vico and the Discovery of Metaphoric Cognition. *Cognition and symbolic structures*: *The Psuhology of Metaphoric Transformation* / edit by R. E. Haskell. Norwood, N. J.: Ablex, 1987. P. 67–82.

36. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: CUP, 1980. XVII, 614 s.

Список джерел ілюстративного матеріалу

Арґо – Горбач О. Арґо в Україні. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 686 с.

Винар Л. – Винар Л. Головний період наукової діяльности Олега Кандиби: 1931–1940. *Український історик. Журнал історії і українознавства*. 1986. Т. 23. Ч. 1–2 (89–90). С. 37–55.

Гончар – Гончар О. Твори: В 6-ти т. Київ: Дніпро, 1978–1979.

Г-рНП – Франко І. Я. Галицько-руські народні приповідки. Цифрове перевидання. Київ, 2014–2021. С. 6–14. URL: http://surl.li/qclrn (дата звернення: 15.01.2024).

Енеїда – Котляревський І. П. Енеїда. Поема. Наталка Полтавка. П'єса. Москаль-чарівник. П'єса. Київ: Дніпро, 1987. 366 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.; уклад. Г. П. Півторак та ін. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 1. А–Г. 631 с.; 1985. Т. 2. Д–Копці. 572 с.; 1989. Т. 3. Кора–М. 552 с.; 2003. Т. 4. Н–П. 656 с.; 2006. Т. 5. Р–Т. 704 с.; 2012. Т. 6. У–Я. 568 с.

МСГГ – Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.

Р-УСВ – Вирган І. О., Пилинська М. М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с.

Р-УССЛ – Караванський С. Російсько-український словник складної лексики. Київ: Видавничий центр «Академія», 1998. 712 с.

СБукГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.

СГГ – Неґрич М. Скарби гуцульського говору: Березови. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. Серія «Діалектологічна скриня». 224 с.

СГНН – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: у 4-х томах. Запоріжжя: ЗДУ, 1992. Т. 1. А–Ж. 324 с.; Т. 2. З–Н. 371 с.; Т. 3. О–П. 304 с.; Т. 4. Р–Я. 261 с.

СлГр – Словарь української мови: в 4 т. / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ: Наукова думка, 1996. Т. 1. А–Ж. 494 с.; Т. 2. З–Н. 588 с.; Т. 3. О–П. 516 с.; 1997. Т. 4. Р–Я. 616 с.

СМО – Словник міжчастиномовних омонімів сучасної української мови / Н. Глібчук, У. Добосевич. Львів: Апріорі, 2016. 640 с.

СМТО – Словник мови творчих особистостей України другої половини XX – початку XXI століття: наук. ред. Є. А. Карпіловська і З. Г. Козирєва; техн. ред. Л. І. Дідун і Ю. О. Цигвінцева; понад 10000 слів, словосполук і висловів. Київ: Інститут української мови НАН України, 2022. URL: http://surl.li/mlhyr (дата звернення: 10.03.2023 р.).

ССинКар – Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. 3-тє вид., опрацьоване і доповнене. Львів: БаК, 2008. 512 с.

ССУС – Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т. М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

СУМ-ДТ – Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. Кн. 1. А–Л. LXVIII+556 с.; Кн. 2. М–Я. 576 с.

СУМ-20 – Словник української мови: в 20 т. URL: http://surl.li/qclvr (дата звернення: 19.01.2024 р.).

Тютюнник – Тютюнник Г. Вир: Роман. Київ: Рад. шк., 1990. 512 с.

УЖ – Ставицька Л. Український жарґон. Словник. Київ: Критика, 2005. 496 с.

4.4. АПЛІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СТРУКТУРІ ЧАСТКО́ВО ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ РЕЧЕНЬ

Марія Личук

У лінгвоукраїністиці частко́во фразеологізовані речення сформували специфічний семантичний тип синтаксично нечленованих речень. Особливо виокремлюються речення з аплікативними відношеннями між їхніми частинами. Вони утворили три семантичні типи: частко́во фразеологізовані речення 1) з умовно-допустовими, 2) допустово-протиставними та 3) видільно-обмежувальними відношеннями. Класифікаційною ознакою цих речень є поєднання двох типів семантико-синтаксичних відношень в їхній структурі.

1. Частко́во фразеологізовані речення з умовно-допустовими відношеннями

Частко́во фразеологізовані речення *з умовно-допустовими відношеннями* в лінгвоукраїністиці кваліфікували як складнопідрядні узагальнено-допустові речення, підрядна частина яких поєднана з головною відносними займенниками *хто, що, який* і прислівниками *як, де, куди, звідки* у сполученні з часткою *не* [189, с. 308; 186, с. 237].

Специфікою таких речень є нерозкладний комплекс, що об'єднує займенниковий чи прислівниковий компонент (*хто, що, який, скільки, коли, куди, як* та ін.) та заперечну частку *не.* Будова другої частини та її лексичне наповнення вільні. Частко́во фразеологізовані речення з умовно-допустовими відношеннями виражають значення – «якесь явище чи подія існують наперекір тому, що умова, яка їм перешкоджає, має граничне вираження». Саме нерозкладний комплекс і створює граничне вираження, напр.: ***Що б не сказав*** *я, дорогою битою певно йдучи до вершин, завше себе я самого запитую: як би сказав він?* ***Що б не робив,*** *осяйну й молоду мою зводячи землю з руїн, скрізь і завжди неминуче я думаю: як би зробив він?* (С. Голованівський); *Тепер* ***хто не зайде*** *– й похвалить* (Л. Пономаренко). Частко́во фразеологізоване

речення, в якому змінний компонент виражений граматизованою дієслівною формою, зокрема формою другої особи однини наказового способу, має характер квазіімператива, напр.: ***Куди не глянь, куди не подивися,*** *всюди благодать божа, статок і достаток* (Панас Мирний).

У прагматичному плані відмінність однієї частини від іншої полягає в особливій емоційності. У другій частині можуть бути вжиті дієслівні чи інші лексеми на позначення градуйованих ознак.

У часткóво фразеологізованих реченнях з умовно-допустовими відношеннями важливу роль відіграє розташування їхніх частин. За умови препозиції формально підрядної частини до фразеосхеми *хто (що, який, скільки, коли, куди, як* та ін.*) не + дієслово + (би, б)* може бути введений протиставний сполучник *але (а).* У такому разі змінюється умовно-допустове семантико-синтаксичне відношення на умовно-протиставне. Напр.: ***Як не шкодила*** *Кривда Правді,* ***що не робила, а*** *бачить – нічого не вдіє* (Панас Мирний); *І* ***як не старався*** *меткий Степан,* ***але*** *нічого не міг їй* [матері] *добути* (М. Стельмах).

Фразеосхема *скільки не + дієслово + (би, б),* крім допустового значення, виражає значення значного часового проміжку чи високого ступеня здійснення дії, напр.: ***Скільки не згадувала*** *Юлія, де могла зустріти цього чоловіка,* ***але*** *на згадку не приходило нічого путнього* (Г. Паламарчук); ***Скільки не кликали*** *Гафійку їсти,* ***та*** *вона не увійшла* (М. Коцюбинський).

Часткóво фразеологізовані речення, утворені за фразеосхемами *хто (що, який, скільки, коли, куди, де, як* та ін.*) не + дієслово + (би, б),* означають дію, що зосереджена в залежній частині, здійснюється з максимальним перевищенням умовної норми, тобто інтенсивно, надто довго, напр.: ***Де б не була, що б не робила, а*** *тривожні думки, як червоточина, безугавно точили її серце* (І. Головченко, О. Мусієнко).

Утворення часткóво фразеологізованих речень з умовно-допустовими відношеннями – це початковий етап синтаксичної ідіоматизації. Фразеологізований сполучниково-дієслівний комплекс засвідчує абстрактну природу синтак-

сичних відношень. У нерозкладному комплексі сконцентрована не тільки співвіднесеність висловлення з дійсністю і кваліфікація семантико-синтаксичних відношень між частинами часткóво фразеологізованого речення в аспекті логічної характеристики зв'язку, а й оцінка мовцем свого висловлення: умова, що перешкоджає чомусь, має граничний ступінь вираження. Унаслідок переосмислення як фази синтаксичної ідіоматизації постали нові засоби зв'язку: *хто (б) не..*, *що (б) не..*, *який (би) не..*, *скільки (б) не..*, *де (б) не..*, *куди (б) не…* та ін. Поява сполучних засобів стала поштовхом до лексико-семантичних змін компонентів структури частково фразеологізованого речення. Розвиток ідіоматичного значення у таких фразеологізованих побудовах супроводжується лексикалізацією граматичних компонентів.

2. Частково фразеологізовані речення з допустово-протиставними відношеннями

Часткóво фразеологізовані речення *з допустово-протиставними відношеннями* між їхніми частинами утворюють три семантичні різновиди, в основі яких такі фразеосхеми: 1) V_f *(N, Adj, Adv) + то +* V_f *(N, Adj, Adv), а (але, та, тільки)..*; 2) V_f *(N, Adv) + не +* V_f *(N, Adv), а (але, тільки)..*; 3) $N_1 + N_5$, *а ..*; *Inf + Inf, а ..*; $V_f + V_f$, *а…*

Правобічну позицію фразеологізованої побудови заповнює формально-граматичне речення, яке надає всій побудові семантичного та інтонаційного завершення. Специфікою всіх трьох різновидів є обов'язкове вживання повторюваних компонентів різної частиномовної належності.

Названі семантичні різновиди диференціюють за специфікою семантико-синтаксичних відношень між частинами фразеологізованого речення.

1. Основою часткóво фразеологізованих речень першого семантичного різновиду є ядро *то.., а (але, та (*в значенні *але*), *тільки).* Допустово-протиставні відношення між двома частинами фразеологізованої побудови доповнює погоджувально-застережна семантика: постійний компонент називає те, із чим погоджується мовець, а залежний – виражає певне застереження, напр.: *Вогонь-хлопець! –* ***Вогонь то вогонь, та*** *от чи не тиранять*

вони там його за цей вогонь… (О. Гончар); – ***Делікатний то делікатний, а*** *до самих печінок добирається* (М. Стельмах); – ***Нажитне то нажитне, але*** *нажив їх власним горбом* (М. Стельмах); – ***Зоріло то зоріло,*** *– зауважив Духнович, – бачило багато,* ***але*** *ніколи, мабуть, не бачило стільки пожеж на землі. стільки передчасно обірваних життів людських…* (О. Гончар). Повторювані компоненти виражені переважно іменниками у формі називного відмінка і дієслівними особовими формами. Рідше цю позицію заповнюють атрибутивні прислівники, поєднання інфінітива та особово-часової форми дієслова чи інші компоненти, напр.: ***Весело то весело, тільки*** *ніхто не забуде злу паню* (Марко Вовчок); ***– Пізнати-то пізнаю, але****, придивляюся, вас менше виїжджало з міста, – заартачився патруль* (М. Стельмах).

2. Часткóво фразеологізовані речення з допустово-протиставними відношеннями другого семантичного різновиду оперті на заперечення – незгоду, напр.: *– Що ж то, ти чарівник якийсь? –* ***Чарівник не чарівник, але*** *маю таку силу* (І. Франко); ***Вергілія не Вергілія, а*** *Гоголя я вже перечитую* (Л. Костенко); ***Гріх не гріх, а*** *береженого й Бог береже, Маковею* (О. Гончар); ***Краще не краще, а*** *лежати тепер не час, – з серцем відповіла Іллєвська. – Дала їм оце на двох з Любкою норму: накрутити десять склянок, доки побазарю* (О. Гончар).

Основною морфологічною формою вираження повторюваних компонентів є дієслівна, що охоплює інфінітиви з необмеженим семантичним діапазоном дії (напр.: ***Купити не купити, а*** *поторгуватися можна* (О. Маковей); особово-часові чи родові дієслівні форми (напр.: *У нашій бригаді закон:* ***вб'єш не вб'єш, а*** *ділитися нарівно!* (О. Гончар); – ***Брав не брав, а*** *слухай, що тобі кажуть* (Г. Тютюнник); інфінітив та особово-часову чи родову дієслівну форму (напр.: – ***Бувати не бував, а*** *виділи видів…* (О. Гончар); – ***Випити – не вип'ю, а*** *приголубити – приголублю, – в своїх розмислах метнулась до мисника, принесла келишок і теж сіла на лаву* (М. Стельмах); форму другої особи однини наказового способу (напр.: –

Шкодуй не шкодуй, а *воно, може, й не слід було нам спішити…* (О. Гончар); *Думаю:* ***кричи не кричи, а*** *гроші все ж вирву* (С. Васильченко); безособові дієслова (напр.: *А як бійці на фронті, тьотю Дашо?* ***Хурделить не хурделить, а*** *війна передишок не дає…* (О. Гончар).

У деяких реченнях протиставний компонент *а (але, та)* імплікований, що послаблює вираження допустово-протиставних відношень, пор.: *Жінки* ***гляди не гляди,*** *не вбережеш, дарма праця…* (Леся Українка).

Варто відзначити, що особливістю лексичного повтору в таких часткóво фразеологізованих реченнях є вживання однакових граматичних форм слів певної частини мови, зокрема форм називного відмінка іменників чи інфінітивних та родових і особово-часових дієслівних форм.

Між частинами часткóво фразеологізованих речень третього семантичного різновиду усталилися нерелевантні допустово-протиставні відношення, напр.: *Вероніка шукала очима годинник, бо дуже боялась, що мама її не впустить. Тому що* ***любов любов'ю, а мама – мамою*** (М. Рябчук); *– Ну-ну,* ***жарти жартами, а*** *як там у вас? – квапив його Петро…* (З. Тулуб). Перша частина нечленованої побудови – фразеологізований повтор тільки іменників. Вони вжиті в чітко визначеній граматичній формі: перший – у формі називного відмінка, другий – орудного відмінка як однини, так і множини. Повторювані іменники конденсують зміст попереднього контексту, об'єднання другої частини з контекстом здійснює протиставний сполучник *а (але, та).* Перша частина не виражає ніякої події, значення її непоняттєве, вона виражає модальну оцінку «неповної згоди» з тим, про що йшлося раніше, тобто є модусом. Напр.: ***Діла ділами, а*** *товаришів забувати не слід…* (В. Підмогильний); *–* ***Ганя Ганею, а*** *ти теж не прибідняйся* (О. Гончар); *–* ***Розум розумом, але*** *в такій крутні і розум не поможе* (Н. Кобринська); *«Значить, так:* ***балачка балачкою, а*** *діло робити треба. Де тут у вас, папаша, магазин?»* (Гр. Тютюнник).

Уживання парних іменникових компонентів у першій і другій частинах часткóво фразеологізованих речень

уможливлює появу симетричної нечленованої фразеологізованої побудови. Напр.: *Тому що* ***любов любов'ю, а мама – мамою*** (М. Рябчук); ***Бог богом, а служба службою,*** *– твердо й холодно промовила вона* (В. Винниченко); *Іван. Не маєте потреби гніватися. Я вас не силую і ніколи не забуду, що ви мій тато. Але* ***рідняріднею, а інтерес інтересом*** (І. Франко). Інформація, представлена в другій частині фразеологізованої побудови, важливіша, ніж та, яку виражає перша співвідносна частина.

3. Частково фразеологізовані речення з видільно-обмежувальними відношеннями

Часткóво фразеологізовані речення *з видільно-обмежувальними відношеннями* мають ядро *тільки (й).., що…* і передбачають заповнення серединної та правобічної позицій. Серединну позицію заповнюють переважно іменники, рідше – займенникові слова *мій, твій, наш, ваш, той* у формі родового відмінка, а правобічну позицію – іменники або лексеми іншої частиномовної належності. Напр.: ***Тільки й різниці, що*** *батько рудий, а син темно-русий* (Гр. Тютюнник); ***Тільки й мого щастя, що*** *ти одна на світі* (О. Кобилянська); – ***Тільки й того, що*** *теплий, – відповів пахолок, витираючи рукавом спітніле чоло* (В. Малик); ***Тільки й мого, що*** *діти* (Розм.); ***Тільки й вашого, що*** *веселитися!* (Розм.); ***Тільки й радості, що*** *діти* (Розм.).

Іменникові компоненти, уживані в серединній і правобічній позиціях, відрізняються граматичною формою вираження. Серединну позицію заповнює іменник здебільшого у формі родового, рідше – місцевого відмінка, а правобічну – іменник у формі називного або знахідного з прийменником *про,* зрідка – прийменникового орудного. Правобічну позицію можуть заповнювати дієслівні, прикметникові та інші компоненти [214, с. 95]. Напр.: *Всюди тільки й* ***розмов****, що* <u>*про тата*</u> (В. Мастєрова); *Рябина. Тільки й* ***розмови*** *і кумпанії моєї було сього тижня, що* <u>*писар та жид*</u>; *Тільки й мого* ***добра*** *в криміналі,* ***що*** <u>*сплю*</u>*, як той заяць у капусті* (Із творів І. Франка); *Тільки тепер того* ***й світу, що*** *дебрями темними зі смертю* <u>*в хованки*</u> <u>*бавляться*</u> (В. Портяк).

Часткóво фразеологізовані речення з видільно-

обмежувальними відношеннями уживаються в усному діалогічному мовленні в елімінованій формі, як-от: ***Та тільки ж і потіхи!*** (Леся Українка); ***Тільки й роботи*** (У. Самчук); ***Тільки й радости*** (розм.).

Отже, часткóво фразеологізовані речення характеризуються чітким закріпленням позицій компонентів їхніх фразеосхем, зменшенням змінних позицій та структурним підрівнюванням частин нечленованої побудови. Семантичні типи часткóво фразеологізованих речень ґрунтовані на типові семантико-синтаксичних відношень між їхніми частинами. Аплікативні семантичні відношення уможливили виокремлення трьох семантичних типів цих речень: 1) з умовно-допустовими відношеннями; 2) з допустово-протиставними відношеннями; 3) з видільно-обмежувальними відношеннями. У таких часткóво фразеологізованих реченнях засобами вираження синтаксичної семантики є постійні одиничні компоненти сполучникової або складені похідні чáстково-сполучникової природи.

Список використаної літератури

1. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Київ : Рад. школа, 1965. Ч. 2. Синтаксис. 283 с.

2. Курс сучасної української літературної мови: Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. Київ: Рад. школа, 1951. Т. 2. 407 с.

3. Личук М. І., Шинкарук В. Д. Ступені фразеологізації речень: монографія. Чернівці: Рута, 2001. 136 с.

4. Личук М. І. Фразеологізовані схеми нечленованих речень: нерозкладнокомплексна специфіка, узагальненозначеннєва диференціація. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*: зб. наук. статей / редкол., С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. Київ: Міленіум, 2016. Вип. 245. С. 80–88.

5. Личук М. І. Частково фразеологізовані речення з відношеннями зумовленості. *Мова: класичне – модерне – постмодерне* / відп. ред. В. Ожоган. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2017. Вип. 3. С. 201–209.

4.5. КОРЕФЕРЕНТНІ СПІВВІДНОШЕННЯ НЕРОЗКЛАДНИХ КОМПОНЕНТІВ У СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

Оксана Максим'юк

Сучасні граматичні праці визначають такі фундаментальні поняття синтаксису, як система синтаксичних одиниць, типологія синтаксичних зв'язків, семантико-синтаксичні відношення, синтаксичні значення, синтаксичні форми і синтаксичні категорії, особливості семантики синтаксичних конструкцій, статус елементарних та неелементарних синтаксичних одиниць, їх співвідношення та ієрархія.

Серед дискусійних проблем І. Р. Вихованець окреслив такі: 1) взаємодія форми і змісту в синтаксисі, яка уможливлює функціонування синтаксичних одиниць; 2) питання синтаксичної елементарності/ неелементарності синтаксичних одиниць і пошук досконалих критеріїв їхнього розмежування; 3) проблема типології семантико-синтаксичних відношень і синтаксичних засобів; 4) проблема співвідношення семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних компонентів речення та ін. [3, с. 96].

До проблемних належить і питання про обов'язковий семантико-синтаксичний зв'язок слів та нерозкладні (позиційно стійкі) словосполуки в синтаксисі. Для здійснення типології та системного їх опису беззаперечно важливо вважаємо з'ясування питання про синтаксичну природу нерозкладних компонентів, їх синтаксичну позицію у структурі речення та кореферентність з іншими компонентами.

Синтаксична зв'язаність слів у позиційно стійких словосполученнях слів неодноразово привертала до себе увагу дослідників. Так, Н. Л. Іваницька це питання порушує у зв'язку з аналітичними формами членів речення, зараховуючи проблему аналітизму членів речення до найбільш складних проблем синтаксичної теорії [11]. Проте увагу дослідників привертають передусім складені присудки, проблема т. зв. допоміжних дієслів та дієслів-зв'язок

і їх сполучуваності з іменними частинами мови (див. праці В. О. Горпинича [5], Г. О. Козачук [15], Н. Л. Іваницької [11], Н. А. Москаленко [21], В. В. Явір [24], та ін.).

Особливо підвищився інтерес учених до проблеми позиційно стійкого синтаксичного зв'язку слів та нерозкладних компонентів у складі речення останніми десятиліттями XX ст. та початку XXI ст. у зв'язку з розвитком теорії референційної семантики та ономатології (порівняймо праці Н. В. Гуйванюк [9], Н. Л. Іваницької [12], З. М. Денисенко [10], А. П. Загнітка [13], М. П. Кочергана [16], В. М. Ожогана [22] та ін.). З-поміж багатьох досліджень звертаємо увагу на такі дисертаційні праці українських мовознавців М. В. Балко «Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови» (Запоріжжя, 2004), у якій здійснено системний опис цілісних словосполучень, описано формально-структурні конституентні моделі [1]; Л. М. Коваль «Інформативно недостатні слова української мови: семантика, функції» (Київ, 2004), у якій актуалізовано проблему синсемантичності повнозначних частин мови та виділено деякі тематичні групи слів (в основному дієслів) з послабленою номінативністю, які формують синтаксично нерозкладні словосполучення [14], та дисертаційне дослідження Н. М. Попович «Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові» (Київ, 2002), у якому розглянуто функціонування нерозкладних словосполучень, стрижневим компонентом яких виступає числівник як «конкретизатор кількісної визначеності предметів [23].

Проте досі не знайшли достатнього висвітлення проблеми трансформації прислівних зв'язків та видозміни семантико-синтаксичних відношень в умовах речення, проблеми класифікації нерозкладних словосполучень, зокрема субстантивного типу, з опертям на ономасіологічні характеристики та репрезентативний потенціал слів, що до них належать.

Сучасні наукові напрацювання мовознавців дають підстави для нового потрактування природи синтаксичних зв'язків та їх типології (див. праці І. Р. Вихованця [2],

Н. Л. Іваницької [12], А. П. Загнітка [13] та ін.). Актуальним залишається і питання про потенційні можливості сполучуваності слів та їх номінативно-репрезентативні можливості в структурі речень. Досі не з'ясовано, які синтаксичні умови забезпечують формування нерозкладних словосполучень та їх кореферентні зв'язки з іншими засобами; не встановлено, як в умовах речення синтаксично вільні зв'язки стають синтаксично зв'язаними, як вони видозмінюються чи трасформуються при синтаксуванні співвідносних (кореферентних) структур.

Цьому, на нашу думку, сприятиме системний аналіз кореферентних співвідношень нерозкладних компонентів у структурі речення. Мовознавчі аспекти кореферентності закладено у працях зарубіжних учених Дж. Серля, К. Доннелана, Б. Рассела, Б. Палека, Ж .Фоконьє та ін., а також у деяких працях українських мовознавців.

Поняття кореферентності синтаксичних одиниць, що ґрунтується передусім на функціональній еквівалентності мовних засобів та спільності граматичного значення, розкриває нові аспекти функціональності та омосемічності. Важливим доповненням до визначення кореферентності вважаємо тезу Н. В. Гуйванюк про те, що два чи більше мовних засоби вважаються кореферентними, якщо вони виконують спільну денотативну чи репрезентативну функцію [9].

Дослідниця встановлює критерії кореферентності синтаксичних одиниць, якими є: 1) інформативно-референційна тотожність двох чи більше мовних засобів; 2) їх функціональна еквівалентність; 3) модифікаційна, транспозиційна, інтерверсивна, метатаксична чи комунікативно-актуалізаційна різноструктурність; 4) близькість ономасіологічних характеристик внаслідок історичної похідності та синтаксичної трансформації; 5) ізофункціональність співвідносних різнорівневих одиниць (слова і словоформи, словосполучення і звороту, окремої предикативної одиниці і тексту); 6) відмінності в ієрархізації структури інтерпретаційних смислів, наявність семантичних і стилістичних відтінків;

7) взаємотрансформації та взаємосубституції; 8) регулярна відтворюваність у мові і мовленні [9, с. 281–282].

Кореферентна співвідносність мовних засобів пов'язана з вивченням семантики синтаксичних одиниць у денотативно-референційному аспекті, що дає змогу розмежувати «лінгвістичну семантику» і «власне денотативне значення», які й формують загальний інформативно-комунікативний смисл тієї чи тієї мовної одиниці.

Засобами передачі кореферентних співвідношень є передусім автосемантичні лексичні засоби, а також займенники – субститути іменників, прикметників та числівників; різні службово-лексичні засоби (наприклад, прийменники), граматичні формативи (морфологічні маркери та словотворчі засоби, співвідносні з лексичними (відмінкові закінчення, суфікси, префікси, постфікси, що є виразниками кодованої у мові інформації) [9, с. 281]. Особливо ми виділили б як окремий засіб кореферентності лексеми з послабленою семантикою, позначеній у більшій чи меншій мірі синсемантичністю (наприклад, допоміжні компоненти у складених присудках), повнозначні слова, що перейшли до розгляду часток, а також деяких груп повнозначних частин мови, що зазнають послаблення номінативної здатності за певних умов. Саме такі умови стають передумовами до створення синтаксично зв'язаних словосполучень як одиниць номінації. Кореферентна співвідносність залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів, що діють у мові, а саме: 1) від потенційної здатності мовних засобів співвідноситися з тим самим референтом позамовної дійсності; 2) від загальних тенденцій, що діють на певному етапі розвитку мови; 3) від синтаксичної похідності одних форм та конструкцій від інших, що є результатом мовних змін протягом історичного розвитку; 4) від співвідносних ономасіологічних характеристик компонентів висловлення; 5) від комунікативного задуму та його прагматичних інтенцій, що проявляються у процесі моделювання ситуації реальної дійсності [6, с. 90]. Отже, у праці Н. В. Гуйванюк запропоновано найновішу інтерпретацію семантико-синтаксич-

ного аспекту кореферентності, при якій синтаксична система української мови представлена з позицій взаємопов'язаних кореферентними співвідношеннями однорівневих та міжрівневих номінативних знаків [9, с. 279].

У структурі речення кореферентні відношення будуються на варіюванні формальної і семантичної структури при збереженні спільного референційного смислу. Текстотвірні аспекти кореферентності розглянуто в дисертаційному дослідженні Л. П. Куриляк [17]. У ньому з'ясовано категорійну сутність кореферентності, встановлено принципи формування кореферентних рядів співвказівними одиницями.

У плані кореферентності особливо актуальним вважаємо проблему синтаксично зв'язаних словосполучень, еквівалентних однослівним та не однослівним номінаціям в українській мові. Для з'ясування цієї проблеми важливим є врахування референційних аспектів семантики словесних знаків. Сучасна класифікація словесних знаків за денотативною функцією будується, по-перше, на розрізненні власних і загальних назв, а також диференціації – типу *стіл, вікно*; ознакових – *жити, зелений*; квантитативних назв (числівникових типу *три, шість, двісті, тисяча*) та іменникових, типу *купа, тьма* й под. Номінативні знаки за референтною функцією протиставляються номінативним, до яких належать: 1) заміщувально-вказівні (займенники); 2) граматично-реляційні (прийменники, сполучники) та 3) актуалізувальні (фразові, модальні частки).

Дослідження кореферентних співвідношень нерозкладних словосполучень дасть змогу глибше пізнати їх номінативну природу та репрезентативну функцію, з'ясувати суть особливого синтаксичного зв'язку – стійкої позиційної зв'язаності, здійснити відповідну типологію нерозкладних компонентів.

Актуальність теми нашого дослідження продиктована відсутністю у мовознавстві ґрунтовних праць про синтаксичну природу нерозкладних словосполучень та їх кореферентні співвідношення на основі функціональної еквівалентності. Актуальним завданням вважаємо встанов-

лення факторів, які зумовлюють обов'язкову синтаксичну сполучуваність та створюють особливий тип зв'язку – позиційна зв'язаність компонентів, характерна для субстантивних словосполучень з синсемантичністю опорного компонента – іменника чи займенника, що зумовлено його граматичним статусом.

Аналізуючи нерозкладні словосполучення у світлі теорії синтаксичної номінації та кореферентності, ми висвітлюємо проблеми вивчення словосполучення як синтаксичної одиниці у зв'язку з питанням про трансформації синтаксичних зв'язків та семантико-синтаксичних відношень у реченні. Тут слід звернути увагу на фактори, які призводять до аналітизму нерозкладних компонентів у структурі речення: 1) синсемантичність іменників, які виражають модифікувальні значення (кількісні, фазисні, класифікаційні, партитивні, комітативні, дистрибутивні тощо) і формують особливий тип синтаксичного зв'язку – позиційно стійкий; 2) категорійні властивості граматично незалежного слова, його приналежність до певної частини мови; 3) ономасіологічні характеристики; 4) належність до певного семантичного класу слів (автосемантичних чи слів послабленої номінативності). Наприклад, іменники з неозначено-кількісним значенням (типу *низка, вервиця* і под.) потребують обов'язкової сполучуваності з іменниками абсолютивної семантики для забезпечення повноти реалізації референтного значення та завершення синтаксичної конструкції (*низка подій, вервиця днів* тощо) [7, с. 58–59].

Нерозкладні словосполучення є контамінованими (нерозчленованими) найменуваннями суб'єктів, об'єктів, ознак, обставинних кваліфікаторів тощо. Це особливі семантико-синтаксичні єдності, поєднані синтаксично позиційно зумовленим зв'язком. Вони утворюються з повнозначних частин мови (іменників, займенників та числівників), між якими встановлюються особливі семантико-синтаксичні відношення, зумовлені особливостями їх ономасіологічних характеристик.

Обов'язкова синтаксична сполучуваність залежить від позиції компонента в реченні. У синтаксично неподільних словосполученнях між головним і залежним компонентами встановлюються комплетивні (інформативно-доповнювальні) відношення, де залежне слово обов'язково доповнює інформативно недостатнє головне слова (наприклад, *кілограм* (чого?) *цукру*; *зграя* (кого?) *лебедів; сніп* (чого?) *жита; склянка* (чого?) *чаю* і под.). Такий зв'язок формує синтаксично неподільні словосполучення іменникового типу зі значенням кількості, (вибірковості) чи значенням сумісності (комітативності).

Окрему групу становлять синтаксично неподільні словосполучення з обов'язковим атрибутивним компонентом, який через семантичну неспроможність іменникових компонентів забезпечує інформативну достатність усього комплексного сполучення слів (наприклад, *сорочка (великого) розміру, борошно (вищого) сорту, суддя (міжнародної) категорії* і под.).

Один із компонентів у семантично-неподільних словосполученнях за певних контекстуальних умов може мати послаблену семантику. Зокрема, така семантика притаманна іменникам *початок, середина, половина* та *кінець*, на означення початкового; серединного (половинного) чи крайнього пункту, межі протяжності площини, предмета тощо. Наприклад: *А сон – це* ***початок*** *нового* ***життя*** (М. Стельмах). *Події, що вимальовувалися на гімназичному небі на* ***початку*** *шкільного* ***року****, тепер набирали крові* (Ірина Вільде). *Блискавки бігли з різних сторін до* ***середини неба*** (І. Франко). *Добрий пасочок –* ***половина діла*** (Нар. тв.). *Дуже жалкую я, що не маю* ***кінця*** *Вашої* ***книжки*** *«В поті чола»* (М. Коцюбинський).

До семантично-неподільних словосполучень належать і так звані «метафоричні словосполучення», що є образною назвою понять чи предметів. Найчастіше це словосполучення з родовим відмінком імені, який є реальною назвою. Опорний компонент в таких словосполученнях має не пряме, а переносне значенні.

Останнім часом, розглядаючи метафори з граматичного погляду, учені характеризують їх як синтаксично зв'язані (нерозкладні, позиційно стійкі) словосполучення, виявляючи їх структурні типи та моделі, синтаксичні функції в реченні.

Основною структурно-семантичною ознакою іменних метафоричних словосполучень є вибірковість граматичних конструкцій для реалізації їх значення. Це передусім іменні словосполучення з родовим відмінком імені, що виражає загальне атрибутивно-характеризувальне значення. Належність метафоричних словосполучень до нерозкладних (невільних, синтаксично зв'язаних) зумовлена специфікою реалізації в них метафоричної семантики у відповіднім контексті фрази.

По-різному нерозкладні словосполучення виявляють кореферентність в аспекті синтаксичної номінації. Це дозволяє диференціювати статус синтаксично й семантично нерозкладних словосполучень субстантивного типу, які в структурі реченні стають аналітичними (позиційно стійкими) компонентами, позаяк у певній синтаксичній позиції виконують синтаксичну функцію одного члена речення (підмета, присудка, головного члена односкладного речення чи об'єктного, означального, обставинного поширювача).

Трансформація синтаксично вільних зв'язків у позиційно стійкі відбувається в умовах речення. Прикладом того, як синтаксична функція видозмінює характер сполучуваності слова, є трансформація факультативної сполучуваності в позиційно стійку, зокрема у випадку, коли обов'язковим стає означальний компонент вільного словосполучення. Наприклад, коли позицію підмета і присудка займає те саме слово, референти збігаються: *Слава цих людей – це Геростратова слава.* Повтор тієї самої форми називного відмінка у позиції присудка підсилює номінативність підмета, а речове значення присудка виконує атрибутивний компонент. Це виявляють кореферентні співвідношення: // *Слава цих людей – Геростратова.* Порівняймо інші приклади: *Сьогоднішній день – найкращий*

день // Сьогоднішній день – найкращий... Праця лікаря – надзвичайно відповідальна праця // Праця лікаря – надзвичайно відповідальна.

Базове референційне значення синтаксично нерозкладних словосполучень виражає не стержневий компонент (граматично незалежний), а компонент, що займає синтаксично залежну позицію. Компонент словосполучення, що актуалізує певну ознаку референта, (квантитативну (кількісну), розподільну (вибірковості), уточнювальну і под.), хоч і займає незалежну граматичну позицію, містить додаткову інформацію у плані номінації. Наприклад: *кожен з нас //ми (кожен); дехто з них//вони (дехто); зграя птахів // птахи (їх зграя).*

Структурно-семантична достатність компонента речення визначається такими факторами, як абсолютна інформативність (номінативність для іменних компонентів), синтаксична завершеність, що залежить від синтаксичної сполучуваності слова зі словом.

Поділ словосполучень на синтаксично неподільні та семантично неподільні ґрунтується на їх номінативній функції: виражати основне референтне значення та додаткове супровідне, характеризувальне) щодо кількісного вияву дистрибутивності (вибірковості) чи комітативності (супровідності). За цим принципом виділяємо: синтаксично неподільні словосполучення з комплетивними відношеннями та синтаксично неподільні словосполучення з іменниками послабленої номінативності та обов'язковим атрибутивним компонентом.

Характеризуючи тип синтаксичної зв'язаності компонентів, яку формують конструктивні особливості речення, синтаксична позиція, а також ономасіологічні характеристики синсемантичних іменників та займенникових слів серед синтаксично нерозкладих словосполучень з комплетивними відношеннями виділяємо такі типи нерозкладних компонентів: 1) синтаксично неподільні компоненти з кількісним значенням; 2) нерозкладні компоненти зі значенням вибірковості; 3) синтаксично неподільні компоненти зі значенням сумісності. Серед синтак-

сично неподільних словосполучень з кількісним значенням виділено сім груп:

1. Поєднання відчислівникових іменників, що мають кількісне значення, з іменниками у родовому відмінку, типу *трійка коней, десяток людей, п'ятірка плотарів, сотня очей* і под. Словосполучення з кількісними іменниками рідко означають точно визначене число предметів чи осіб, а виражають неозначену (велику) кількість. Наприклад: *Майнули в повітрі* ***десятки крил*** *– і голубина зграя знялася в блакить* (О. Довженко). *О прийми мою душу роздерту, Як уривки плакатів під сотнями й* ***сотнями ніг*** (О. Забужко). ***Сотні очей*** *пристрасно стежили за цим героїчним переходом танків по дну чужої ріки* (О. Гончар). *А на суботу за їжу гризоти не мала ніколи: величкий кус пожовклої торішньої солонини, дві-три головки літнього часнику, два кулаки полонинської бринзи, бараболяна кулеша,* ***десяток-два бараболі*** *сирої. Та й буде* (М. Матіос).

2. Словосполучення з іменниками на позначення конкретної чи приблизної міри та іменниками в родовому відмінку. Їх формують іменники, що утворюють систему мір довжини, ваги чи об'єму чогось: *метр, кубометр, кілометр, грам, міліграм, кілограм, літр, декалітр, центнер, тонна, гектар, лікоть* (старовинна міра довжини, приблизно в півметра), *пуд, око* (одиниця ваги, що приблизно дорівнює 1,2 кг), *десятина, чверть, четвертина, копа* (одиниця лічби, що дорівнює 60), *пасмо* (певна кількість ниток, прядива), *фунт* (міра ваги, що дорівнює 409,5 г), *корець, морг* (міра землі, що дорівнює 0,56 га), *міток, півміток* (міра пряжі, що дорівнює половині мітка, тобто 20-30 пасмам), *мірка* та ін. Наприклад: *Договір між Кирилом і Петрунею склали простий: Дмитрик доглядає Варварчукову худобу, а зате сінокіс і два тури отави на Погарі та ще* ***дві копи кукурудзів*** *із Варварчукового городу Трепеті цього року беруть собі Черв'юки* (М. Матіос). *Кожний* ***літр молока*** *і* ***центнер пшениці*** *потрібно обліковувати, щоб держава стала багатою* (З газети). *Вже добирається старшина до Скибиної нивки. От сторгу-*

вались за десять рублів грошей і за ***восьмуху горілки*** (Г. Кв.- Основ'яненко). – *Нас із мамою дотримувати буде Павло з Одокією. Нашу хату,* ***п'ять фальчів поля*** *на Лугах і* ***три фальчі пасовиська*** *в Ямі я заповів Павлові* (М. Матіос).

3. Сполучення з синсемантичними іменниками з загальним значенням надмірно великої кількості чи надзвичайно малої кількості та іменниками в родовому відмінку, як-от: *море, океан, тьма, ліс, хмара, лавина, маса, куча, купа, купка, злива, потік, крапля, краплина, ковток, жменя, жменька (жмінька), грудка, грудочка, кулак, кулачок, дещиця, крихта, щіпка, дрібок* та ін. Наприклад: *Перед коршмою [кочмою] стояла досить велика* ***купа селян*** (І. Франко). *Сильний шум валить. Валить з Рунга і Мазури, як* ***хмари птахів****, а вітер розносить його* (О. Кобилянська). *Аж здригається землянка від його несамовитої грюкоти, від* ***зливи проклять****, що вилітають з амбразури* (О. Гончар). ***Хмара куряви*** *з-під борін засипала його сивий чупер на голові і на грудях* (В. Стефаник). *Такої* ***маси квіток****, як там по дорозі з гори, я ще зроду не бачила* (Леся Українка). *Якби хто коли сказав Доці, що вона легко може зважитися на таке – була би тому висмикала* ***жмут волосся*** *з голови прилюдно* (Марія Матіос).

4. Сполучення іменників, що мають значення сукупності живих істот, з іменниками у родовому відмінку утворюють нерозкладні словосполучення (типу *пара коней, табун овець, череда корів, зграя птахів, група учнів, горстка друзів, гурт молодиків, громада чоловіків, рій бджіл, ключ журавлів, юрба малюків, спілка журналістів*) та ін. Наприклад: *...Зрідка стиха підходить скорий. Тоді вливається нова* ***валка людей*** (І. Багряний). *Осторонь сидів на колодках під вербами* ***гурток дівчат і хлопців*** (Олена Пчілка). ***Група неокласиків*** *– організаційно неоформлена, напрямкові група письменників, куди входили визначні майстри слова* (І. Багряний). *За молодицями видно було* ***громаду чоловіків****, старих і середніх, і лиш тільки один Йоч Галчан зашився поміж жінок та щось жваво балакав* (М. Коцюбинський).

На значну кількість чи сукупність кого-, чого-небудь також вказує і іменник *юрма*, що в основному поєднується з іменниками *люди, народ,* утворюючи нерозкладні сполуки типу *юрма людей, юрма народу*. Наприклад: *Колись ярмарки в Косопіллі славились на всю округу, а тоді, в сорок шостому, сумно було дивитись на чорні* ***юрми людей****, замучених війною і горем* (М. Зарудний). *Коли Параскіца побачила в вікно* ***юрму народу****, божевільний жах обхопив її* (М. Коцюбинський). Зі словом *юрма* паралельно фіксуємо й форму *гурма* та *юрба*: *...І байдужа, як їх об'єктиви, проходить* ***туристів юрба*** (О. Забужко). *Та не знаю, де поїду разом з сірою* ***юрбою*** *тих* ***людей****, де нас потяг завезе гойдаючи, немов малих дітей в колисці* (Б.-І. Антоненко).

5. Сполучення іменників, яким властива сема сукупності на позначення невизначеної кількості предметів, з іменниками у родовому відмінку, яким так само властива сема «сукупності»: *вервиця днів, низка статей, колода комплект листівок, карт, пачка цигарок, набір інструментів, коробка сірників, вервечка подій* і под. Наприклад: *До обіду в Ігоря була вже порядна* ***низка бичків*** (І. Багмут). *І не сам гуляє Василь, а назбирає коло себе цілу* ***вервечку*** *таких, як і сам,* ***школярів*** *і пішли* (Панас Мирний). *Життя – суцільна* ***вервечка прощань****, крихітних сподівань в безнадії, пізніх прозрінь і – вічної сліпоти* (Т. Севернюк).

6. Сполучення з іменниками, що мають значення міри (кількісного об'єму за формою предмета) та іменниками у родовому відмінку. Це словосполучення типу: *ложка дьогтю, бочка меду, черпак борщу, миска каші, тарілка супу, відро риби, склянка чаю, горнятко кави, кухоль води, цебро води, кухлик квасу, банка огірків, горщик голубців, ковпачок ліків, пляшка вина, кошик грибів, ґелетка жита, корито слив* тощо. Наприклад: *Ми були надто обмежені часом, щоб навідуватися сюди частіше, а якщо й забігали, то випивши* ***склянку чаю*** *або пляшку пива, поспішали геть* (А. Любченко). *... Не хочу я ні ковбас, ні пасок, ні яєць, ні поросяти з хріном. Мені б окрайчик хліба та солі дрібок, а* ***води кухоль*** *зачерпну у будь-якій криниці* (Ю. Збанацький).

Біля хижі почулись швидкі кроки. Віста принесла ***цебро води*** (С. Скляренко). *Дарка машинально сьорбнула* ***ложку супу****, але ледве проковтнула її* (Ірина Вільде).

7. Сполучення іменників із квантитативним значенням на позначення адміністративних одиниць, об'єднаних у певну сукупність, та іменників у родовому відмінку. Позицію синтаксично незалежного компонента нерозкладного словосполучення у них займають іменники з узагальненим квантитативним значенням для позначення предметів та понять, об'єднаних у певну сукупність типу *мережа, сітка, система, блок, об'єднання, корпорація* тощо (як-от: *мережа шкіл, сітка годин, система дошкільних закладів, корпорація держав, блок організацій* та ін.).

Окрему численну групу серед синтаксично неподільних словосполучень з кількісним значенням становлять нерозкладні займенникові словосполуки з числівниковими компонентами в головній ролі, як-от: *один, обоє (обидві)*, утворюючи синтаксично неподільні єдності з кількісним значенням..

У своїй праці «Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мові» В. Ожоган розглядає числівник *один* як прономіналізований компонент, який за своїми морфолого-синтаксичними характеристиками близький до транспозитів прикметникового походження [22, с. 46–47].

Числівник *один* як означення до особового займенника за семантикою наближається до частки *тільки, лише* або ж до займенника *сам* (тобто до транспозита прикметникового походження [22, с. 46–47]. У поєднанні з особовими займенниками числівники *один, одна, оба, обі, обидва, обидві,* утворюють синтаксично-неподільні словосполучення стійкої позиційної єдності з кількісним значенням типу *я один* (*мене одного, мені одному, мною одним, на мені одному*), *я одна (мене одної …), вона одна* (*її одної*), *він один* (*його одного*), *ми обоє (нас обох, нам обом), ми вдвох, ми обидві (нас обох), ви оба, вони обидві*, напр.: *Нема його, не прибуде, –* ***одна я*** *осталась…* (Т. Шевченко). *– Може, інші не так відчувають. Але* ***я одна*** *так* (О. Кобилянська).

Його кара не постигла, а лише ***мене одну*** (О. Кобилянська). *…Скільки голів у класі, а не можете пам'ятати про* ***мене одну****…* (Ірина Вільде). *…І* ***він один*** *на всім світі, Один мене любить* (Т. Шевченко). *Савці здалося. Що довгий та худий, як драбина, Михей не співав, а розказував тільки* ***йому одному*** *про чиєсь кохання* (М. Зарудний). *Вона його тяжко вразила. Ніхто лиш* ***вона одна*** (О. Кобилянська). *…Чому ж цей час* ***тебе одної*** *не вповив розлуки сірою імлою* (Б. Лепкий).

Числівники *обоє, обидва, вдвох* у позиції при особовому займеннику, стосуються до нього не стільки як означення, скільки становлять, за нашими спостереженнями, разом з ним один член речення – підмет чи поширювач об'єктний поширювач, вказуючи на кількісне значення «два»: ***Ми вдвох*** *лишалися у перехресному вогні* (А. Любченко). ***Обоє ми*** *постарілися* (І. Франко). *По-перше, щоб «Ніоба» вийшла німецькою мовою, і, по-друге, щоб* ***ми обидві*** *з того щось мали* (О. Кобилянська). *…Звертаюся і до Вас, дорогі, з просьбою, щоб* ***Ви оба*** *були ласкаві зайнятися тією новелкою* (О. Кобилянська). «*Бо шановний гість мусив знати, що* ***обидві вони*** *малярки*» (О. Кобилянська). *…Справа син, зліва син.* ***Обох їх*** *породила Марія* (У. Самчук). Дуже часто позиційно стійке словосполучення *ми обоє, ми обидві, вони обоє, вони обидва* і под. уточнюються, пор.: *Раз я зайшла на одну віллу в гості до знайомої панночки, я прийшла з шиттям, і* ***ми обидві****, я і господиня, сиділи за роботою в саду* (Леся Українка). *Через кілька хвилин* ***нас обох,*** *мене і матір, покликали до пана* (А. Любченко).

Займенникb з найконкретнішою семантикою (передусім особовий) типу *я сама, ти сам, він сам, вона сама, воно саме, ми самі, ви самі, вони самі, ми всі, ви всі, вони всі* утворюють синтаксично неподільні словосполуки з найбільш конкретним ступенем семантики.

Позицію залежного компонента займає, як бачимо, здебільшого означальний *сам, сама, саме, самі,* що виконує підсилювальну функцію.

Найчастіше, за нашими спостереженнями, нерозкладні компоненти утворюють означальні займенники *сам (сама, саме, самі), весь (вся, все, всі)*, які знаходяться в позиції залежного компонента.

Головним компонентом може виступати автосемантичний іменник. За таких умов займенник *сам* виконує функцію наближену до частки (уточнювальну, підсилювальну, видільну).

Сполучаючись з дієсловами різних семантичних груп (передусім такими, що виступають у функції допоміжних компонентів складених присудків) займенник *сам* може виявляти і автосемантичність, як-от: *залишився сам, була сама, зосталися самі, приїхав сам, повернулася сама, росла сама, почав сам, продовжувала сама.*

Означальний займенник *сам* може виступати в двох варіантах – *сам, самий*, що з морфологічного погляду становлять нечленну і членну форми однієї й тієї ж займенникової основи *сам*. Із синтаксичного погляду ці форми розрізняються невиразно. У вживанні вони часто змішуються, обидві виконують, в основному, одну й ту саму функцію означення.

Основний зміст означального займенника *сам* – виділення або підкреслення самостійної ролі особи або предмета в чому-небудь, позначення відокремлення особи або предмета від інших осіб або предметів, підкреслення важливості особи або предмета.

Автори найсучаснішого видання теоретичної морфології української мови розглядають цей займенник як означальний займенниковий прикметник, що пов'язаний з кількісно-означальною семантикою [2, с. 206]. Вжитий у постпозиції до іменника і узгоджений формально з ним, означальний займенник *сам* однаковою мірою стосується як до іменника чи займенника-підмета, так і до дієслова-присудка, тобто виконує функцію, подібну до дуплексива (члена речення з подвійним синтаксичним зв'язком). Як член речення наближається, таким чином, до обставини способу дії, може бути відповідником до форми запитання *як?, у який спосіб?*. Значення ознаки дії (обставинне

значення способу дії) займенник *сам* виконує за умови, коли сполучається з автосемантичними дієсловами, напр.: *Учень написав цю роботу* ***сам*** (тобто самостійно). *Я все зроблю* ***сама****, не турбуйтеся. Сад, як пам'ятаєте,* ***я сам*** *садив...*(Ірина Вільде). *– Ні, не може бути, щоб* ***ви самі*** *се виссали з пальця* (І. Франко). *Зате одежу собі справляє* ***вона сама*** *із процентів свойого посагу* (І. Франко). ***Вони самі*** *про це вже дізналися з останніх публікацій щотижневика* (З газети).

Виразніше, правда, адвербіальне значення способу дії займенника *сам* (*вона сама*) виражає у придієслівній позиції чи у дискантній позиції від іменника чи займенника.

Автосемантичністю відзначаються займенникові форми *сам, сама, саме, самі* і в синтаксичній позиції іменного компонента присудка. Проте порівняно з дієсловом-зв'язкою, яке виражає наявність, виявлення чи тривання предикативної ознаки, займенникова іменна частина присудка виражає тут основне речове значення присудка, як-от: *І знову маленька сестра Галя* ***залишилась сама*** (Марко Вовчок). *Грицько намірявся однести їх [вірші] Якову, бо добре знав, що той* ***був сам*** *удома* (С. Васильченко). *Платон поїхав, а Галя з Васьком* ***зосталися самі*** *до понеділка* (М. Зарудний). *Верига почав розповідати про один з таких походів..., і правда* ***виявилася сама*** (Петро Панч).

Такі словосполучення, на нашу думку, є семантично-неподільними, оскільки називають ознаку предмета, що приписується підмету. Проте в синтаксичній позиції підсилювального компонента до іншого, автосемантичного, займенникового компонент *сам* утворює з ним позиційно стійке словосполучення. Виявляючи кількісно-означальну семантику, займенник *сам* у поєднанні з особовими займенниковими іменниками є особливою назвою суб'єкта дії, подібного до тих, які утворюють числівники з іменниками (*сам* у значенні *один*).

Так, особові займенників поєднанні з означальним займенником *сам,* утворюють нерозкладні синтаксичні компоненти, як-от: *– Повірте мені.* ***Я сам*** *– батько* (П. Загребельний). *– Легіони Варда Скліра вже переправились в Азію,*

і ***він сам*** *також залишив Константинополь* (С. Скляренко). *Йон згоджувався на все:* ***йому самому*** *доскучила вся ця історія* (М. Коцюбинський). *...В цю неділю над вечір* ***я сама*** *буду в тебе* (А. Любченко). *Бо хіба ж позбавлений усього цього добра* ***ти сам****?* (П. Загребельний). *Не славтеся царевою святою войною. Бо* ***ви самі*** *не знаєте, Що царики коять* (Т. Шевченко). *...Зверніте очі ваші на вас самих* (У. Самчук).

У багатьох випадках займенник *сам*, що стосується до іменників (або займенників), служить лише засобом підкреслення значення іменника в реченні, напр.: *... Їй здавалося тоді по його стрункій статі, що то слухач якийсь, а не* ***сам професор*** (О. Кобилянська). ***Згадки самі*** *зринають з пам'яті,* ***слова самі*** *ллються* (М. Коцюбинський) (порівн.: *зринають самі, ллються самі*). Це ж спостерігаємо у сполученнях займенника *сам* з особовими займенниками. Наприклад: – *Сього мені ніхто не говорив. Се* ***я сам*** *собі міркую* (І. Франко). ***Я сама*** *вже не знаю, люблю я музику чи ні...* (Ірина Вільде). *Якщо приїхати не зможеш, то в неділю рано над вечір* ***я сама*** *буду в тебе* (А. Любченко). *Ти...* ***ти сама*** *повірила б такій людині. «Ми це знаєм, бо* ***ми сами*** *Їх так очухрали»* (Т. Шевченко). Кількісне значення «одиничності» стирається при сполучуваності займенника *самі* (у множині): *Але хтось там казав, що газета цього разу не обдурює, що* ***він сам*** *бачив деревце.* (П. Загребельний). *А лід хизувався згинами форм,* ***Він сам*** *був як порцеляна...* (Т. Севернюк). *Тота її «туркиня», як* ***вона сама,*** *і люди прозвали Тетяну за золоті ковтки, півмісячики в вухах* (О. Кобилянська). *Ти ж знаєш, – додала півголосом до подруги, мама не має часу, а то* ***воно****, бідне, багато* ***само*** *в постелі перележує* (О. Кобилянська). Здебільшого означальний займенник *сам* (*сама, саме, самі*) займає постпозицію щодо особового займенника.

Рідше фіксуємо приклади, коли займенник *сам* стоїть у препозиції до головного компонента, актуалізуючи своє кількісно-одиничне значення, як-от: *... Лице в Празького було всіяне прищами, хоч* ***сам він*** *з усієї братії щодо Дарки й Ориськи вів себе найкультурніше* (Ірина Вільде). *... Пан*

здвигнув плечима, кинувши мені в лице, що ***сама я*** *винна і вийшов собі з хати...* (О. Кобилянська). *... І* ***сама вона*** *чиста, мов світанкова година* (М. Стельмах).

Сполуки з родовим відмінком, також до складу яких входить займенник *увесь*.., відзначаються позиційною стійкістю. Вислови типу *з усієї сили*, у яких займенник *увесь* виступає як невід'ємна складова частина, І. Г. Матвіяс називає *скостенілими* [20, с. 61]. Словосполука, в якій займенник і виконує роль означального поширювача, загалом має обставинне значення «дуже сильно» і відповідає на питання *як*?: *Хотів вишкварить навприсідки* ***З усієї сили****...* (Т. Шевченко).

Словосполуки *усі до одного, усі до одної, усі як один* і под. стали вже ідіомами. Числівникова частина в них посилює категоричність, беззастережність того, що виражається займенником *увесь.* Ця сполука займає позицію одного члена речення – підмета чи об'єктного поширювача: ***Всі*** *пузаті* ***до одного*** *В землю провалились* (Т. Шевченко). *Золоті дукати та срібні хрести так і сяють; плахти картацькі, запаски і шовкові і коліщасті, пояси каламайкові; та* ***усі як одна*** *у червоних черевиках і у білих та у синіх панчішках* (Г. Кв.-Основ'яненко).

Зрідка позиційно стійкі словосполучення з займенниковим іменником *увесь* у реченні виступають у ролі присудка, притому в формі називного відмінка, якщо займенниковий іменник вжитий для характеристики особи: *Отут* ***він весь****, хоч надрукуй* (Т. Шевченко).

Займенник *усі* при збірних числівниках не стільки позначає числівник, скільки утворює разом з ним словосполучення іменного типу, яке в реченні виконує зазвичай роль підмета, рідше об'єктного поширювача: *....Нині ж* ***усі троє*** *стали вже ворогами* (С. Скляренко). *І на призьбі під хатою* ***всі троє*** *сиділи* (Т. Шевченко). *Сьогодні, йдучи з роботи, вони* ***всі троє*** *стали перед плакатом* (М. Йогансен). *Упоравшись із трьома,* ***всі четверо*** *– Яків та його помічники – перепочили* (І. Багряний).

Другу групу синтаксично неподільних словосполучень на основі комплетивних відношень зі значенням вибір-

ковості формують займенникові компоненти, які передають особливий тип загальнорозподільних відношень. Займенникові слова різних семантичних розрядів (означальні, неозначені, заперечні) вказують на різну розподільність та вибіркову участь осіб як носіїв чи творців предикативної ознаки. Наприклад: *хтось з нас; дехто з нас, кожен з нас, хто-небудь з нас, ніхто з нас; хто- небудь з вас; дехто з вас, кожен з вас; будь-хто з них, абихто з них, кожен з них* і багато інших. Наприклад: *Такої довгої ночі, мабуть, ще не мав* ***жоден з них*** *у своєму житті* (П. Загребельний). *...Капелюха з такими широкими крисами не носить* ***ніхто з*** *добре одягнених* ***панів*** (Ірина Вільде). *Вона його боїться.* ***Котрого з них****? Професора, великого пана чи українця?* (О. Кобилянська). *Хтось десь ніби чув про нього,* ***хтось з полонених*** *немовби й бачив та переказував, що його не пускають з концлагерів, що він збирається тікати* (А. Любченко). *...А двері сіпаються, тріщать замки, відпадають* ***деякі з них*** *на землю* (У. Самчук).

Автори найновішого видання теоретичної морфології української мови зараховують займенник *кожен* до узагальнено-дистрибутивних займенникових іменників. Вирізняючи окрему особу з сукупності подібних, мовці в такий спосіб поширюють узагальнення на всю множину осіб. Зокрема, займенниковий іменник *кожний* вказує на підкреслено дистрибутивний (розподільний) характер вирізнення якоюсь мірою однорідних осіб, їхнього входження до відповідного класу осіб, тобто на будь-яку людину [2, с. 201]. Отже, займенник *кожний* вказує на те, що вирізнювана з певної сукупності особа виявляє спільність з іншими особами цієї сукупності, як-от: *кожен із студентів, кожен з нас, кожен з вас, кожен з них.*

Субстантивований означальний займенник *кожний* (як і слово *один*) може керувати 1) іменником; 2) особовим займенником 3) рідше – числівником у формі родового відмінка з прийменником *з*. Така словосполука сприймається як один член речення – підмет або об'єктний поширювач, напр.: *Дай Боже, щоб* ***кожен з днів***

майбутнього року приніс Вам, якщо не саму радість, то щоб хоч оберіг Вас від турбот (О. Кобилянська).

Займенник *кожен* може стосуватися усіх трьох осіб у множині: 1 ос. – мовця (*кожен з нас*), 2-ої особи – співрозмовника (*кожен з вас*), 3 ос. – (*кожен з них*), напр.: *Минуло багато днів.* ***Кожного з них*** *Марія кликала й чекала маму...* (У. Самчук). *Яке близьке воно сьогодні мало би бути* ***кожному з нас!*** *Подумала і мимоволі згадала* (Т. Севернюк). *Бо всі ми в ці дні тільки тим і живемо, що скоро додому, а там* ***кожного з нас*** *жде любов* (О. Гончар).

Третю групу синтаксично нерозкладних словосполучень, утворених на основі комплетивних відношень, складають словосполучення зі значенням сумісності.

У сучасних студіях для позначення мовця й адресата мовлення іноді використовують термін «локутори». Важливими характеристиками мовленнєвого акту є також місце реалізації мовленнєвого акту (тобто місце, де перебуває мовець) і час його здійснення (момент мовлення). Отже, передавана інформація передбачає структурування відомостей про те, хто, кому, де й коли цю інформацію передає. Саме особові займенники вказують на мовця (першу особу) і адресата мовлення (другу особу) і не-учасника мовленнєвого акту (третю особу).

Особові займенникові іменники ***я – ми***, на думку більшості дослідників, не виражають «чистого» протиставлення за числом, оскільки ***ми*** не включає багато ***я***. Зокрема, П. Самійленко слушно зауважує, що ***ми*** включає ***я*** та інші особи (***я – ти, я – ви, я – ти – він***). Таким чином, ***я*** й ***ми*** не утворюють опозиції «однина – множина» й належать до різних лексем. Займенниковий іменник ***ми*** позначає множинність осіб, до складу яких обов'язково входить мовець [22, с. 13].

Семантичне значення форм множини у займенників 1-ї і 2-ї особи не цілком збігається із значенням однини. Якщо множина від займенника 3-ї особи (***вони***) означає сукупність осіб 3-ї особи (***він*** і ***він; він*** і ***вона***; ***він*** і ***він*** і ***він*** – ряд незакритий, причому статева ознака у множині до уваги не береться), то множинна форма займенника

1-ї особи (***ми***) може включати в себе, крім значення 1-ї особи однини ще й значення 2-ї і 3-ї особи однини (***я*** і ***ти; я*** і ***він***; ***я, ти*** і ***він***).

Можемо допустити, що у множинних формах займенників *ми, ви, вони* міститься семантика комітативів (сумісності), типу: *ми з ним, ви з нею, вони з ними, вони з нами* і под.: ***Ми з ним*** *разом воювали у войну* (М. Матіос). Другий компонент нерозкладних словосполучень зі значенням сумісності може виражатися не тільки особовим займенником в орудному відмінку з прийменником *з*, але й іменником, що є загальною чи власною назвою третьої особи. Наприклад, множинна форма займенника *ми, ви, він, вона* як складова частина соціативного підмета замінює однинну його форму: *І* ***ми з матір'ю*** *теж зраділи* (Гр. Тютюнник). ***Він з Костиком*** *стали нерозлучними..* (Ірина Вільде). *Раз якось* ***ми*** *поїхали* ***з Сембратовичем*** *до Шенбрунну* (М. Коцюбинський). *Клоччя горить, а тітка зраділи, хапають бликунчика, світять мерщій і ставлять на карниз....Як пішли всі вихром і навіть* ***вона з Івонікою*** *кинулися шаліти...* (О. Кобилянська).

Зрідка форма ***вони***, поєднуючись з орудним відмінком іменника, вживається у значенні «*вона», «він*»: *Може, колись, колись Дарка розкаже мамі, як* ***вони з Ориською*** *заблукали були до уніатської церкви* (Ірина Вільде).

Значення комітативності (супровідності) об'єднує кількох учасників спільновиконуваної дії. «Рольова семантика» визначає диференціацію референтів – «суб'єкта-орієнтира й суб'єкта-супутника». Порівняймо: *Іван з Василем стали переможцями у змаганні з легкої атлетики* (можливі кореферентні співвідношення: // *Іван і Василь*; *Василь та Іван*). *Отут Кобилянська з Лесею ходили* (Ніна Царук) (можливі кореферентні співвідношення: // *Кобилянська і Леся; Леся і Кобилянська*) якщо зміна рольової участі в спільній дії не суттєва. У реченні *Батько з сином працювали в полі до пізнього вечора* граматично незалежний компонент *батько* є суб'єктом-орієнтиром, який виконує провідну роль. Зміну рольової участі у спільно виконуваній дії відображають кореферентні співвідношення

конструкцій. Важливість займенникових компонентів зі значенням сумісності у плані синтаксичної номінації засвідчує неможливість їх кореферентних співвідношень і синонімічної заміни.

У межах синтаксично неподільних словосполучень, що становлять поєднання іменників послабленої номінативності з обов'язковим атрибутивним компонентом, виділено дві підгрупи: 1) нерозкладні компоненти з синсемантичними іменниками предметної семантики й 2) нерозкладні компоненти з іменниками узагальненої часової семантики. До першої підгрупи належать нерозкладні словосполучення з іменниками – узагальненими назвами осіб: *людина, особа, персона, особистість, чоловік, жінка, хлопець, хлопчик, парубок, дівка, дівчинка, дівчина, дитина, дитя, дочка (донька), син, дід, баба, легінь* та ін. Наприклад: – *Ти, гетьмане,* ***людина мудра****, зрозумієш. Гнів наш справедливий* (Н. Рибак). Іменники з послабленим номінативним значенням вживаються формально, що підтверджують кореферентні співвідношення: // *гетьман мудрий.*

Нерозкладні словосполучення утворюють також синсемантичні іменники, що позначають класифікаційні ознаки предметів, типу: *будова, вага, величина, вид, глибина, колір, крій, марка, мода, напрям, ознака, покрій, профіль, рід, родина, розмір, розряд, спосіб, сила, стиль, фасон, форма, формат* та ін.; зовнішні характеризувальні ознаки істот: *ріст, зріст, врода, вік, роки, вада, вираз (обличчя), вигляд, поза, убрання, одяг, крок, хід (хода), порода, характер* і под.; внутрішні характеризувальні ознаки людини (рідше – тварини): *характер, розум, стать, вдача, талант, талан, доля, воля, голос, сила, крик, сміх, тон, звук, посмішка, усмішка, міна (про обличчя), поведінка, виховання, правила, погляди, віра, вірування, культура, досвід, освіта, орієнтація* та ін. Наприклад: *Андрійчик – Василинине коко. Писанка великодня. Він –* ***дитя дурної крові*** *Василининої* (М. Матіос), тобто *дурний. Семен був* ***парубок багатого роду*** (Леся Українка), тобто *багатий. Але експерименти з Галею не вдались, бо вона* ***була тихої,***

потульної вдачі (Є. Ярошинська), тобто була тиха, потульна. …*Отець Йоанн* ***був високого росту*** (Ірина Вільде), тобто *високий*.

В окремий різновид виділено групу синтаксично неподільних словосполучень з іменником, що називає соматичні поняття, та з обов'язковим атрибутивним компонентом з метою характеризації суб'єкта. До таких іменників належать: *борода, брови, волосся, вуса, вуха, голова, груди, губи, зуб (зуби), коліна, коса, кучері, лице, лоб, ніс (носик), нога (ноги, ніжки), обличчя, очі, пальці (пальчики), течі, повіки, рот (ротик), рука (руки, ручки), спина, серце, уста, чоло, чуб, шия, щоки (щічки) та ін.* Наприклад: *дівчина з карими очима (з чорними бровами, з гарненьким лицем, з кругленькими щічками, з довгою косою, з тонким станом і под.); чоловік з високим чолом (з задуманими очима, з чорним чубом, з білими зубами тощо).*

Узагальненими найменуваннями часових понять у нерозкладних словосполученнях другої групи з іменниками послабленої номінативності та обов'язковим атрибутивним компонентом є лексеми: *весна, вечір, вік, година, день, десятиліття, доба, епоха, ера, зима, квартал, літо, мить, місяць, момент, ніч, осінь, пора, період, п'ятирічка, ранок, рік, секунда, століття, тиждень, тисячоліття, хвилина, час* і под. Поєднуючись з обов'язковим атрибутивним компонентом, вони конкретизують часову семантику. Наприклад: *Подія трапилася* ***минулої осені****. Твоє навчання буде продовжуватися* ***до наступного року***.

Аналізуючи семантично неподільні словосполучення з синсемантичним субстантивним компонентом та їх референтність варто зазначити, що головною передумовою їх неподільності є своєрідна семантична структура. Якщо в синтаксично неподільних словосполученнях головний компонент має власне характеризувальну семантику (кількісну, дистрибутивну (вибірковості) чи комітативну), то в семантично неподільних словосполученнях головне слово має послаблену номінативність через те, що називає чи вказує на предмет, референт якого відсутній у реальній дійсності. Серед семантично неподільних словосполучень

виділяємо: 1) словосполучення з іменниковим компонентом фазисного та партитивного значення; 2) семантично неподільні словосполучення з займенниковим компонентом; 3) тавтологічні словосполучення з іменниками послабленої номінативності та 4) метафоричні словосполучення іменного типу.

Семантично неподільні словосполучення зі словами *«початок», «середина», «кінець»*, які функціонують як темпоральні поширювачі відзначаються особливою різноманітністю прийменниково-відмінкових моделей та утворюють синтаксично неподільні словосполуки з родовим, знахідним, орудним та місцевим відмінками іменників часової семантики: (з + Р.в.) + Р.в.: *Я відчула нараз, як приближалася моя самотність, перед якою тремтіла я* ***з самого початку недуги*** *нашого батька* (О. Кобилянська); (до + Р.в.) + Р.в.: *У закуреній димом корчмі каганець під стелею і над спорожнілими бутлями перед Андрієм та Іваном ліниво блимав чи не* ***до середини ночі*** (М. Матіос); (під + З.в.)+ Р.в.: ***Під кінець заслання Шевченка*** *Яків Герасимович листувався з ним та перестав йому гроші* (М. Коцюбинський); (на + З.в.) + Р.в.: *Розвиток народництва припав* ***на середину XIX ст.*** (С. Павличко); (з + О.в.) + Р.в.: *Я виїхала б* ***з кінцем мая*** *і забавила до 4-5 юлія* (О. Кобилянська); (в (у) + М.в.) + Р.в*.:* ***У кінці липня*** *він [Сембратович] був уже на півдні...* (М. Коцюбинський); (на + М.в.) + Р.в.: *Виступ відбудеться десь на початку лютого* (Ірина Вільде); (при + М.в.) + Р.в.: ***При кінці служби*** *Марія вийшла з церкви* (У. Самчук).

Окрему групу з партитивним значенням складають словосполучення з іменниками *«половина», «третина», «четвертина» («чверть»)*, що мають виразну кількісно-роздільну семантику та іменники, що мають загальну партитивну семантику і передбачають сполучуваність з автосемантичними іменниками *край, краєчок, шматок, шматочок, кусень, кусник, окраєць, дрібок* та ін. Наприклад: *… А з Дмитром Черев'юком трапилося те, що зазвичай трапляється з людьми не тільки у воєнну годину, а будь-якого року й будь-якої пори, коли одна* ***половина*** *видимого*

світу *захлинається горем, а друга половина шукає пригоди на свою захмелілу голову* (М. Матіос). *Мені моя Вітчизна сниться щоночі. Я не тільки не є злочинцем супроти своєї Вітчизни, а, навпаки, я витерпів за неї* ***третину*** *свойого* ***життя*** *по радянських тюрмах і концентраках ще до війни* (І. Багряний). *Мирон, дивуючись і посміхаючись, розв'язав торбину, і вона [дівчина] щедро сипнула ягід на густо посолену* ***четвертину хліба*** (М. Стельмах). *У закуреній димом корчмі каганець під стелю й над спорожнілими бутлями перед Андрієм та Іваном лініво блимав чи не до* ***середини ночі*** (М. Матіос).

Поглиблений аналіз ономасіологічних характеристик слів *початок, середина, кінець, половина, частина* і под. засвідчує їх інформативну значущість у семантично неподільному словосполученні.

Семантично неподільні словосполучення з займенниковим компонентом узагальненої семантики (*хтось, щось, дещо, ніщо, ніхто*) та прикметниковою узгоджуваною формою реалізують номінативну функцію – позначають референт дійсності. Наприклад: *Її сьогодні ніби хто наврочив. Ніби вселився в середину* ***хтось чужий*** *і підмінив колишню Доцьку* (М. Матіос). *Мені здається, що зараз станеться* ***щось незвичне*** (М. Коцюбинський). *А тепер вона пересохлими, пошерхлими губами шепче в ту чоловічу срамоту (Боже праведний!) покаянну якусь молитву, вигадуючи для неї находу слова, не боячись і не встидаючись себе такої, ні свого безустидства, ні широко розплющених Дмитрикових очей, ні його важкого зітхання й глухого схлипування над* ***чимось своїм****. Таємним* (М. Матіос).

Аналізуючи семантико-синтаксичні єдності з неозначеними займенниками *хтось, щось* та їх еквіваленти, ми виявив значну кількість семантико-синтаксичних компонентів, що є особливою формою номінації в українській мові.

Нерозкладні тавтологічні словосполучення з іменниками послабленої номінативності ґрунтуються на повторенні того самого слова у межах одного речення. Це структури з узгоджуваними прикметниками, типу *чужа чужаниця, чорне чорнило, синя синь, вільна воля, дивні дива* і под., а

також ті, що займають позицію одного члена, становлячи семантико-синтаксичні єдності. «У тавтологічній сполуці дієслова з іменником в орудному відмінку (типу *крокувати ... кроком, сміятися ... сміхом., жити... життям* і под.) іменник має послаблену номінативність і разом з означальним компонентом виконує функцію кваліфікатора ознаки за дією, близьку до прислівника» [18, с. 13].

Щодо кореферентності таких словосполучень, то, безперечно, тавтологічний іменниковий компонент, який має послаблену семантику, може опускатися. Актуалізований прикметниковий компонент перетворюється на прислівник із значенням якісної ознаки дії (в обставину способу дії). Порівняймо: *Гнат з Марією* ***живуть спокійним селянським життям****!..* (У. Самчук) // *Гнат з Марією живуть* ***спокійно, по-селянському****.*

Семантична структура інформативно недостатніх слів у метафоричних словосполученнях іменного типу представлена різною ієрархізацією смислових відношень, спричинених «семантичною переструктуризацією» формального головного слова. У результаті метафоричні іменні словосполучення набувають якісно нових синтагматичних та функціональних характеристик і зазнають певних семантичних зрушень. Наприклад, у «ґенітивних метафоричних словосполученнях головне слово не називає референта, а лише виражає його позареченнєвий асоціативний зв'язок за подібністю, характеризувальною ознакою. Пряму назву референта містить залежне слово метафоричного словосполучення, як-от: ***серп місяця*** (// *місяць, схожий на серп; місяць у формі серпа*); *ієрогліф рослини* (// *рослина, схожа на ієрогліф; рослина у формі ієрогліфа*). Крім ґенітивних, до метафоричних словосполучень належать моделі з орудним відмінком.

Основна структурно-семантична ознака іменних метафоричних словосполучень відзначається вибірковістю граматичних конструкцій для реалізації їх значення. Це іменні словосполучення з родовим відмінком імені, що виражає загальне атрибутивно-характеризувальне значення, словосполучення з метафоризованим прикметником,

кореферентним з ґенітивом, а також іменні трикомпонентні апозитивні словосполучення.

Маючи розчленовану зовнішню форму, метафоричні словосполучення характеризуються внутрішньою семантичною зв'язаністю, цілісністю, нерозкладністю. Семантична характеристика метафоричних словосполучень залежить від лексичного наповнення компонентів, один з яких має пряме лексичне значення, а інший – переносне – на основі подібності з іншим предметом (латентний компаративний зв'язок).

Отже, комплексний поглиблений аналіз позиційно нерозкладних компонентів крізь призму теорії синтаксичної номінації та кореферентної співвіднесеності уможливив з'ясувати лінгвістичний статус поняття *стійкої позиційної зв'язаності* компонентів, сильної (активної) сполучуваності, а також диференціювати синтаксично неподільні та семантично неподільні словосполучення. Поділ нерозкладних словосполучень на семантично неподільні та синтаксично неподільні ґрунтується на їх номінативній функції – виражати основне референтне значення і додаткове (супровідне, характеризувальне). Типи нерозкладних словосполучень по-різному виявляють кореферентні співвідношення.

Кореферентні можливості нерозкладних компонентів засвідчують трансформацію синтаксичних зв'язків у межах речення й утворення (трикомпонентних) складних сполук, у яких вільне синтаксичне словосполучення займає позицію одного (залежного) члена речення. Синтаксично вільні зв'язки трансформуються у позиційно стійкі в умовах речення. Таку трансформацію зумовлюють такі основні фактори: лексичне значення головного й залежного слова у словосполученні, їх автосемантичність чи синсемантичність, а також інформативна достатність / недостатність; ономасіологічні характеристики компонентів словосполучення, належних до певної частини мови (наприклад, іменників, числівників, займенників чи ін.); рольова участь компонента нерозкладного словосполучення у номінації референта (основна чи другорядна: характеризувальна, дистрибутивна, уточнювальна, доповню-

вальна); синтаксична позиція в реченні, конструктивна характеристика (модель, схема) та сполучуваність з іншими членами речення.

Сильний зв'язок атрибутивного компонента з іменником послабленої номінативності й позиційно стійкому словосполученні є виявом обов'язкової позиційно стійкої сполучуваності.

Основне референтне значення синтаксично неподільних словосполучень виражається не стержневим компонентом (граматично незалежним), а тим, який займає синтаксично залежну позицію в реченні.

Інформативна недостатність іменника, який виступає головним компонентом у синтаксично неподільному словосполученні, виявляється через його співвідношення з компонентом речення, з яким нерозкладне словосполучення вступає у характеризаційні відношення. Обов'язковий атрибут при імені, який і «перебирає» на себе провідну роль, переймає на себе основну характеризувальну функцію.

Диференціація референтів у нерозкладних словосполученнях зі значенням соціативності (комітативності, сумісності), визначається їх «рольовою семантикою» (суб'єкта-супутника й суб'єкта-орієнтира).

Семантично неподільними є словосполучення зі словами фазисного та партитивного значення. Передусім це позиційно нерозкладні компоненти з лексемами *початок, середина, кінець*, які поєднуються з іменниками просторової, темпоральної та предметної семантики, становлячи цілісне поняття однієї складної семантичної єдності, а також з іменниками, які виявляють розподільну та кількісно-партитивну семантику.

Значення референційної тотожності у подвійній, тавтологічній, номінації того самого суб'єкта, об'єкта, ознаки чи обставини (ситуації) нівелює один з референтів у плані номінації.

Нерозкладні словосполучення з займенниковим компонентом зумовлені передусім частиномовною характеристикою займенників як певних субститутів іменників у контексті номінації. Серед семантично-неподільних слово-

сполучень з займенниковим компонентом виділяється група словосполучень, у яких головними компонентами виступають неозначені займенники *щось, хтось, дещо* та заперечні *ніщо, ніхто* які поєднуються з прикметниковими означеннями й разом з ними становлять певні нерозкладні одиниці номінації. Кореферентні співвідношення семантично неподільних словосполучень із займенниковим компонетом, у складі яких наявний обов'язковий атрибут, засвідчують його особливу актуалізацію, що підтверджує можливість його трансформації у предикативну конструкцію (*щось загадкове* // щось, що було загадковим, *хтось невідомий* // хтось, хто був невідомий тощо).

Семантично неподільні словосполуки пов'язані не лише зі взаємозв'язком референтів у структурі речення, але й зі взаємозв'язком із референтами поза реченням (метафоричні словосполуки).

Проблема кореферентності нерозкладних словосполучень, очевидно, тісно пов'язана з семантико-синтаксичною природою цих компонентів та з виражальними можливостями а аспекті синтаксичної номінації. Аналіз кореферентності нерозкладних компонентів з урахуванням груп синсемантичних іменників та частиновної характеристики займенникових слів уможливив ґрунтовно дослідити суть синтаксичних зв'язків між словами, з'ясувати поняття обов'язкової синтаксичної сполучуваності та позиційної стійкості нерозкладних компонентів, здійснити їх типологію, виявити їх видозміну (динаміку, трансформацію) у реченнєвих структурах.

Список використаної літератури

1. Балко М. В. Семантико-синтаксичні і структурні аспекти цілісних словосполучень сучасної української мови: автореф. дис… канд. філол. наук. Запоріжжя, 2004. 20 с.

2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови. Київ: «Пульсари», 2004. С. 184–216.

3. Вихованець І. Р. Лексико-граматичне опрацювання прийменників української мови. *Українська мова.* 2002.

№ 4. С. 90–96.

4. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.

5. Горпинич В. О. Нерозкладні синтаксичні словосполучення в українській мові. *Укр. мова і літ в шк.* 1988. № 7. С. 65–70.

6. Гуйванюк Н. В. Кореферентність синтаксичних одиниць. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 88-96.

7. Гуйванюк Н. В., Максим'юк О. В. Нерозкладні компоненти у структурі речення: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. 224 с.

8. Гуйванюк Н. В., Максим'юк О. В. Синтаксис метафоричних словосполучень та їх кореферентність. *Наук. зап. Луганського націон. пед. ун-ту*: зб. наук. пр. Вип. ІУ. Т. 2. Структура представлення знань про світ, суспільство, людину : у пошуках нових змістів. Луганськ : Альма-матер, 2003. С. 68–76.

9. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць. Чернівці: «Рута», 1999. 336 с.

10. Денисенко З. М. Смислова сполучуваність компонентів тавтологічних словосполучень в українській мові. *Актуальні проблеми металінгвістики*: зб. ст. та матер. ІУ-ої Міжнародної наукової конференції. Черкаси, 2005. С. 65-67.

11. Іваницька Н. Л. Вплив сполучуваності повнозначних слів на утворення компонентів синтаксичної структури речення. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 97–103.

12. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : Монографія. Київ : Вища шк.., 1986. 168 с.

13. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис. Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662 с.

14. Коваль Л. М. Інформативно недостатні слова української мови: семантика, функції: автореф. дис... канд. філол.. наук. Київ, 2004. 23 с.

15. Козачук Г. О. Підмети, виражені словосполученнями. *Мовознавство*. 1997. № 8. С. 36–39.

16. Кочерган М. П. Слово і контекст. Львів: Вища школа, 1980. 182 с.

17. Куриляк Л. П. Кореферентність у сучасному текстотворенні. автореф. дис... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2004. 24 с.

18. Максим'юк О. В. Кореферентність нерозкладних компонентів у структурі речення. автореф. дис... канд. філол. наук. Чернівці, 2006. 20 с.

19. Максим'юк О. Семантичні особливості підметів-словосполучень з кількісним значенням. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2022. № 1 (33). С. 77–82.

20. Матвіяс І. Г. Синтаксис займенників в українській мові. Київ : Вид-во АН УССР, 1962. 131 с.

21. Москаленко Н. А. Підмети, виражені словосполученням. *Укр. мова і літ. в шк.* 1970. № 9. С. 23-33.

22. Ожоган В. М. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови. Київ : Вид-во Інституту української мови, 1997. 231 с.

23. Попович Н. М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2002. 19 с.

24. Явір В. В. Складні випадки визначення членів речення, виражених словосполученням. *Укр. мова і літ. в шк.* 1986. № 8. С. 70–75.

4.6. ПРОБЛЕМА КЛАСИФІКАЦІЇ ДУПЛЕКСИВА В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Наталія Попович

Різні концепції простого ускладненого речення об'єднує увага до складних взаємовідношень між формально-граматичною і семантичною структурою речення, праг-

нення глибше зрозуміти природу асиметрії між його формою і змістом, встановити закономірності формування структурно-семантичної основи речення. Незважаючи на те, що питання, пов'язані із семантичним ускладненням простого речення, порушували в багатьох сучасних лінгвістичних дослідженнях, вони не втратили своєї актуальності. Однозначного витлумачення і несуперечливої концепції простого ускладненого речення в синтаксичній теорії поки що немає. Ця проблема залишається однією з найскладніших і найдискусійніших у семантичному синтаксисі.

Наше розуміння простого ускладненого речення спирається на погляди І. Р. Вихованця. Він кваліфікував його як неелементарну реченнєву синтаксичну одиницю, у структурі якої можна виділити основне (немодифіковане) елементарне речення і вторинний член речення, витворений з вихідного елементарного речення [2, с. 44]. На думку вченого, ускладнення простого речення має семантичний характер. Визначення семантичної природи ускладнення уможливила кваліфікація речення як багатомірної одиниці, у структурі якої виділено чотири яруси: власне семантичний, семантико-синтаксичний, формально-граматичний та власне комунікативний, які, взаємодіючи між собою, створюють реальне речення і, перебуваючи в різних взаємовідношеннях, мають різний стосунок до змісту й форми речення [5, с. 125].

У структурі семантично неелементарного простого речення бувають компоненти, поєднані подвійним синтаксичним зв'язком з іншими членами речення. Насамперед зауважимо, що в українській та інших слов'янських мовах неоднаково витлумачують такт подвійний синтаксичний зв'язок компонента речення.

Термін «дуплексив» (від лат. *duplex* – подвійний) не можна вважати загальноприйнятим, проте останнім часом його використовують дедалі частіше не лише в наукових працях, а й у підручниках та посібниках. Зокрема цей термін вживають у своїх працях І. Р. Вихованець і К. Г. Городенська [2; 6]. Послуговувалася ним і Н. Л. Іваницька, хоч

такі елементи в структурі речення вона називала здебільшого узагальнено – «синтаксичні компоненти з подвійною причленною залежністю» [9]. Ф. П. Смагленко кваліфікував цей компонент із подвійним синтаксичним зв'язком як «предикативне означення» [11].

Щоправда, термін «предикативне означення» в лінгвістичній літературі використовували і з іншими значеннями. Ним називали член речення, виражений орудним предикативним [10]. Використання терміна «предикативне означення» спричинилося до змішування різних понять. Тому, досліджуючи синтаксичну природу компонента з подвійною причленною залежністю, ми віддали перевагу термінові «дуплексив».

У традиційній системі членів речення компоненти з подвійним синтаксичним зв'язком не виокремлювали. Одні мовознавці розглядали їх серед головних членів речення, кваліфікуючи як «подвійні присудки» [13] або як особливий компонент структури речення [11; 9], інші – зовсім оминали їх.

Проблему семантично ускладненого простого речення з дуплексивом остаточно не розв'язано, хоч останнім часом з'явилося чимало досліджень про таке семантико-синтаксичне ускладнення [5; 1].

Залежно від того, з якими членами речення поєднуються дуплексиви, деякі дослідники поділяють їх на припідметові та придодаткові (приоб'єктні). Основними засобами вираження припідметових дуплексивів є називний та орудний відмінки субстантивних форм, а також різні прийменниково-відмінкові форми. Придодаткові дуплексиви виражаються формами знахідного чи орудного відмінка [10].

У «Сучасній українській літературній мові. Синтаксисі» за ред. І. К. Білодіда речення на зразок *Батько повернувся хворим* витлумачено як речення з «подвійним присудком», через те що підмет перебуває з ним у подвійному предикативному зв'язку: позиція підмета визначається окремо як щодо першого, так і щодо другого компонента подвійного присудка [12, с. 175].

І. Р. Вихованець вважає, що подвійний присудок складається з двох повнозначних слів: дієслів – переважно із значенням руху, діяльності або стану і найчастіше – прикметників чи дієприкметників [1, с. 81].

Особливим членом речення визнають дуплексив українські мовознавці [3; 8; 11].

Н. Л. Іваницька зазначала, що послідовне розмежування формально-граматичного й семантичного планів речення і синтаксичних та семантичних компонентів відповідної структури дає змогу чіткіше визначити специфіку і місце компонентів речення з подвійним зв'язком у синтаксичній структурі речення [8, с. 104].

Вона дотримується думки, що компоненти з подвійним зв'язком в усьому багатоманітті їхніх формально-граматичних і семантичних виявлень не можна зараховувати до системи традиційно виділених членів речення. Формально-граматична індивідуальність, як і специфіка семантико-синтаксичних відношень, виражених цими компонентами, є достатньою аргументацією для кваліфікації їх як окремих компонентів формально-граматичної структури речення властивими тільки їм характеристиками [8, с. 105].

Статус припідметового дуплексива в структурі речення кваліфікують двозначно:

1) як головний член речення: другий присудок у «подвійному присудку» чи частина іменного складеного присудка;

2) як особливий поширювач речення, для якого характерний подвійний синтаксичний зв'язок – тяжіння.

Припідметовий дуплексив є особливим членом речення, що посідає проміжне місце в традиційній системі головних і другорядних членів речення. Подібно до детермінантів він поширює зміст усього речення і належить до поширювачів неприслівного типу, поєднуючи предикативне значення з атрибутивним, обставинним чи об'єктним, тобто є синкретичним [14, с. 40].

Що ж до придодаткового (приоб'єктного) дуплексива, то його місце в системі членів речення досі не визначене.

Сучасне осмислення формально-граматичної і семантико-синтаксичної своєрідності іменного елемента з подвійним синтаксичним зв'язком неминуче спонукало вчених до виділення його в окремий компонент синтаксичної структури речення, що не входить до складу присудка. Для нього запропоновано в українському мовознавстві термін «предикативне означення» [11]. Об'єднання припідметового і приоб'єктного дуплексивів в один член речення хоч і суперечить традиційній граматиці, однак має певні підстави. Це – одночасний синтаксичний зв'язок з двома членами речення, подібні засоби вираження, однакові предикативно-атрибутивні з об'єктними чи різними обставинними відтінками синтаксичні відношення тощо. Дослідники визначають, що припідметовий і приоб'єктний дуплексиви не є тотожними елементами в структурі речення. Вони чітко розмежовані і мають свої специфічні особливості.

З огляду на структурно-семантичні особливості компонентів речення з подвійним синтаксичним зв'язком, а також на їхню предикативно-атрибутивну, обставинну чи об'єктну функцію багато дослідників почали розглядати їх як самостійні компоненти структури речення, розрізняючи *припідметовий* (*присуб'єктний*) та *приоб'єктний* (*придодатковий*) дуплексиви [8].

Кожен член речення, виражаючи певні відношення між явищами дійсності чи між поняттями, має свою субстанцію, свій стосунок до дійсності, тобто своє призначення, свою функцію. Будь-яка мова має і свої спеціальні (спеціалізовані й неспеціалізовані) форми, які здатні передати ці «призначені» для кожного члена речення відношення. Зважаючи на те, що в центрі системи засобів вираження кожного члена речення містяться ядерні форми, які найчіткіше передають певні відношення, загальновизнаним у сучасному мовознавстві є положення про те, що спеціалізованою формою вираження дуплексива є орудний відмінок, так званий «орудний предикативний».

На сьогодні сформувалося два основних погляди на функції «орудного предикативного»: широке розуміння його

як відмінка, що може бути складовою присудка, додатком чи означенням з предикативним відтінком у значенні; і вузьке – лише як призв'язкового слова складеного присудка. Більшість дотримується першого погляду, кваліфікуючи орудний предикативний як складову особливої конструкції, що може виступати на місці всіх подвійних відмінків і мати більшу чи меншу частку предикативності.

У сучасній українській мові орудний предикативний донедавна трактували як форму, що має такі специфічні особливості:

1) комплексну залежність від двох слів – від дієслова та імені (здебільшого цю залежність кваліфікують від підмета й присудка);

2) використання у формі орудного предикативного як субстантивних, так і ад'єктивних форм;

3) здатність замінюватися еквівалентами (у ролі орудного предикативного використовуються субстантивні безприйменникові і прийменниково-відмінкові форми, а також ад'єктивні форми). Саме тому найтиповішими засобами вираження дуплексивів вважали орудний предикативний та напівпредикативний усіх іменних форм. У функції дуплексивів широко вживаються і різні субстантивні прийменниково-відмінкові форми, які є еквівалентами орудного предикативного (чи напівпредикативного). На викладених вище теоретичних засадах в українському мовознавстві дослідила семантико-синтаксичну структуру речень із дуплексивами Л. М. Томусяк [15].

Як уже зазначалося, деякі українські мовознавці дуплексивом, як членом речення з подвійним синтаксичним зв'язком вважають інший компонент речення. І. Р. Вихованець, зокрема, заперечує проти зарахування до компонентів з подвійною залежністю так званих предикативних означень або іменних частин складених присудків тощо. Він обґрунтовує свою ідею про дуплексив як іменниковий компонент, що позначає предмет і пов'язаний з двома предикатами – дієслівним і прикметниковим (дієприкметниковим) [2 с. 89]. Типовим виявом дуплексива, на думку вченого, є називний відмінок у функції підмета,

що оформляє складний за формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною природою компонент речення, що перебуває в синтаксичному зв'язку з обома компонентами подвійного (складного) присудка, перший із яких виражений дієсловами дії або процесу, а другий – здебільшого предикативним прикметником із значенням стану. Позиція підмета визначається як щодо першого, так і щодо другого компонента подвійного присудка. Крім подвійних формально-синтаксичних зв'язків називний відмінок вступає також у подвійні семантико-синтаксичні відношення з двома компонентами присудка як різнорідними предикатами: щодо першого предиката виконує функцію суб'єкта дії, щодо другого – суб'єкта стану. Отже, іменниковий компонент у формі називного відмінка представляє складну синтаксему суб'єктного типу, бо вона є наслідком об'єднання двох елементарних речень, що мають спільний лексичний компонент. Цей висновок І. Р. Вихованець ілюструє прикладом *Хлопчик прибіг + Хлопчик був зляканий → Хлопчик прибіг зляканий.* Цілком очевидно, що два спільні іменникові компоненти вихідних речень у простому ускладненому реченні об'єдналися в один, чому сприяли і їхні тотожні морфологічні особливості – вони виражені формою називного відмінка [2, с. 89–90].

Другим виявом дуплексива, як вважає І. Р. Вихованець, є іменниковий компонент у формі знахідного відмінка, який подібно до називного оформляє складний за формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною природою компонент речення, що так само перебуває в синтаксичному зв'язку з обома компонентами подвійного присудка. Такий знахідний виступає у формально-синтаксичній позиції прислівного сильнокерованого другорядного члена речення і позиції взаємопов'язаного з вторинним присудком вторинного підмета [2, с. 90]. Семантико-синтаксичну функцію такого іменникового компонента вчений рекомендує визначати стосовно двох пов'язаних з ним присудкових компонентів. У позиції присудка, який керує знахідним, звичайно виступають дієслівні предикати дії, а в позиції вторинного присудка, взаємо-

пов'язаного із знахідним, – прикметникові або дієприкметникові предикати стану. Залежний від предиката дії компонент у формі знахідного відмінка вказує на об'єкт дії, а щодо прикметникового або дієприкметникового предиката стану він є суб'єктом стану. Речення з дуплексивом у формі знахідного відмінка І. Р. Вихованець зараховує до конструкцій, які зазнали глибших, порівняно з попередніми, перетворень. Вони стосуються вихідних елементарних речень. Річ у тому, що в першому елементарному реченні дієслово в присудковій функції керує знахідним відмінком у позиції прислівного другорядного члена, а в другому елементарному реченні прикметник у присудковій функції вимагає називного відмінка в позиції підмета, але в процесі об'єднання цих двох вихідних речень в одне просте ускладнене перше з вихідних речень стає базовим, а друге пристосовується до нього, що виявляється в нівеляції його називного відмінка прямоперехідним дієсловом-присудком базового речення, унаслідок чого називний відмінок перетворюється на знахідний, тобто на вторинний підмет, який, у свою чергу, зумовлює підпорядкування вторинного присудка в роді й числі [2, с. 91–92]. Таким способом утворені речення на зразок *Ми побачили* ***його*** *сумним (сумного); Діти знайшли* ***зайчення*** *сонним (сонного)* і под.

Отже, дуплексив – це іменниковий компонент, пов'язаний подвійним синтаксичним зв'язком, морфологічна форма якого – називний або знахідний відмінок – зумовлена формально-синтаксичною і семантико-синтаксичною організацією одного з вихідних простих речень як базової конструкції.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. К.: Либідь, 1993. 368 с.

2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.

3. Вихованець І. Р. Ступені взаємопереходу частин мови. *Структура і функції граматичних і лексичних одиниць*:

зб. наук. праць. К.: НМК ВО, 1992. С. 3–6.

4. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматика української мови / За ред. І. Вихованця. К.: Пульсари, 2004. 400 с.

5. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. К.: Наук. думка, 1983. 219 с.

6. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. К.: Наук. думка, 1991. 192 с.

7. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. К.: Видавничий дім Дмитра бураго, 2017. 752 с.

8. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. К.: Вища школа, 1986. 167 с.

9. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка. *Мовознавство.* 1985. №1. С. 39-43.

10. Слинько І. І. Історичний синтаксис української мови. К.: Вища школа, 1973. 216 с.

11. Смагленко Ф. П. Про предикативне означення в українській мові. *Українська мова і література в школі.* 1954. № 1. С. 18-26.

12. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис. За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 512 с.

13. Сучасна українська мова. За ред. М. Я. Плющ. К.: Рад. школа, 1994. 414 с.

14. Томусяк Л. М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивами: дис. … канд. філол. наук. Чернівці, 1999. 167 с.

15. Томусяк Л. М. Семантико-синтаксична організація речень з дуплексивами: автреф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 1999. 19 с.

16. Kacala Ian. Dopolnok v Slovensine. Bratislava, 1971. 278 s.

4.7. ДІАЛЕКТНИЙ ТЕКСТ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Наталія Руснак

Вивчення говіркових систем за мовними рівнями та експансивність сучасної науки спричиняють уведення до наукового обігу нового об'єкта дослідження – діалектного тексту (далі ДТ). Дослідження ДТ носіїв буковинських говірок є чи не першою спробою в діалектній лінгвістиці тексту.

Досліджуємо ДТ у двох вимірах – когнітивному та прагматичному. Прагматичний вимір розглядаємо як екстратекстовий чинник. Когнітивний ярус належить до інтратекстових чинників, однак прагматичний чинник впливає і визначає когнітивний.

Буковинські говірки існують у трьох типах текстів: ДТ1 – вільні спонтанні; ДТ2 – узуальні (частково регламентовані), ДТ3 – жорсткі, клішовані. Усі три типи ДТ об'єднує територіальний чинник та усна форма вербальної реалізації. *Усний характер* ДТ визначає не лише елементи театральності у його репрезентації та комунікабельність мовців, але й його двояку форму існування: *первинну* – у звуковій формі і *вторинну* – графічну. ДТ репрезентують буковинські говірки Північної Буковини, які формуються гуцульськими, буковинськими та подільськими говірками. Кожен тип буковинських говірок має свої лексичні та фонетико-граматичні особливості.

Уведення до наукового обігу ДТ – нового об'єкта мовознавства – вимагає обґрунтування його онтологічного статусу: розв'язання низки питань. У вивченні ДТ необхідно враховувати дві площини: *ДТ – діалектоносій* та *ДТ – слухач.* Функція ДТ в площині *ДТ – діалектоносій* – епістемічна; в площині *ДТ – слухач* – гносеологічна. ДТ у мовній системі говірок становить рівень тексту, що обґрунтовується функціональним та когнітивним підходами. Дихотомія *текстема – текст* на текстовому рівні є виявом філософської єдності абстрактне – конкретне і

завершує розмежуванням мова – мовлення. Між текстемою і ДТ існує проміжна ланка – *надтекст.*

Сучасне діалектне мовлення характеризується дихотомічним стильовим поділом: високий стиль (мова фольклору) і нейтральний (розмовно-побутове мовлення). ДТ1 і частково ДТ2 репрезентують нейтральний стиль буковинських говірок, ДТ3 і частково ДТ2 – високий стиль. ДТ1 і ДТ3 – характеризуються як функціонально-стилістичні гомогенні, ДТ2 – функціонально-стилістичні гетерогенні. За жанровою характеристикою відносимо ДТ1 до так званих реалістичних наративних мініатюр. Двояка форма існування ДТ уможливлює виділення двох структурних одиниць. Мовленнєвою одиницею, зумовленою первинною формою побутування ДТ, вважаємо *синтагму*. Текстовою одиницею, спричиненою вторинною формою ДТ, є *висловлення.*

ДТ – живе діалектне мовлення, породжене комунікативною метою. Діалектне мовлення має свою специфіку, яку, з одного боку, визначають особливості розмовного мовлення як такого, а з другого, – специфіка мовної системи говірок.

ДТ – це розмовний діалектний побутовий дискурс, який визначається як неіституційний, особистісно орієнтований.

Визначальним поняттям для прагматичного виміру ДТ є *комунікативна ситуація*, яка і зумовлює специфічні риси ДТ. Центральним поняття комунікативної ситуації є ДТ, на нього впливають зовнішні та внутрішні чинники комунікативної ситуації. Процес породження ДТ пов'язаний з постаттю *діалектоносія*, в ролі якого виступає пересічний носій буковинських говірок, людина старшого віку, здебільшого жіночої статі. Мовлення діалектоносія-інформатора характеризуємо як антропоцентричне, однак ми схильні розглядати мовця як типового представника буковинського етносу, у якого антропоцентричність є формою суспільно та етнічно значущого. Фактор слухача-інтерпретатора у структурній організації ДТ відіграє більшу роль, ніж слухач (читач) у ХТ. ДТ створюється

для конкретної особи. Кожному учаснику комунікативного акту властива своя когнітивна база, відомості різного типу, необхідні для адекватного сприймання інформації (ДТ). Мовця і слухача об'єднує загальноаперцепційна база, часткова апецепційна база у них різна, що накладає відбиток на структуру ДТ: у площині *ДТ – діалектоносій* на вибір теми ДТ, у ракурсі *ДТ – слухач* на внутрішню організацію ДТ. Рушійною силою комунікативного акту є комунікативна мета. Унікальність комунікативної ситуації, в якій функціонує ДТ у тому, що власної комунікативної мети діалектоносій не має. Він виконує комунікативну мету, яку пропонує йому слухач. Основним стимулом мовленнєвої діяльності діалектоносія є своєрідна розвага (рекреативна потрета). Вербальна комунікація, в якій функціонує ДТ, характеризується як усна, монологічна, аксіальна, інформативна та рекреативна.

Когнітивний вимір ДТ дає підстави твердити про потребу у формуванні нового напряму діалетології – когнітивної діалектології. Розглядаємо говірки як суму знань, резервуар національної свідомості. До аналізу залучаємо *господарські, обрядові, екзистенційні відомості* носіїв буковинських говірок, які формують *ментальний континуум носіїв буковинських говірок*. Потреби аналізу дозволяють говорити про два (умовні!) рівні ментального континууму: мисленнєвий та мовний. Визначальними рисами ментального континууму на рівні мислення є прагматизм, практицизм, естетизм (почуття краси), магічність (характерно для ДТ про релігійні обряди). Визначальною рисою ментального континууму на рівні мови є *примітивізм,* який реалізується *автологією*.

Найменшою одиницею ментального континууму (і парадигми мислення) є *когнітивна модель* (КМ) – схема, зразок, у якій міститься «квант» інформації про світ. Усі ДТ однієї КМ становлять *надтекст*.

Розглядаємо ДТ у *лінгвальній системі координат*: у *вертикальному та горизонтальному зрізах*. Вертикальний зріз представлено єдністю глибинної та поверхневої структур. Поверхнева структура формується трьома рівнями:

синтагматичною структурою, граматичною структурою, дискурсивною структурою. Горизонтальний зріз представлено понятєвим картографуванням. Поверхнева структура відповідає прагматичному виміру, горизонтальний зріз – поле розвідки когнітивного ракурсу аналізу, глибинна та поверхнева структури реалізують синтез обох вимірів. Хоча такий поділ, звісно, умовний, оскільки обидва виміри дослідження існують у нерозривній єдності.

Статус ДТ як нового об'єкта текстології вимагає визначення його конститутивний ознак – текстових категорій. Невирішеність питання щодо корпусу категорій тексту в науці дає змогу запропонувати свій погляд на цю проблему. У визначенні переліку категорій ДТ враховуємо системність об'єкта аналізу, його специфіку та пріоритетні аспекти дослідження.

У ДТ виділяємо три типи текстових категорій:

- *системні текстові категорії;*
- *антропоцентричні текстові категорії;*
- *мисленнєві текстові категорії.*

Системні текстові категорії визначаються *семіотичним характером* ДТ, до них належать *зв'язність і цілісність*. До категорії *цілісності* на правах субкатегорії входить *завершеність*.

Антропоцентичні текстові категорії зумовлюються *прагматичними* вимірами аналізу. Антропоцентричні текстові категорії представлено категоріями *інформативності* та *комунікабельності,* остання має вияви у субкатегоріях *адресантності* та *адресатності.*

Мисленнєві текстові категорії спричинені *когнітивним* підходом до опису ДТ (одним із завдань когнітивної діалектології є категоризація мовомислення). Мисленнєві текстові категорії виражають *відношення* об'єктивного світу. За характером *відношень* об'єктивного світу виділяємо два типи мовомисленнєвих категорій:

- *релятивні текстові категорії;*
- *модальні текстові категорії.*

Релятивні текстові категорії відтворюють *відношення* між об'єктами навколишнього світу. *Релятивні текстові категорії* поділяються на:

- *рівноправні релятивні текстові категорії;*
- *нерівноправні релятивні текстові категорії.*

Модальні текстові категорії відтворюють *відношення* змісту висловлення до дійсності. *Модальні текстові категорії* мають такі вияви:

- *субкатегорія заперечення*;
- *субкатегорія невизначеності;*
- *субкатегорія необхідності.*

Категорія зв'язності, зумовлена лінійним характером тексту та багатомірною дійсністю, вербалізованою в ньому, є однією з найголовніших текстових категорій. У ДТ є два типи зв'язності: *лексичний, логіко-граматичний.* Лексичний повтор представлено абсолютними повторами, спільнокореневими словами та синонімами. Специфіку розмовного і діалектного мовлення становлять абсолютні повтори, які слугують базою для стилістичних прийомів: нанизування, анафори, полісиндетону, підхоплення та анадиплосису як різновид останнього. Повтори характеризуються протилежними (амбівалентними) ознаками: повтори актуалізують важливу з погляду мовця інформацію і створюють надлишкові засоби; в описових конструкціях сприяють послідовному викладу інформації і гальмують виклад інформації, створюючи синтаксичну неупорядкованість.

Спільнокореневі слова, будучи засобом зв'язності, увиразнюють словотвірний потенціал говірок. Синонімічний повтор діалектного мовлення має свою специфіку, яка полягає у контактному розташуванні синонімів та різній природі синонімічних одиниць (не лише однорівнева синонімія, але й міжрівнева). Синоніми у ДТ виконують дві основні функції: виступають засобом виразності (ампліфіковані конструкції, прийом парного зіставлення синонімів) та текстотвірну. Для діалектного мовлення характерні гіперо-гіпонімічні синоніми та літературно-діалектні.

Логіко-граматичні засоби зв'язності представлено проформами та юнктивами. У ролі проформ виступають займенники Особливістю діалектного мовлення можна вважате те, що в анафоричній або катафоричній функції функціонує означальний займенник *вс'о* у формі середнього роду, часто зі значенням множини.

До засобів юнкції належать сурядні й підрядні сполучники, які поєднують рідноправні й нерівноправні пропозиції. У ДТ поширені сурядні сполучники: єднальні, розділові, протиставні: їх кількісний і якісний склад відрізняється від літературної мови. Арсенал логіко-граматичних засобів, підрядних сполучників у буковинських говірках менший, ніж у літературній мові. Найпоширенішими сполучниками є сполучники мети: *аби, щоб* у фонетичних варіантах: *аби, би, абис* і *щоб щоби*. До поліфункціональних сполучників належать сполучники *що, як (єк), коли*, до однофункціональних – *бо, якщо, поки* із фонетичним варіантом *поків*. Частотним можна вважати сполучник *так шо*, який реалізує наслідкові відношення, близькі за семантикою до єднальних.

Однією із найголовніших категорій тексту є *категорія цілісності*, яка апелює передовсім до мисленнєвої діяльності слухача. Цілісність у ДТ забезпечується єдністю початкової та кінцевої частин ДТ та його смисловою структурою (сукупністю підтем). На правах субкатегорії до складу цілісності входить завершеність. Оскільки ДТ становить відкриту систему, можемо говорити про різний ступінь завершеності і, відповідно, цілісності ДТ. Виділяємо чотири ступені завершеності ДТ. Смислова структура ДТ складається із сукупності підтем, які можуть в уяві дослідника утворюють певну схему.

Інформація класифікується за трьома ознаками. За способом викладу інформація поділяється на *раціональну* та *експресивну*. У ментальному континуумі носіїв буковинських говірок переважає раціональна інформація. За способом вираження інформація має вияви у експліцитній та імпліцитній формах. Зазвичай інформація відтворюється експліцитно. Імпліцитність у ДТ вимагає враху-

вання двох площин: *ДТ – діалектоносій* і *ДТ – слухач.* У площині *ДТ – діалектоносій* імпліцитно виражається морально-етична інформація та інформація про надприродні істоти. У ДТ наявна лише змістовно-фактуальна інформація, яка в свою чергу представлена культурологічними, етнографічними, господарськими, історичними, релігійними, магічними, морально-етичними, лінгвістичними відомостями.

Комунікабельність можна розлядати як наслідок комунікативної ситуації, що виявляє *зовнішню* сутність тканини ДТ. Присутність діалектоносія в ДТ реалізується категорією *адресантності.* Висловлення, що базуються на основі дієслів мовлення *казати, говорити,* скорочують дистанцію між діалектоносієм і читачем-інтерпретатором, репрезентують тему розповіді та показують бажання спілкуватися, увиразнюють інтенсивність інтелектуальної діяльності діалектоносія в момент продукування ДТ, відтворюють внутрішні роздуми і вагання діалектоносія. Ліричний характер ДТ виражають вигуки різної будови та походження, конструкції зі значенням аксіологічної раціональної оцінки. Питання, які діалектоносій формулює сам собі, мають статус деліберативних. Низка деліберативних питань створює стилістичну фігуру – гіпофору.

Категорію адресатності виявляють звернення, які можуть мати різну форму: дієслова у формі наказового способу, дієслово *знати* у формі 2 ос одн., спонукальна частка *ади,* звертання, питальні конструкції.

Мисленнєві категорії можна розглядати як вплив комунікативної ситуації, вони виявляють *внутрішню* сутність тканини ДТ.

Рівноправні релятивні текстові категорії реалізують *адитивність; альтернативність; протиставність.*

Рівноправні мовомисленнєві категорії носіїв буковинських говірок відтворюють *два типи мовних одиниць логіко-граматичні конструкції, що базуються на юнктивах, та мовленнєві вирази, які мають характер кліше.*

Адитивні відношення виражаються кон'юнкцією, засобом якої виступають єднальні сполучники: *і, тай.*

Різновидом *адитивних відношень є послідовні.* Послідовність увиразнюється такими мовними одиницями: *тоди, тогди, вітак, потим, потому. Альтернативні відношення* виражаються диз'юнкцією. Специфічними засобами диз'юнкції, крім розділових сполучників, виступають сполучення слів *а нє: а як нє, а нє то.* Значення вибірковості – різновиду альтернативних відношень – виражають синтаксичні конструкції, які функціонують як мовленнєві штампи. *Протиставлення* виражається контраюнкцією. Специфічним засобом контраюнкції в буковинському мовленні виступає заперечна частка *нє.*

Нерівноправні релятивні текстові категорії представлено з'ясувальними, означальними, часовими та пояснювальними відношеннями. Специфічною архаїчною діалектною рисою є реалізація з'ясувально-об'єктних відношень за допомогою сполучників *шос, шости,* які виникли внаслідок поєднання сполучника *шо* із енклітиками – реліктами колишнього перфекту. Часові відношення існують у синкретизмі з умовними і відтворюються сполучниками *коли, як, наколи, докі (доки), поків.* Серед нерівноправних (підрядних) відношень у буковинських говірках найширше представлені відношення, які ми назвали пояснювальними, оскільки вони використовуються мовцями для пояснення тієї чи тієї реалії, явища. Пояснювальні відношення діалектного мовлення відповідають у термінології літературної мови відношенням мети та причиновим відношенням. Найповніше серед пояснювальних відношень реалізуються відношення мети, на позначення яких у говірках існують мовні засоби: *шоби, шоб, аби, би, бис, бисте.* Причинові відношення є одними з найбільш поширених (після відношень мети), однак реалізуються лише сполучником *бо.*

Порівняльні відношення виражаються сполучником *як,* у буковинських говірках набуває форми *тайак.*

Модальні текстові категорії представлено субкатегоріями *заперечення, невизначеності, потреби.* Категорія заперечення – одна з найпоширеніших категорій діалектного мовлення, що пояснюється психологічними потребами

мовця, у такий спосіб діалектоносій намагається якнайточніше відтворити інформацію. Заперечення виражається експліцитно та імпліцитно. Формальні засоби заперечення можуть виражати точне визначення кількості, нейтральне вираження заперечення та категоричне заперечення. Семантику нейтрального вираження заперечення виражають фактуальні конструкції, конструкції ідентифікації та мовленнєві кліше. Заперечення бере участь у формуванні акротези. Заперечні конструкції нерідко супроводжуються кореферентними конструкціями, стверджувального або питального характеру. Заперечення бере участь у структурному прийомі ДТ – зіставленні по часовій вісі «колись – тепер». Нерідко в одному діалектному дискурсі трапляється декілька заперечних конструкцій різної природи, що дає змогу говорити про конвергенцію заперечних засобів.

У говіркових мовних системах сформовано засоби на позначення категорії *невизначеності*, до яких належать займенники, частки, вставні слова, конструкції різної природи. Значення невизначеності у синтаксичних конструкціях здатний передавати вказівний займенник *такий*. Субкатегорія невизначеності яскраво виявляється за допомогою часток, деякі з яких ілюструють фонетичну інтерференцію. Значення невизначеної множинності відтворює мовленнєві кліше. Універсальним засобом категорії невизначеності є парентези. Специфіку щодо способів вираження становлять вставні слова *приміром, примерно, напримєр*. Особливістю діалектного мовлення можна вважати парентези, які базуються на способових формах дієслова *знати*. У графічній, вторинній формі реалізації ДТ відтворені соматичні засоби спілкування сприймаються читачем-інтерпретатором як засоби невизначеності. Мовленнєва невправність діалектоносіїв сприяє скупченню в одному дискурсі засобів невизначеності.

Субкатегорія потреби представлена у ДТ двома значеннями: необхідності та можливості. Значення необхідності виражається предикативним прислівником *треба* (*траба, тра*) та допоміжними дієсловами з модальним

значенням *мати, мусити*, які формують предикативний центр у різних за будовою синтаксичних конструкціях.

Когнітивний вимір дослідження передбачає застосування когнітивної термінологічної бази, згідно з якою аналізуємо мовний матеріал.

Парадигма господарського мислення складається із таких КМ: «худоба і догляд за нею»; «господарювання на землі»; «колективна праця»; «одяг»; «будівництво хати»; «страви»; «ремесла». КМ господарської парадигми мислення характеризуємо як стереотипні. КМ господарської парадигми мислення реалізуються у ДТ1 – вільних спонтанних ДТ, невелику групу становлять ДТ2 – ДТ з паремія-ми (фольклорними вставками).

У господарської парадигми мислення розглядаємо ДТ у відповідності до задекларованих теоретичних положень, а саме: аналізується *глибинно-поверхнева структура*; пропонується розвідка *надтексту* «ткацтво»; досліджується ментальність носіїв говірок із застосуванням *концептуального аналізу*; аналізується *характер мовомислення* носіїв говірок.

ДТ як семіотична одиниця зумовлює аналіз глибинної та поверхневої структур. Аналіз поверхневої структури, як і аналіз глибинної, базується на лінгвістичній інтуїції дослідника, відбір та інтерпретація мовних явищ залежить від чуття мови дослідника.

Глибинна структура, за нашими спостереженнями, зазвичай має мозаїчну будову, оскільки складається із підтем (Пт), які на правах включення можуть входити до основної теми.

Аналіз глибинної структури ДТ дає змогу зробити висновок про те, що лінійний і інформаційний обсяги Пт не збігаються. Короткі за обсягом Пт можуть бути інформаційно вагомими внаслідок ущільненості інформації, що досягається використанням неповних еліптичних конструкцій, ключових слів тощо. Поверхнева структура ДТ зазвичай відтворюється синтаксично членованими конструкціями, проте можемо стверджувати, що синтаксична неупорядкованість, фрагментарність акцентує увагу на

компонентах пропозиці. Економія мовних засобів досягається використанням конструкцій із значенням хронотопу (часу і місця).

Структурними прийомами ДТ виступають квазідіалог, висування, зіставлення, катафорично-анафоричний принцип організації тексту.

До квазідіалогу входить автопитання. Квазідіалог, проходячи кількома лініями, «підтримує» текстову організацію. Висування полягає у констатації Пт, цю функцію виконують іменники. Катафорично-анафоричний принцип організації ДТ характеризується чіткою відмежованістю Пт, де в ролі маркерів початку і кінця виступають займенники або прислівники. Зіставлення як структурний прийом відокремлює, розводить дві реалії.

У поверхневій структурі ДТ широко представлена категорія заперечення. Емфатична функція заперечення забезпечується засобами різних рівнів: фонетичними, лексичними, стилістичним. Поширеними у ДТ є альтернативні, протиставні відношення.

ДТ господарської парадигми мислення відзначаються великим обсягом етнографічної інформації.

Надтекст «ткацтво» засвідчує працьовитість української нації. Ланцюгова будова глибинної структури ДТ про ткацтво базується на дієсловах із значенням «конкретна фізична дія». Скріпами між ланцюгами-підтемами виступають мовні одиниці із послідовними відношеннями. У поверхневій структурі наявні пояснювальні конструкції. Використання у ДТ безсуб'єктних конструкцій сприяє відтворенню типової референтної ситуації. Лексичний матеріал надтексту «ткацво» дає змогу виокремити певні поняттєві блоки, які, реалізуючи горизонтальний зріз ДТ, можуть бути складниками тезаурусу носіїв буковинських говірок.

Термін ментальний континуум передбачає визначення рис національного характеру буковинців. Закономірно, що основним концептом господарської парадигми мислення діалектоносіїв є *працьовитість.* Ідея *працьовитості* у ДТ відтворюється мовними одиницями, у тому числі й фразеологізмами, на позначення важкої, виснажливої

праці, мовними одиницями із «константним» темпоральним значенням, який підкреслює регулярний характер роботи, предикатами множини, які реалізують типовість відтворюваної ситуації. Мотив обов'язку людини реалізують безсуб'єктні конструкції з предикатом *треба.* У таких конструкціях індивідуальне не пасивізоване і не знеосіблене. Безсуб'єктні конструкції надають тексту характеру директиви.

Текстова тканина у ДТ з ущільненою інформацією (у таких ДТ відтворено річний цикл робіт) реалізує концепт *хазяйновитість.* ДТ засвідчують, що діалектоносії виконували будь-яку роботу, що пов'язано з натуральним способом ведення господарства. У буковинських говірках є лексеми, на позначення хазяйновитої людини *ґазда, ґаздувати.* ДТ «про сорочку» реалізують ідею *заповзятості.* У середньому заможна дівчина мала до тридцяти сорочок, при натуральному способі хазяйнування це колосальний труд. *Побожність* – одна з визначальних рис національного характеру буковинців. У всіх справах, у тому числі й господарських, буковинці покладалися на Бога. Згадування Бога, особливо у інтер'єктивованих словосполученнях, – одна із мовленнєвих рис буковинців.

Важливою рисою національного характеру буковинців є *колективізм, взаємодопомога.* У житті буковинців навіть було таке поняття *симбрувати, симбря,* тобто спільними зусиллями двох господарів обробляти землю.

У буковинських говірках є чимало мовних одиниць, які мають значення «спільно, разом виконувати роботу». Наявність етимологічно споріднених синонімів *клака* і *толока,* які позначають вид спільної суспільної праці, їхні словотвірні зв'язки свідчать про важливість реалії світу. Зазвичай тексти про інтереси і діяльність людей насичені синонімами.

За нашими спостереженнями, у буковинських говірках небагато мовних засобів на позначення почуття, що говорить про стриманість у їх вияві. Згадка про минуле зумовлює критичне сприйняття дійсності. Філософські роздуми про втрату минулого породжують легкий сум. У

філософських роздумах звучить «приреченість», змиреність із ситуацією, буковинці спокійні, «небунтівливі» за своєю вдачею.

Ознакою ментального континууму носіїв говірок є примітивізм. Однак діалектне мовлення не позбавлене креативності. Креативність діалектного мовлення має природну основу, базується на чутті мови діалектоносіїв і, відповідно, щодо креативності художнього мослення має первинний характер. До найтиповіших виражальних засобів ДТ належать слова з демінутивними суфіксами, спільнокореневі слова, діалектизми, оказіоналізми, фразеологізми. Праобрази багатьох стилістичних фігур знаходимо у діалектному мовленні.

Релігійно-обрядову парадигму мислення формують КМ «Пасха», «Різдво», КМ цієї парадигми мислення – архетипні. Релігійно-обрядова парадигма мислення представлена ДТ1, ДТ2, ДТ3.

У релігійно-обрядовій парадигмі мислення звернуто увагу на такі аспекти ДТ: аналізується *поверхнева структура* надтексту «Пасха» (пропонується комунікативна структура), досліджується *горизонтальний зріз* ДТ (ментальний простір матеріальної культури «їжа» у надтексті «Пасха»), описується *концепт* «різдвяні розваги» у надтексті «Різдво», аналізується *магічне мислення* (мисленнєвий рівень ментального континууму) носіїв буковинських говірок у надтексті «Різдво», описуються фольклорні тексти – колядки.

Елементарною одиницею комунікативної структури є комунікативна одиниця (КО). До комунікативної структури входять рамкові КО, інтертекстуальні КО, власне-комунікативні КО, які у свою чергу поділяються на подієві, описові, пояснювальні, констатувальні, оцінні, емоційні, порівняльні, узагальнювальні. Кожен тип КО має свої особливості.

Горизонтальний зріз (структура) є цариною когнітивного виміру дослідження. Одиницею горизонтальної структури є понятєвий блок, який представляє структуроване за принципом тезаурусу знання діалектоносіїв.

Ментальний простір – це поняттєвий блок + його супровідний фон, тобто інтерпретація поняттєвого блоку.

Великий обсяг у надтексті «Пасха» охоплюють розповіді про споживання їжі. До аналізу залучено ментальний простір матеріальної культури «їжа», який ґрунтується на трьох поняттєвих блоках, навколо яких функціонують пояснення, інтерпретація тощо: «їжа, яка споживається під час посту»; «їжа пасхального кошика»; «їжа, що споживається під час Пасхального свята».

Аналіз мовних одиниць *поняттєвого блоку* «їжа під час Великоднього посту» засвідчив велику кількість описових назв. Номінації їжі у ДТ функціонують у зменшено-пестливій формі, що є ознакою розмовного мовлення. Аналіз мовних одиниць засвідчив варіативність лексики, різні синтагматичні зв'язки одного слова. Аналіз супровідних чинників показав сферу функціонування мовних одиниць поняттєвого блоку «їжа під час Великоднього посту», засвідчив роль діалектоносія у відтворенні референтної ситуації, проілюстрував різні способи викладу тотожної інформації.

До поняттєвого блоку «їжа пасхального кошика» входять слова територіально необмеженої сфери вживання та територіально обмежені, з-поміж них фонетичні, словотвірні, лексичні, семантичні діалектизми. У ДТ чимало описових назв з партитативним значенням або ж такі, що характеризують спосіб приготування їжі, зовнішню ознаку реалії.

З культурологічного погляду ці ДТ цінні тим, що реалізують залишки попередніх світоглядних систем: релікти патріархального мислення (ДТ про те, що чоловік повинен збирати кошик); залишки магічного мислення, асоціативного у своїй основі (ДТ про випікання паски); усталеність знаковості у народно-релігійній обрядовості (ДТ про хрін).

Концепт «різдвяні розваги» у ДТ релігійно-обрядової парадигми мислення представлено розвагами світського характеру (танці) та релігійно-світського (колядування, маланкування).

Із значенням розпочинати танці у буковинських говірках

використовувалися словосполучення: *висти пирет, давати сабаш.*

Святкування як вияв позитивних емоцій передбачає вітання зі святами. На Буковині таке віншуванням має усталену форму становить обрядове кліше: традиційні побажання «щастя-здоров'я, довгих років життя» набувають діалектного фонетичного вияву.

Архетип спільного споживання їжі як основа будь-якого ритуалу зумовлює у ДТ мовні одиниці зі значенням «пригощати»: *приймати, класти за стів, прийматиси, повічєрять, пригощати людий, чістувати, брати до хати.*

Однією із розваг, яка випадає із загальної ідеї Різдва – вшановувати народження Ісуса Христа, є маланка. Маланка ілюструє залишки двовір'я в українській культурі. Слово *маланка* у буковинських говірках має декілька значень, входить до складу культурологічного терміна *робити маланку,* творить словотвірний ланцюг**.** Особливістю цього обряду є костюмування. За головною ознакою дійства «перебиратися» у деяких селах, особливо в тих, де цей обряд став надзвичайно популярним, маланка називається *пириберія.*

Господарювання як найголовніший фактор формування ментальності нерозривно переплелося з магічно-містичним мислення діалектоносіїв. Наївне розуміння світу насправді має під собою здоровий глузд, який проявляється хоча б у тому, що носії говірок намагаються бачити у всіх процесах однакові закономірності, одні закони, те, що у філософії називається ізоморфізмом. Магічне мислення носіїв буковинських говірок – форма міфологічного мислення, основа наївної картини світу – має два вияви: дієвий та вербальний.

Дієва магія представлена імітативним, або гомеопатичним, та контагіозним різновидами.

Гомеопатична магія проявляється під час Святого вечора у формі гри, і тому дія, покликана збільшити кількість курей та їхню спроможність давати більше яєць, покладається на дітей. *Контагіозну* магію реалізують дії з предметами, які мали контакт із священною особою,

причому цей контакт не піддається впливу часу. Так, магічного значення набуває сіно, з яким пов'язано народження Ісуса Христа.

Контагіозна магія базується на архетипних уявленнях носіїв говірок. Різдвяний цикл пов'язується з архетипом хліба, вогню, води, заліза.

Вербальний вияв магічного мислення проявляється у табу. Під час Різдвяних свят у носіїв буковинських говірок існувало табу на вимову слова *мак.* Пояснення цього феномена у діалектоносіїв різняться. Вербальний вияв магічного мислення пов'язується із фідеїстичними текстами – молитвами. Дії з магічними предметами супроводжуються молитвою «Отче наш». Для міфологічно-магічного мислення характерний символізм, який ґрунтувався на поетичному сприйнятті дійсності, з часом ця основа стерлася, і символізм язичництва перетворився у знаковість християнства.

Обрядовість складається з двох частин: акціональної та вербальної. Вербальна частина різдвяної обрядовості представлена фольклорними текстами – колядками. Колядка як один із фольклорних жанрів, мета якого вшанування народження Ісуса Хреста, пройшла довгий шлях розвитку і становлення, у ній знайшли відображення різні історичні епохи та світоглядні системи.

Колядка як фольклорний текст має багато аспектів дослідження. Як комунікативне явище, вона відзначається різноманітністю функцій, може мати чимало адресатів. З когнітивного погляду колядка містить різні типи знань, які є залишками попередніх культур і світоглядів. Колядка відтворює креативні можливості носіїв говірок. І насамкінець колядка є резервуаром духовної культури української нації.

Найтиповішими ознаками цього жанру можна вважати так звану жанрову рамку, до якої входить зачин і кінцева частина у формі віншування. Ці два елементи цементують текстову форму. Зачином може бути своєрідне звертання до господарів, У віншуваннях носіїв говірок виявляється розуміння циклічності часу, відповідно, у

всіх віншуваннях є вказівка на завершення часового кола – *наріk.* Основною тематичною характеристикою колядок, записаних у с. Стебнів Путильського р-ну, є їх «біблійний підклад», який, однак, по-різному відтворюється, характеризується різним ступенем поетичності, умовності, образності. У гуцульських колядках відтворено не лише події Різдвяного циклу, але й Пасхального. Однією з особливостей відтворення біблійних оповідей є їх пристосування до географічних умов рідного краю. Так виникає умовність твору. Типовим мотивом гуцульських колядок є мотив «гріха», який увиразнює дидактичне навантаження цього жанру. Особливістю відтворення біблійних оповідей є використання казкових елементів. Поетичності викладу сприяє перебільшення. Опис біблійних подій ускладнюється гіперболізацією. Поетизація світу проявляється в описі природи, яка співчуває героєві. Жанр колядки передбачає низку стилістичних прийомів, характерних усім фольклорним жанрам: анадиплосис, ходи *питання – відповідь* тощо. Чимало колядок містять ознаки бойківський говірок – частку *бой,* що свідчить про їх запозичений характер.

У парадигмі екзистенційного мислення реалізуються КМ «Розваги», «Своє життя», «Історичні події» – різнорідні, однак їх об'єднує те, що вони характеризують *буття* людини у цьому світі. Другою особливістю КМ парадигми екзистенційного мислення можна вважати те, що вони реалізуються усіма трьома типами ДТ. ДТ3 – фольклорні тексти оповідного жанру (казки, легенди), у яких висвітлюються історичні події У парадигмі екзистенційного мислення знайшли реалізацію такі теоретичні положення: глибинно-поверхнева структура (на матеріалі КМ «Розваги»); аналіз надтексту про своє життя (через образ буковинки та текстову категорію часу); аналіз надтексту «Історичні події» (ДТ1 і ДТ3).

Зазвичай глибинна структура ДТ КМ «Розваги» має променеву будову. Пт-промені фокусуються навколо теми ДТ, Пт з основною темою перебувають у родо-видових відношеннях або виникають на основі асоціацій. Поверхнева

структура, що відтворює цю схему, характеризується різноманіттям вияву. Так, про творчий характер мовомислення буковинських носіїв дають змогу говорити різноманітні способи номінації робіт, назви танців.

Філософські роздуми відбуваються на підвищеному експресивному фоні, якому сприяють не тільки порівняння по часовій вісі «колись – тепер», але й риторичні питання, фразеологізм зі значенням категоричного заперечення з опорним словом *Бог.* Згадка про минуле породжує позитивну аксіологічну оцінку минулого, виражену усталеними засобами – окличною інтонацією і словом *файно.* Аналіз аксіологічної оцінки підтвердив її суб'єктивну сутність.

Категорії часу ДТ мемуарного характеру про своє життя властива часова проспекція «колись - тепер». Перцептивний, індивідуальний час ДТ виявляється як реальний, суб'єктивний, психологічний. За способом розгортання часова модель ДТ може бути лінійною, циклічною, паралельною. Лінійна часова модель полягає в тому, що події ДТ в хронологічній послідовності і відкладаються на прямій незворотній лінії часу. Точками відліку на прямій часу виступають мовні одиниці зі значенням часової визначеності (це не завжди речення зі значенням часу). Основу лінійної часової моделі становлять сюжетні дієслова – перфектні форми минулого часу. Зазвичай лінійна часова модель ускладнюється циклічною, засобами її вираження є перфектні форми майбутнього часу кількісного (максимального) способу дієслівної дії. Циклічна часова модель відтворює повторювані час від часу події. Такі тексти насичені одиницями виміру (підрядними реченнями часу, детермінантами часу). Маргінальним засобом циклічності можна вважати однорідні присудки. Паралельна часова модель властива ДТ, у яких зіставляється минулий часовий план із теперішнім.

ДТ, у яких реалізуються історичні відомості, називаємо історичними ДТ. Історичні ДТ реалізуються у ДТ1 і ДТ3. Ця група ДТ містить відомості історичного (наукового) типу, до того ж, вони перебувають у аксіологічній

системі координат. У них присутня як емоційна, так і раціональна оцінка, однак переважає емоційна.

Історичні відомості людей старшого віку, свідками яких вони не були, викладені неточно. Дається взнаки брак освіти, що зумовлює і мовленнєву невправність. Кожна Пт таких ДТ відзначається інформаційною недостатністю, яка компенсується емоційною перенасиченістю.

Події XX століття, свідками яких були наші інформанти, реалізують власне бачення історичних подій. На тлі констатації факту якоїсь конкретної історичної події вибудовується документальна розповідь. Документальна розповідь увиразнюється власними назвами.

У історичних ДТ1 відтворюється мудрість народу: одвічна терпимість, оптимізм, побожність. Колективній свідомості притаманна позитивна налаштованість: народна свідомість базується на загальнолюдських цінностях. У ДТ1 звучить фатальність, незворотність долі, навіть якась приреченість. Ці мотиви у поверхневій структурі реалізуються висловленнями-сентенціями, риторичними питаннями. Історичні ДТ засвідчують патріотизм та релігійність носіїв діалекту, причому ці почуття зазвичай у національному мовомисленні збігаються.

Історичні факти, які відбувалися в минулому, – набіги на села татарів і турків – національна свідомість «переплавила», підкріпила реальними фактами, трансформувала у жанр легенди чи казки – ДТ3. Відгомони історичних подій пов'язуються з реальними фактами – знахідками у землі, які збуджують фантазію мовців. Щодо цих ДТ можемо говорити про ізоморфізм літературного тексту на історичну тему і ДТ про історичні події в плані сплаву реальної правди і художнього вимислу. Художній вимисел змальовує страшну картину набігу турків або татар на основі гіпербали.

Основною одиницею комунікативно-прагматичного напряму мовознавства вважається *висловлення.*

Висловлення в інтерпретації мовознавців може мати різні тлумачення, однак незаперечним є єдність думки та її мовного оформлення (а цей факт вже вимагає врахування

когнітивного чинника); співвіднесення з реченнєвою структурою. Висловлення досліджується в межах поверхневої структури ДТ. Поверхнева структура формується трьома типами структур: *синтагматичною структурою, граматичною структурою та дискурсивною структурою.* ДТ має дві структурні одиниці: *синтагму*, спричинену *первинною* формою існування ДТ, та *висловлення,* зумовлене вторинною формою реалізації. У межах синтагматичної структури аналізується мовленнєва одиниця ДТ – *синтагма.* У межах граматичної та дискурсивної структур досліджується текстова одиниця – *висловлення.* Специфіка ДТ загалом та його текстової організації дозволяє нам використовувати термін – *дискурсивне висловлення.* Співвіднесеність висловлення з реченнєвою структурою уможливлює розгляд *граматичної структури ДТ* як проміжної ланки між синтагматичною структурою та дискурсивною.

У виділенні синтагми пріоритете надаємо фонетичному чиннику.

Нерідко діалектне мовлення нагадує розбурхану стихію синтагм, створенню такого враження сприяють «пошкоджені» синтаксичні зв'язки, обірвані синтаксичні зв'язки, різноманітні повтори, синтагми-слова тощо, складається враження, що синтагматичне членування формується ключовими словами, і для того, щоб слухач поновив їх у своїй свідомості, з його боку потрібні певні психофізичні операції. Основна риса синтагматичного членування – різноманіття синтагм. Синтагмою може бути, слово, словосполучення, частина речення, речення, причому складної будови. Однак у цьому розмаїтті можна сформулювати певні закономірності. Основною особливістю синтагматичної структури ДТ є дієслівні синтагми. Зазвичай дієслово формує синтагму. Більшість синтагм у будь-якому ДТ – дієслівних, із синтаксичного погляду такі синтагми становлять собою синтаксеми, виражені дієсловами або, частіше, дієслівно-іменникові словосполучення, що базуються на керуванні та іменниковому приляганні. Однотипні ряди таких синтагм дають змогу говорити про ізоколон.

Діалектному мовленню притаманна тенденція до виокремлення синтагми-слова. Здебільшого однією синтагмою виступає дієслово зі значенням мовлення або називання, слова на позначення аксіологічної (раціональної) оцінки, анафоричні та катафоричні елементи завжди інтонаційно відокремлюються.

Типовим явищем діалектного мовлення є оформлення граматичних засобів зв'язності – сполучників або мовних одиниць, які виконують цю функцію, в одну синтагму, при цьому увиразнюються відношення, які передають граматичні засоби.

Зазвичай синтагма несе певне смислове навантаження. Однак у діалектному мовленні є чимало так званих «порожніх» синтагм, які ніякого смислового навантаження не мають, з погляду стилістики і риторики, «засмічують» мовлення, однак вони розводять у часі мислення і мовлення.

Граматична структура ДТ базується на ідеях Л. Теньєра і передбачає:

1) визначення основних компонентів висловлення, які базуються на встановленні відношень між ними;

2) визначення частиномовної реалізації кожного з цих компонентів.

Граматичну структуру ДТ складають такі поняття, як *предикатний компонент, суб'єктний компонент, об'єктний компонент, обставинні компоненти різних типів, означальний компонент.*

У граматичній структурі ДТ є два найголовніші компоненти – *суб'єктний і предикатний.* Суб'єкт – це компонент речення, який породжує ДТ, *породжувальний* чинник ДТ, предикат – *текстотвірний.*

Суб'єктом ДТ є мовець, типовий представник сільської громади, отже, можна говорити про його узагальнену сутність. Суб'єкт є головним оповідачем і діячем у ДТ (головним і часто єдиним персонажем ДТ). Він породжує ДТ. Такий суб'єкт є *головним.* Він є активним, діючим, множинним. Суб'єкт може мати різні форми вияву.

Тектотвірну, структурну функцію у граматичній структурі ДТ виконують *предикатні компоненти.* Предикат

є похідною, вторинною величиною у ДТ, він породжується суб'єктом. У відтворенні позамовної ситуації предикат відіграє основну роль. Тектотвірну функцію у ДТ виконує дієслово.

Сукупність предикатів формує предикатну систему ДТ. Предикати поділяються на: *предикати конкретної фізичної дії (особовий та знеособлений); предикати аксіологічної ознаки; предикати характеристики; предикати наявності.*

Кожен тип предикатів має свої особливості та форми вияву. Зокрема предикат конкретної фізичної дії може виражатися архаїчними формами дієслова, які у морфологічній системі говірок перебувають на периферії. До другорядних предикатів належать: предикати стану навколишнього середовища; предикати характеристики другорядного суб'єкта; предикати конкретної дії. Необхідним компонентом граматичної структури ДТ виступає об'єктний компонент, виражений відмінковою формою або прийменниково-іменниковою конструкцією. Між предикативним компонентом та об'єктним аналізуємо прямоперехідні та непрямоперехідні та синкретичні відношення. Обставинний компонент побутує з темпоральними, локальними, мети, способу дії значеннями. Обставинний компонент із темпоральною семантикою виражається прислівниками і, частіше, характерними для діалектного мовлення прийменниково-іменниковими сполученнями. Прийменниково-іменникові конструкції здатні передавати синкретичні відношення з акцентом на темпоральних. Обставинні компоненти з локальними значеннями також відтворюються прислівниками та прийменниково-іменниковими конструкціями. Прийменниково-іменникові сполучення нерідко мають специфічний для діалектного мовлення вияв. Обставинні компоненти з відношеннями мети відтворюються інфінітивом при дієсловах руху та прийменниково-іменниковими конструкціями. Загалом у відтворенні обставинних відношень велика роль припадає на прийменникові-іменникові конструкції. Найменш важливий і, відповідно, найменше представлений у будь-

якому ДТ означальний компонент. Означальний компонент виражається прикметниками, займенниками та прийменниково-іменниковими конструкціями.

Дискурсивна структура підпорядковує собі синтагматичну та граматичну структури. Основною одиницею дискурсичної структури є висловлення.

До дискурсиної структури ДТ входять два типи висловлень:

- *автосемантичні висловлення* (відносно самостійні), їх можна вилучати із ДТ і вивчати як самостійні мовні одиниці;

- *синсемантичні,* несамостійні, які можуть функціонувати лише у текстовій тканині, вилучити їх можна з метою дослідження.

До автосемантичних висловлень у ДТ відносимо: конструкції порівняння; висловлення-побажання; риторичні питання; конструкції «текст у тексті»; наївні визначення.

Порівняння як логічна операція, що базується на мисленнєвих асоціаціях і зводиться до того, що ознака (динамічна або статична) в мовленні увиразнюється або конкретизується. У діалектному дискурсі використовуються мовні засоби порівняння, які відзначаються поетичністю, відтворюють оригінальність світобачення діалектоносіїв. Знаковість, яка супроводжує усі основні події особистого і громадського життя, є виявом магічного мислення діалектоносіїв і ґрунтується на його асоціативізмі. Розповідь у минулому часовому плані зумовлює повернення думки до теперішнього часового плану і навпаки. Зіставлення по часовій вісі у діалектному дискурсі має специфічну форму вияву, який ми назвали порівняння-заперечення.

Висловлення-побажання становлять сталі мовленнєві штампи, які містять побажання добра, здоров'я, достатку. Висловлення-побажання є виразниками ментальності нації. У побажанні відчувається смиренність нації. Різноманітність (варіативність) побажань свідчать про добру вдачу – рису національного характеру, позитивну налаштованість діалектоносіїв. Формальним показником висловлень-

побажань виступають спонукальні частки: *аби, коби, шоб.* До складу висловлень-побажань нерідко входить слово *Бог,* увиразнюючи релігійність діалектоносіїв.

Риторичне питання може ілюструвати асиметрію форми і змісту мовної одиниці. Так, нерідко риторичні питання за формою – питальні висловлення із питальним займенником у препозиції, із питальною інтонацією, за змістом це – розповідні висловлення, у яких зміст виражається імпліцитно. Типовим явищем для діалектного мовлення є діалектні дискурси, що складаються з двох висловлень – розповідного і риторичного питання, такі висловлення вступають у кореферентні відношення. Причому риторичне питання має значення заперечного висловлення, тобто питальна інтонація виконує функцію заперечення. Риторичні питання виконують ряд функцій у ДТ: текстотвірну, формуючи структурний прийом ДТ квазідіалог; виражальну, будучи засобом художньої виразності (відносимо сюди риторичні питання та деліберативні питання); функцію вираження певного модального значення, зокрема значення заперечення та питального значення.

Конструкції «текст у тексті» становлять уривки з інших текстів. У наративні мініатюри часто вклинюються як ілюстрації елементи високого стилю діалектного мовлення. Такими ілюстраціями виступають паремії. Пареміологічний вираз виступає засобом виразності, ілюструючи креативний характер мовомислення буковинців. Паремії, у яких конкретна життєва ситуація набирає ознак узагальнення, абстрактності, засвідчує інтелектуалізацію мовомислення носіїв говірок.

Прийом текст у тексті створюють так звані обрядові кліше. Це мовленнєві формули, які використовуються під час обрядів. У таких мовленнєвих формулах відтворюється ментальність нації. Театральність ДТ, зумовлена слуховим каналом зв'язку між автором і слухачем, сприяє тому, що оповідач ілюструє пісню, співає її. Прийом текст у тексті створює фольклорний текст.

Однією з найхарактерніших особливостей дискурсивної структури ДТ є примітивні визначення. Примітивні

визначення дають мовці новим для слухача поняттям. Примітивні визначення повинні усунутим культурологічні лакуни, які існують у апперцепційній базі мовця і слухача. Примітивні визначення можна розглядати як прообраз наукового визначення, оскільки у примітивному визначенні, як і в науковому, пропонуються *ознаки* поняття.

Розмовний характер діалектного мовлення допускає різноманітні форми наївних визначень. Особливістю примітивних визначень можна вважати те, що вони зазвичай містять родову назву, тобто основною ознакою у примітивному визначенні виступає гіперонімічна ознака. При відсутності такої ознаки створенню «уявлення» про предмет у свідомості слухача сприяє одна з ознак, яка і містить ключове слово. Здебільшого у примітивних визначеннях пропонується ознака за матеріалом, за функціональним призначенням. Способи параметризації (тобто виділення ознак) у діалектному мовленні різноманітні, однак найхарактернішими є родові поняття, синоніми.

Синсемантичні висловлення формуються двома типами синтаксичних конструкцій: конструкціями, що мають характер мовленнєвих кліше, і залежними дискурсивними висловленнями. До синсемантичних дискурсивних висловлень, що мають характер кліше, входять два типи мовних одиниць: конструкції з елементами мовленнєвих кліше та конструкції, що реалізують мовну схему *як… то….* Так, впевненість, перебільшення можливості у виконанні роботи відтворюється за допомогою конструкцій з мовленнєвим кліше *хоч би шо.* Високою частотністю у буковинських говірках відзначається слово *мати,* яке входить до складу усталеного сполучення слів *мала+шо+дієслово.* Значення неозначеної (малої) кількості передає конструкція *мало хто має*, тобто дехто. Принципу надлишковості відповідає використання дієслова *брати* в особових формах, у конструкції *бере та й* дієслово, перше за своєю функцією, наближається до часток. Продуктивними в діалектному мовленні є конструкції, у яких поряд можуть функціонувати два займенники. У такий спосіб на основі економії мовних засобів відтворюються альтер-

нативні відношення. Зазвичай до такої конструкції входить дієслово *могти, хотіти* в особових формах, альтернативні ж відношення стосуються дієслова.

Продуктивними в діалектному мовленні є конструкції, побудовані за схемою *як…то…*. Частотність їх використання спричиняє до того, що вони можуть виражати умовно-наслідкові, умовно-часові та послідовні відношення.

Отже, ДТ – це складна лінгвістична одиниця, яка потребує мультидисциплінарного підходу до вивчення. Прагматичні та лінгвокогнітивні параметри спричиняють новий підхід до діалектного матеріалу, новий опис говірок – *текстоцентричний.* Це дає підстави характеризувати ДТ не лише з погляду його особливостей як мовної системи, а й оцінювати ментальність нації, особливий спосіб світобачення та світосприйняття діалектоносіїв.

4.8. ДРАМАТИЧНИЙ ТЕКСТ ЯК ЄДНІСТЬ ВЕРБАЛЬНОЇ ТА НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Іванна Струк

Текстоцентричний напрям мовознавства передбачає експансійність (полідисциплінарний аналіз тексту), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), прагматизм (розгляд тексту як результату комунікативного акту, зумовленого інтенціональною настановою автора), когнітивізм (розгляд мови як універсального засобу реалізації знань у світлі проблеми *мови – мислення – культури*), експланаторність (пояснення мовних явищ) наукових розвідок.

Вербальна комунікація є основним поняттям комунікативної лінгвістики, об'єктом якої є мова в процесі спілкування. Вербальні засоби[1] комунікації відіграють основну роль у міжособистісному спілкуванні, встановленні контактів і взаєморозумінні між мовцями. Але, окрім основних

мовних засобів, існують і допоміжні, тобто невербальні[1*]. Ф. Бацевич зазначає, що «невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову) природу й разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень» [5, с. 59]. Н. Якименко стверджує, що «уміння читати несловесну мову – важлива умова взаєморозуміння» [30, с. 42–44]. Це свідчить про важливість невербальних засобів[1] комунікації в процесі діалогічного мовлення, оскільки вони допомагають точніше передати думку мовця, виразити його стан, почуття, емоції та відтворити інформацію без використання вербальних складників[1].

Місце та значення невербальних засобів у процесі спілкування досліджували М. Аргайл [33], Р. Бердвістел [34], Ф. Бацевич [5], Т. Ковалевська [9], Л. Славова [19], О. Селіванова [17] та ін. Співіснування вербальної[1] та невербальної[1] семіотичних систем і можливості перекодування компонентів невербальної семіотики[1] вербальними знаками[1] – об'єкт дослідження Г. Барташевої [4], Н. Максим'юк [10], Т. Осіпової [13], Л. Солощук [23], І. Струк [25] та ін.

Найвиразніше взаємовплив вербальних[1] і невербальних[1] засобів комунікації відбувається в усному мовленні, а в художній літературі зреалізовано насамперед у драматургії. У мовознавчій думці мовні особливості драматичного тексту (*далі ДТ*) висвітлено в працях М. Горюнової [8], П. Плюща [16], Н. Слюсар [22], Л. Солощук [24], Г. Удовиченка [29], Я. Януш [31]; стилістичні та лінгвокогнітивні характеристики проаналізували О. Байоль [1], Н. Мостова [12]; прагматику ДТ – В. Мізецька [11], І. Струк [26] та ін.

В українському мовознавстві становлення теорії ДТ пов'язано з ім'ям Д. Баранника, який проаналізував драматичні тексти І. Тобілевича, М. Кропивницького та М. Старицького [2]. У працях Д. Баранника та Г. Гая закладено

---

* У метамові науки терміни розширюють семемний простір. Індекс[1] позначає широке значення поняття, індекс[2] – вузьке (далі *вербальна комунікація в ДТ, невербальна комунікація в ДТ*).

основи, на яких ґрунтується сучасна мовознавча наука в дослідженні мови драми [3]. Я. Януш характеризує мовні особливості текстів І. Карпенка-Карого, М. Кропивницького, М. Старицького, І. Франка, Лесі Українки, репрезентує мовну майстерність О. Коломійця, І. Кочерги, О. Корнійчука [31]. Лексика та фразеологія української класичної драматургії була предметом наукового зацікавлення П. Плюща [16]. Своєрідність мови драматургії 20–50 років XX ст. вивчав Г. Удовиченко [29]. Структурно-функціональні особливості ДТ комплексно проаналізувала Н. Слюсар, обравши об'єктом дослідження тексти української драматургії кінця XIX – початку XX ст. [22].

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою осмислення філософсько-гуманітарного (лінгвістичного, комунікативного, культурологічного, когнітивного, психолінгвістичного, антропоцентричного) аспекту ДТ буковинських письменників другої половини XIX – початку XX ст. (Юрія Федьковича, Сидора Воробкевича, Сильвестра Яричевського, Івана Синюка), цілісного дослідження ДТ як єдності вербальних[2] та невербальних компонентів[2] спілкування. Вивчення номінацій невербальних компонентів[2] у комунікативних ситуаціях ДТ та функціонування невербальних засобів[2] як у взаємодії з вербальними компонентами[2], так і автономно від мовних засобів передбачає комплексний аналіз з метою здійснення комунікативного впливу на читача. Врахування впливу соціальних та особистісних характеристик мовця (персонажа) на його комунікативну поведінку визначає звернення до зазначеної проблеми дослідження.

Онтологічною особливістю ДТ є чітке розмежування авторського мовлення та мови персонажів, що дає змогу репрезентувати цю лінгвістичну реальність як єдність вербальної[2] (мовлення героїв) та невербальної[2] (мовлення автора) комунікації. Отже, *ДТ* розглядаємо як складну семіотичну одиницю, поліфонію якої формує авторське мовлення та мовлення персонажів. ДТ є вторинним відтворенням розмовного стилю мовлення, авторською художньою репрезентацію розмовного мовлення, що потребує

хронотопізованого матеріалу дослідження.

Прагматична специфіка ДТ полягає в наявності двох реципієнтів – глядача і читача, що дозволяє розмежовувати поняття *ДТ* і *драматичний твір*. Глядач корелює з драматичним твором, а сценічна дія, яку відтворюють на його основі, сприймається візуально та у формі реального мовлення персонажів (зорово-слуховий канал зв'язку). Важливе значення в продукуванні драматичного твору має театральність, що зумовлена вербально-соматичним субкодом. Читач завжди взаємодіє з ДТ, сприймання змістового наповнення тексту відбувається через читання (зоровий канал зв'язку). Для ДТ і драматичного твору характерні відношеннях включення: ДТ впливає на читача, а драматичний твір лінгвалізує театральну дію для глядача.

У ДТ буковинських письменників номінації персонажів, їхнього мовлення та авторського мовлення репрезентовані різними шрифтами, однак утворюють візуальну, змістову, структурну та функціональну цілісність. Тому ДТ розглядаємо як креолізований.

Лінгвальну природу ДТ буковинських письменників другої половини XIX – початку XX ст. увиразнюють категорійні ознаки, зокрема зв'язність, цілісність та завершеність, членування, антиципація, інтертекстуальність, художній часопростір. Зв'язність ДТ забезпечує безпосередній зв'язок між ремаркою та репліками персонажів, а також корелює взаємодію реплік. Цілісність реалізує єдність початкової та кінцевої частин ДТ. Здатність читача передбачити майбутні події та при читанні тексту прогнозувати подальший розвиток сюжету вможливлює категорія антиципації, засобами якої є насамперед заголовки, присвяти, епіграфи. Категорія членування зреалізована через однотипні частини ДТ буковинських письменників (акти, дії, зводи, яви, діла, сходи) та спосіб їхнього структурування. Усі часові та просторові елементи ДТ охоплює категорія часопростору, яка створює сприятливі умови задля розуміння змісту твору та його інтерпретації. Категорія інтертекстуальності репрезентує зв'язок між двома художніми текстами (буковинські драматургами використо-

вують народні пісні та паремії в ДТ).

Структурна одиниця невербальної комунікації ДТ – *ремарка*. Для структурних одиниць вербальної комунікації ДТ притаманний комплексний ієрархічний характер: первинною одиницею є *репліка* або *монолог*, вторинними – *діалог та полілог*.

У ДТ, як відомо, відсутня оповідь, її замінюють ремарки (авторські коментарі), які можуть бути інформаційно недостатніми, що вимагає в читача самостійного відтворення відсутніх елементів у тексті. Сприйняття омовлених невербальних засобів (ремарок) залежить від уяви читача. Кожен реципієнт інтерпретує текст по-своєму. Це доводить, що для діалогічних єдностей характерний прихований зміст, що дозволяє виділити основну одиницю ДТ – *імплікатуру* (тобто зв'язок репліки і ремарки) – взаємодію вербального та невербального складників у ДТ, що утворюють зорову, когнітивну й комунікативну одиницю та забезпечують прагматичний вплив на адресата.

Отже, *імплікатура в ДТ* є мінімальною структурно-семантичною єдністю вербальних[2] та невербальних компонентів[2], маркованою одиницею якої вважаємо ремарку. З урахуванням того, що авторське мовлення корегує мовленнєву і акціональну поведінку дійових осіб ДТ, з опертям на здобутки теорії вербальної[1] та невербальної комунікації[1] імплікатури поділяємо на такі основні типи: «1) імплікатури за акціональними ремарками; 2) імплікатури за мовленнєвими ремарками; 3) імплікатури за інтродуктивними ремарками з нульовим вербальним компонентом» [25, с. 65].

Імплікатуру інтерпретуємо як складник комунікативної ситуації, одного з основних об'єктів прагмалінгвістичного дослідження. *Комунікативна ситуація у ДТ* – частина драматичного дійства, що відбувається в певному часопросторі та має інформаційну значущість і прагматичну настанову; ієрархічно складний компонент тексту, представлений окремими фрагментами – імплікатурами.

Імплікатури за акціональними ремарками в драматичному тексті (взаємодія реплік та авторських коментарів, які фіксують дії персонажів) представлені *власне невербаль-*

ними та *невласне невербальними* імлікатурними типами.

З-поміж *власне невербальних* імплікатур виділяємо «*кінесичні* (жести, міміка, поза, постава, візуальний контакт) та *проксемічні* (комунікативно значущі зміни особистого простору мовців відносно один одного) складники мовленнєвого акту. *Невласне невербальні* імплікатури вказують на дії з предметами та фізіологічні акти» [25, с. 74].

Імплікатури з кінесичними ремарками представлено імплікатурами з ремарками візуального контакту, з ремарками тактильного контакту, з ремарками на позначення моторики голови людини, з ремарками на позначення поклону.

В імплікатурах з ремарками візуального контакту невербальні складники реалізують такі мовні одиниці: *дивитися, глядіти, вдивлятися, приглядатися, підводити (очі), спускати (очі), вибалушити (очі), моргати, мірити, окинути (оком).* Візуальний контакт вказує на початок розмови, у процесі комунікації виражає бажання мовців або підтримувати бесіду, або припинити її. Тобто візуальні імплікатури виконують контактовстановлювальну, контактопідтримувальну та контакторозмикальну функції погляду. Контакторозмикальна функція ремарок здебільшого пов'язана з небажанням учасника комунікації підтримувати розмову, зокрема відповідати на питання. Відповідь одного з мовців маркована нульовою вербалізацією, тобто лінгвалізований невербальний складник[2] замінює репліку, напр.: «ДОРОШЕНЬКО. *І що ж тобі на се він відписав?* БАРАБАШ (***спускає очи в землю***). БОГУН. *Оглух єси? Що ти король Владислав відписав?* БАРАБАШ. *Нїчо' не відписав*» [15, с. 394]. У таких імплікатурах ремарки можуть дублювати вербальну дію (репліка *подивлюсь* – авторський коментар *дивиться на Василину*). Візуальні імплікатури в конкретному мовленнєвому акті вказують на індивідуально-особистісні характеристики мовця, його ставлення до ситуації чи комунікативного партнера.

Проте іноді опущені очі можуть вказувати на сором'язливість мовця. Вербальна частина[2] імплікатур містить

запитання, яке адресант будує на основі металогії, використовуючи фразеологізм *медовий місяць* – «початок подружнього життя» [21, с. 398]. Скромність персонажа маркована автологічною реплікою-відповіддю, яка применшує значення слів співрозмовника. Взаємоповагу та любов рідних людей засвідчують звертання (*татунцю, дітоньки*) з конотативним значенням, пор.: «ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ. *А як же вам упливають медові місяці, мої дітоньки? Га, добродію?* ОЛЯ *(**очі в діл**). Дуже добре, татунцю. Аби так дальше! Але то, прецінь не місяці, тільки тижні*» [32, с. 286].

Напрям погляду часто скерований на зовнішній вигляд комунікативного партнера і водночас викликає співчуття до нього. Репліки в складі таких імплікатур позначені експресивним забарвленням через використання прикметникових компонентів (*замучена, марний*), вказують на фізичний стан співрозмовників, напр.: «СТЕПАН *(**приглядається її розкішній постаті з видимим вдоволенням**. Потому веде її за руку до свого столика). Сідай, люба товаришко, зігріта, замучена*» [32, с. 433]; «КОРНЕЛІЯ *(**приглядається до нього,** гладить його). Який же ти марний! Який марний*» [32, с. 441].

В імплікатурах з ремарками тактильного контакту фіксуємо рукостискання (*подає руку*) – тактильний компонент вказує на доброзичливе ставлення учасників комунікації. Вітальні репліки гуцулів при рукостисканні нерідко містять запитання *Єк си маєте?; Як си маєте? (Як маєтеся?)*, які сприймаються як ритуальні і не вимагають вичерпної відповіді. Часто під час вітання вербальний зміст висловлення дублює невербальний комунікативний складник, зокрема поцілунок у руку (репліка *цілую руцї* – ремарка *він цілує*). У мовленні фіксуємо різні вияви ритуальних усталених формул, риторичних питань, у яких використано іменникові лексеми замість займенників (*у панства* – у Вас; *пан добродзій* – Ви), пор.: «ЛІКАР. *Цілую руцї, пані добродійка! (**Пракседа подає руку, він цілує.** До Олі.) Моє поважання. (**Оля подає руку**). А що ж тут такого у панства? Ага, бачу. Пан добродій щось хворий.*

Побачимо, пізнаємо» [32, с. 261].

Фіксуємо етноспецифічний тактильний засіб, що дублює вербальний компонент[2], підтверджуючи слова адресата. Імплікатура містить невербальний елемент[2] *(Дає руку, Тодер перетинає),* що маркує ситуацію спору. Репліки відтворюють ідею розпивання могоричу, яким українці в кінці XIX – на початку XX століття закріплювали більшість угод, напр.: «ЯКИМ. *Най буде на половині, лиш най з торбами йде.* ДВІРНИК. *Слово.* (***Дає руку, Тодер перетинає***). *Мотєхо, око горівки! Не журіться, я вже…*» [18, с. 166].

Тактильні невербальні елементи[2] (рукостискання чи поцілунок в руку) супроводжують «прощання батьків і дітей під час благословення. Комунікативну ситуацію складають репліки-прохання благословення і репліки батьківського благословення» [27, с. 261], у яких фіксуємо закономірне використання вокативів, вербалізованих лексичними одиницями із зменшено-пестливими суфіксами, означеними постпозиційними прикметниками та займенниками (*добродійко наша, дітоньки мої, любі мої*), напр.: «ЯРОСЛАВ (***цілує Пракседу в руку***, *бере Олю за руку, вона соромиться, приступають до Пракседи): Благословіть нас, добродійко наша!* ПРАКСЕДА: *Благословляю вас, дітоньки мої.* ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ *(підняв обі руки): Благословляю вас і я любі мої*» [32, с. 275].

На позначення обіймів фіксуємо мовні одиниці *кидатися в обійми, обгортати за стан, голубити, обнімати.* Пор., обійми (ремарка – ***хоче єго обнимати***) супроводжують комунікативну ситуацію глузування. Іронічний характер мовлення забезпечують експресивні вокативи (*Добрітко моя цукровая! Книшику мій з маком! Рибка моя з часничком! Баранино моя пресмачная! Борщику мій бураковий!*) і так звані псевдопорівняння (*очиці так світять-зиркають, як ті зіроньки в барана; вусок як щетина; лисина хоч карту пиши*) як різновид експресивної енантіосемії.

З-поміж тактильних засобів окрему групу формують жести-ілюстратори. Серед них виокремлюємо: «1) *дейктичні*

(жести вказівним пальцем); 2) *піктографічні* (жести, які допомагають уявити розмір, форму або кількість описуваних предметів); 3) *пантомімічні* (виражальні рухи рукою); 4) *експресивні*; 5) *ритуальні*» [25, с. 88].

У творах буковинських письменників найчастіше репрезентовані дейктичні жести, які спрямовують увагу адресата на конкретний денотат. «Указуючи головою, рукою, пальцем на предмети, людей, тварин, комуніканти одночасно виокремлюють просторові координати, що уможливлює адекватне розуміння жеста адресатом» [25, с. 88–89]. Їх вербалізують форми дієслівної лексеми *показувати,* напр.: «АДАМ. *Присяжні, правда, що не вміють рахувати? Їх би кождий ошукав… Но за то оттут глузди!* (***Показує на чоло***).ТАНАСЇЙ. *Правда, ваша голова повнісенька*» [28, с. 185].

В імплікатурах з ремарками на позначення моторики голови людини до невербальних засобів[2] належить обмежена кількість кінем. Один і той самий жест в деяких ситуаціях може виражати згоду, яку підтверджує мовлення персонажа, а в деяких – незгоду, заперечення слів адресанта. Пор.: «СТАРОСТА. *Ну, а видите! Невченому скрізь зле… скрізь го дурять, шахрують… не може собі права найти. Чому? Бо невчений. Що, не так?* РАДНІ *(**кивають головами**). Так, так*» [18, с. 169]. «АГІТАТОР. *Е, та порядок мусить бути.* ДВІРНИК *(**махає головою**). Говоріть ви своє! Ви гадаєте, що ми тут на селі дурні…*» [18, с. 161].

У ремарках деяких імлікатур, які перебувають у постпозиції до реплік, фіксуємо компоненти, що вказують на спосіб дії (*притакує **радо** головою, притакує головою **зі співчуттям***). Водночас невербальний компонент[2] *притакувати головою* маркує не тільки згоду, а й підтримує комунікативний акт, напр.: «ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ. … *Хай пропадає те двоїсте диво! Безплотна загадка, смішак ігриво! Покажемо, що тіло ми для себе, Що голов, серце й руки є – в потребі!* (***Кречовський притакує радо головою***)» [32, с. 338]; «КНЯЗЬ. *Вір мені, Кобзарю, що у моїй хаті, у моїй княжій палаті… (зупиняється) що я верзу? Змутився*

*ум від моїх скорбних дум!.. (**Кобзар притакує головою зі співчуттям**)*» [32, с. 402].

Імплікатури з ремарками на позначення поклону зафіксовані в типових ситуаціях етикетного спілкування. Поклони як побутово-ритуальні жести під час спілкування героїв вербалізують мовні одиниці різної природи: *кланятися, клонити, кланяючись, поклін, дякувати поклоном.* Поклони супроводжують привітання, яке розпочинає будь-який вид мовного спілкування, незалежно від того, знайомі чи незнайомі співрозмовники. Під час доземного поклону, що позначає нижчий соціальний статус адресанта, соціальні позиції учасників спілкування нерівні, тому маркують асиметричну ситуацію. Невербальні етикетні дії співрозмовників не збігаються – наприклад, реакцією-відповіддю князя на поклін зазвичай є привітна посмішка та рукостискання, пор.: «БОЯРИ *(**кланяються низько**). Тобі, пане наш, поклоняємося і покоряємося! (**Князь стискає їм дружно руки**)*» [32, с. 418].

В українців побутують сакральні формули привітання, у яких хвалять Бога (*Слава Ісу!, Слава Ісусу Христу!, Слава Спасителю!* тощо), так і в турецького народу прийнято під час привітання, що супроводжується поклоном, згадувати Аллаха (Аллах – назва Бога в мусульманській релігії [7, с. 14]), напр.: «СЕЛІМ ***(з поклоном**). Великий Аллах і його пророк! До великих діл відай сотворений Аллахом отсей молодець!*» [32, с. 394].

Під час привітання фіксуємо й стилістичний прийом каламбуру, що виникає через незнання адресатом іноземної мови, зокрема турецької. Варваризм *Ас-Саляму алейкум* – арабське вітання, вкорінене в ісламі. Скорочене слово *Салям* останнім часом використовують в країнах зі змішаним населенням, які сповідують різні релігії, але де переважає іслам, причому і люди інших релігій вітаються з мусульманами і між собою цим укороченим словом, пор.: «КАТИНКА *(**кланяєсь по турецьки**). Salem alejkum!* САНДА. *Шо? Срулева лейка?*» [28, с. 387].

Поклін як повторюваний жест маркує ситуацію прощання при розмиканні контакту і супроводжується

побажаннями, які не завжди вимагають комунікативної реакції адресата. Невербальний комунікативний елемент[2] *кланяєсь раз у раз* дублює вербальна частина[2] імплікатури *покланяюсь*, пор.: «ШМУЛЬ. *То я можу відійти! Дай Боже здоров'я (**кланяєсь раз в раз**). **Покланяюсь** панам! Добраніч! (Виходить)*» [32, с. 257].

В ***імплікатурах із проксемічними ремарками*** невербальні компоненти[2] лінгвалізовані такими дієслівними лексемами-ремарками, як *входити, вбігати, вертати, виходити, відходити, утікати, зближати ся, наближатися, підступати, приступати, прискакувати* тощо. У ситуації привітання проксеми здебільшого виконують експозиційну функцію. Окрім того, проксемічні ремарки вказують на кількість мовців у комунікативному просторі. Напр.: «АГІТАТОР *(**входить**). Добрий день, панове.* ДВІРНИК І ПИСАР. *Дай боже здоров'я*» [18, с. 160]. Близькі стосунки учасників комунікації регулюють і формули привітання, звертання, марковані фамільярною тональністю, пор.: «ОЛЯ *(**прискакує до Добровольського,** цілує в руку, примиляючись). Здоровенькі, татунцю!* ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ. *Здорова, моя кіточко!*» [32, с. 226].

У ситуації прощання зреалізована завершувальна функція проксемічних ремарок, які супроводжують формули прощання зі звертаннями-орнітонімами (*голуб, горлиця*), що вказують на близькі стосунки між комунікантами, напр.: «ЗОСЯ. *До побачення, мій голубчику!* БРОНЇСЛАВ. *До побачення, моя горлице! (**Зося відходить**)*» [28, с. 288].

Фіксуємо імплікатури, у яких репліки – імперативні конструкції, що стимулюють адресатів покинути сценічний простір. Вигук *гай*, маркуючи мовлення буковинців, заохочує якнайшвидше покинути простір (*гай* – «вигук заохочення, спонукання» [20, с. 66]), напр.: «ПИСАР. *Гай, ходім: Мошко акурат почав свіжу фертлю, а моє горло як сушинеца.* ВСІ. *Ідім!*» *(**Відходять**)* [18, с. 161].

Комуніканти виконують різні суспільні ролі, тому дотримання соціальної дистанції є обов'язковою умовою в такій субординативній ситуації спілкування. Засвідчуючи

особисту відстань між близькими людьми, проксемічні засоби інформують про комунікативного партнера.

В імплікатурах конфліктної ситуації ремарки відтворюють максимальне зменшення відстані між комунікантами: *кидає ся на ню, прискакує до него, скаче до очей*. Агресію учасників комунікації посилюють звертання з негативною семантикою, обзивання, прокльони тощо, напр.: «ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ. *Розкудакалась як бісова квочка, тарахкотить як жидівська бричка!* ПРАКСЕДА (***скаче до очей***). *Щоо? Я квочка? Ти сам квочка! Ні, ти когут, бридкий, нездалий когут!*» [32, с. 231]. Комунікант із вищим соціальним статусом збільшує дистанцію між партнерами – *(виступає наперед)*, щоб вивищитись з-поміж них, і, навпаки, учасник комунікації з нижчим соціальним статусом зменшує відстань – *(подаються назад)*.

Імплікатури з невласне невербальними компонентами репрезентують дії з предметами та фізіологічні акти дійових осіб, що спричинені їхнім психологічним станом.

В ***імплікатурах з ремарками, що фіксують конкретні дії з предметами,*** акціональна частина – дії різного ступеня конкретизації, виражені дієслівними компонентами *робити, давати, брати, ховати, шукати, вимати, прибивати, тягнути, розпечатувати, класти, засувати, отворяти* тощо. Часто фіксуємо повторення ремарок, тобто дії мовців повторюються за принципом віддзеркалення. Комунікативний тиск репліки посилює звертання у формі лайливої лексеми *пустоцьвіте,* вислів *дати паруна.* Емоції персонажа відтворює низка окличних речень. Комунікативний партнер, можливо, бажаючи уникнути сварки, дублює дію, пор.: «ПРОЦЬ *(**підносить топорець**). Мовчи, пустоцьвіте, бо такого паруна дам, що…* ПЕТРО *(**підносить топорець**). І у мене топорець...*» [28, с. 88].

«Конкретні дії спрямовані на об'єкти, які є елементами сценічної декорації (у театральному дійстві виступають засобом контактування)» [25, с. 108], вербалізовані іменниковими лексемами або прийменниково-відмінковими конструкціями *горівки, з горівкою, яблуко, кубок, плоску,*

чарку табаки, шаблю, за шаблю, шаблі, шаблюку, ніж, ножем, сокиру, топірець, за сердак, порядок, перо, за перо. Ремарки такого типу представлені простими неповними реченнями ***Виймає з шириньки яблуко)***, ***(Витягає плоску з горівкою)*** або різними за структурою словосполученнями: простими ***(доливає горівки)***, складними ***(витягають з брязкотом шаблі)***. У деяких випадках ремарка з реплікою формують реченнєву структуру, ускладнену відокремленою конструкцією: «*Пане двірник* ***(доливає горівки)****, таже ви мудра голова!*» [28, с. 45].

Невербальні компоненти[2] в ***імплікатурах з ремарками, що відтворюють фізіологічні дії***, омовлені дієсловами на позначення фізіологічних процесів (*пити (зволяти), їсти, закусувати, курити, нюхати*), дієсловами на позначення симптоматичних реакцій мовця (*відригувати, спльовувати, гикати*), дієсловами фізіологічного стану (*усипати, дрімати, умирати*).

Побутова панорама, відтворена в творах буковинських драматургів другої пол. XIX – поч. XX ст., зумовлює змалювання розваг буковинців, у ДТ широко представлені сцени частування горілкою. У ремарках на позначення вживання алкогольних напоїв побутує лексема *пити* (без об'єктного поширювача). Ремарку супроводжують формули побажань, характерні для людей однієї суспільної верстви в побутовому неофіційному спілкуванні (*Здоров! Дай Боже здоровлє! Дай Боже вам з води і роси!*). Проте в репліках С. Воробкевича натрапляємо на відповідник слова *пити* 'вживати алкогольні напої' *зволяти,* яке в сучасній українській мові має статус діалектизму, пор.: «БАБА. *Як-би не та сивуха, то загинув би чоловік, як муха!* ДЯК ***(зволяє і гикає)***» [28, с. 96].

Особлива емоційність характерна для імплікатур, у яких невербальний компонент[2] супроводжують формули подяки з лексемою *Бог*, напр., *Бо-да-прости!* (від *Хай Бог простить*): «КИФІР (***бере***). *Спасибі, сину!* (***Пє.***) *Бо-да-прости!*» [28, с. 26].

Художнє мовлення С. Воробкевича відзначає концентрація паремій. Так, з ідеєю запивання пов'язана низка

прислів'їв. Деякі з них мають поблажливий, жартівливий, характер: «*Вона (горілка) перед їдою не вадить, а по їді загладить*» [28, с. 26]; «*Чарочка моя кругленька, люблю тя, що-сь повненька*» [28, с. 83]; «*Пиймо тут, бо у небі не дадуть!*» [28, с. 83]; проте деякі відзначені яскравим дидактичним навантаженням: «*Хміль не вода, чоловікові біда*» [28, с. 37]; «*Хто по повній випиває, той в болоті спочиває*» [28, с. 26]; «*Як-би не та сивуха, то загинув би чоловік, як муха!*» [28, с. 96].

У п'єсах С. Воробкевича в імплікатурах такого типу мовлення персонажів становить конвергенцію мовних засобів – паремій. Наприклад, паремія *Молодий розум за десять старих* спрямована на відображення інтелектуальних особливостей людини – вербалізовано перевагу молодості над старістю. У вислові *Легше говорити, ніж зробити* через протиставлення фізичної та вербальної дії[2] підкреслено результативність діяльності. У паремії *До всего дїла голови треба!* йдеться про необхідність розумного підходу до будь-якої справи. Пор.: «ДВІРНИК. *Молодий розум за десять старих! І тобі, сину! Лекше говорити, ніж зробити! До всего дїла голови треба! (**П'є і дає побережникови**). Так, тепер можемо в потирю ступати! Але де-ж вражого сина знайти? Хто єго слїд зна?*» [28, с. 45].

Імплікатури за мовленнєвими ремарками в драматичному тексті репрезентовані *просодичними* (голосові характеристики: темп, тембр, висота, гучність тощо) та *екстралінгвальними* (мовчання, сміх, плач, позіхання, покашлювання тощо) комунікативними складниками.

Просодичні комунікативні компоненти становлять прагматично значуще інтонаційне оформлення вербальних засобів. Відображаючи інтонацію, з якою звучить те чи те висловлювання мовця в ДТ, письменники кваліфікують її як погрозливу, схвальну, іронічну тощо. Здебільшого буковинські драматурги не описують висоти, довготи та інших фізичних параметрів інтонації. У ДТ просодичні ремарки представлено власне просодичними та апелятивно-просодичними різновидами.

Імплікатури з власне просодичними ремарками визна-

чаємо за ремарками, що відображають інтонаційні характеристики мовлення персонажа. Ремарки власне просодичних імплікатур вербалізовані різноманітними за семантикою прислівниками. Невербальна частина імплікатур, омовлена якісно-означальними прислівниками, характеризує мовлення персонажа за фізичними ознаками чи психічним, емоційним станом мовця (*живо, енергійно, скоренько, неохітно, здивовано, елегійно, грізно, жартобливо, проречисто, патетично, гречно, гарячково, пишно, чванно, офіціяльно*). Невербальний зміст імплікатур може вказувати на позитивний емоційний стан адресанта, викликаний мовленнєвими діями співрозмовника. Репліки представлені окличними реченнями, напр.: «ВИГОВСКИЙ. *Хто хоче сорок, кажу сорок тисяч червоних заробити?* КОЗАКИ *(**весело**). Я! Я! Я!*» [15, с. 481]; «ТАНАСІЙ *(**втішно**). Се в мене мудра, розумна дитина, в батька вдалася!*» [28, с. 453]. Просодичні ремарки можуть бути виражені прийменниково-відмінковими словоформами зі значенням способу дії (*з пафосом, з неохотою, з одушевленням, з викидом, з натиском, з емфазою, з кпинами*) та дієсловами мовлення (*говорити, кричати, бомборосити, співати, читати, кликати*).

На тональні інтонаційні особливості мовлення персонажа та його емоційний стан під час комунікативного процесу вказують ремарки-прикметники (*сумна, гнівна, обурена*). Темп мовлення насамперед залежить від індивідуальних особливостей комунікантів. Для гуцулів, які є героями творів буковинських драматургів, властивий пришвидшений темп мовлення, часто викликаний схвильованістю мовця, зреалізований репліками окличного та питального характеру, конструкціями, побудованими за принципом апосіопезису, пор.: «КОБЗАР *(**живо-допитливо**). Одну?.. Котру?.. Котру?*» [32, с. 404].

Іноді імплікатури такого типу містять специфічні для буковинців прощальні побажання, які не завжди вимагають комунікативної реакції адресата. Напр.: «МОНАХ (***голосно***). *Бувайте ж ви здорові в добрий час! Та не забудьте часом і за нас!*» [14, с. 310].

Ремарки можуть вказувати на здивування мовця, пов'язане з позитивними почуттями. Значення омовленої невербальної дії[2] посилює репліка, що містить перепитування, припущення (вираженню припущення сприяють дієслова *думати, може видавати, здаватися*), напр.: «МАРИСЯ *(**здивовано**). Так? А я думала, що ви не можете видавати багато, бо і вам, здається, не дають багато*» [32, с. 245].

Ремарка-словоформа *грізно* посилює розпач, зреалізований окличними чи питальними репліками з пафосним звертанням до абстрактного поняття *круча* 'тоска', означеного прикладкою *чорна ти матір,* напр.: «ИВАН. *У неї лиш Олексик є що є! – лиш він є варт у неї знати, що ся з батьком стало! – Лиш він а більш нїхто! – О, круча, чорна ти матїрь, ти!..* ЛАҐАДИН *(**грізно**). Иване!*» [14, с. 217]. Авторське зауваження *сердито* в мовленні персонажа конкретизує питальна конструкція, у якій адресата названо *тим чортом.* Препозиція часток *а вадь* (остання запозичена з угорської мови, слово *вадь* (від угор. *vagy*) – «або, чи» надає питанню характеру ствердження, пор.: «ДОВБУШ *(**сердито**). А вадь, що він послухав того чорта?!*» [14, с. 386].

Тон комунікативної ситуації, визначений прислівниковою лексемою *серйозно,* супроводжує репліку, у якій достовірність інформації забезпечують окличні конструкції, заперечна, стверджувальна (*Я не жартую! Се чиста, найбіліша правда!*), пор.: «ЗАМАШИСТИЙ *(**серйозно**). Я не жартую! се чиста, найбіліша правда! А скілько ж то ви разів йому заборгували?*» [32, с. 248].

У ДТ С. Яричевського, Ю. Федьковича частотні просодичні репліки, що засвідчують урочистий, офіційний тон пафосного, патетичного мовлення (репліки насичені абстрактною лексикою *щастя, надія,* зворотами публіцистичного стилю *я втішаюся надією, святий край, розкас світлий*), як-от: «КОБЗАР *(**проречисто**). Я щасливий княжим щастям. Я втішаюся надією на кращі дні мойого святого краю…*» [32, с. 413]; «ВИГОВСКИЙ *(**офіціяльно**). Козацка депутація чикає на розкас світлий ваш*» [15, с. 478].

В імплікатурах з апелятивно-просодичними ремарками невербальну частину[2] репрезентують прийменниково-відмінкові конструкції. Словоформа *до + Р.в.* (*до Андрія, до Малини, до двірника, до шевця, до неї, до всіх, до себе*) вказує на адресата мовлення. Такі ремаркові конструкції, маркуючи комуніканта, супроводжують питальні речення із займенниками *чому, чого*, пор.: «МАРІЧКА ***(до Андрія**). Чому так спізна, мій милий козаче?..*» [28, с. 436].

Адресат мовлення репрезентований власною чи загальною назвою. Загальна назва позначає особу за діяльністю (*до шевця, до двірника, до патрольників*), може бути виражена субстантивованими прикметниками (*до старших*), порядковими числівниками (*до 2-го*), які знеособлюють комунікантів, та особовими займенниками третьої особи однини чи множини у формі *Р.в.* з прийменником *до* (*до неї, до всіх*). Ремарки-словоформи часто марковані зворотним займенником у *Р.в.*, тоді персонаж говорить ніби сам *до себе* (*про себе*), хоча його мовлення звернене до читача (слухача). Театральність мовлення (квазірозмовний характер реплік) увиразнюють окличні речення-прокльони, мовленнєва гра, парцеляція. Мовленнєва гра полягає в прихованому для слухача, розрахованому на читача продовженні висловлення. Такий прийом характеризуємо як двосуб'єктну конструкцію (адресовану персонажу та читачу), напр.: «ЗАМАШИСТИЙ. *Так, так, пані добродійко. О літературі чистій як сльоза (про себе) крокодилева. Наш Ярослав любить дрочитися з паннами*» [32, с. 281].

Імлікатури з екстралінгвальними ремарками репрезентують омовлену невербальну частину ДТ, позначають звуки, які відтворено за допомогою голосу (паузи, кашель, зітхання, сміх, плач).

У ДТ мовчання мовця найчастіше є реакцією на висловлення комунікативного партнера і залежно від зорієнтованості тексту, статусу мовця та прагматичної ситуації набуває різного прочитання. Екстралінгвальна одиниця мовчання в ДТ зреалізована паузами, які вербалізують дієслова (*мовчати, думати*), іменники (*пауза, хвиля, мовчанка*), прийменниково-іменникові конструкції *по* (варіант

прийменника *після*) + *М. в.* (*по хвилі, по паузі, по роздумі, по мовчанню*).

Мовчання може бути результатом роздумів, переживань, осмислення певної ситуації. Емоційність мовця підсилено делібертативними запитаннями, які запрошують до роздумів не співрозмовників, а самого себе. У вербальній частині імплікатур низка делібертативних запитань створюють гіпофору, пор.: «ІЛАШ. *По що нам тих повних, всяким добром набитих клятих комор, коли долі, коли щастя дасть Біг, коли на старість безжурної хвилі не зазнаєм?* (***Мовчить хвилю***). *Куди-ж він скитає ся? Що з ним стало ся? Не розберу!*» [28, с. 216].

В імплікатурах з ремарками на позначення сміху екстралінгвальний компонент *сміх* відтворюють такі мовні одиниці: іменники (*сміх, регіт*), дієслова (*сміятися, усміхатися, реготати*), дієприслівники (*сміючись, підсміхаючись*). Здебільшого сміх є результатом емоційного стану персонажів, що викликаний жартами співрозмовника. Так, С. Яричевський змальовує комічну ситуацію у формі полілогу, вибудованого за принципом теза – антитеза – висновок. Персонаж Замашистий характеризує свою літературну діяльність, асоціюючи її з фізичною працею. Комічному ефекту репліки сприяє форма (нагадує дитячий віршик), побудована на спільнокореневих словах. Марися підхоплює гру попереднього персонажа та використовує специфічне порівняння. Мовлення двох героїв відповідає ізоколону. Репліка третього учасника є висновковим твердженням *Гомеричне порівняння!*, яке визнає влучність відповіді Марисі, підкреслюючи його театральність, напр.: «ЗАМАШИСТИЙ. *Я орач, орю, орю пером аж доки що не виорю.* МАРИСЯ. *Так як курка: порпає, порпає, аж доки що не випорпає. Правда?* ЯРОСЛАВ (***сміється***). *Гомеричне порівняння!*» [32, с. 245].

Вербалізація екстралінгвального компонета *сміх* в описі поведінки дійової особи уможливлює діагностування його внутрішнього стану, прихованих думок, ставлення до оточення тощо.

В імплікатурах ДТ екстралінгвальний компонент *плач*

заявлений широко, у багатьох його смислових відтінках. Ремарки, що вказують на плач героїв, виражені дієсловом *плакати* (рідко – *ридати*), яке вступає в синтагматичний зв'язок із прислівником *голосно*, характеризуючи дію за фізичним проявом, дієприслівниковою формою *плачучи* та прийменниково-іменниковими конструкціями *з плачем, зі слізьми.*

Здебільшого плач мовця викликаний роздумами над своєю важкою долею, соціально вмотивованими стражданнями персонажа. Окличні репліки, питальні конструкції, які сприймаються як риторичні, вокативні речення, побудовані за принципом синтаксичного паралелізму (*О, бідко моя гірка! Недоле моя тяжка!*), повторюване звертання до Бога (*Боже, Боже!*) сприяють відтворенню негативних емоцій комунікантів у діалозі, пор.: «ТЕТЯНА. *За що мене пречиста так покарала? Чи я Богу не молила ся? Чи я кому що злого зробила? (**Плаче**). О, бідко моя гірка! Недоле моя тяжка!*» [28, с. 153].

Імплікатури з ремарками на позначення психофізіологічних реакцій мовця, марковані екстралінгвальними компонентами *кашляти*, *чхати*, *позіхати,* вказують на реакції, викликані поганим самопочуттям мовця, втомою тощо, напр.: «ТЕТЯНА. *Ще слабша, матінко, ще слабша. Догорю, як та свічка; ще хвилечку світити-му, а потім на віки загасну. Бог прутом не карає (**Кашляє**)*» [28, с. 254]. Здебільшого екстралігвальний компонент відтворює дію, зреалізовану вигуковими елементами (*Каху! Каху!*). Ремарки виконують дублювальну функцію і в імплікатурах, які репрезентують заперечення, незгоду з комунікативним партнером. Емоційність репліки-реакції підсилюють лексичні повтори, слова з конотативним значенням, питальні речення, напр.: «БАБА. *На що нам школи, Школи – га? Пчхе! (**Пчихає**). Коли в нас коршма, коршмонька є?*» [28, с. 45].

Імплікатури за інтродуктивними ремарками з нульовим вербальним компонентом у драматичному тексті представлені інтродуктивні ремарки, що інформують про місце і час подій, знайомлять дійовими особами, допомагають розкрити їхні внутрішні та зовнішні характе-

ристики. Специфікою таких ремарок є автономність, вони не залежать від мовлення персонажів, що й вирізняє їхню структуру та функціонування в ДТ. За функцією інтродуктивних ремарок імплікатури поділяємо на імплікатури-персоналії, імплікатури-описи, імплікатури-розповіді та імплікатури гетерогенного характеру.

Імплікатури-персоналії, які є засобом антиципації ДТ, «виконують функції декодування художньої інформації та рецепції, прогностичності» [25, с. 168]. Поділяємо їх на дві групи: 1) номінації головних персонажів твору (*Замашистий, Пчола, Ярослав, Софрон, Кася, Ганця*); 2) номінації другорядних дійових осіб *(1-ий, 2-ий, 3-ій козак*).

У представленнях персонажів п'єс автори деколи подають лише перелік імен (*Тадей, Селім, Ахмет)* чи прізвищ (*Михненко, Сапіга, Сінявський*). Проте більшість таких імплікатур інформують про соціальний статус, професію, родинні або родові зв'язки між дійовими особами: *Софрон Роздумович, ексфілософ, співробітник часописів; Ярослав Хватовський, адвокатський депендент; Марфа, удова.* Поруч з назвою професії чи соціального статусу персонажа зафіксовано й вказівку на його національність чи належність до певного етнічного угруповання, вікові характеристики: *Хаїм – жид-склепар*; *Жид-радник*; *Княгиня гуцулка; Соя, стара циганка*; *Михася, 16 літ.* При представленні персонажів для уникнення повторів автори використовують перифрази *той, що перше; той, що був.* Особливістю імплікатур-персоналій є те, що вони поєднуються з числівниковими компонентами (кількісними чи порядковими), вказуючи на кількість персонажів у ДТ або їх порядок, як-от: *1-ий, 2-ий, 3-ій козак.*

Імплікатури-розповіді – це тип ремаркових повідомлень про певні події, що розгортаються в сценічному (текстовому, драматичному) часі. В основному автори ДТ використовують прості двоскладні речення, які можна розподілити на такі функціональні типи: 1) імплікатури, що інформують про певні організаційні моменти на сцені, забезпечують сценічне дійство, пор.: *Завіса паде.* У таких імплікатурах міститься вказівка на швидкість закри-

вання завіси, пор.: *Завіса спадає скоро*; *Завіса спадає помалу*; *Завіса паде хутко.* Для імплікатур цього типу характерна препозиція односкладних номінативних непоширених речень, які вказують без детального опису на те, що відбувається на сцені: «*Танець*; *Мелодрама*» [28, с. 450]; 2) невербальний компонент[2] в імплікатурах з темпоральним значенням маркований прийменниково-відмінковою конструкцією (*при + М.в + Р.в.*), проте містить різне змістове значення: «*Дієть*ся *при кінці XIV віку*» [32, с. 391]; «*При кінці 2-ої строфи входить Зося*» [28, с. 525]; 3) імплікатури, що вказують на пісенний супровід чи характер його виконання, розлогі, у деяких випадках мають інверсійну структуру, позначені авторськими оцінками, пор.: «*Вся пісня кобзарева переливається многими варіантами головного мотиву*» [32, с. 393]; 4) імплікатури-односкладні інфінітивні речення зі значенням інтелектуального сприймання з предикатом *чути*. Такі ремарки містять прямі об'єктні поширювачі, які уточнюють, що саме чути, пор.: «***Чути*** *пісню Павла і оклики парубків*» [28, с. 492].

Імплікатури-розповіді репрезентовані нечисленною групою, оскільки власне розповідь як текстова реалія є характерною ознакою епічних жанрів.

Широко зреалізовані в ДТ буковинських письменників ***імплікатури-описи*** – повідомлення про певні ознаки, властивості предмета, особи чи явища – детально відтворюють дію, місце, характеристику осіб, підкреслюють яскравість і реалістичність картин, виконуючи аксіологічну функцію. Імплікатури-описи, що характеризують внутрішній стан персонажів, виражені відокремленими прикладками, пор.: «*Марійка входить,* ***весела молодиця***» [28, с. 434]. Характеристику зовнішнього стану персонажів передають відокремлені означення, пор.: «*Радні встають,* ***наполошені****, і збиваються в кут*» [18, с. 168].

Ускладнені прості двоскладні речення є описами дій, які виконує певний персонаж на сцені в поєднанні з інформацією про місце дії. У таких конструкціях обставина місця функціонує як локативний конкретизатор місця розташування дійової особи (*перед млином, на лаві, коло*

стола, під деревом).

Імплікатури гетерогенного характеру розглядаємо через категорію зв'язності ДТ. Вони «сприяють розвитку тем тексту, формуванню інформаційного масиву й забезпечують інтеграцію всіх текстових рівнів для створення цілого. Зв'язність тексту зреалізована поєднанням компонентів, які формують речення, поєднанням речень у межах надфразної єдності і поєднанням надфразних єдностей у тексті» [25, с. 178]. У препозиції більшості імплікатур-надфразних єдностей номінативні речення, які повідомляють про дійову особу, навколо якої відбувається та чи та дія, або яка є присутньою на сцені до початку розвитку подій, напр.: «*Зося. Входять Параска і Одарка, цілують Зосю у руку*» [28, с. 526]. Такі надфразні єдності можуть мати у своєму складі синтаксичні конструкції, що описують персонажів, які виходять на сцену. У структурі цих речень фіксуємо узгоджені та неузгоджені означальні поширювачі, напівпредикативні звороти, однорідні члени речення, напр.: «*Ті ж. На сцену виходять Петро і Одарка, убрана як мандаторка*» [28, с. 532]. Початкові номінативні речення в надфразних єдностях відтворюють місце дії, пор.: «*Село Мамаївці на Буковині. – Річ ведетця на гостинці, перед Марфиною хатою*» [14, с. 3].

Імплікатури, зреалізовані так званими інтер'єрними ремарками, передбачають речення різної структури, пор.: «*Кавалірська комната Ярослава. Шиба у вікні заткана старим циліндром. Стіл чотиригранний, без одної ноги, опертий о стіну ліву, два крісла, два тапчани, один з лівої, другий з правої в заступстві ліжок, софа з правої, на котрій трохи постелі, на столі фляшка, під столом самовар*» [32, с. 233];. Автори акцентують увагу на розміщенні меблевого гарнітура (*крісла*, *стіл*, *скриня*, *софа*, *ліжко*, *тапчан*), використовують при цьому в складі ремарок відповідні прислівникові та прийменниково-відмінкові конструкції (*наліво*, *направо*, *з правого боку*, *по лівім боці*, *спереду*, *просто (на тлі)*, *посеред*, *вглиб*, *в куті*, *у дому*, *в затиллі*). Важливу функцію в ДТ відіграють

ремаркові надфразні єдності, які є характеристикою зовнішнього вигляду персонажів. У складі таких конструкцій наявні елементи розповіді про події, що підсилюють уявлення читача про окремих персонажів. У ремарках письменники вказують на спорядження осіб, використовуючи прийменниково-відмінкові конструкції *з + О.в.* (*з пером*, *з атраментом*, *з тарільчиком*, *з каганцем*, *з лушницями*, *з бесажками*).

Дослідження показує, що кожен з авторів має свої індивідуальні, притаманні лише йому способи введення ремарок у структуру ДТ. Для мовостилю С. Воробкевича характерна велика кількість простих речень, які поширені атрибутивними та адвербіальними компонентами, ускладнені однорідними членами та напівпредикативними зворотами. С. Яричевський та Ю. Федькович також використовують такі синтаксичні одиниці, проте вони входять до структури ремаркових надфразних єдностей. У ДТ цих авторів імплікатури розлогі. Ю. Федькович попри традиційний спосіб структурування ремаркових побудов вводить ще й рекомендації та побажання режисерам постановок його драм. Для мовостилю І. Синюка, навпаки, характерні конструкції, що належать лише до функціонально-семантичної групи імплікатур-персоналій; здебільшого це лаконічні, точні побудови, які органічно вписуються в авторське мовлення та не заважають сприйманню основного тексту, представленого мовленням персонажів.

Отже, системний опис семантико-функціональних та культурно-етнічних особливостей імплікатур, який уможливив визначення принципів взаємодії вербальних[2] і невербальних засобів[2] у комунікативних ситуаціях ДТ, послужить основою для подальших лінгвістичних студій у галузі лінгвістики тексту та теорії комунікації.

Список використаної літератури та джерел

1. Байоль О. В. Драматургічний дискурс Тенессі Вільямса: комунікативно-когнітивний аспект : автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 2008. 21 с.

2. Баранник Д. Х. Питання мови драматичного твору (на матеріалі п'єс М. Тобілевича, М. Кропивницького, М. Старицького): дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01. – українська мова. Дніпропетровськ, 1956. 16 с.

3. Баранник Д. Х., Гай Г. М. Драматичний діалог: Питання мовної композиції. Київ, 1961. 161 с.

4. Барташева Г. І. Взаємодія невербальних та вербальних компонентів ситуації комунікативного домінування в англомовному дискурсі: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Харків, 2004. 20 с.

5. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.

6. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія. Харків, 2007. 332 с.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2004. 1440 с.

8. Горюнова М. М. Лінгвостилістичні особливості німецькомовної драматургії XX століття : автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 1996. 25 с.

9. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія. Одеса, 2001. 344 с.

10. Максим'юк Н. В. Вербальні та невербальні способи і засоби вираження акту відмови в українській мові. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Слов'янська філологія*: зб. наук. праць. Чернівці, 2008. Вип. 382–384. С. 151–154.

11. Мізецька В. Я. Композиційно-мовленнєва організація драматичного тексту (на матеріалі англомовних п'єс XVI – XX ст.): автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 1992. 29 с.

12. Мостова Н. А. Лінгвостилістичні засоби створення художнього образу в драматургічному тексті першої половини XX століття (на матеріалі п'єс Марселя Паньоля «Marius», «Fanny»): автореф. дис. … канд. філол. наук : спец. 10.02.05 – романські мови. Київ, 2002. 19 с.

13. Осіпова Т. Ф. Параметри вербальної та невербальної комунікації в українських пареміях: автореф. дис. …

канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2010. 20 с.

14. Писаня Осипа Юрія Федьковича. Перше повне виданє. Т. III. Перша часть А. Драматичні твори. З передруків і автоґрафів видав др. Олександер Колесса. Львів, 1906. XVII+445 с.

15. Писаня Осипа Юрія Федьковича. Перше повне і критичне виданє. Т. III. Перша часть Б. Драматичні твори. З автоґрафів видав др. Олександер Колесса. Львів, 1918. 625 с.

16. Плющ П. П. Відображення усного мовлення в українській класичній драматургії. *Українське усне літературне мовлення*. Київ, 1967. С. 56–57.

17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава; Київ, 2008. 712 с.

18. Синюк І. Мужики (Сільський образок в 3 діях). *Письменники Буковини початку XX століття*. Київ, 1958. С. 154–176.

19. Славова Л. Л. Типологія комунікативних невдач (на матеріалі сучасного англійського мовлення). Житомир, 2005. 108 с.

20. Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005. 688 с.

21. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ, 2003. 1104 с.

22. Слюсар Н. О. Структурно-функціональні особливості драматургійних текстів: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.

23. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі: монографія. Харків, 2006. 300 с.

24. Солощук Л. В. Структурно-семантичні і прагматичні характеристики ремарок драматичного тексту: дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 1990. 172 с.

25. Струк І. Взаємодія вербальних і невербальних засобів комунікації в драматичному тексті: дис. … канд.

філол. наук.: спец. 10.02.01. – українська мова. Івано-Франківськ, 2017. 226 с.

26. Струк І. Комунікативно-прагматичні особливості драматичного тексту як різновиду художнього мовлення. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Спільний українсько-румунський науковий журнал.* Серія «Філологічні науки» / Current issues of Social studies and History of Medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. Series «Philological sciences» / Редколегія: А. Мойсей, Ш. Пуріч. Чернівці–Сучава: БДМУ. 2021. № 1 (29). С. 29–33.

27. Струк І. Фатична комунікація в драматичному тексті (на матеріалі творів буковинських письменників). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)* : збірник наукових праць. Вінниця, 2014. С. 256–263.

28. Твори Ізидора Воробкевича. Львів, 1911. Т. 3: Драматичні твори. 421 с.

29. Удовиченко Г. М. Мовні засоби гумору в українській радянській комедії: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 1953. 24 с.

30. Якименко Н. Невербальні засоби ділового спілкування. *Дивослово*. 2003. № 5. С. 42–45

31.Януш Я. В. Мова української класичної драматургії. Львів, 1983. 147 с.

32. Яричевський С. Твори у 2-х т. Том 2. Бухарест, 1978. 503 с.

33. Argyle M. Bodily Communication. London, 1988. 488 p.

34. Birdwhistell R. Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication. Philadelphia, 1970. 338 p.

4.9. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ ІЗ НАПІВПРЕДИКАТИВНИМИ АД'ЄКТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

Галина Тесліцька

У сучасній граматичній теорії синтаксичні одиниці потрактовуються в різних аспектах з урахуванням їхньої формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної і функційно-стилістичної специфіки. Особливо актуальним є питання вивчення речень асиметричної структури, оскільки в таких конструкціях відбувається зміщення плану форми та значення.

Актуальність синтаксичного дослідження асиметричних за своєю формальною та семантичною структурою речень зумовлена нечітким визначенням поняття «неелементарне речення» та механізмів його ускладнення, а також різних методологічних підходів до виокремлення конструкцій, які можна кваліфікувати як ускладнювальні компоненти.

З-поміж засобів, що ускладнюють реченнєву структуру та семантику, особливими є відокремлені конструкції, сформовані за допомогою дієприслівників, дієприкметників, прикметників та іменників-прикладок. Такі синтаксичні побудови визначають як напівпредикативні конструкції, адже їм властива, окрім предикативності основного речення, додаткова предикативність, виражена вторинним предикатом.

Дослідники вважають проблему визначення простого ускладненого речення з напівпредикативними ад'єктивними компонентами однією з найважливіших у сучасному мовознавстві, оскільки актуальним є визначення релевантних ознак для їх комплексного аналізу – формальних, семантичних чи комунікативних.

Актуальність дослідження простих речень із відокремленими ад'єктивними компонентами зумовлена передовсім їхньою спроможністю оприявнювати мовленнєві наміри особистості в акті комунікації, під час якої від-

бувається структурування інформації про дійсність, мовець моделює фрагменти висловлення у формі динамічних або статичних структур, реченнєвооформлених або згорнутих. При цьому необхідним є здійснення системного аналізу відокремлених компонентів з урахуванням їхньої структури та діапазону функціювання, що уможливить глибше пізнання граматичної природи та семантичного потенціалу прикметників і дієприкметників (віддієслівних прикметників) у сучасній українській мові.

У сучасній лінгвістичній науці активно розвивається когнітивно-функційний напрям вивчення мовних явищ, що передбачає «ономасіологічний аналіз слів як засобів номінації окремих фрагментів дійсності» [2, с.34]. У цьому аспекті ономасіологічне значення слова потрактовано як складний комплекс значень (лексичного, словотворчого і частиномовного).

Функційно-категорійний підхід до розгляду граматичних явищ в українському мовознавстві започаткував І. Вихованець, запропонувавши відмінну від традиційної оригінальну систему частиномовної класифікації слів, згідно з якою центральними частинами мови є іменники та дієслова, а периферійними – прикметники, числівники і прислівники. Ономасіологічний принцип класифікації слів передбачає враховування їхньої специфічної «поведінки» в семантико-синтаксичній структурі речення і зумовлює поділ усіх слів на **предикатні** (дієслово, прикметник, прислівник та числівник), й **непредикатні** (іменники) [2, с. 13].

Дієслово посідає центральну позицію в реченні і виражає дію, процес чи стан, а тому є основним носієм первинної функції ознакових слів, тоді як прикметник, числівник і прислівник виконують вторинні функції ознакових слів, адже поширюються на периферійні позиції речення і вказують на ознаку предмета, кількість чи ознаку ознаки.

Ономасіологічною категорією, що слугує підґрунтям для виокремлення прикметника, є «ознаковість», атрибутивність. Вторинна сутність прикметника зумовлена кількома чинниками, зокрема:

• семантичною здатністю позначати належність ознаки певному предмету чи особі, їхні кількісні чи відносно-якісні характеристики, а також репрезентувати градаційні якісні атрибути;

• синтаксичною зумовленістю граматичних категорій роду, числа й відмінка;

• здатністю прикметників відкривати максимальну кількість валентних позицій, тобто приєднувати залежні слова;

• можливістю бути основним компонентом відокремленої конструкції, за умови формування якої відбувається формальне спрощення речення, виникає асиметрія форми та змісту синтаксичної одиниці;

• маркуванням прикметником означальних семантико-синтаксичних відношень із різноманітними обставинними та об'єктними значеннєвими відтінками – кількості, місця, часу, призначення, присвійності, мети тощо;

• схожістю семантико-синтаксичних відношень між головною частиною речення та відокремленим ад'єктивним компонентом із відношеннями між предикативними одиницями складного речення;

• синтагматичним розчленуванням, відокремленням від означуваного слова, що надає ад'єктиву напівпредикативності;

• виконанням комунікативної функції теми за актуального членування речення.

Отже, за гетерогенною класифікацією, прикметник – периферійна частина мови, «яка позначає ознаку предмета, має словозмінні морфологічні категорії роду, числа й відмінка, зумовлені опорним іменником, функціює в реченні як формально-синтаксичний приіменниковий другорядний член і як семантико-синтаксичний означальний компонент (атрибутивна синтаксема)» [7, с. 121].

У сучасній граматиці української мови прикметники за ступенем похідності поділяють на дві основні семантико-граматичні групи: первинні (якісні, у морфемній будові яких виокремлюють лише корінь флексію) та вторинні, що формуються внаслідок поєднання первинного значення різних самостійних частин мови (іменника,

дієслова, прислівника) для номінації нової або похідної якості, властивості чи ознак.

До ознакових слів, тобто таких, які в семантичному плані можуть співвідноситися із реченням, належать прикметники в актуалізованій приіменниковій позиції означального поширювача [11, с. 133–135]. Пор.: *«**Лагідне** сонце навіть пеньок оживить»* [3] // *Сонце оживить навіть пеньок, якщо **воно лагідне***. Високий ступінь семантичної ємності й метафоризації зумовлює здатність таких прикметників підвищувати свою предикативність при трансформації простого семантично неелементарного речення.

Ономасіологічна властивість дієприкметника полягає в тому, що він поєднує семантичні ознаки дієслова, що називає дію (стан, процес), і прикметника, який виражає ознаку за цією дією (станом, процесом) [13, с. 127]. Цим чинником зумовлена неоднорідність і граматична роздвоєність дієприкметників: власне-предикативна функція властива **аналітичним дієприкметниковим формам** у складеному іменному присудку простого речення, а потенційно предикативна – **синтетичному дієприкметнику** як атрибутивному поширювачу у присубстантивній позиції [2, с. 56]. Наприклад: *«Мамо, світ цей, здається, **критично зварйований**»* [1]; *«І піду під **усміхнений** дощ»* [10].

Здатність прикметника чи дієприкметника поширюватися залежними словами формує його предикативність, зумовлюючи пунктуаційне відокремлення і трансформацію в напівпредикативну чи предикативну конструкцію, як-от: *«Там чаклували мотанки-ляльки, **роздерті на шматки** круки і змії»* [9] // *Там чаклували мотанки-ляльки, круки і змії, **роздерті на шматки** // Там чаклували мотанки-ляльки, круки і змії**, що були роздерті на шматки***.

Ад'єктиви, до яких зараховуємо прикметники та віддієслівні прикметники (дієприкметники), в актуалізованій приіменниковій позиції мають здатність називати ситуацію дійсності, репрезентуючи вторинну предикацію в простому семантично неелементарному реченні. Слова

цієї частини мови, окрім вираження атрибутивності, є одним із засобів конденсації та експресивізації висловлення.

Актуалізація компонентів семантико-синтаксичної структури речення зумовлює функціювання синтаксичних конструкцій, основною метою яких є увиразнення інформативності повідомлюваних явищ дійсності [4, с. 127]. З-поміж таких компонентів виокремлюють різноманітні ускладнювачі, що порушують лінійність та цілісну структуру речення, – однорідність, відокремлення, вставлення тощо. А. Загнітко потрактовує такі мовні феномени як вияв «внутрішньореченєвого аналітизму» [7, с. 84].

Поняття відокремлення вживаємо у вузькому значенні, не зараховуючи до його складу уточнювальні та пояснювальні члени речення. У лінгвістичних працях, характеризуючи категорію відокремлення, дослідники прийшли до висновків, що це багатоаспектне синтаксичне і значеннєво-стилістичне явище. При цьому акцент у наукових розвідках робився на формально-синтаксичних, інтонаційних, граматичних та семантико-синтаксичних особливостях цього явища.

Категорія відокремлення схарактеризована з огляду на:

1) граматичну властивість окремих частин мови формувати напівпредикативний відокремлений сегмент, зокрема: іменників, дієприслівників; прикметників; дієприкметників;

2) відсутність граматичного зв'язку з основним складом речення;

3) наявність поширювачів у межах відокремленого звороту;

4) позицію в структурі простого речення;

5) наявність іншого типу відокремлених конструкцій;

6) пунктуацію – для письмового виокремлення певних квантів інформації, що на них акцентовано увагу адресата;

7) інтонацію, мелодику, ритм, порядок слів, паузу тощо.

У функційно-стилістичному аспекті відокремлення потрактовують як виразне стилістичне явище, засіб актуалізації комунікативно значущої інформації, посилення

експресивності та виразності висловлення, мовної економії (С. Єрмоленко [5], Т. Масицька [12] та ін.).

Відокремлений ад'єктивний компонент залежно від специфіки синтаксичної позиції в реченні та синтаксичного значення відокремленого компонента здатний:

1) приєднуватися до загальних чи власних, конкретних або абстрактних іменників, займенників, напр.: *«Син повернувся – очі заплющені,* ***прапором вкритий»*** [3]*; «Народ увірує в палючі Божі стопи, росу на сонці та в Єрусалим,* ***нагірний, наднебесний, надлогічний»*** [1];

2) узгоджуватися з іменником незалежно від ступеня його поширення та синтаксичної ролі в реченні, напр.: *«В маленькому місті осінь,* ***глибока****, немов криниця»* [1]; *«І з здобутком,* ***безмежно цінним****, я приїду додому цілим»* [3]*;*

3) знаходитися в постпозиції або препозиції щодо означуваного слова: «*Закони погіршали,* ***прийняті жестами»*** [3]; *«Здають поети душу під заставу і боргові підписують венозною,* ***тягучою й паркою, ніби грог,*** *терпкою кров'ю»* [1];

4) виражати атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, часто з обставинними відтінками: *«Сварилася з поліцейськими –* ***п'яна і грізна»*** [6] – причиновий відтінок значення;

5) бути однолексемним чи поширюватися залежними компонентами (відокремлений зворот), іноді – ускладнюватися порівняльними зворотами, формувати сурядні ряди тощо: *«Курила бельгійський тютюн,* ***міцніший, ніж зазвичай»*** [6]; *«Любила сухе вино, пила у фаст-фудах чай –* ***індійський, мов океан, чорний, як власна білизна»*** [6]; *«Зима іде,* ***надривна, як поетика, в снігах і без – однаково мінорна»*** [1].

При аналізі речень із відокремленими ад'єктивними конструкціями пріоритетним є семантико-синтаксичний підхід, за якого дослідники потрактовують відокремлені клмпоненти з урахуванням семантичної поліпропозитивності ускладненого речення. Попри велику кількість термінів, увага фокусується на одному чиннику – здатності відокремлених конструкцій «нарощувати глибину речення,

створюючи перспективу його розгортання» [11, с. 109], доповнювати речення додатковим значенням причини, допусту, мети, умови, часу дії, надавати простому ускладненому реченню певного стилістичного (функційного) забарвлення. Наприклад: *«Лежала на теплому спальнику –* ***оголена, мов дроти, тиха, наче вода, сонна, ніби артерія****»* [6]; *«За спинами кам`яниць, кільцевими дорогами і лісками починається інший світ,* ***не такий яскравий****, та все ж»* [1] тощо.

У змістовому плані відокремлення є способом перетворення розгорнутого повідомлення в напівзгорнуте для вираження додаткового повідомлення, доповнення предикації у фразі. У формальному аспекті відокремлення передбачає порушення «зв'язного» синтаксису, що передусім оприявнено інтонацією (паузами, зміною тону й темпу).

Отож слова в українській мові потенційно можуть перетворюватися в предикативний член, а службові частини мови, інтонація, відокремлення, порядок слів є засобами увиразнення семантики імовірних предикатів, спільно моделюючи згорнуту пропозицію. Це дає нам можливість досліджувати відокремлені компоненти не як процес відмежування другорядних членів у відокремлену позицію, а як **уведення певного компонента** до базового речення з відмінним від традиційних другорядних членів функційним потенціалом. Уважаємо, що в і д о к р е м л е н н я – це **не відокремлення чи ізоляція** компонента від головного речення, а **спосіб установлення** з ним специфічного (напівпредикативного) **зв'язку**. Актуалізаційна функція відокремленої конструкції може бути схарактеризована лише у процесі аналізу структурних і змістових зв'язків між компонентами простого ускладненого речення [15].

Питання виокремлення синтаксичних категорій та визначення їхньої суті належить до найскладніших, досі не розв'язаних питань синтаксичної теорії. Це зумовлено тим, що синтаксичним категоріям властива абстрактність, вони виражають сутність різних аспектів синтаксичних одиниць та перебувають у взаємодії та взаємопроникненні [2, с. 126]. Тому особливу увагу привертає одна з

недостатньо досліджених категорій простого неелементарного речення – **напівпредикативність** (вторинна, додаткова, потенційна або побічна предикативність [11, с. 19]), яку в синтаксичній теорії визначають:

1) з огляду на вчення про відокремлені другорядні члени речення (додатки, означення, прикладки та обставини), у межах якого напівпредикативні відношення потрактовано як проміжні між атрибутивними/обставинними та предикативними: *«Так легкі голуби, **на вулицях кинуті**, відчувають смак їжі за мить до годівлі»* [6]; *«Птахи в кожнім опалім листку вбачають, **зчорнілі від часу**, артерії й нерви»* [1];

2) у зв'язку з формально-синтаксичними ознаками напівпредикативного зв'язку та суттю напівпредикативних семантико-синтаксичних відношень;

3) з урахуванням особливостей пунктуації, порядку слів, інтонації, додаткового смислового навантаження чи експресивності, коли категорію напівпредикативності визначаємо через співвідношення з поняттям актуалізації (лат. actualis – сучасний, дійсний), тобто «семантико-синтаксичним наголошенням вільного і фразеологічно зв'язаного слова, порушенням узвичаєних синтаксично-семантичних зв'язків у словосполученнях, реченнях, змістовим виокремленням слова завдяки асоціативним його зв'язкам з іншими поняттями» [12, с. 67].

У кожному комунікативному акті мовець, прагнучи реалізувати авторську інтенцію, актуалізує висловлення в дискурсі, моделюючи висловлення в такий спосіб, щоб адресат сприймав його як умовний знак комунікативно значущих частин.

Узагальнюючи наукові погляди на специфіку напівпредикативності, можна констатувати, що окреслена категорія є:

1) визначальною характеристикою комунікативно окресленого типу простого ускладненого речення з відокремленими конструкціями;

2) синтаксичним значенням, що має спільні риси з предикативним, але не утворює самостійної синтаксичної одиниці;

3) виразним засобом актуалізації комунікативно значимої інформації, додаткового повідомлення.

Проблема визначення категорії напівпредикативності зумовлена наявністю різних виявів цієї категорії, її синтаксичною неоднорідністю. Репрезентантами напівпредикативності є відокремлені звороти, що їх виформовують дієприслівники, дієприкметники, прикметники, іменники. Наприклад: *«Тут,* ***забувши про маму з татом****, називаються гордим птахом»* [6]; *«Виснажені надвечір'я, розламані ранки, приголосні твого шепоту,* ***настояні на алкоголі****»* [6]; *«Шукає, як бабця старенька корівку –* ***єдину надію****»* [16].

Напівпредикативні звороти співвідносні з підрядними частинами складнопідрядного речення, про що свідчать тотожні семантико-синтаксичні функції цих конструкцій – обставинні (часові, причинові, цільові, умовні, допустові) та характеризації [15]. У сучасному мовознавстві відсутній єдиний погляд на лінгвальний статус простого речення із напівпредикативними компонентами.

Прості речення з напівпредикативними компонентами витлумачуємо як асиметричні побудови, оскільки у формально-синтаксичному аспекті вони є монопредикативними реченнями, а в семантико-синтаксичному – ускладненими (неелементарними). На відміну від предикативності напівпредикативність не має чітких морфологічних показників, увиразнюється морфолого-синтаксичними ознаками. Відокремлений компонент у структурі ускладненого речення – це тільки його частина, поєднана з основним реченням у формальному та семантичному планах, завдяки чому просте ускладнене речення стає окремою синтаксичною й комунікативною одиницею.

Отож напівпредикативність – це синтаксична категорія простого (монопредикативного) ускладненого речення, що має формальні ознаки, зокрема оформлення за визначеною граматичною схемою, центральну позицію в якій посідають прикметник, дієприкметник, дієприслівник чи іменник; інтонацію відокремлення; синтаксичну автономність і розчленованість.

Ускладнення простого речення ад'єктивними компонентами передбачає розширення його структури на основі підрядного зв'язку, оскільки відокремлений компонент граматично й семантично підпорядковується певним членам базового речення.

Структурно-семантична типологія відокремлених ад'єктивних одиниць виформувана з урахуванням:

- кількісної репрезентації відокремленого компонента;
- приналежності ад'єктива до певної лексико-граматичної групи;
- типу семантико-синтаксичних співвідношень відокремленого компонента із базовим реченням.
- місця відокремленого звороту відносно означуваного слова в реченні;
- валентних особливостей ад'єктива у напівпредикативній конструкції.

За кількісним принципом відокремлені ад'єктивні конструкції поділяємо на три підгрупи:

а) однолексемні компоненти, напр.: *«Раптом серце її,* ***золоте й шалене****, буде битись тепер для когось чужого»* [6]; *«Запалить місяць над костелом,* ***холодний****, але з ним тепліш»* [1];

б) кількаслівні компоненти, наприклад, з одним залежним словом: *«І наше безсоння розлітається цими містами,* ***скріплене вірою*** *і* ***тривогою****, мов печатками»* [3]; із двома залежними словами: *«Я келих підніму за тих невчутих,* ***колись благословенних на любов****»* [16]; *«Ці колії,* ***виструнчені потім у безупинні течії****»* [3]; із трьома залежними словами: *«Місяць,* ***схожий на запалений Богом ліхтар****, дивиться з неба»* [10]; із чотирма залежними словами: *«Радість,* ***вже зовсім витіснена з душі болісними тривогами у безсонні ночі****, ворушиться в грудях»* [8];

в) ускладнені певними конструкціями, зокрема:

– однорідними відокремленими ад'єктивними конструкціями, напр.: *«****Десь недолюблена, навіть незбагнена****, свічка у чорнім квадраті вікна»* [16];

– порівняльними зворотами, напр.: *«В маленькому місті осінь,* ***глибока, немов криниця****»* [1]; *«Сніг пішов,* ***уривчастий, ніби наші розмови зараз****»* [3];

– інфінітивними прикладковими зворотами з семантикою конкретизації, напр.: *«В моїй душі все плаче азіят,* ***не визнаний в мені за законом батьків: гордувати чужинцями****»* [10];

– вставним компонентом, напр.: *«****Весела, кажуть, та сміліва****, прийшла до нього Василина»* [8].

Особливість поділу ад'єктивів на лексико-граматичні групи зумовлена семантико-синтаксичною характеристикою прикметників і дієприкметників (віддієслівних прикметників).

З урахуванням цього критерію всі ад'єктиви можна поділити на дві групи:

1) *власне-прикметники,* що мають чітку атрибутивну семантику та посідають типову формально-синтаксичну позицію означального поширювача, узгодженого в роді, числі й відмінку із головним словом,

2) *транспоновані з інших частин мови* прикметники (серед них і дієприкметники як віддієслівні прикметники), якщо вони мають іншу формально-синтаксичну позицію.

Синтагматична сутність прикметникової семантики дає змогу поділити всі ад'єктивні контрукції на два типи, зокрема ті, що мають: 1) приіменникову формально-синтаксичну позицію; 2) придієслівну формально-синтаксичну позицію.

Структури першого різновиду установлюють семантичний та граматичний зв'язок із опорним іменником, що уможливлює їх класифікацію як означальний компонент в простому ускладненому реченні, на зразок: *«Повтихали світи вечорові,* ***гріхами спустошені****»* [16].

Синтаксична функція опорного іменника не релевантна, оскільки він може посідати позицію:

1) підмета: *«****Такі сотворені з пітьми****, помилка Господа святого, ви вже не станете людьми»* [16];

2) об'єктного поширювача (прямого й непрямого): *«Ніч вознесінь, а зорі – знаки пауз у шепоті,* ***призначенім мені»*** [16];

3) обставинного компонента: *«В ніч,* ***несправжню і затісну****, тиха мов кроки, нерухома як сталактит, жінка боїться іти до сну»* [3];

4) відокремленої прикладки: *«Обертаєш мене – живе розп'яття,* ***вогнем охоплене****, – у сонце»* [3];

5) іншого відокремленого ад'єктивного компонента: *«Намагаюсь відчути хоча б іще раз той екстаз,* ***викликаний*** *не пристрастю, а лиш страхом катастрофи,* ***пережитої*** *мною колись»* [14];

6) звертання: *«Ми проминаєм, хлопці,* ***вже забуті, але іще живі, такі живі****...»* [16]; *«Веди мене,* ***мій звичний і убивчий****, мій чорний часе, – стримуй і веди»* [6].

У придієслівній формально-синтаксичній позиції ад'єктиви слугують виразниками синтаксичної транспозиції прикметника в дієслово внаслідок послаблення зв'язку із базовим предикатом та набуття ними більшої самостійності, ніж без відокремлення.

Акцентоване вживання атрибутивних форм у придієслівній формально-синтаксичній позиції залежить від семантики прикметників. Мовець переважно використовує ад'єктиви на позначення непостійного фізичного і психологічного стану суб'єкта, напр.: *«І голуби –* ***сполохані й лякливі*** *– блакитні душі вмерлих тут бомжів»* [6].

У низці наукових розвідок виокремлено два типи конструкцій за характером зв'язку відокремленого компонента із базовим реченням:

1) вільним зв'язком із базовим реченням поєднуються ад'єктивні компоненти, що стосуються другорядного члена речення, напр.: *«Я не забуду жодної дитини,* ***пораненої чи вбитої»*** [3];

2) зв'язані конструкції – синтаксичні моделі, що мають семантичний і граматичний зв'язок із предикатом (присудком) та суб'єктом (підметом) основного речення, напр.: *«Я іду по життю,* ***самітна, недоступна, зухвала»*** [10]; *«Похилий Будда забирався в дзвіниці, дивився на степ і молився на сонце –* ***великий і грішний, чистий і ницій»*** [6].

Типологія семантико-синтаксичних співвідношень відокремленого звороту із базовим реченням основана на тотожних або суміжних зв'язках між компонентами складних речень [2, с. 126; 11, с. 133]. У цьому аспекті відокремлені конструкції, виражені прикметниками й дієприкметниками, є мінімальними функційними синтаксичними одиницями, що репрезентують синтаксеми невалентного характеру, утворені шляхом різноманітних перетворень семантично елементарних речень для вираження додаткових ***предикатно-атрибутивних*** і ***предикатно-адвербіальних*** семантико-синтаксичних відношень.

Наявність у реченні, ускладненому відокремленим компонентом, повідомлень про дві і більше події дійсності прогнозують синтаксичні можливості та семантика предикатів: базового (в основній частині вихідного елементарного речення) та модифікованого, що його оприявнюють атрибутивна чи адвербіальна синтаксема у відокремленій конструкції, напр.: *«А всюди трави,* ***юні і руді»*** [14] // *А всюди трави + (ЯКІ)* ***юні і руді***; *Хай прихопить приреченість зустрічей,* ***коротких як лютий*** (Т. Власова) // *Хай прихопить приреченість зустрічей* + (БО) ***вони короткі як лютий***. При цьому ад'єктивному компоненту відокремленої конструкції властива суб'єктна валентність вихідного предиката: лівобічну субстанційну позицію може посідати як базовий суб'єкт (підмет) (у 1-ому прикладі – *трави*), так і вторинний (додаток) (у 2-ому прикладі – *зустрічі*).

Предикатно-атрибутивні відокремлені конструкції, виражені прикметниками й дієприкметниками, є виразниками належності ознаки певній субстанції, оприявнюють її відносно-якісні чи кількісні характеристики. Вони співвідносяться за семантикою з різнотипними предикатами елементарного речення, зокрема:

1) предикатами якості, пор.: *«Падають ябка,* ***такі молоді****, кров'ю від них червоніє трава...»* [16] → *Ябка* ***є такі молоді.*** *Падають ябка, що* ***такі молоді***;

2) предикатами дії, пор.: *Щастя і дивовижа сповнили ніч* → *«Ніч триває,* ***сповнена щастя і дивовижі»*** [3];

3) предикатами процесу, пор.: *«Під сонцем* ***розквітали*** *сади → А десь ще шуміли сади,* ***розквітлі*** *під тим сонцем»* [8];

4) предикатами стану, пор.: *«Гуляє світом осінь шоколадна,* ***така спокійна****, на всі боки ладна»* [14].

У цьому аспекті варто відзначити, що 1) максимально атрибутивно-конкретизувальні відношення виражають конструкції, сформовані якісними прикметниками при іменнику із семантикою предметності (1-й приклад – *…****ябка*** *– такі молоді*); 2) у випадку поєднання ад'єктивів з абстрактними іменниками (4-й приклад – *…****осінь****, така спокійна…*) вони набувають переносного значення і характеризують не лише абстрактні поняття, а й емоції чи стан особи, про яку мова йде в реченні; 3) характеризувальну функцію дієприкметника оприявнено тим, що ознака об'єкта сприймається як його індивідуальна властивість у стосунку до дії (у 3-ому прикладі – *…****сади****,* ***розквітлі*** *під цим сонцем*).

Предикатно-адвербіальні відокремлені конструкції, виражені ад'єктивами, слугують виразниками зв'язку між подіями, ситуаціями, явищами і мають значення:

1. Темпоральності (на фоні дійової ознаки базового предиката), зокрема із семантикою: а) одночасності подій, явищ, напр.*: «Посходились дощі,* ***надокучливі і старомодні****»* [16]; *«За гарячою кавою і розмовами,* ***досі приємними****, проводять тут вечір люди»* [3]; б) різночасності, напр.: *«Комбати, рядові і комбатанти,* ***і нині сущі, й витлілі давно…*** *Що крок, то кров, Вони ідуть..»* [16].

2. Прямої зумовленості:

2.1. Причиново-наслідкове, або мотивації: напр.: *«Їм* [снам]*,* ***осіннім,*** *буває на серці, під ніч особливо, всіляко»* [1] // *Їм буває на серці, під ніч особливо, всіляко,* (БО) *вони* ***осінні***; *«Моя Вітчизна стогне,* ***розіп'ята****, поміж пришесть на Синовім хресті…»* [16] // *Моя Вітчизна стогне поміж пришесть на Синовім хресті,* (ОСКІЛЬКИ) ***вона розіп'ята***. Отже, характерними для причинових ад'єктивних синтаксем є: 1) кореляція із підрядними каузальними частинами складнопідрядного речення; 2) сумісність темпо-

рального значення вихідного предиката (дії, стану, процесу, якості) та причини.

2.2. Умови, за якої відбуваються чи потенційно можливі певні явища, події, тривання відповідної ознаки або стану. Адвербіальне ускладнення атрибутивної семантики прикметника відбувається тоді, коли він, окрім значення ознаки предмета за дією, набуває прислівникової семантики умови. Такі прикметники мають двояку природу й чітко виражений обставинний відтінок (до них, окрім питання *який*?, можна поставити питання *за якої умови*?), напр.: *«На пні, **сухому й трухлявому**, й опеньки не ростуть»* [10] // *Опеньки не ростуть на пні,* (ЯКЩО) ***він сухий і трухлявий***. Семантику умови дієприкметники реалізовують лише в певному контекстуальному оточенні. Наприклад: *«Солодкий плід, **достиглий на осонні**, сам впаде»* [14] // *Плід сам впаде,* (ЯКЩО, КОЛИ) ***достигне на осонні.***

2.3. Допусту, якщо в складі основного речення є вказівка на реальну модальність і характер явища, що суперечить оприявненому у відокремленій конструкції наслідкові, напр.: *«Копай, заспокоюй їх душі, **такі непокірні**»* [3] // *Копай, заспокоюй їх душі,* (ХОЧА) *вони **такі непокірні**; «Фоном вмикає новини, **здебільшого нецікаві**»* [3] // *Фоном вмикає новини, (НЕЗВАЖАЮЧИ НА ТЕ ЩО) вони **здебільшого нецікаві***. За нашими спостереженнями, центральними словами згорнутих конструкцій найчастіше стають вихідні предикати дії, стану, процесу, якості із додатковою допустовою семантикою.

3. Характеризувальне значення мають атрибутивні синтаксеми, сформовані прикметником чи дієприкметником, що за певних комунікативних умов можуть відокремлюватися, втрачаючи власне-предикативне значення та набуваючи ознак напівпредикативності. Такі відокремлені компоненти маркують фізіологічні, фізичні чи психологічні ознаки й властивості, виявлені у процесі дії суб'єкта-істоти або персоніфікованого суб'єкта, як-от: *«Як пальці, **складені у дзуськи**, стежки, котрими ми ідем»* [16] → *Як пальці,* (ЯКІ) ***складені у дзуськи***, *стежки*; *«Чи*

ж явити світу буде правильно Тебе таку, ***оголенно голу, неприкриту, юну, ніжну і однак нагу, хоч і сильну – навчену ховатись****?»* [8] →*Чи ж явити світу буде правильно Тебе таку* + *Ти* (***є***) ***оголено гола*** + *Ти* (***є***) ***неприкрита*** + *Ти* (***є***) ***юна*** + *Ти* (***є***) ***ніжна і однак нага*** + *Ти* (***є***) ***хоч і сильна*** – ***навчена ховатись***.

4. Порівняльно-атрибутивне, якщо вони є виразниками більшої чи меншої міри вияву зіставлюваної ознаки між однотипними чи різнорідними об'єктами, напр.: *«Хтось,* ***мудріший від нас****, трактуватиме енний завіт»* [16]. За слушним зауваженням О. Кульбабської, відокремлені конструкції «є менш уживаними для маркування авторизації, оскільки їхня ознака вже є результатом сприйняття чи оцінки, не містить формально вираженої вказівки на суб'єкта авторизатора, натомість репрезентована ознака властива мовцеві, який сприймає зором зовнішній вигляд людини, особливості предмета тощо» [11, с. 332].

Стилістично нейтральним є вживання напівпредикативного ад'єктивного компонента після означуваного слова, оскільки таке розміщення відповідає традиційному розташуванню членів речення при прямому порядку слів: «група підмета – група присудка», напр.: *«І десь свіча краплистая для матері виблискує»* [8], а за умови трансформації простого елементарного речення – у відокремлену конструкцію, наприклад: *«А нам вхопити перепало опалу зірку з-під коліс,* ***гарячу, ніби картоплина з іще серпневого вогню****»* [16]. Постпозитивний означальний компонент передбачає «включення у сукупний зміст думки якісно нового елемента, що сприяє динамічному розгортанню речення і реалізації його мовностилістичних варіантів» [5, с. 76], напр.: *«Нехай ця земля,* ***смоляна і осіння****, наповнить теплом ніч твою чорну»* [6].

Препозитивне розташування відокремленого ад'єктивного звороту є «граматичним виразником зв'язку первинної та вторинної предикацій, посилює, конкретизує, а то й уточнює, об'єкт атрибуції, ускладнює речення, збільшуючи кількісно сукупний зміст думки» [5, с. 76]. Така позиція для напівпредикативного комплексу є інвер-

сивною, наприклад: *«**Красива у своїй силі, сильна у своїй красі** – танцюй, моя люба, покажи їм усім»* [3].

Своєрідним показником зв'язку головного і згорнутого компонента ускладненому реченні є дистантне розташування ад'єктивного звороту відносно означуваного слова. Конструкції на зразок *«Місто зимове схоже на справжню біду мою – **тихе, слизьке, одночасно віддане і закляте**»* [3]; *«Сніг цього міста – **нестриманий і пихатий** – розколює щит мого дому на два щити»* [3] насичують текст виразним емоційно-експресивним забарвленням, слугують засобом наголошення нової інформації, увиразнення, пожвавлюють виклад та створюють розмовний стилістичний колорит.

З метою трансляції релевантних відомостей компактним способом, особливо в художньому стилі, письменники використовують послідовні однорідні ад'єктивні конструкцій, поєднані перелічувальною інтонацією чи сурядними сполучниками, напр.: *«Відтак пішли хреститись москалята, **невинні з виду, майже що святі**...»* [16]. Окрім того, вживання кількох відокремлених компонентів – чітка форма підрядного ступенювання, напр.: *«Ми, **перелиті цим літом і випиті, і переписані двічі навзаєм, передозовані, переосмислені, знову готові цей світ називати**, ми обростаєм листами як листям»* [6]; *«Ми просто єдині, **присутні на пізньому святі словами в молитві, прошептаній ріками нам*** [16]; *«Торкаються* [діточки] *до хвої смолянистої, що пахне лісом і нічним дощем, **сповиті духом Матері Пречистої, похрещені спрацьованим мечем, утомленим опісля бою лютого, пощербленим об шоломи без меж**»* [9].

Валентні особливості адвербіальних і атрибутивних синтаксем як сконденсованих трансформ елементарного простого речення повністю чи частково зберігаються, незважаючи на зміну їхнього рангу, тобто переміщення з присудкової (центральної) позиції в периферійну позицію напівпредикативних компонентів [2, с. 30; 7, с. 66].

Беручи до уваги специфіку категорії напівпредикативності, що її потрактовано як несамостійну, можна ви-

окремити два типи синтаксичних зв'язків: перший рівень членування – між елементарним реченням і ад'єктивною конструкцією; другий рівень – між головним ад'єктивним компонентом відокремленого звороту та валентно-й невалентно зумовленими складниками конструкції.

Аналіз фактичного матеріалу дав змогу випрацювати наступну типологію ад'єктивів як центральних компонентів відокремленого звороту.

1. Ад'єктиви із валентно прогнозованими компонентами:

1.1) одновалентні, що встановлюють семантичні й граматичні зв'язки з суб'єктом головного речення (S_1) чи вторинним суб'єктом (S_2), напр.: *«У них сховалась татова душа,* ***така ж легка, тендітна і весняна****»* [14] // *Душа* ^{S1} *сховалась* ^{P1} + *Душа* ^{S1} ***(є) легка, тендітна і весняна*** ^{P2}; *«Ліс стоїть загатою –* ***міцною, надійною та високою****»* [6] // *Ліс* ^{S1} *стоїть* ^{P1} + *Загата* ^{S2} ***(є) міцна, надійна, висока*** ^{P2};

1.2) двовалентні, валентність яких передбачає приєднання двох субстанційних синтаксем, напр., суб'єктної (S_2) та об'єктної (О): *«Воскрес той світ,* ***розбитий вами****»* [17] // *Воскрес* ^{P1} *світ* ^{S1} + *Ви* ^{S2} ***розбили*** ^{P2} *світ* ^{O};

1.3) тривалентні, коли лівобічну позицію вторинної предикатної синтаксеми посідає суб'єкт (S_2), а в правобічну – об'єкт (О) й інструменталь (І): *«****Шиті чорно-червоною ниткою,*** *ми тримаємо стрій і покрій»* [16] // *Тримаємо* ^{P1} *ми* ^{S1} *стрій і покрій* + *Хтось* ^{S2} ***шив*** ^{P2} *нас* ^{O} *ниткою* ^{I};

1.4) чотиривалентні, напр.: *«Помітила квіти,* ***зоставлені мені тобою на столі****»* [17] // *Я* ^{S1} *помітила* ^{P1} *квіти* ^{O1} + *Ти* ^{S2} ***зоставив*** ^{P2} *мені* ^{A} *квіти* ^{O} *на столі*^{Loc}.

2. Ад'єктиви із валентно незумовленими компонентами, що ускладнюються обставинними відтінками значення (часу, умови, причини, мети, характеризації тощо) в разі відокремлення, напр.: *«Листи летять шафранові додому, в колиску,* ***потемнілу від полину****»* [9], *«А далі – листя,* ***між сторінок прозоро чисте, найцікавіше між рядків****»* [10]; *«Обличчя,* ***трохи загоріле****, так і пашіло рум'янцем»* [8];

3. Ад'єктиви із комбінованою сполучуваністю, що приєднують валентно прогнозовані та не зумовлені валентністю компоненти, напр.: *«Утікає душа,* ***розпанахана чимсь гострим до краю до самого****»* [8]; *«І хлопець,* ***зворушливо юний****, сказав із дорослим смутком»* [14]; *«Підсвічники,* ***воском наповнені вщерть****, похмуро стоять при соборі»* [16].

Морфологічними засобами вираження валентно прогнозованих та незумовлених валентністю синтаксем можуть бути відмінкові та прийменниково-відмінкові форми, прислівники чи інфінітиви.

Ад'єктивні компоненти, виформовуючи відокремлений компонент, завжди мають здатність приєднувати суб'єктну синтаксему, проте в межах напівпредикативної конструкції вони розширюють свою валентну спроможність. Реалізація двох і більше іменникових синтаксем засвідчує глибше входження відповідного ад'єктивного компонента до сфери дієслова. Поетичне мовлення багате на поширені відокремлені ад'єктивні конструкції, оскільки вони сприяють метафоричності, образності мовлення, дають письменнику змогу найповніше представити інформацію про дійсність.

Аналіз семантико-синтаксичної структури простих речень із напівпредикативним ад'єктивними компонентами засвідчив, що між елементарними ситуаціями основного складу простого речення та відокремленого ад'єктивного звороту виникають різноманітні відношення, зокрема:

1. Макроситуація тривалості подій, їхнього розгортання у часі, напр.: *«І тулив до грудей кошенятко,* ***тоді ще сліпе*** [16]; *«Тут роси впали на тугий покіс,* ***не висохлий, а ще такий зелений****»* [8]; *«Якби не шаблюка, гадав би – Христос,* ***ні раз не воскреслий, сто раз розіп'ятий****...»* [16].

2. Макроситуація каузованої дії, процесу, стану (причина → наслідок), напр.: *«А врожаї,* ***заховані в коморах****, у дні зимові нагодують рід»* [8]; *«****Такі, сотворені з пітьми,*** *помилка Господа святого, ви вже не станете людьми»* [16]; *«Відрізайте вітрила,* ***зіпсовані на кораблях****»* [9].

3. Макроситуація допустової зумовленості дії, процесу, стану, напр.: *«І душу,* ***пером розпанахану****, загоїти б хоч*

вполовину»[8]; *«А павіани і вовки,* ***знесилені від гри у сніжки****, зривали лапами зірки та роздавали за бажанням* [9].

4. Макроситуація цілеспрямованості дії (мета → наслідок), напр.: *«Як бігла я,* ***готова світ спалити за ті страшні, небачені слова****!»* [14].

5. Макроситуація результативності дії (наслідок), напр.: *«Я бачила жінку ту з Богом,* ***напоєну веснами****»* [10]; *«До відмерзлих окопів та смердючих стволів автоматів додалось шепотіння дерев,* ***розкуйовджених вітром****»* [9].

6. Макроситуація асоціативних відношень між об'єктами дійсності, напр.: *«І поблимує місяць,* ***схожий на запалений Богом ліхтар****»*[10]; *«Світ,* ***подібний на пісню дзвінку****, розвидняється й мліє»* [16]; *«Плине по ньому корабликом хата,* ***чимось подібна до нашого дому****»* [16].

7. Макроситуація якісної характеризації об'єкта чи суб'єкта, напр.: *«Пророки оплакують місто,* ***наповнене мужністю****»* [6]; *«В нас перший вітер, сповнений жалю»* [14]; *«Де сонячні стрічки,* ***заплетені в коси степів****, блакитні серпанки,* ***надихані заспаним Богом****?»* [9].

Отже, у простому ускладненому реченні поєднуються дві і більше ситуації дійсності, з яких основну реалізує предикативна одиниця (просте речення), а вторинну – відокремлений ад'єктивний компонент, що імпліцитно виражає ситуацію і встановлює відношення між кількома подіями. Просте неелементарне речення виражає щонайменше дві ситуації дійсності, з яких побічну передає відокремлений компонент з атрибутивною семантикою відносно однієї із субстанційних синтаксем основного речення, напр.: *«А ще тебе тягне донизу твій бронік важкий і туга,* ***замішана з глейким суглинком вологим****»* [9]. В означеному реченні слово *туга* є суб'єктом обох речень. Повідомлений у другій ситуації факт (*туга (є) замішана з глейким суглинком вологим*) слугує атрибутом базового суб'єкта.

Відокремлені ад'єктивні звороти семантично взаємодіють із базовими предикатами (присудками в основному реченні) на означення:

– конкретної фізичної дії, напр.: *«Від нашого духу* ***зосталося*** *шмаття і тільки, задимлені гаром, засмолені смородом вільхи,* ***обмиті солоними росами, кров'ю густою****»* [9];

– локативної дії, напр.: *«Поштові багажі* ***лежатимуть*** *в станційних залах,* ***криваві й гострі, як ножі, як перець, як смола на шпалах****»* [6]; *«Дракони зліта-ють за обрій у помсту,* ***заповнені гнівом по вінця, ущерть****»* [9]; *«Про що її прості жіночі сни,* ***залишені в замріяній колисці****?»* [10];

– інтелектуальної діяльності, напр.: *«****Забитий і приго-ломшений****,* ***не знаєш,*** *куди повернутися»* [8];

– зорового сприйняття, напр.: *«Та того ми* ***не помі-чали****,* ***осліплені любов'ю****»* [17];

– стану, напр.: *Моя душа,* ***така стара, як світ, як всесвіт древня, зрита метеорами****,* ***втомилась*** *жити сотні тисяч літ»* [8];

– емоційно-психологічного процесу, напр.: *«****Жадаєш*** *ти,* ***замріяно щаслива****,* ***утримати*** *цю невловиму мить із боязких колючих поцілунків»* [9];

– процесу у природі, напр.: *«****Світив*** *нам з неба місяць,* ***страхітливо великий****»* [16]; *«Щороку* ***квітуть*** *квіти,* ***посаджені тоді****»* [3];

– кваліативної ознаки, напр.: *«Все* ***довшає*** *список крайнощів –* ***можливих, та ще не зроблених****»* [10]; *«Там площі* ***червоні*** *від крові,* ***пролитої звіку****»* [9].

За семантичними особливостями відокремлених ад'єктивних зворотів у структурі простого речення їх поділяють на поширювальні та обмежувальні.

Поширювальні відокремлені ад'єктивні компоненти у структурі речення є факультативними, якщо виконують власне означальну функцію при опорному іменнику, напр.: *«А серце – не калюжа,* ***розбризкана кругом бай-дужістю коліс****»* [10].

Обмежувальні ад'єктивні компоненти доповнюють значення опорного іменника, уточнюють його відповідно до інтенцій мовця, тому є обов'язковим елементом у струк-турі речення. У таких реченнях для формування семан-

тичної повноти та вичерпності необхідне усвідомлення вторинної ознаки, вираженої відокремленим зворотом, як інформаційно необхідного компонента, напр.: *«Не* ***все те, вимріяне нами****, здійсниться зразу чи потім»* [8].

За семантичним потенціалом у структурі речення характеризуємо такі типи відокремлених ад'єктивних зворотів:

1) виразники важливої ознаки предмета, істотної характеристики, на яких автор акцентує увагу в поетичному тексті. За ступенем значущості з-поміж них можна виділити:

– ад'єктивні компоненти, обов'язкові для розуміння інформаційного обсягу всього речення, встановлення семантико-синтаксичних відношень між основним реченням та відокремленим зворотом, напр.: *«Руки у сина теж золоті – оце і є висота,* ***єдина****, котру чоловікові варто було осягати»* [1];

– ад'єктивні компоненти, що уточнюють або увиразнюють значення окремих лексем у реченні, напр.: *«І снився двір,* ***порожній без людей****»* [14]; *«А у лісах сопуть сталеві лосі,* ***обстріляні, присталі, безголосі, але настирні, сповнені снаги****»* [9];

2) відокремлені ад'єктивні звороти із нейтральною функцією, якщо вони визначають предмет, називаючи його сталу ознаку, напр.: *«Герої в чиїх ми,* ***згорілих дощенту****, поемах?»* [9]); *«Імператорські дари,* ***підбиті червоним****, там лягали на столи»* [14];

3) відокремлені ад'єктивні звороти із додатковим повідомленням, якщо вони увиразнюють нові ознаки предмета чи явища, напр.: *«Скоцюрблене небо –* ***учора ж іще патріарше*** *– оспіваним шнурком укотре покинемо й ми?»* [16].

Відокремлені ад'єктивні звороти як синтаксичне явище необхідно розглядати в контексті, зокрема поетичному, оскільки їхній функційний потенціал в інформаційній будові тексту залежить від контактного / дистантного розміщення конструкції відносно означуваного слова, різноманітних морфологічних і синтаксичних чинників.

Функційно-стилістичний аспект явища відокремлення зумовлений його характеристикою як виразного стиліс-

тичного явища вербальної комунікації, що слугує засобом актуалізації комунікативно значущої інформації, посилення експресивності та виразності висловлення, мовної економії. У цьому аспекті визначальною є спроможність відокремлених конструкцій збагачувати речення додатковим логіко-синтаксичним значенням причини, допусту, умови, мети, часу дії, надавати простому ускладненому реченню певного стилістичного (функційного) забарвлення. Наприклад: *«Жінка, **убрана немов на весілля**, замість колиски колише труну»* [16] // *Жінка, **незважаючи на те що убрана немов на весілля**, замість колиски колише труну; «Так легкі голуби, **на вулицях кинуті**, відчувають смак їжі за мить до годівлі»* [6] // *Так легкі голуби відчувають смак їжі за мить до годівлі, **якщо вони на вулицях кинуті**; «Де книга та, що з неї всі слова? Що їй ти вірив, **праведній і світлій**»* [16] // *Де книга та, що з неї всі слова? Що їй ти вірив, **бо вона праведна і світла**; «І тулив до грудей кошенятко, **тоді ще сліпе**...»* [16] // *І тулив до грудей кошенятко, **коли воно було ще сліпе*** тощо.

Функційний потенціал відокремлених ад'єктивних зворотів у поетичному тексті полягає у їхній здатності урізноманітнювати виражальні засоби мови, допомагати авторові поетичного тексту стисло висловити свою думку та максимально повно описати предмет мовлення. Відокремлені ад'єктивні конструкції виконують чіткі стилістичні та семантико-прагматичні функції, зокрема: уточнюють та конкретизують інформацію про предмет мовлення, надають реченню експресивного забарвлення з урахуванням комунікативних інтенцій мовця.

Прості речення з відокремленими ад'єктивними компонентами в сучасній українській мають свою специфіку, оскільки виражають різнотипні семантико-синтаксичні відношення між двома ситуаціями дійсності. Суб'єкт мовлення, зокрема в поетичному тексті, свідомо використовує речення з відокремленими зворотами для маркування додаткових предикатно-атрибутивних відношень, а явище відокремлення слугує різновидом

вербальних засобів мовленнєвих актів, виконуючи комплекс завдань, основні з яких: 1) експліцитне виокремлення певних квантів інформації, на яких треба сфокусувати увагу адресата; 2) реалізація комунікативно-прагматичної ціленастанови суб'єкта; 3) стимулювання очікуваної реакції адресата тощо.

З метою реалізації першої функції використовуються конструктивно-зумовлені відокремлені ад'єктивні компоненти, завдяки яким відбувається чітке членування простого ускладненого речення на дві частини: у першій виражено основне повідомлення, у другій – додаткова інформація: *«November – це мжичка, туман, імла, дерева,* ***оголені до підкірки****»* [1] // пор. *November – це мжичка, туман, імла, дерева, + (ЯКІ)* ***оголені до підкірки****; «Так хочеться себе,* ***пригубленої ним****»* [16] *// Так хочеться себе + (БО)* ***я пригублена ним***.

Взаємодія відокремлених конструкцій із семантико-синтаксичною структурою речення слугує основним засобом членування думки. Ад'єктивний компонент речення, нашаровуючись на основний зміст повідомлення, нарощує глибину речення, створює перспективу його розгортання. Наявність таких синтаксичних побудов порушує «зв'язний» синтаксис, оскільки речення збагачується новими предикативними лініями, оприявнює ускладнення та конденсацію нової інформації .

Конструктивно-зумовлені ад'єктивні відокремлені звороти у препозиції до присудка виконують функцію, тотожну означуваному слову, а рему виражають імпліцитно, тільки на другому рівні членування, пор.: *«****Винесений в заголовок*** P_2***,*** *досвід* (Т) *постане, мов риштування* (P_1)*»* [6] // *Досвід постане, мов риштування, бо* ***він винесений в заголовок***:

$$T - P_1 \downarrow P_2$$

Комунікативно-зумовлені відокремлені ад'єктивні конструкції є засобом вираження інтенцій автора, його прагненням виділити в окремий фрагмент важливі кванти

інформації: в усному мовленні – для увиразнення прагматичної ціленастанови суб'єкта за допомогою інтонації, паузи, ритмічності, а в писемному мовленні – засобами пунктуації, зокрема комами (нормативний нейтральний знак) або тире (знак із більшою потенцією актуалізації). Такі напівпредикативні ад'єктивні компоненти займають зазвичай постпозицію, пор.: *«Скопувати щороку землю – **важку, неживу**»* [6] та *Скопувати щороку землю, **важку, неживу**; «Більшу частину свого життя я вчився вбивати, а тепер вчуся оберігати її дихання – **плавне, розмірене**»*[6] та *Більшу частину свого життя я вчився вбивати, а тепер вчуся оберігати її дихання, **плавне, розмірене***.

Обидва вищезазначені типи відокремлених зворотів з ад'єктивами увиразнюють змістову організацію речення, забезпечують моделювання в ньому інформації, часто суб'єктивної, а в комунікативному аспекті – сприяють ієрархізації інформації, яка залежить від обізнаності комунікантів та мети, що її ставить перед собою автор поетичного тексту, а отже, є чітко суб'єктивною внаслідок своєї залежності від мети спілкування.

У кожному висловленні прикметник виконує функції денотативної та кваліфікативної оцінки, напр.: *«Зустрілася любов. **Велика? Вірна? Мила**...»* [14]. Бінарність функції ад'єктива зумовлена його специфікою – здатністю вказувати на ознаку, якість предмета чи події та спроможністю виражати прагматичну оцінку, напр.: *«Уздовж доріг – **тривалих, золотих** – ходою обережною мисливця веди за тих, хто здався і спинився»* [6]; *«А він насправді був Франком лишень. **Рудий і бідний**, хоч дивився в корінь»* [16]. Такі ж функції притаманні й дієприкметнику як віддієслівному прикметнику, оскільки він поєднує в собі динамічність дієслова, статику прикметника, що сприяє функціюванню відокремленої конструкції в тексті як засобу актуалізації оцінного компонента прагматичної структури речення, напр.: *«...І навіть пара з уст, **донедавна німих, а тепер – роздертих невимовною втіхою,** вилася попід холодний дах* [9]. Здійснюючи вплив на почуття адресата у поетичному тексті, автор прагне

передати духовні, психоемоційні й інтелектуальні особливості зображуваного.

Отож аналіз відокремлення ад'єктивних зворотів з урахуванням теорії вербальної комунікації передбачає обов'язкове врахування взаємодії суб'єкта мовлення та адресата.

Чітку функцію характеризації мають відокремлені ад'єктивні звороти в ролі епітетів, як-от: *«Дивишся, як ця ріка, **глибока й нова**, остигає повільно поміж серпнем і січнем»* [6]; *«І хай звучить закохано струна про всі любові – сущі і минулі»* [16].

Функційний та стилістичний потенціал відокремлених ад'єктивних зворотів у поетичному тексті оприявнений тим, що такі конструкції:

а) є виразниками більшого динамізму, експресії, порівняно з явищами однорідності чи пояснення, які виявляють динамічну рівновагу, пор.: *«Діти навчатимуться любові, коли будуть її вивчати, – **зрозумілу, неперекладну, серпневу, зимову**»* [6]; *«В тумані цигарковім виблискують уста, **зав'язані у вузол окрилених історій насічками-рубцями на чорнім осокорі, порізами і кров'ю розп'ятого Христа**»* [9];

б) кількісно та якісно збільшують сукупний зміст думки, напр.: *«Виснажені надвечір'я, розламані ранки, приголосні твого шепоту, **настояні на алкоголі**»* [6]; *«Що ми – тільки хвилі у плині часів у море, **живим не відкрите**...»* [16]); *«На покуті свічки, лампада, хрест, молитвеники, **складені навхрест*** [14];

в) слугують засобом стилістичного акценту, виформовують явища милозвучності (емфази, епіфори), напр.: *«Осіни мене, **зболену, змучену**, голосочком своїм – осіни!»* [8];

г) сприяють уникненню смислового надлишку, забезпечуючи тенденцію економії мовних засобів, пор.: *«І звідки нам, **навернутим до тями**, наказують вертатись за хрестами без ангелів на кожному плечі...»* [16];

ґ) є засобом творення іронічного ефекту в разі суперечної семантики між основним та згорнутим повідомленням, репрезентуючи авторське негативне ставлення до

зображуваного, напр.: *«Тебе, **таку красиву і невмиту**, ніхто за стіл не кличе, не зове»* [17];

д) контамінують кілька значень, напр.: *«Вони ідуть,* (ЯКІ? НЕЗВАЖАЮЧИ НА ЩО?) ***покликані й забуті**...»* [16];

е) є засобом інтелектуалізації мови, репрезентують посилення впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення, зокрема в поетичному тексті, напр.: *«Та стоїть, мов кілок, ота ніч у вічності, та стримить як жало – у медах золотих, **мною спитих жадібно на минулім тижні**»* [17].

Стилістичний потенціал ад'єктивів у відокремлених конструкціях особливо очевидний тоді, коли вони:

– виформовують у реченні групу однорідних членів: *«Любила сухе вино, пила у фаст-фудах чай – **індійський, мов океан, чорний, як власна білизна**»* [6]*; «Лежала на теплому спальнику – **оголена,** мов дроти, **тиха,** наче вода, **сонна,** ніби артерія»* [6];

– є виразними тропами, передусім метафорами, слугують засобами художньо-образного вислову; передусім є епітетами, вираженими ад'єктивами різних лексико-семантичних груп: *«Похилий Будда забирався в дзвіниці, дивився на степ і молився на сонце – **великий і грішний, чистий і ниций**, забувши тенденції, відкинувши соціум»* [6]; *«Осінь сиділа ще в літньому пончо, **притихла така і справжніша за нас**»* [16];

– для вираження інтенсивності ознаки чи якості використовуються у формі вищого або найвищого ступеня порівняння: *«Курила бельгійський тютюн, **міцніший, ніж зазвичай**»* [6].

Отже, відокремлені ад'єктивні компоненти функціюють як засоби урізноманітнення та посилення виразності мовлення, допомагають суб'єкту у мінімальному контексті стисло висловити свою думку, якнайширше описати предмет мовлення. Ці синтаксичні комплекси мають чітко визначені стилістичні й семантико-прагматичні функції, зокрема здатні уточнювати інформацію про предмет мовлення, конкретизувати її, надавати реченню експресивного забарвлення відповідно до комунікативних інтенцій мовця.

Стилістичний потенціал відокремлених ад'єктивних зворотів чітко індивідуалізований, оскільки, вдаючись до відокремлення, мовець досягає певної економії висловлювання, скорочує його, зберігаючи семантичну глибину. Внаслідок цього процесу збагачується загальна синтаксична синонімія мовлення, розширюються виражальні засоби і форми, посилюється комунікативна гармонія сказаного.

Список використаної літератури

1. Буряк Л. (Дзвінка Торохтушко) Персональна сторінка. URL: http://surl.li/qezpo
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис : підручник. К. : Либідь, 1993. 368 с.
3. Власова Т. Персональна сторінка. URL: http://surl.li/qezpv
4. Гуйванюк Н. Актуалізація як умова каузативного ускладнення комунікативної семантики висловлювання. *Семантика мови і тексту*: зб. статей VIII Міжнародної конференції (м. Івано-Франківськ, 22–24 жовтня 2003 р.). Івано-Франківськ : Плай, 2003. С. 126–131.
5. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика: монографія. К. : Наук. думка, 1982. 210 с.
6. Жадан С. Персональна сторінка. URL: http:// surl.li/bhdvt
7. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2006. 378 с.
8. Квітень Т. Персональна сторінка. URL: http:// surl.li/qezqp
9. Коваленко А. (Anatoliy Anatoliy) Персональна сторінка. URL: http://surl.li/qezqu
10. Криштопа О. Персональна сторінка. URL: http:// surl.li/qezrd
11. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
12. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2016. 416 с.

13. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.

14. Потопляк Г. Персональна сторінка. URL: http:// surl.li/ qezrx

15. Тесліцька Г. І. Семантика та синтагматика простих речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами в українській мові: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2019. 20 с.

16. Томенчук Б. Персональна сторінка. URL: http:// surl.li/qezsd

17. Фурса Н. Персональна сторінка. URL: http://surl.li/ qezsm

4.10. ЛІНГВАЛЬНІ ПАРАМЕТРИ ДУПЛЕКСИВІВ У ПОЗИЦІЙНІЙ СТРУКТУРІ РЕЧЕННЯ

Людмила Томусяк

Однією із специфічних ознак сучасних досліджень у царині лінгвістики є різноспрямованість наукових пошуків. Пафос структурного напрямку полягав у намаганні максимально абстрагуватися від мовленнєвої діяльності, від умов формування і використання одиниць мови, у спробі подати опис мовних одиниць як певної несуперечливої, логічно стрункої абстрактної схеми. Безперечно, що за таких умов був послаблений інтерес до того, якою є семантика та як функціонують ті чи інші мовні структури. Виникла необхідність доповнити конструктивно орієнтований традиційний синтаксис новою перспективою у вивченні синтаксичних явищ, яка відкривається звертанням у синтаксичних дослідженнях до семантики та функціонування у мовленні. У фокусі мовознавців сьогодення є речення як основна одиниця комунікації, яку «витлумачують як органічну єдність функції, плану змісту і плану вираження» [3, с.42]. Таке спрямування опису синтаксичних одиниць повинно виявити закономірності співвідношення

між формою і значенням, а також комунікативно-функційні особливості кожного окремого типу речень.

Оскільки на попередніх етапах розвитку синтаксичної науки головна увага приділялась вивченню форми речення, активно вивчалась його формально-синтаксична, структурна ускладненість, пов'язана з наявністю особливих типів синтаксичних відношень між компонентами предикативної одиниці, то традиційно ускладненими визнавались речення, до складу яких входили сурядні ряди словоформ, напівпредикативні звороти, звертання тощо. Дещо іншу інтерпретацію природи простого ускладненого речення знаходимо в дослідженнях з семантичного синтаксису, де зазначену проблему вважають однією з найактуальніших і пов'язують, перш за все, з інформативним змістом речення. Зокрема, О. В. Кульбабська зазначає, що «термін «ускладнення» обіймає багато синтаксичних процесів… Різні види ускладнення простого речення функційно й конститутивно відмінні, тому диференціація синтаксичних процесів – редукції, компресії, транспозиції, модифікації, трансформації тощо – залишається актуальною проблемою мовознавчої науки. Аналіз ускладнених речень потребує широкого ремаркування спостережуваних фактів, ці синтаксичні побудови різні за структурою, семантикою та функціями, що й зумовило відсутність їх остаточної класифікації» [2, с. 11].

Відповідно до сучасного уявлення про семантику речень, аналіз їх змісту передбачає врахування не лише експліцитної інформації, але й імпліцитної, оскільки речення – це не проста сума лексичних і граматичних значень слів, що входять до його складу, а окрема семантико-синтаксична й інтонаційна єдність. Очевидним на сьогодні є факт, що назва «просте речення» зовсім не означає справжньої простоти основної синтаксичної одиниці, що просте речення здатне виражати складну думку і за змістом наближатись до складного речення.

Загальновизнаним у мовознавчій літературі є положення про те, що речення найчастіше є асиметричним знаком, в якому наявна розбіжність між планом ви-

раження і планом змісту. Якщо структура речення неоднозначно корелює з його семантикою, то формування семантичної структури речення зумовлюють і його компонентний склад, і характер змісту синтаксем, і актуальне членування речення, а також прагматичні чинники. Отож, «у ділянці простого речення перебувають прості семантично неелементарні (поліпропозитивні) речення… Їхню функційну активність пояснюємо тією важливою роллю, яку ці речення відіграють в акті комунікації, – бути одним із засобів ефективного спілкування, конденсації та компресії інформації. Уживання поліпропозитивних простих речень зумовлене насамперед прагненням носіїв мови до стилістичного урізноманітнення мовних засобів, гострою потребою стисло висловити в малому контексті думку, максимально навантажити конструкцію відповідним значенням», – робить слушний висновок українська дослідниця природи вторинної предикації О. В. Кульбабська [3, с. 185].

До семантично ускладнених, асиметричних за формальним і семантичним рівнями речень належать і конструкції з дуплексивами. Термін «дуплексив» (від лат. *duplex* – подвійний) запропонувала Л. Д. Чеснокова, утім, його і донині не можна вважати загальноприйнятим. Спостережено, що останнім часом зазначеним термінопоняттям усе частіше послуговуються мовознавці, хоча тлумачать його неоднозначно [див. праці Вихованця І. Р., Загнітка А. П., Кульбабської О. В., Слинька І. І., Гуйванюк Н. В, Кобилянської М. Ф., Іваницької Н. Л. та ін.]. Ф. Смагленко кваліфікує компонент з подвійним синтаксичним зв'язком як «предикативне означення» [5, с. 18].

Незважаючи на різні підходи до трактування таких компонентів у позиційній структурі речення, об'єднувальним фактором є посилений інтерес до компонентів з подвійним синтаксичним зв'язком і визнання ускладненості семантики речень з цими компонентами, тобто того, що це монопредикативні поліпропозитивні мовні одиниці, одна з пропозицій яких має ознаки предикативності, а друга є згорнутою, вираженою імпліцитно (ми кваліфікуємо її як вторинну, приховану, не репрезентовану

на формально-граматичному рівні суб'єктно-предикатною структурою).

В українському мовознавстві речення з дуплексивами (типу *Тараско вернувся на своє подвір'я* ***веселий, щасливий*** (У. Самчук); *Іду* ***в захопленні й нестямі****, весни розспіваної князь* (Б.-І. Антонич); *Часом хмаринка набігала – здавалося, що себе* ***молодого*** *стріне…* (В. Лис) тощо) не були послідовно і вичерпно описані. Фрагментарно вивчались лише граматичні особливості таких структур. Цікавило здавна дослідників і питання про синтаксичний зв'язок компонентів у вказаних конструкціях.

Окремі мовознавці звернули увагу на те, що у сполученнях «*прийшов веселий*», «*повернувся втомлений*» маємо величезне синтаксичне зміщення: прикметник залишає звичайну точку опори – іменник – і поєднується з дієсловом. Саме це «зміщення», очевидно, і було перш за все прийнято до уваги Л .А. Булаховським, який першим виділив так зване «тяжіння» в особливий тип синтаксичного зв'язку. Цей тип зв'язку становить граматичну пару з дієслова і найчастіше з атрибутивного компонента, узгодженого з дієсловом у числі та роді. Зі смислового боку цей зв'язок позначає, яким є предмет-підмет у момент здійснення дій, що приписується йому присудком. Однак поза увагою вченого залишилось питання про залежність цього ж прикметника від «предмета-підмета».

Природа цього незвичайного синтаксичного зв'язку знайшла відображення і в працях сучасних українських мовознавців. Зокрема, І. Р. Вихованець, називаючи його «подвійним предикативним зв'язком», звертає увагу на тричленний характер цих конструкцій, зазначаючи при цьому, що «тричленні структури становлять специфічне синтаксичне утворення, в якому два бінарних членування (підмет + повнозначне дієслово і підмет + прикметник-присудок)… Друга пара – підмет + прикметник-присудок – із синтаксичного погляду неоднозначна і набуває однозначного витлумачення тільки в рамках тричленної структури» [1, с. 29].

На нашу думку, найближче до вказаної проблеми піді-

йшли дослідники, які розглядають синтаксичні зв'язки не на рівні словосполучення, а на рівні речення, виділяючи прислівні та неприслівні зв'язки. Зокрема, автори посібника «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» зазначають, що «суть прислівного зв'язку полягає в тому, що повнозначне слово поширюється тими чи іншими словоформами залежно від своїх властивостей, а не місця в реченні... Якщо ж словоформа вживається у реченні не з потреб поширення якоїсь повнозначної частини мови, а в зв'язку з виконанням певної синтаксичної ролі, вона пов'язується неприслівним зв'язком» [4, с. 19]. Таким чином, вихідною позицією у питаннях синтаксичного зв'язку є протиставлення словосполучення і речення як одиниць двох різних рівнів – некомунікативної і комунікативної. Синтаксична структура речення має два аспекти вияву: конструктивний (статичний) і функціний (динамічний).

Тяжіння як окремий вид неприслівного зв'язку знаходить своє відображення тільки на рівні речення і не представлений серед різних типів прислівного зв'язку (узгодження, керування, прилягання тощо), оскільки не виявляє у двослівному словосполученні своїх специфічних особливостей.

Перебуваючи у двобічній (двоспрямованій) залежності від підмета чи об'єктного поширювача і від дієслівного присудка, «тяжіючий» член ніби конденсує в собі властивості двох членів речення – означального та обставинного поширювачів: щодо імені він виконує формально виражену атрибутивну функцію, а щодо дієслова-присудка – обставинну, оскільки тісно пов'язується з ним за змістом (тому в літературі цей член речення називають «суміщеним», «конденсованим» та ін.). У комплексі ці предикативні з атрибутивно-обставинним значенням відношення характерні для зв'язку *тяжіння.*

Розрив безпосереднього контакту означення з підметом і новий зв'язок з другим членом предикативної пари сприяє породженню інших синтаксичних відношень між цими членами. Синтаксичний зв'язок, який виникає при цьому, є результатом «синтаксичного зрушення», або

«синтаксичного перерозподілу», в межах структури речення: *Наш вчитель стояв* ***зовсім розгублений*** (Р. Іваничук); ***Перших*** *вивели моїх синів* (Марко Вовчок).

Функціонуючи у реченні і займаючи здебільшого позицію після дієслова-присудка, дуплексив не розриває відношень з підметом (чи об'єктним поширювачем), а тільки послаблює їх і в зв'язку з цим не закріплюється повністю і за дієсловом. Однак саме його зв'язок з дієсловом призводить до зміни відмінкової форми дуплексива (на орудний відмінок). Вживання дуплексива у формі непрямого відмінка ще більше порушує його формальний зв'язок з підметом (чи додатком) і засвідчує посилення єдності з дієсловом (*Він пішов сердитим; Він побачив брата сердитим).*

Наявність двобічного зв'язку в реченні має визначальне значення для характеристики синтаксичної природи аналізованих конструкцій. Двобічна співвіднесеність відмежовує дуплексив від звичайного атрибутивного компонента. Пор.: «***Весела*** *дівчина повернулася» і «Дівчина повернулася* ***весела****»; «Я побачила* ***усміхненого*** *хлопця» і «Я побачила хлопця* ***усміхненим»*****.**

У наведених прикладах атрибутивні форми, що входять до складу простих субстантивних словосполучень *(весела дівчина, усміхненого хлопця)*, за змістом і граматично пов'язані з означуваними іменниками одинарним синтаксичним зв'язком і виконують у реченні функцію означального поширювача. Постпозитивна позиція прикметника змінює інформативний зміст речення і виступає головною ознакою синтаксичних комплексів подібного типу. Саме постпозиція зумовлює перебудову синтаксичних відношень. Інверсивне місце атрибутивного компонента є вираженням актуалізації висловлення, що підкреслено акцентованою вимовою його: *Дівчина повернулася* ***весела****.*

Порядок слів та інтонація передають додатковий відтінок предикативного значення, відсутній у словосполученні, – відтінок приписуваної ознаки, надання ознаки. Контактне розташування дієслова і прикметника призводить до їх семантико-синтаксичного сполучення. Їх об'єднує ідея

єдиного часу: атрибутивна форма вказує на ознаку предмета в момент здійснення дії, яку виражає дієслово.

Отже, зміни у словопорядку, одночасний зв'язок з іменем і дієсловом, акцентована вимова атрибутивної форми у реченні зумовлюють виникнення особливого синтаксичного зв'язку – *тяжіння.*

Сутність і незвичайність зв'язку тяжіння полягає в тому, що він об'єднує не два компоненти, як звичайно, а три, тобто регулярний бінарний підрядний зв'язок ускладнюється третім, синтаксично зумовленим компонентом, який залежить від двох перших. У цьому «ускладненому підрядному зв'язку» (типу «*Він сидів + у гніві*»; «*Ми застали батька + в гніві*») дієслово, потрапляючи в позицію між словами, які семантично схильні до потенційного сполучення, починає виконувати «посередницьку» роль у здійсненні цього зв'язку.

Зарахування повнозначних дієслів, що вживаються у конструкціях з припідметовими дуплексивами і є інформативно значимими, до категорії дієслівних зв'язок не є виправданим. Тут можна говорити тільки про зв'язкову функцію цих дієслів, тимчасову і зумовлену синтаксично. Оскільки дуплексиви в комунікативній реалізації речення акцентовані і є актуалізованими компонентами, то саме вони несуть основне семантичне навантаження і ніби «відсувають» на задній план дієслово-присудок. Проте твердити, що за цих умов дієслова десемантизуються, немає підстав. Вони тільки дещо послаблюють своє значення, оскільки за умови актуалізації саме дуплексив містить у собі «максимум ознаки», що стосується суб'єкта чи об'єкта.

Виходячи з валентних властивостей дієслів-присудків, варто розрізняти *облігаторні* (обов'язкові) та *факультативні* компоненти у структурі речення, перші з яких зумовлені валентно, інші – ні. Дієслова з облігаторною валентністю семантично недостатні і потребують доповнення свого змісту залежними словоформами, вживання яких є обов'язковим, а дієслова з факультативною валентністю можуть вживатися і без поширювачів, зберігаючи відносну інформативну завершеність.

Враховуючи облігаторність / факультативність дуплексива на структурному рівні, пропонуємо розрізняти *сильне і слабке тяжіння*, відповідно до традиційного поділу синтаксичних зв'язків на сильні та слабкі (виходячи з таких понять, як передбачуваність / непередбачуваність, обов'язковість / необов'язковість, регулярність / нерегулярність тощо). Дуплексиви, які є обов'язковими компонентами у структурі речення, пов'язані сильним тяжінням (як-от: *Син звався* ***Тодор*** *і був при жовнірах* (О. Кобилянська); *Ви мерщій нарекли її* ***володаркою світу****?* (П. Загребельний)), і, навпаки, дуплексиви, факультативні в структурі речення, пов'язані слабким тяжінням (їх вживання в реченні безпосередньо пов'язане з комунікативним завданням мовця), напр.: *Ваш Михайло лежить в «сусіднім» лісі* ***застрілений****; Кілька хвиль пізніше випровадив її Івоніка* ***напівзімлілу*** *на коридор* (З тв. О. Кобилянської).

Одночасна залежність дуплексива від двох членів речення – підмета і присудка чи об'єкта та присудка – вирізняє його в системі головних та другорядних членів речення. У зв'язку з цим постає проблема статусу цього компонента, який не піддається однозначній класифікації як головний чи поширювальний член речення, оскільки ним виражені різні семантичні відношення.

Враховуючи структурно-семантичні особливості компонентів з подвійним синтаксичним зв'язком – тяжінням, що знаходить своє відображення тільки на рівні речення, а також предикативно-атрибутивну, предикативно-обставинну чи предикативно-об'єктну функцію дуплексивів, ми схиляємось до думки, що подібні компоненти слід вирізняти окремо у традиційній системі членів речення і розглядати як самостійні компоненти структури речення (подібно детермінантам), що займають проміжне місце в системі головних та поширювальних членів речення, розрізняючи при цьому припідметові (присуб'єктні) та придодаткові (приоб'єктні) дуплексиви.

Найтиповішою формою вираження припідметового дуплексива є орудний предикативний, виражений атрибутивною формою, як-от:

Adj_5, $Pron_5$, $Part_5$: [*Корнель Геродот щонеділі після утрені приходить до вілли «Ядвіга», щоб уздріти образ Сальомеї,] котрий лише там* ***живим*** *йому являється* (Р. Іваничук); *І як дикунка,* ***стомленою*** *падала* (Г. Тютюнник); *Коли ж ти встиг у мене вирости* ***отаким*** (Г. Тютюнник).

Крім орудного відмінка, атрибутивні припідметові дуплексиви нерідко виражені і формами називного відмінка:

Adj_1, $Pron_1$, $Part_1$: *Стояв посеред двору* ***безпорадний****, [ніби ту тишу відчув уперше]* (Р. Іваничук); *Тільки гуляла Ївга часом* ***сама*** *ввечері* (В. Підмогильний); *Матвій* ***перший*** *його побачив і пізнав* (У.С амчук); *Молодий офіціаліст Міського суду Корнель Геродот стояв на мостику* ***зацінпенілий*** (Р. Іваничук).

Засобами вираження припідметового дуплексива є і субстантивні моделі, з-поміж яких:

N_1: *Він звався* ***Хаїн****, тобто зрадник* (П. Загребельний).

без + N_2: *Джихангір ріс* ***без любові****, занедбаний, приречений на загибель* (П. Загребельний).

за + N_4*: Щодня коваль теж приходив* ***за свідка*** *і бачив, [як вони віталися і прощалися]* (Марко Вовчок).

N_5: [- *А панській малій дитині менше щастя буде,] коли помре невинним* ***немовлятком****?* (Леся Українка).

у(в) + N_6: *Вийшов роздягнутий, лише* ***в піджаку****, [і холод став пронизувати наскрізь]* (В. Лис).

Зрідка трапляються у ролі дуплексива і прислівники:

Adv: *Ввечері повертався дядько* ***напідпитку*** (Г. Тютюнник).

Приоб'єктний дуплексив виражається найчастіше орудним напівпредикативним відмінком: *Пан наказав своїм слугам одвести Івана у ліс і прив'язати* ***голим*** *до дерева, [щоб його їли комарі]* (В. Шкляр).

Менш поширені такі моделі:

Adj_4: *За віщо мене повісив* ***невинного****?* (П. Загребельний).

$Part_4$: *Хто підтримає тебе,* ***розбиту, зневірену****?* (М. Коцюбинський).

$Pron_5$: …***Саме таким*** *вона і покохала його – із вічною квіткою над чолом* (В. Шкляр).

за + Adj_4 ($Part_4$): [*Вона була гонориста, і їй дуже хотілось,] аби хоч сліпі вважали її* ***за багату*** (О. Довженко).

без + N_2: *Як ти собі уявляєш подружжя* ***без дітей*** (І. Вільде).

на + N_4: *Колгоспники радо обрали товариша Борзина* ***на голову*** *колгоспу* (О.Вишня).

за + N_4: *Нас теж вважали* ***за козаків*** (П. Загребельний).

з + N_5: *Мій чоловік помер і лишив мене* ***з довгами*** (О. Кобилянська).

у(в) + N_6: *Володько вперше бачить його* ***в окулярах*** (У. Самчук).

при + N_6: *На котильйоновій забаві бачила Олеся – у новому костюмі,* ***при краватці****, але нестерпно самотнього* (Р. Іваничук).

Прислівники в ролі приоб'єктного дуплексива – явище рідкісне: *Спалити* ***живцем****, хай навіть разом з бандитами і відступниками, доньку близького соратника Юзефа Пілсудського означало заплямувати на віки вічні своє ім'я* (В. Лис).

Формально просте речення, що містить у своєму складі дуплексив, є асиметричним знаком, у якому спостерігається розбіжність між планом вираження і планом змісту: монопредикативне речення з дуплексивом виражає такий зміст, який співвідноситься зі змістом складного речення. Поряд із головною, експліцитно вираженою пропозицією у реченнях з дуплексивами спостерігаємо і другу, згорнуту пропозицію, предикат якої не має присудкового вираження. Однак дуплексивний компонент, що репрезентує згорнуту пропозицію, може бути експлікований у структуру предикативну шляхом перетворення цього речення у речення іншої синтаксичної будови, що має той самий зміст. Пор.: *Сташку знайшли ледве теплу* (І. Вільде) // *Коли Сташку знайшли, вона була ледве тепла // Сташку знайшли, і була вона ледве тепла.*

Речення з дуплексивами становлять контаміновані вирази, що утворились внаслідок схрещення ядерних структур: сполучення базових і додаткових актантів у подвійні актанти, а базових і «згорнених» речень у контаміновані

предикативні вирази відбувається у конструкціях з дуплексивами по-різному. Чітко розмежовуються два типи конструкцій з дуплексивами: *односуб'єктні* та *двосуб'єктні*, структурно-семантичні характеристики яких різняться між собою. Пор.: *Дівчина (S) повернулася щасливою* і *Син (S_1) уявляв матір (S_2) щасливою*.

У першому реченні спостерігаємо суб'єктну контамінацію: обидва предикати (базовий і вторинний) характеризують спільний суб'єкт, представлений синтаксемою *дівчина*: *Дівчина повернулася* і *Дівчина була щаслива*. Складніші перетворення маємо у другому реченні: результативним реченням є двосуб'єктна конструкція, в якій базовий і вторинний предикати вжиті при різних суб'єктах: *Син* (S_1) *уявляв матір* і *Мати* (S_2) *була щаслива*.

Пропозитивну структуру елементарного речення прийнято моделювати як вираз, центральним компонентом якого є предикат.

За типом діяльності, яка виконується суб'єктом-агенсом, пропозиції односуб'єктних дуплексивних конструкцій можна розподілити на такі групи:

1) з предикатами зі значенням руху*:* ***Ішов*** *я спраглий спрагою пустель* (Л. Костенко);

2) з предикатами зі значенням конкретної фізичної дії: *Іноді* ***молотив*** *самий цілий день овес* (О. Кобилянська);

3) з предикатами, що означають виробничу чи професійну діяльність людини: *Антон* ***служив*** *писарем колись* (Г. Тютюнник);

4) з предикатами зі значенням мовлення, мислення: – *Імітація? –* ***скрикую*** *непритомна* (І. Вільде);

5) з предикатами зі значенням «сприймання»: *Колько перший* ***побачив*** *тата* (Г. Тютюнник);

6) з предикатами зі загальним значенням стану: а) положення суб'єкта у просторі: *Так од ранку цілу днину Він* ***просидів*** *в самотині* (Леся Українка); б) з предикатами із значенням переходу з одного стану в інший: *Ночами* ***прокидаюсь*** *в лихоманці* (М. Івасюк);

7) з предикатами, що позначають процеси життя, росту, виховання, смерті: *Мати ж* ***прожила*** *одиначкою своє*

зіткане з буднів життя (О. Гончар); *І* ***померла*** *в гризоті вона молодою* (Д. Павличко);

8) з предикатами зі значенням «називання», «ідентифікації»: *Не гідна ти дочкою лісу* ***зватись*** (Леся Українка).

У двосуб'єктних дуплексивних конструкціях функцію основного предиката виконують перехідні дієслова, здебільшого акціональні, з відкритою валентною позицією для суб'єкта – активного виконувача дії, якому протиставляється другий учасник події – об'єкт, субстанція, що піддається дії з боку активного суб'єкта.

Першу пропозицію двосуб'єктних конструкцій формують суб'єкт (на граматичному рівні – підмет), предикат (дієслово-присудок) і об'єкт (прямий об'єктний поширювач). Ці пропозиції додатково ускладнені каузацією (значенням, пов'язаним із семантикою каузованого впливу на об'єкт) чи авторизацією (значенням, пов'язаним з семантикою сприймання об'єкта суб'єктом). Пропозиції, ускладнені каузацією, представлені такими типами:

1) з предикатами зі значенням переміщення і зміни положення в просторі: *Я привіз тебе в царство своє не чужою* (М. Вінграновський);

2) з предикатами зі значенням «передачі», «віддачі»: *Віддай мене у березні, Віддай мене неторканим, Віддай – цвіте мигдаль* (І. Драч);

3) з предикатами зі значенням «створення» об'єкта: *Бог створив людину доброю* (Р. Іваничук);

4) з предикатами зі значенням «знищення»: *Івана, мабуть, вбили сонного* (М. Стельмах);

5) з предикатами зі значенням «захоронення»: *І зарують її живою, [і спитають, за який гріх вона була вбита]* (П. Загребельний);

6) з предикатами зі значенням «розлуки» *[...Пробач мені, що тяжко завинив,] – лишив тебе на старість одиноку* (М. Луків);

7) з предикатами зі значенням «перетворення»: *Мова робить людину нездоланною в пошуках істини* (І. Вихованець);

8) з предикатами зі значенням «зберігання»: *Я збережу це плаття таким новим і святковим і надіну його при нашій зустрічі...* (І. Вільде);

9) з предикатами зі значенням «призначення на посаду» чи «соціального статусу»: *Шпачиху навіть висунули квартальною* (О. Гончар);

10) з предикатами зі значенням «споживання їжі»: *Паску доводилось їсти несвячену* (О. Довженко).

Ускладнені авторизацією пропозиції мають таку семантику:

1) пропозиції з предикатами зі значенням «сприймання»: *І розгубленість, радість і плач, коли побачить його живісінького і неушкодженого* (Г. Тарасюк);

2) пропозиції з предикатами зі значенням «виявлення»: *Маму застав [Бронко] зігнуту над столом при вікні* (І. Вільде);

3) пропозиції з предикатами зі значенням «мислення, уявлення, знання»: *Дивлячись на зношене тіло старече, важко Єльці навіть уявити його молодим* (О. Гончар);

4) пропозиції з предикатами зі значенням «володіння»: *Люди хочуть кожен день мати на столі хліб свіжим* (З газ.);

5) пропозиції з предикатами зі значенням «ставлення суб'єкта до об'єкта»: *Султан полюбив її таку – уярмлену, понижену, пригнічену* (П. Загребельний);

6) пропозиції з предикатами зі значенням авторизованої оцінки: *Я вважав тебе за свого найбільшого ворога* (І. Франко);

7) пропозиції з предикатами зі значенням «називання»: *За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм* (Т. Шевченко);

8) пропозиції з предикатами зі значенням «чекання»: *Темнооким чудесним гостем я чекала тебе з доріг* (Л. Костенко);

9) пропозиції з предикатами зі значенням «зустрічі»: *Василь стрів коло двору на невеличкому возку дівчину з закутаною головою* (Марко Вовчок).

Друга пропозиція у конструкціях з дуплексивами має непредикативне оформлення, є додатковою («згорнутою»)

і займає в реченні залежну позицію, підпорядковуючись першій пропозиції.

Дуплексив належить до вторинних предикатів, що мають пасивну реалізацію, морфологічно виражаючись субстантивними чи ад'єктивними формами, тому його можна вважати предикатом «стану» (за класифікацією І. Р. Вихованця) чи «якості».

За семантикою «вторинного» («дуплексивного») предиката можна виділити шість типів другої пропозиції, що поєднуються з дієслівними предикатами як односуб'єктних, так і двосуб'єктних конструкцій:

1) зі значенням зовнішньої характеристики суб'єкта: *Я лежу* ***з заплющеними очима*** (Г. Тютюнник); *Дитину тричі проносили* ***голою*** *через розріз, зроблений в живому дереві* (Г. Маковій);

2) зі значенням внутрішньої характеристики: *Живе вона в мене* ***веселенька*** *собі* (Марко Вовчок); *Я завжди знав Ольгу* ***скромною і мовчазною*** (І. Вільде);

3) зі значенням кваліфікації: *Ти виріс* ***злочинцем*** (П. Загребельниий); *Люд увесь в тім краю мусив узнавать його* ***за пана*** (Леся Українка);

4) з предикатами, що вказують на віковий статус суб'єкта: *І померла в гризоті вона* ***молодою****, [залишився назавжди без матері я]* (Д. Павличко); *Мене вивезено звідти* ***дитиною*** (П. Загребельний);

5) з предикатами з квантитативним значенням: *Хочу лежати в степу в теплу ніч* ***одна****...* (О. Довженко); *Олеся понесли* ***останнім*** (В. Підмогильний);

6) з предикатами із значенням власне стану: а) фізичного стану суб'єкта: *Лягала молодь у труну* ***жива****...* (Леся Українка); *Ми часто бачили батька* ***п'яним*** (О. Довженко); б) психічного стану суб'єкта: ***Зневажений, покривджений*** *лежав я...* (А. Кримський); *Султан волів бачити її [Хуррем]* ***розвеселеною, розсміяною, безтурботною, безжурною*** (П. Загребельний).

Речення з дуплексивами є семантично неелементарними не тільки тому, що містять дві пропозиції, але ще й тому, що в його змісті наявні певні логіко-семантичні

відношення, які пов'язують ці пропозиції і формують третю пропозицію.

Найбільш частотним типом відношень між першою і другою пропозиціями у реченнях з дуплексивами є відношення одночасності подій, як-от: *Зоня сидить за столом випрямлена, зовні спокійна* (І. Вільде) // Пор.: *Зоня сидить за столом + Вона випрямлена, зовні спокійна*; *Дрозди клювали горобину свіжою* (К. Наріжний).

Крім часових, речення з дуплексивами можуть передавати також відношення зумовленості-наслідку (умовно-наслідкові, умовні, причиново-наслідкові), допустові, цільові, з'ясувальні та кваліфікативні. Наприклад: *Такою він міг любити Сташку* (І. Вільде); *Хвороба зробила його страшним* (І. Франко); *Сльози Марини залишали його байдужим* (П. Мирний); *Люди зло вважають безкінечним* (П. Загребельний).

Смислові відношення між пропозиціями, що складають загальний інформативний зміст речень з дуплексивами, виникають на основі семантики дієслова-присудка (предиката першої пропозиції).

До особливостей дуплексивних конструкцій на комунікативному рівні слід зарахувати передусім спосіб включення пропозицій, що складають їх зміст, у модальну рамку речення: дві пропозиції, що взаємодіють, у модальному плані виступають як одне ціле, мовець «нанизує» їх на одну спільну модально-часову вісь. Без сумніву, «модальність будь-якого висловлення наскрізь суб'єктивна, вона детермінована атмосферою спілкування…і тими цілями і стратегіями, якими керується кожен із комунікантів» [6, с. 48]. Мовець моделює речення, намагаючись передати в ньому не тільки інформацію, а й свої прагнення, комунікативний намір, оцінку предмета комунікації. Аналіз речень з дуплексивами засвідчує тенденцію суб'єкта (підмета односуб'єктних і двосуб'єктних моделей) виражатися іменем зі статусом референтної означеності.

Можливості актуального членування у досліджуваних конструкціях обмежені і визначені заздалегідь семантико-синтаксичною структурою речення. Специфіка актуаль-

ного членування речень з дуплексивами полягає в тому, що ремою в них здебільшого виступає дуплексив. Він оформляє супровідну інформацію про ознаку граматичного предмета, передає повідомлення про стан суб'єкта чи об'єкта, який супроводить дію (цим дуплексив відрізняється від напівпредикативних конструкцій, що також містять згорнуту предикацію, проте виражають не супровідну інформацію, а додаткову). Дуплексив найчастіше становить мету висловлення, його інформативний центр: *Яків йшов, спотикаючись,* ***побитий і закривавлений*** *– [крізь вечір, крізь свою біду, що гірше за побите тіло кривавила]* (В. Лис). В умовах комунікації речення-висловлення створюється на вимогу процесу спілкування з виділенням смислового центру, актуалізацією найважливіших компонентів семантичної структури речення.

Як бачимо, дуплексиви є логічно, інтонаційно й семантико-стилістично виокремлені, важливі й сутнісні, тобто актуалізовані у семантичній будові речення. Інформативна значущість дуплексивів ще більше посилюється у випадку парцелювання, як-от: *Яків так і залишається сидіти.* ***Закам'янілий****. Зрештою починає гойдатися, мов сам себе заколихує* (В. Лис).

У тих випадках, коли дуплексиви займають не кінцеву позицію у реченні, а препозицію щодо первинного предиката (що трапляється досить рідко), висловлення має експресивний характер, а дуплексивні синтаксеми залишаються актуалізаційним центром висловлення, на них зосереджена особлива інтонація та рематичний наголос: *А надвечір* ***мокрий, втомлений і голодний*** *вертався до села* (У. Самчук).

Таким чином, наші спостереження доводять, що речення з актуалізованими дуплексивними компонентами, тобто речення-висловлення – це «не тільки реченнєва реалізація, це набагато ширше та ємніше поняття,... що слугує найбільш релевантним засобом презентації інтенцій комунікативно-модального вияву [6, с. 137].

Актуальне членування висловлень з дуплексивами засвідчує їх інформативну насиченість, значущу роль дуплексивів у комунікативно-змістовій організації речення.

Отже, різноаспектний аналіз структури речень з дуплексивами доводить, що дуплексив – це окремий неприслівний поширювач речення, що залежить одночасно від імені (підмета чи прямого об'єктного поширювача) й дієслова (присудка) і пов'язаний з ними двобічним синтаксичним зв'язком – тяжінням. Речення, що містять у своєму складі дуплексив, мають асиметричну структуру: вони виражають декілька ситуацій і за змістом відповідають складним реченням. У комунікативній реалізації висловлення дуплексиви виступають носіями рематичного змісту, репрезентантами інформативного центру речення, актуалізують словесно-художню образність висловлення.

Список використаної літератури

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ, 1992. 224 с.

2. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

3. Синтаксис української мови: на перетині традицій та інновацій. Ніні Василівні Гуйванюк: колективна монографія; за заг. ред. О.В. Кульбабської. Чернівці: Чернівец. нац.ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 592 с.

4. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання. Київ,1994. 672 с.

5. Смагленко Ф. П. Про предикативне означення в українській мові. *Українська мова та література в школі.* 1954. №1. С. 18–26.

6. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія]. Чернівці, 2014. 412 с.

4.11. РОЛЬ ДІАЛЕКТНОГО МОВЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІОЛЕКТУ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.

Інна Черкез

Упродовж останніх десятиліть епістолярні тексти представників української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. набувають особливої актуальності як джерела для мовознавчих досліджень. Адже вони дозволяють простежити основні закономірності розвитку і загальні структурні явища української літературної мови. Цю важливу ознаку епістолярних текстів свого часу підкреслили К. Ленець та М. Пилинський у праці «Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови» (1989 р.), коли зазначали, що листування як писемна фіксація уснорозмовного мовлення освічених верств відбиває активні зміни в усній мові і першими їх фіксують, зокрема «забезпечують докладніше висвітлення різних сторін розвитку літературної мови: поповнення її лексичного і фразеологічного фонду, вироблення граматичних, семантичних та стилістичних норм. У листах простежується вирівнювання і усталення окремих мовних засобів як відображення розвитку живого розмовного мовлення» [3, с. 161–162].

У цьому контексті епістолярні тексти української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. мають значний інформаційний потенціал, оскільки фіксують розмовне мовлення представників тієї соціальної верстви, яка брала активну участь у виробленні лексичних, стилістичних, правописних норм української літературної мови, в тому числі й через відсіювання тих мовних явищ, які мали вузьколокальний діалектний характер. Актуальність такого дослідження підсилюється й тим, що в українському мовознавстві недостатньо повно висвітлено особливості функціонування діалектних рис у мовленні освічених верств. Переважна більшість праць з цієї проблематики стосується діалектних явищ у текстах художнього стилю, де зазвичай такі елементи можуть мати певне стилістичне навантаження.

Тому джерельною базою для дослідження обрано листи відомих культурних та громадських діячів, що мали різну професійну освіту, проте працювали як письменники, публіцисти, журналісти, політики, адвокати, науковці: М. Драгоманова, М. Павлика, Б. Грінченка, М. Коцюбинського, В. Гнатюка, Б. Лепкого, А. Чайковського, З. Кузелі, С. Рудницького, Т. Зіньківського, М. Менцинського, а також письменників Ю. Федьковича, О. Кобилянської, Лесі Українки. Крім того, джерелом для дослідження стала епістолярна спадщина історика, академіка Д. Яворницького, який листувався з багатьма вченими-істориками та археологами.

Характерною ознакою епістолярних текстів представників української інтелігенції є використання таких мовних одиниць, які за своїми фонетичними чи граматичними ознаками різняться від їхніх відповідників, узвичаєних у сучасній українській літературній мові. Особливістю таких мовних явищ є зв'язок із говірковим середовищем, з яким більшою чи меншою мірою були пов'язані представники української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.

Листи засвідчують значну кількість діалектних рис на рівні дієслівного вживання.

Фонетичні особливості дієслівних форм, зафіксованих у листах української інтелігенції, у багатьох випадках зумовлені впливом діалектної системи української мови. Так, у листуванні української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. фіксуємо різні інфінітивні форми. У листах галичан поряд із формою на ***-ти*** простежуємо вживання давньої форми на ***-чи***: *а цему то повинни льуде шче ј* ***помочи*** (Переписка, III, М. Павлик, с. 21-22); *..щоби Ви були ласкаві добре заопінїювати мою просьбу і* ***помочи*** *мені* (Кузеля, с. 15); ***зречися*** *того прикрого права* (Лепкий, с. 69); *..удалося мені* ***зберегчи*** *її память отсею повістею* (Чайк., с. 45).

Інфінітивний суфікс ***-чи*** властивий лише західноукраїнським говорам і фіксується в незначній кількості слів, переважно в тих, що «мають у минулому часі варіант кореневої морфеми, що закінчується на задньоязиковий або фарингальний приголосний» [2, с. 257], найчастіше на ***г***, ***к***.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у галицько-буковинському мовленні слова ***берегти***, ***зректися***, ***помогти***, а також ***пекти***, ***ректи***, ***сікти***, ***стерегти*** вживалися в інфінітивній формі на ***-чи***. Це засвідчує й Словник Желехівського, в українській частині якого наведено варіантні форми інфінітивів: *берег**ти***, *бере**чи*** (*берег**чи***) (Желех., с. 24); ***зречися*** [сучасн. *зректися*], *сказати* (Желех., с. 315); *пек**ти***, *пе**чи*** (Желех., с. 607); *помо**чи*** [сучасн. *помогти*], *помагати* (Желех., с. 698); *сі**чи*** [сучасн. *сікти*] (Желех., с. 869); *стереги**ти*** ([*стере*]***гчи***, [*стере*]***чи***) (Желех., с. 918); *ре**чи*** (*реку*, *речеш*) [сучасн. *ректи*] (Желех., с. 801).

Варто зауважити, що текстова реалізація інфінітивних форм із суфіксом ***-чи*** в епістолярних текстах не мала стилістичного обмеження. Листи Б. Лепкого, З. Кузелі та А. Чайковського засвідчують уживання інфінітивних форм на ***-чи*** в контекстах із виразною офіційно-діловою специфікою, а листи О. Кобилянської та М. Павлика – у розмовно-побутовому мовленні. Таким чином, у західноукраїнському варіанті літературної мови кінця XIX – початку XX ст. ця фонетична риса хоч і була ознакою діалектного мовлення, проте мала наддіалектний характер.

Для епістолярних текстів наддніпрянської інтелігенції характерним було вживання діалектних інфінітивних форм на ***-ть***: *виплачува**ть*** (Л. Укр., 11, с. 11); *гада**ть*** (ЕЯ, 1, Дашк., 1928, с. 169); *друкува**ть*** (ЕЯ, 1, Добр., 1929, с. 198); *дума**ть*** (ЕЯ, 1, Міллер, 1929, с. 318); *малюва**ть***, *вибачи**ть***, *посла**ть*** (ЕЯ, 1, В. Грінч., 1928, с. 137); *підде-ржа**ть*** (ЕЯ, 1, Чикал., 1910, с. 616); *подякова**ть*** (ЕЯ, 1, Сумцов, 1920, с. 540); *присла**ть*** (ЕЯ, 1, Міллер, 1931, с. 350); *слідува**ть*** (ЕЯ, 1, Солян., 1930, с. 507); *співа**ть*** (ЕЯ, 1, В. Грінч., 1931, с. 145).

Як зазначає Г. Півторак, форми на ***-ть*** були локалізовані в межах північного та південно-східного наріч і в українській літературній мові нового часу часто мали певне стилістично-смислове навантаження. Цим, на думку дослідника, й пояснюється їх уживання письменниками, рідним говіркам яких такі форми не властиві, зокрема – І. Франком та Лесею Українкою [5, с. 27, 29]. Проте листи

А. Чайковського, у яких фіксуємо форми *писать*, *післать*, не виявляють цієї ознаки: *В такім стані річи повздержіться єще* ***писать*** *сильветку з мене, бо ще нема за що* (Чайк., с. 58); *Пишете, аби* ***післать*** *під опаскою, хиба ж се безпечно, коли і «заказані» письма пропадають?* (Чайк., с. 132). Отже, у західноукраїнському епістолярії інфінітивні форми на -***ть*** не мали стилістичного обмеження й уживалися як у розмовно-побутовому, товариському мовленні (це засвідчують контексти до дієслів *виплачувать*, *друкувать*, *думать*, *піддержать*, *подяковать*, *співать*, *читать*), так і в офіційно-діловому (це засвідчують контексти до дієслів *малювать*, *надсилать*, *прислать*, *слідувать*).

Серед інших діалектних фонетичних рис у системі дієслівних форм, що трапляються в епістолярії української інтелігенції, варто відзначити кінцевий твердий приголосний [***т***] у дієслівних формах теперішнього часу третьої особи однини та множини II дієвідміни. Ця риса властива наддністрянським, покутським та іншим говіркам південно-західного наріччя, що й пояснює її наявність у листах І. Франка, М. Павлика та А. Чайковського: *важи****т*** (Переписка, III, М. Павлик, с. 23–24); *доходи****т*** (Переписка, III, М. Павлик, с. 21); *лади****т*** (Переписка, III, І. Франко, с. 5); *пророчи****т*** (Переписка, III, І. Франко, с. 47); *свідчи****т*** (Переписка, III, І. Франко, с. 10–11); *увзглядни****т*** (Переписка, II, М. Павлик, с. 104), *назову****т*** (Чайк., с. 74–75).

Фонетична варіантність спостерігається в уживанні дієслівного суфікса -***ува***-/-***ова***-, що було характерною ознакою літературного мовлення кінця XIX – початку XX ст. В епістолярних текстах поряд із дієслівним суфіксом -***ува***- (*влашт****ува****ти*, *кандид****ува****ти*, *подяк****ува****ти*, *пор**ату**ва**ти*, *реклям****ува****ти* та ін.) вживався варіант -***ова***-: *буд****ова****тися* (ЕЯ, 1, Біляш., 1917, с. 71); *виексплоат****ова****ти* (ЕЯ, 2, Боровик, с. 106); *впрост****ова****ти* (ЕЯ, 1, Кониський, с. 270); *збитк****ова****ти* (Переписка, II, І. Мандичевський, с. 211); *зварі****ова****ти* (Чайк., с. 67); *здекомплєт****ова****ти* (Чайк., с. 86); *лют****ова****ти* (ЕЯ, 2, Білиловський, с. 73); *підк****ова****тися* (Чайк., с. 30); *подяк****ова****ть* (ЕЯ, 1, Сумцов, с. 540). Уживання слів із цим суфіксом не локалізоване в межах одного з

варіантів тогочасної української літературної мови. Воно представлене в листах як східно-, так і західноукраїнської інтелігенції, хоча діалектна база цього явища доволі вузька – північні та карпатські говори південно-західного наріччя [4, с. 64]. На думку М. Жовтобрюха, І. Матвіяса, до середини XIX ст. у вживанні суфікса -***ува***- літературна норма української мови остаточно не сформувалася, а тому в активному вжитку перебували й дієслівні утворення із варіантом -***ова***- [1,с. 175; 4, с. 64]. З «Епістолярної спадщини академіка Д. І. Яворницького» можна довідатися про вживання варіантних форм з дієслівним суфіксом -***ува***-/-***ова***- в листах східноукраїнської інтелігенції: *наготова**ти*** (ЕЯ, 2, Алекс., с. 14) – *гото**ва**ти*** (ЕЯ, 1, Д. Ревуцький, 1925, с. 445); *надрюкова**ть*** (ЕЯ, 1, Наум., с. 368) – *надруку**ва**ти*** (ЕЯ, 1, Комаров, 1898, с. 263). Різні форми суфікса трапляються в листах А. Чайковського: *затитулова**ти*** (Чайк., с. 78), *подяку**ва**ти*** (Чайк., с. 33).

Витісненню застарілих дієслівних форм на -***ова***- й усталенню форм із -***ува***- значною мірою сприяло подальше правописне унормування української мови, зокрема «Граматика української мови» В. Сімовича, у якій серед дієслівних суфіксів, що беруть участь у творенні «недоконаних дієслів», названо суфікс -***ува***- [8, с. 248–249].

Серед інших фонетичних рис діалектного характеру виділяємо вживання діалектного аломорфа префікса ***ви***- – ***ві***-, що є ознакою гуцульських говірок південно-західного наріччя: ***ві****гибнути* – вигибнути, загинути, полягти; ***ві****зволити* – визволити; ***ві****йти* – вийти; ***ві****дирати* – видирати; ***ві****поминати* – випоминати, дорікати (Переписка, III, М. Павлик до родичів, с. 21–22). Іноді ця діалектна ознака виявляється й у тих листах М. Павлика, що мали більш офіційний характер і були адресовані товаришам, колегам: ***ві****повідати* (що) – відмовляти (в чому): «*Кружкови*» ***ві****повідають станцию в* «*Нар*[одному] *Домі*» (Переписка, II, М. Павлик, с. 76). За нашими спостереженнями, ця риса, що простежується загалом у листах М. Павлика, зокрема – й до батьків та сестер, витримана непослідовно, оскільки в цих листах трапляються й форми із префіксом

ви-: ***ви****тримати* – щось пережити; ***ви****пустити* – звільнити з в'язниці, з-під слідства; ***ви****відатися* – дізнатися (Переписка, ІІІ, М. Павлик, с. 14–22). Послідовно форма з префіксом ***ви***- вживається в мовленні інших представників західноукраїнської інтелігенції – І. Франка, А. Чайковського, Б. Лепкого, напр.: ***ви****могти* – домогтися (Переписка, ІІІ, І. Франко, с. 4); ***ви****правити* – відправити (Переписка, ІІІ, І. Франко, с. 8); ***ви****казатися*, ***ви****казуватися* – довести своє право, документально підтвердити (Чайк., с. 207; Лепкий, с. 70); ***ви****пасти* – вийти в кінцевому результаті (Лепкий, с. 43). Про периферійний характер фонетичної форми ***ві***- наприкінці XIX – початку XX ст. свідчать кілька джерел. Так, у «Рускій граматиці» С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера нормативність префікса ***ви***- має чітке закріплення: «приставку *ви*- треба завсїди писати *ви*-, а не *ві*-, як то декуди виговорюють» [7, с. 30]. Крім того, у «Малоруско-німецкому словарі» Є. Желехівського та С. Недільського, що в ньому найповніше відтворено лексичний склад західноукраїнського варіанта літературної мови, дієслова такого типу подано з префіксом ***ви***-: ***ви****гибати* (Желех., с. 71), ***ви****зволити* (Желех., с. 75), ***ви****ходити* (Желех., с.92), ***ви****повідати* (Желех., с. 82).

Перевага форм з префіксом ***ві***- в листах М. Павлика до родичів виявляє й соціолінгвістичне підґрунтя цього явища, оскільки є свідченням своєрідного переключення коду з нормативно-літературного рівня мови, який М. Павлик добре знав, на діалектний рівень, який був засвоєний з дитинства і залишався основним у спілкуванні з рідними. Подібне фрагментарне відхилення від усталеної практики слововжитку і переключення на діалектне мовлення дозволяє стверджувати, що в міру соціалізації автора листа в інтелігентському середовищі діалектні мовні форми поступово втрачали свої позиції й поступалися тим формам, які переважали в літературній мові.

У листуванні української інтелігенції натрапляємо на діалектні дієслівні форми. Зокрема в листуванні Т. Зіньківського – представника наддніпрянської інтелігенції – зафіксовані дієслівні форми третьої особи однини теперіш-

нього часу *виходе*, *вносе*, *ходе*: ..***виходе***, *наче рос*[ійська] *мова отрута якась інтелектуальна, котра* ***вносе*** *моральне зопсуття в «прекрасные натуры украинские».. Проте громада* ***ходе*** *в театр і дивиться, хоч і як невигідно трупі Старицького виступати* (Зіньк.-Грінч., с. 84). Ці своєрідні особові форми поширені у степових говірках південно-східного наріччя, носієм яких був Т. Зіньківський. У листах Б. Лепкого натрапляємо на усічену форму присудкового слова *тра* «треба» (Лепкий, с. 498), що властива говіркам південно-західного наріччя.

В епістолярних текстах представників української інтелігенції досить часто трапляються складені форми майбутнього часу, утворені з особових форм допоміжного дієслова *бути* і колишніх дієприкметників минулого часу (Див. Таблиця 1).

Таблиця 1

Дієслівна форма в листуванні	Контексти з листування	Співвідносна нормативна форма в сучасній українській мові
будемо мали	*..хоть* ***будемо мали*** *школи, склепи і банки, але будемо банкротами моральними, народом без характеру, потурчам східноєвропейським* (Лепкий, с. 108–109)	***будемо мати***
не буду потрібував	*Най Пан Радник єще сей раз заопікуються мною, а, може, преціньь, «прийде час лучшої долі і для нас» – може я* ***не буду потрібував*** *надуживати*	***не буду потребувати***

	доброти і прихильности Пана Радника (Лепкий, с. 124)	
буду лазив	*Јак сконфіскујуть, то* ***буду лазив*** *і допоминатисьа так јак Геккельа* (Переписка, III, І. Франко, с. 47)	***буду лазити***
не буду мав [*помоги*]	*Єсли з тої сторони* ***не буду мав*** *видатної* ***помоги****, то книжка буде мусіла бути держана на низкім поземі і завданя свого, на мою думку, важного, не сповнить* (С. Рудн., с. 57)	***не буду мати*** [*допомоги*]

У текстах з листування доволі часто трапляються дієслівні форми майбутнього часу «*бути* у формі майбутнього часу + модальне дієслово *могти* у формі минулого часу + інфінітив доконаного чи недоконаного виду, що є виразником основного лексичного значення» (Див. Таблиця 2).

Таблиця 2

Дієслівна форма в листуванні	Контексти з листування	Співвідносна нормативна форма в сучасній українській мові
буду міг виказатися	*Та все ж таки у цвітни упораюся з роботами і до вакаций* ***буду міг виказатися*** *перед Радою Шкільною*	***зможу виказатися***

	свідоцтвом домашніх праць (Лепкий, с. 70);	
буду міг	*О скільки* ***буду міг****, поможу шукати* [помешкання] (Лепкий, с. 135);	***зможу***
не буду міг послухати	*На жаль,* ***не буду міг послухати*** *Дарці днесь вночі, бо ми днесь не є в Стокгольмі* (Менц., с. 367);	***не зможу послухати***
буду міг скористати	*Перше, що приходиться мені днесь сказати, є, що я помимо такої доброї нагоди* ***не буду міг*** *правдоподібно з неї* ***скористати*** *по тій простій причині, що я не розпоряджаю жодними такими грішми..* (Менц., с. 266);	***зможу скористати***
буду міг виконати	*Щодо часу, в якім* ***буду міг виконати*** *роботу, то кладу його на 2 роки від одержання завдатку* <...> (С. Рудн., с. 57);	***зможу виконати***
буду міг взятися	*Якщо поведеться винести зі світової заверюхи здорову голову, то* ***буду міг***	***зможу взятися***

	багато ліпше ***взятися*** *до роботи над своїм фахом, як перед тим* (С. Рудн., с. 47);	
будеш міг працювати	*Ми тебе якнайсердечніше запрошуємо.* ***Працювати*** *в Кельні також* ***будеш міг*** *доволі* (Менц., с. 301); *Ми тобі урядимо покоїк, где* ***будеш міг*** *спокійно, думаю,* ***працювати*** (Менц., с. 304-305);	***зможеш працювати***
буде мусіла полежати	*Гарячка уступає, але, як я кажу,* ***буде мусіла*** *ще не один тиждень* ***полежати*** (Менц., с. 318);	***змушена буде полежати***
буду мусів короводитися	*Внасьлідок таких замітів я довго ще* ***буду мусів короводитися****, заки прийду до моїх честно запрацьованих грошей* (Чайк., с. 135)	***матиму клопоти***

Такі часові форми властиві галицько-буковинській групі говірок південно-західного наріччя і є залишками давньої аналітичної форми майбутнього часу, до складу якої входили дієприкметники минулого часу з суфіксом -***л***-/-∅- [2, с. 294]. У західноукраїнському літературному слововжитку кінця XIX – початку XX ст. така форма трапляється досить часто, зокрема в художніх творах

О. Кобилянської, І. Франка [6, с. 286]. У листуванні спостерігаємо тенденцію до її витіснення іншою аналітичною формою, що мала загальноукраїнське поширення – «дієслово ***бути*** в особових формах майбутнього часу + інфінітив», а також простою синтетичною формою. Цьому сприяла й кодифікація граматичних норм, зокрема й Граматика В. Сімовича, у якій форми «***буду ходив, будеш робила, будемо несли***», за словами її автора, вживати «**не треба**» [8, с. 277], натомість нормативними визначаються звичні для сучасного літературного мовлення аналітичний та синтетичний способи творення форм майбутнього часу. Листування західноукраїнських діячів засвідчує активність саме таких часових форм.

У листах М. Павлика, Б. Лепкого та С. Рудницького особливими є дієслівні форми умовного способу, у яких частка ***б*** (***би***) стоїть між дієсловом і постфіксом ***-ся***: ***годилобися*** *надати* [стипендію] (Лепкий, с. 81); *..пишу до Пана Радника не так оглядно та старанно, як* ***годилобся*** (Лепкий, с. 74); *Та* ***залишивбися*** *у Харкові..* (С. Рудн., с. 77); *..може льуде* ***зібралибисьа****, розвалили арешт і візволити тоту* (Переписка, ІІІ, М. Павлик, с. 20); *..котрій по 10 літах служби* ***належалобся*** *місце в місті* (Лепкий, с. 77); *На них* ***помістилобся*** *характерні краєвиди* (С. Рудн., с. 56).

Спорадичними є випадки вживання давньої аналітичної форми минулого умовного часу, що складається з форм минулого часу на ***-л-*** від основного дієслова та граматичного показника умовного способу – частки ***би*** в особовій формі: *Коли* ***би сте стали*** *на тому, шчоб композіцію карти поручити мені* (Переписка, І, М. Драг., с. 87); ***Хтіла би-м*** *ся знов колись побачитись з вами і вибалакати про деякі справи* (Коб., с. 273); *Маємо три кімнати і* ***моглибисьмо*** *Вас вигідно примістити* (Лепкий, с. 492); *Коли* ***бисьте*** *мені* ***могли прислати*** *відбитку з «Kurjera» «Wieski rok» – Rawity дуже* ***бим*** *Вам* ***подякував*** (Чайк., с. 73); *Ручу, що не* ***завелибисьтеся*** *на нім* (Лепкий, с. 500); *Бо якраз тепер часу у мене доволі, то і зараз* ***взявбимся*** *до роботи* (С. Рудн., с. 57–58). У Граматиці

Сімовича такі конструкції умовного способу вважаються не літературними [8, с. 280].

До особливих дієслівних форм, зафіксованих у листуванні, належать й залишки часових форм давнього перфекта. Такі форми минулого часу збереглися в говорах південно-західного наріччя, тому й активно вживаються в листуванні західноукраїнської інтелігенції – у листах Ю. Федьковича, О. Кобилянської, А. Чайковського, С. Рудницького. У староукраїнській мові такі часові форми першої особи однини минулого часу виступали у вигляді двох позиційних варіантів, що відображали родові особливості: закінчення ***-м*** виступало виразником жіночого та середнього роду, закінчення ***-ем*** – виразником чоловічого роду [2, с. 325]. За нашими спостереженнями, така специфіка простежується і в листах західноукраїнської інтелігенції. У листах Ю. Федьковича, М. Менцинського та С. Рудницького фіксуємо форми чоловічого роду із закінченням ***-ем***: ***мавєм*** *много неприємних трафунків* (Федьк., с. 383); *нігде не* ***міг єм*** *жаданих кусників* ***дістати*** (Менц., с. 255); *минулої неділі* ***захорувавєм*** *тяжко на інфлюєнку* (С. Рудн., с. 49); у листах О. Кобилянської – форми жіночого роду з кінцевим ***-м***: ***написала-м*** *фантазію в формі діалога під титулом «Поети»* (Коб., с. 315); *Я зовсім не* ***носила-м ся*** *з думкою закладати тут жіночого тов*[ариства].. (Коб., с. 267).

Для вираження минулого часу в другій особі множини використовується закінчення ***-сте***: ***Писали-сте***, *що курація Вашої мами стільки коштувала, а не дуже поліпшилося їй* (Коб., с. 363); ***Святкувалисьте*** *велике свято народне Котляревського ..* (Чайк., с. 135); *Не* ***потребувалисьте*** *мені того толкувати, чому Ви так ухопилися за мене..* (С. Крушельн., с. 194). Ці форми вже в кінці XIX ст. вважалися діалектними, а тому й не були закріплені як нормативні в «Рускій граматиці» (1893) С. Смаль-Стоцького та Ф. Ґартнера.

Важливим фактом є те, що форми давнього перфекта властиві й для листування східноукраїнської інтелігенції, зокрема листів Б. Грінченка та Лесі Українки: *Спасибі*

Вам, Високоповажний Земляче, що ***відмовили-сте*** *на мого листа!* (Грінч., с. 8); ***Обіцялисьте*** *прислати мені рецензію ту, як видрукується, але ж я досі нічого не відібрав* (Грінч., с. 18); ***Доїхали-сьмо*** *добре і без неприємностів, тільки мусили трохи доплатити за перестанок в Яворові* (Л. Укр., 11, с. 256). Можна припустити, що наявність таких дієслівних форм минулого часу в листах Б. Грінченка та Лесі Українки було своєрідним наслідуванням мови західняків. Адже в східноукраїнському варіанті літературної мови перфектні форми були втрачені, натомість у західноукраїнському слововжитку вони були типовим явищем.

Основою для вживання давніх часових форм минулого часу в мовленні наддніпрянців могла виступати староукраїнська мова, у якій, як засвідчують дослідження з історичної морфології, з другої половини XVII ст. фіксуються сплутування особових закінчень. Це вказує на те, що на той час «вживання особових форм минулого часу було вже ознакою традиції» [2, с. 327], яка, ймовірно, тривала до кінця XIX – початку XX ст. не лише в мовленні наддністрянської інтелігенції, а й наддніпрянської.

Незначна кількість зафіксованих речень із формами давнього перфекта та переважне використання часових конструкцій, властивих сучасній літературній мові, дають підстави говорити, що наприкінці XIX – на початку XX ст. ці форми набували розмовного забарвлення і поступово замінювалися тими, що були загальними для всіх українських земель.

У листуванні української інтелігенції в дієсловах зворотно-середнього стану постфікс -***ся*** писався окремо як у пре-, так і в постпозиції щодо дієслова. Ця морфологічна риса є диференційною ознакою південно-західних говорів, тому досить широко представлена в листуванні західноукраїнської інтелігенції: *А ще* ***ся*** *мушу з вами* ***сварити****..* (Федьк., с. 405); *14-го с*[ього] *м*[ісяця] *ми* ***ся випроваджуємо*** *звідси на Панську вулицю, ч. 47* (Коб., с. 292); *..таке перемішанє народу* ***причинило*** *би* ***ся*** *багато до вирівнаня льокальних прикмет нашого народу..* (Чайк., с. 177);

..гурток українських студентів в Москві ***відніс ся*** *до нас з прошеннєм вислати деякі книжки на Вашу адресу..* (ЕЯ, 1, Петр., 1899, с. 427); *..сиджу дома, та робю свойе, бо вже ми* ***ся зуритила*** *тота шумна говорінка в наших тов*[аристваx] (Переписка, II, М. Павлик, с. 92); *А тепер прошу і Вас о раду: ..чи може* ***старати ся*** *таки о Краків або і о Чернівці, де також тепер вакує одно місце?* (Кузеля, с. 33). Лише в листуванні Ю. Федьковича фіксуємо фонетичний варіант ***си***: *.. лиш коли що шлеш, то не шли на твій кошт, але на мій, бо так* ***си*** *не повинно, аби Ти задля мене ще* ***си*** *і* ***келтував*** (Федьк., с. 395); *Ваш топірчик стоїть в добрім спрятку. Чекайте лиш, як я* ***си*** *ним в Львові* ***фудулити*** *буду* (Федьк., с. 394).

Листування української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. відображає процес становлення граматичних та правописних норм української літературної мови і виявляє розбіжності між двома варіантами тогочасної літературної мови української мови – західноукраїнським і східноукраїнським.

Для українського епістолярію зазначеного періоду характерним є явище варіантності граматичних та фонетичних форм слів, у яких відображено як діалектний рівень їх функціонування, так і тенденції відбору тих із них, що їм віддавалася перевага для подальшого закріплення як літературно нормативних. Варіантність граматичних форм зумовлена насамперед відмінностями між діалектами південно-західного та південно-східного наріч, риси яких відбито в листуванні українських культурних діячів цього періоду.

Відмінними від сучасної норми виступають переважно такі діалектні та регіональні риси мовних одиниць, які зафіксовано в листах західноукраїнської інтелігенції. Причина цього явища полягає як у граматичній та лексичній специфіці говорів південно-західного наріччя, зокрема – у збереженні ними архаїчних форм, так і в історико-суспільних особливостях розвитку української літературної мови в міжвоєнний період, коли українські землі знову опинилися в межах різних держав.

Дослідження епістолярних текстів засвідчує, що вже наприкінці XIX ст. представники української інтелігенції мали

чітко усвідомлене ставлення до нормування граматичних форм літературної мови на системних засадах. На це вказує відсутність послідовного вживання діалектних форм і поступовий відхід від них. Ті самі автори в тому самому часовому проміжку використовували як діалектні, так і узвичаєні на той час літературні форми. Загальний огляд листування дозволяє з великою переконливістю стверджувати, що в розмовному мовленні української інтелігенції діалектні риси поступово зникали. На морфологічному рівні вони мають епізодичний характер і можуть бути кваліфіковані як діалектні граматичні вкраплення без стилістичних конотацій.

Список використаної літератури

1. Жовтобрюх М. Мова української періодичної преси (кінець XIX – початок XX ст.). Київ: Наукова думка, 1970.
2. Історія української мови. Морфологія / С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова, В. В. Німчук, В. М. Русанівський, С. П. Самійленко. Київ: Наук. думка, 1978.
3. Ленець К. В., Пилинський М. М. Епістолярний стиль в історії нової української літературної мови. *Жанри і стилі в історії української літературної мови.* Київ: Наук. думка, 1989.
4. Матвіяс І. Г. Уніфікація варіантів у словотвірній системі української літературної мови. *Мовознавство*. 2003. №4. С. 57–65.
5. Півторак Г. П. Форми інфінітива в українській мові. *Мовознавство*. 1968. № 4. С. 25–36.
6. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Київ: АртЕк, 2001.
7. Руска граматика / Уложили С. Смаль-Стоцький, Ф. Ґартнер. Львів, 1893.
8. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ – Ляйпціґ, 1919.

Список умовних скорочень

Грінч. – Листування Б. Грінченко – Ф. Вовк. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001.

ЕЯ, **1** – Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 1: Листи вчених до Д.І. Яворницького, Дніпропетровськ: Гамалія, 1997.

ЕЯ, **2** – Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького. Вип. 2. Листи діячів культури до Д. І. Яворницького. Дніпропетровськ, 1999.

Зіньк.-Грінч. – «…Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком. Київ–Нью-Йорк, 2004.

Коб. – Кобилянська О., Твори. В 5 томах. Т 5. За ситуаціями. Статті та спогади. Автобіографії. Листи. Київ: Держлітвидав УРСР, 1963.

С. Крушельн. – Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У двох частинах. Частина друга. Матеріали. Листування. Київ: Музична Україна, 1979.

Кузеля = Листи Зенона Кузелі до Михайла Грушевського. Запоріжжя: РА „Тандем-У", 2005.

Лепкий – «Журавлі повертаються…». З епістолярної спадщини Б. Лепкого. Львів, 2001.

Менц. – Модест Менцинський: Спогади. Матеріали. Листування. Київ: Рада, 1995.

Переписка = Драгоманов М.П. Переписка. Зібрав і зладив М. Павлик. Т. 1. Львів, 1901. 184 с.; Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876-1895). Зладив М. Павлик. Т. II (1876-1878),Чернівці, 1910.

Рудн. – Листування Степана Рудницького. Львів, 2006.

Л. Укр. – Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т.11: Листи (1898-1902). Київ: Наук. Думка, 1978.

Федьк. – Федькович Ю. Твори. В двох томах. Том другий: І. Повісті та оповідання. ІІ. Казки, байки, жарти. ІІІ. Драматичні твори. IV. Листи. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1960.

Чайк. – Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: У 3 т. Львів, 2002.

Желех. – Желехівський Є. Малоруско-німецкий словар. Т. І (А-О); Т. ІІ (П-Я), Львів, 1882 – 1886.

4.12. КАТЕГОРІЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ІНТЕНЦІЇ І ДИСКУРСИВНО-СТИЛЬОВИЙ КОНТИНУУМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Світлана Шабат-Савка

Комунікативно-дискурсивний вектор сучасної лінгвістики детермінує динамічний розвиток і з'яву лінгвосинергійних досліджень, спрямованих на вивчення способів лінгвалізації та категоризації психічних ресурсів людської свідомості, на виокремлення антропозорієнтованих категорійних величин, що вивищують субстанцію мовця як осердя успорозмовної чи текстової комунікації, на аналіз прагматичного потенціалу та функційних можливостей різнорівневих мовних одиниць, які віддзеркалюють українську лінгвоментальність та етнокультуру, виформовують дискурсивно-стильові вияви української мови, вербалізують багатогранний світ інтенцій, емоцій, оцінок.

Комунікативний аспект мовознавчих студій дослідники пов'язують з актуальним членуванням, функційною перспективою, з метою та настановою висловлення, з мовленнєвими регістрами (Ф. Бацевич, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, Н. Кондратенко, М. Мірченко, М. Степаненко, К. Шульжук та ін.). До важливих термінопонять, що увиразнюють процес спілкування, уналежнюємо **комунікативну інтенцію** – лінгвістичну антропозорієнтовану категорію, яку виформовує план змісту (інтенційні потреби мовця): поінформувати, переказати, запитати, попросити, наказати, заборонити, закликати, пообіцяти, побажати, поспівчувати, оцінити, подякувати, вибачитися, похвалити тощо) і план мовної репрезентації (різнорівневі мовні засоби).

Поняття інтенції, що його запозичено зі схоластичної філософії і вперше запроваджено в теорії мовленнєвих актів (Г. Грайс, Дж. Остін, Дж. Сьорль), виражає мовленнєвий намір, має когнітивне підґрунтя, передає цільові настанови спілкувальників. Його цілком обґрунтовано вивчають у різних гуманітарно зорієнтованих і суспільних науках: у психології, соціології, педагогіці, логопедії, у літературознавстві, оскільки інтенція відображає

внутрішній світ людини, її мовомислення, свідомість, ментальність, детермінує сценарії реалізації мовленнєвого задуму, перебіг людської комунікації. У дослідженнях із філософії окреслено положення про те, що інтенційність ініціює свідомість, а мовний знак використовують для передавання інтенційного стану та змісту (Ф. Брентано, Е. Гуссерль, П. Стросон).

У діалогійному адресантно-адресатному континуумі, що слугує релевантним середовищем взаємодії різних намірів комунікантів, інтенцію співвідносять з ілокуцією та суб'єктивно-модальним значенням, із мотиваційною сферою мовної особистості, розглядають у ракурсі стратегій і тактик мовлення, невербальних засобів комунікації. Треба розуміти, що інтенція – посутній складник психоемоційного, ментального стану людини, важливий чинник її життєдіяльності, і тільки з огляду на мовну вербалізацію, на адекватне використання граматичних ресурсів мови вона експлікується, удоступнюється для інших комунікантів. Саме в такому ракурсі інтенція, власне, комунікативна інтенція, слугує об'єктом і предметом лінгвістичних наукових спостережень.

Питання, пов'язані з категорійним статусом інтенції, належать до актуальних проблем сучасної лінгвістики. У мовознавчих студіях йдеться про три різновиди категорій: категорії комунікативного спрямування, категорії когнітивного (семантичного) спрямування і категорії формального спрямування. Так, І. Вихованець і К. Городенська до категорій комунікативного спрямування зараховують категорію настанови, що об'єднує «грамеми розповідності, питальності, спонукальності й бажальності і відповідно до якої протиставляються речення розповідні, питальні, спонукальні, бажальні» [3, с. 29]. У системі синтаксичних комунікативно орієнтованих категорій лінгвісти виокремлюють предикативність, модальність і навіть актуальне членування речення (О. Мельничук, Л. Кадомцева, М. Мірченко та ін.), що свідчить передусім про відкритість та дискусійність питань, пов'язаних із кількістю, характером та змістом категорійних величин. Ракурс

розв'язання зазначеної проблеми ускладнений ще й доконечною потребою залучення до вивчення мовних явищ основних антропоцентрів мовленнєвої діяльності – адресанта й адресата, насамперед мовця як суб'єкта комунікації, носія різноманітних когнітивно-ментальних станів, автора конкретного висловлення, що вияскравлює динамічність мовної системи, її адекватне використання для відображення інтенційного простору мовної особистості.

На думку М. Кочергана, для виокремлення мовної категорії потрібен «ряд форм, об'єднаних спільним значенням, щоб усередині цього об'єднання було протиставлення і щоб ті протиставлені значення мали формальне вираження» [9, с. 266]. Отож зрозуміло, що категорія – це поєднання мовних одиниць на основі певної ознаки. За нашими спостереженнями, комунікативна інтенція слугує таким об'єднувальним параметром, який, по суті, є *обов'язковим*, адже формує інтенційну структуру мовної конструкції, бо «в кожному висловленні, від однослівної побутової репліки до великих, складних творів науки чи літератури, ми охоплюємо, розуміємо, відчуваємо мовленнєвий задум або мовленнєву волю мовця» [1, с. 409]. Водночас цей параметр *суб'єктний*, позаяк інтенція завжди співвідноситься з мовцем, з автором, творцем висловлення; *динамічний*, оскільки експлікація мовленнєвих намірів відбувається в уснорозмовній або текстовій комунікації; *стабільний*, бо його забезпечує система різнорівневих мовних засобів (мовна одиниця або реалізує цю категорію, або ні). Отже, зміст висловлення, крім пропозитивних характеристик та об'єктивної модальності, формує також *інтенційний* складник, який містить інформацію про психоментальний стан мовної особистості, увиразнює позицію мовця, його потреби та цільові настанови.

Свою кваліфікацію термінопоняття «інтенція» ми представили в докторській дисертації «Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви» [12], розглядаючи інтенцію, по-перше, як іманентну властивість мовної одиниці, «розширюючи межі сприйняття інтенції, зокрема її розуміння не тільки

як осмисленого чи інтуїтивного наміру мовця, бажання суб'єкта комунікації; по-друге, як універсальну лінгвістичну категорію, що має міжрівневий характер, репрезентований висловленнями, реченнєвими еквівалентами, дискурсивними конструкціями» [12, с. 10].

Як лінгвістична субстанція, що має глибоке філософське підґрунтя й когнітивно-ментальний статус, комунікативна інтенція покриває термінообшири синтаксичних понять, що пов'язані з модальністю, комунікативною настановою, метою висловлення, актуальним членуванням. Зокрема, модальність вербалізує психоментальний світ та концептосферу мовної особистості, формує план граматичного вираження комунікативної інтенції. Водночас категорія інтенції детермінує те, яку інформацію, які спонуки чи оцінки суб'єкт комунікації вкладає у свій мовленнєвий витвір (висловлення, реченнєвий еквівалент, дискурс).

Настанова пов'язана із реченнєвою структурою, з потенційною здатністю синтаксичної конструкції виражати мовленнєвий намір, інтенція ж – з мовцем, з його бажанням використати саме ту чи ту мовну структуру для передавання певного наміру. Телеологічний чинник так само перебуває у взаємодії з інтенцією мовця, оскільки формування цільової настанови відбувається в напрямі від визначення мети, утворення наміру до мовленнєвих вчинків особистості та використання мовних засобів. Якщо інтенцію, мету розглядати як категорії ментальні, пов'язані з довербальним осмисленням майбутньої діяльності, то функція реалізується тільки в реченні-висловленні, корелює з системою цільових настанов, з можливостями синтаксичних одиниць втілювати наміри адресанта, динамізувати інтерактивний процес.

Міжкатегорійна взаємодія передбачає ранжування та системність синтаксичних категорій. Предикативність, модальність, настанова – це синтаксичні параметри речення, комунікативна інтенція – функційно ємніша і більшою мірою, ніж інші категорії, пов'язана з мовцем і висловленням як оптимальним синтаксичним засобом вербалізації інтенційних обширів комунікації.

Урахування антропоцентричних, когнітивних, комунікативних та дискурсивних параметрів цього поняття посприяло створенню загальної типології інтенцій, що цілісно відображає феномен людського буття, увиразнює широкий обсяг інтенційних намірів комунікантів. За нашими узагальненнями, категорію комунікативної інтенції в українській мові репрезентують:

- когнітивно-ментальні інтенції;
- комунікативно-модальні інтенції;
- суб'єктивно-модальні інтенції;
- дискурсивно-жанрові інтенції;
- метакомунікативні інтенції.

Типологія інтенцій «ґрунтується на чинниках, що враховують: 1) типовий спектр інтенційних потреб мовця (ствердити чи заперечити інформацію, запитати, спонукати до виконання дії, висловити бажання / побажання, свою оцінку, задекларувати повагу, подякувати тощо); 2) кореляцію способів вербалізації інтенцій у межах висловлення / дискурсу (жанру); 3) належність інтенції до парадигми основних мовленнєвих потреб чи до дискурсу фатичної комунікації; 4) співвідношення довербального та вербального вияву комунікативної інтенції на рівні висловлення / дискурсу; 5) інтенційну домінанту того чи того дискурсивного висловлення; 6) лексико-граматичні засоби експлікації інтенцій (модально-інтенційні та дискурсивні висловлення, реченнєві еквіваленти, дієслівні грамеми, іменникові, прикметникові лексеми тощо)» [12, с. 75].

Інтенція як когнітивна категорема – інструмент зв'язку між мовою і мисленням, мовою і свідомістю, адже мисленнєво-мовленнєва діяльність мовної особистості, її національно-культурні цінності, настанови, поведінкові приписи перебувають під впливом як безпосередньої комунікативної ситуації, так і соціокультурного простору та ментальності народу загалом. Вербалізація інтенцій залежить від пресупозитивно-когнітивних знань мовця, зумовлених екстралінгвальними чинниками, від концептуальної системи світосприйняття тієї етноспільноти, до якої належить мовна особистість, від комунікативної

компетентності спілкувальників, соціальної ролі адресанта, типу інтеракції. Саме мовець генерує адресантно-адресатний континуум взаємодії, визначає тональність та атмосферу комунікації: звичайний (загальноприйнятий) чи експресивний, толерантний чи атолерантний контекст спілкування.

Стратегічна програма толерантного спілкування передбачає доброзичливу, координовану атмосферу мовленнєвої діяльності, успішне втілення інтенцій мовця. Кооперативна комунікація, збалансованість інтенцій та стосунків між мовцями закріплена в ментальній концептосфері українського народу, відображена у прислів'ях та приказках, сентенціях та афоризмах, в етикетних конструкціях, поведінкових приписах вихованої людини (*Хто людям добра бажає, той і сам має; Живи добріше, будеш всім миліше; Покора стіну пробиває і людей собі єднає; Хто живе тихо, не знає про лихо: їй кажи – овес, а вона каже – гречка, нехай буде гречка, аби не суперечка*). А отже, бути толерантним – «означає провадити емоційно виважену інтеракцію, терпимо та делікатно ставитися до іншої особистості, вміти стримувати почуття неприйнятності її поглядів, ідей, стилю життя» [14, с. 59].

Атолерантна комунікація вияскравлює дисбаланс стосунків між комунікантами, оприявнює емоціогенну конфліктну ситуацію, зумовлену асиметричною активністю когось із комунікантів, агресією, претензіями, постійним звинуваченнями, обуренням та ненавистю, пор.: – *Ти що, слаба на голову, Зою?! Кому ти радиш терпіти? Задля чого? Може б, вона ще й домовину замовила собі у тридцять п'ять?* (М. Матіос); – *Марш мені з ґосподарки! Без тебе кров із серця капає, холєро ти така, що сиплеш мені соли на душу!* (М. Матіос). У процесі спілкування беруть участь комуніканти різного віку, соціального статусу, інтелектуального та культурного рівня, а тому важливо йти на компромісне розв'язання проблемних питань, уникаючи конфліктності й агресивності, уміти змінити мову емоцій на аргументоване мовлення, дбати про взаємоповагу та гармонійний розвиток міжособистісних

взаємин, як це постульовано в українській пареміології: *Краще не сваритися, чим вибачення просити; Ліпше мовчати, ніж сварку почати; Ворогові все віддай, а сам так останься – аби дальше від лиха* (Народна творчість).

Тип комунікації (толерантний чи конфліктний) передбачає повну взаємну орієнтацію співрозмовників на особистісний обсяг знань та досвіду, цілісну когнітивно-вербальну базу, концептуальну картину світу, що відповідає певній лінгвоментальності. Інтенційна діяльність мовця відбувається тільки за умови врахування цих параметрів, саме в цьому ракурсі суб'єкт інтенції обирає тип інтеракції та комплекс мовних засобів для досягнення того чи того комунікативного завдання.

У дискурсивно-стильовому континуумі української мови **когнітивно-ментальні інтенції**, репрезентовані інтенціями ствердження і заперечення, емотивно-аксіологійними інтенціями, передають знання мовця, його досвід, інтелект, зумовлений національно-мовною свідомістю та лінгвоментальністю. Зокрема, **інтенції ствердження** та **інтенції заперечення** формують засадничі вияви категорії інтенції: суб'єкт комунікації на основі своїх знань, прагматичної компетентності вибудовує мовленнєву діяльність, спроєктовану на констатацію інформації, екзистенцію людського буття, підтвердження істинності та достовірності якогось факту (інтенції ствердження) або на їхнє заперечення (інтенції заперечення), пор.: *Я буду такою щасливою, коли колосочок у полі ростиме на житньому полі моїм життя напоєний»* (Н. Царук); У *час війни, у час страждання не згасне й не помре кохання* (І. Вихованець). Інтенційний діапазон бінарної опозиції ствердження / заперечення втілюють модально-інтенційні висловлення (стверджувальні й заперечні) з різними типами предикатів.

Інтенції емоційності, що безпосередньо пов'язані з емоційно-чуттєвим станом мовця, його позитивним або негативним увиразненням емоцій щодо побаченого, почутого чи висловленого (радість, любов, щастя, захоплення, сум і роздратування, докір, обурення, ненависть,

зневага), вербалізують синтаксичні конструкції, у яких елемент емоційності переважає над інформативним. Пор.: *–Зятеньку, дитинко моя люба, голубе мій сизий!»* (Ю. Федькович); – *Агій на тебе, молодице, де ти, в холєри ділася, що дитина з плачу вмліває?!* (М. Матіос); – *Що ви? Що це за погрози?* (Ірина Вільде); – *Ой, Боже-Боже... людоньки добрі... за що на нас така кара Господня?* (М. Матіос). Як бачимо, до мовних маркерів належать питальні та непитальні конструкції, окличні висловлення, зустрічні запитання, перепити, нечленовані комунікати – прагматично вмотивовані синтаксичні одиниці, використання яких детерміноване психоемоційним станом суб'єкта комунікації.

У когнітивно-вербальну базу суб'єкта інтенції входить не тільки ствердження / заперечення про наявність певних предметів, явищ чи подій у реальному житті, не тільки світ людських емоцій і почуттів, а й суб'єктивно-оцінне сприйняття мовцем довкілля та людей. Отож **аксіологічні інтенції** мають два типи: оцінні інтенції, марковані концептами «гарний», «добрий»; та оцінні інтенції з семантикою «поганий», «злий», напр.: *Твої слова – як вранішня молитва* (О. Пахльовська); *Ліпше пташці на зеленій вітці, ніж у пана в золотій клітці* (Прислів'я); – *Ти лише глянь, які у людей коні!.. Які коні!.. Як писанки! А ти у мене хто? Та з тобою не те що отак на людях стояти, а й овець соромно пасти!* (М. Вінграновський); – *Тьфу! Якась біснувата дівка!* (Н. Кобринська).

Інтенції аксіологічності, що корелюють із системою встановлених у соціумі цінностей, із суспільними еталонами, з естетичними потребами й етикою, вербалізуються внаслідок тісної взаємодії синтаксичних, лексичних та інтонаційних засобів (іменникових і прикметникових лексем, гіперболізованих і порівняльних зворотів, фразеологізованих конструкцій, вокативних синтаксем, модально-інтенційних висловлень), пор.: – *Яка красота! От би пожити хоч з місяць у такому раю* (І. Цюпа); – *Яка красива. Ну – лялечка!* (О. Довженко); – *Молодець! З тобою варто дружити* (В. Шевчук); – *Що вам, бугаї, від нас двох треба?* (М. Матіос); – *Іди, потворо. Не доводь до гріха* (М. Стельмах).

Окремий типологійний вияв аксіологічних інтенцій становлять **інтенції люб'язності**, які виражають намір мовця висловити позитивну оцінку щодо тих чи тих умінь, знань, рис характеру співрозмовника, вивищити у ввічливій, ґречній, поштивій формі жіночу вроду і красу. Напр.: – *Перед чарами такої дівчини, як ви, всі молодці поклони клали б, подібно як перед чудотворною іконою* (С. Воробкевич); – *Біле тобі до лиця. Тоді ти схожа на снігову дівчину* (В. Шкляр). На нашу думку, такі компліментарні висловлення – максими симпатії та великодушності, яскраві маркери гендерно детермінованої комунікації, що продукують окремий етикетно-ритуальний мовленнєвий жанр. Їхнє комунікативне завдання – установити контакт, освідчитися в коханні, продемонструвати захоплення, замилування, любов. Важлива ознака компліменту – явна демонстрація інтенції мовця (особи чоловічої статі), а саме бажання чоловіка сказати про щось приємне співрозмовниці (особі жіночої статі) щодо її вигляду, вроди, краси.

Комунікативно-модальні інтенції – це чітка система, яку виформовують чотири типи інтенцій, зреалізованих модально-інтенційними висловленнями:

1. **Комунікативні інтенції розповідності**, змістовий діапазон яких скерований на передавання інформації, на увиразненні інтелектуального досвіду комунікантів, їхніх знань, умінь, на переповідання, переказування певних відомостей про якісь факти, події тощо. Їх виражають як розповідні висловлення, так і наративно-оповідні та переповідні складні комплекси, пор.: *Я живу у країні щедрівок, веснянок, де вечірня зоря приходить на ґанок і слухає пісню дитинства* (М. Сингаївський); – *Кажуть люди: як одна біда йде, то й другу за собою веде, – то недурно й кажуть!* (Марко Вовчок).

2. **Комунікативні інтенції запиту** вербалізують когнітивний процес-пошук, спрямований на з'ясування інформації (з'ясувальна інтенція-запит) чи на її уточнення (уточнювальна інтенція-запит), пор.: – *Мамо! Чия то дівчина приходила до нас вчора позичати вогню?* (І. Нечуй-

Левицький); – *А ти хотіла б у нас служити?* (М. Івасюк). Найрелевантнішими засобами реалізації інтенцій запиту слугують питальні висловлення, що репрезентують, «з одного боку, багатоаспектний питальний процес-пошук, а з іншого – виконують у мовленні низку комунікативно-прагматичних функцій, пов'язаних зі змістом інших модально-інтенційних висловлень, із субстанцією мовця (автора інтенцій запиту), з фігуральністю мови, з емоційністю та аксіологічними параметрами процесу спілкування, з метакомунікацією [15, с. 280].

3. **Комунікативні інтенції спонукання** відображають різне за інтенсивністю та синтаксичною організацією волевиявлення мовця. Вони охоплюють три типи інтенцій: інтенції категоричного спонукання (наказ, вимога, заборона, дозвіл), що містять волевиявлення мовця, спрямоване на віддавання наказу, вимоги, заборони, розпорядження, команди адресатові мовлення, пор.: – *Шукай! На небо лізь, під землю – шукай* (М. Куліш); – *Негайно сідай ось у мене за стіл і пиши заяву* (І. Цюпа); – *Не смій цього робити!* (М. Матіос); інтенції пом'якшеного спонукання (прохання, вмовляння, благання, моління, заклинання) експлікуються в комунікативних ситуаціях, які передають бажану для суб'єкта мовлення дію, проте її реалізація залежить від волі адресата, напр.: – *Будьте ласкаві, пустіть переночувати* (І. Нечуй-Левицький); – *Жіночко, купіть! Купіть, пані, в мене найдешевше, а який товар, такого не знайдете на всім ринку* (Г. Тарасюк); інтенції нейтрального спонукання (порада, пропозиція, застереження, втішання, заклик), характерною рисою яких є рівні позиції адресата та адресанта і необов'язковість виконання дії з боку адресата, напр.: – *Сватай, Карпе, Палажку. Кращої од Палажки нема на всі Семигори* (І. Нечуй-Левицький); – *Бійся людини лукавої* (В. Шевчук); *За Україну, за її долю, за честь і волю, за народ!* (М. Вороний). Ситуація волевиявлення слугує важливим складником цілеспрямованого та вмотивованого спілкування, що її вербалізують спонукальні конструкції – окремий модально-інтенційний тип висловлень.

4. **Комунікативні інтенції бажальності** у формі оптативних висловлень передають волевиявлення мовця, його бажання, чітко спланований намір виконати бажану дію, пор.: *Хоча б малесенький розмай для нерозважних дум* (П. Грабовський); *Тільки б рідного поля зворушлива стрічка! Тільки б сіра солома прабатьківських стріх!* (Є. Маланюк).

Інтенційний діапазон оптативних висловлень передає мовленнєвий намір: а) із семантикою власне бажання (*Я хочу любити, весь світ цілувати, Я жити бажаю на волі!* (Д. Загул); *Тільки б відкрутилася неділя пустотливим листом у траву. Тільки б пережити це безділля, а роботу я переживу* (Б. Мельничук); б) зі значенням ірреального бажання, такого, що не може здійснитися, оскільки звернене до минулого (*Була б жива Мокрина…* (Марко Вовчок); *Ох, аби ще внучка з Голландії повернулась і заспівала так, як співала її бідолашна мама* (М. Стельмах); в) із спонукальною семантикою, що сприймається не тільки як бажання, а і як ввічливе керівництво до дії, вчинку, виконання якого дасть потрібний ефект, результат (*Хоча б коли до нас у гості прийшли онуків відвідати* (Г. Тютюнник).

Комунікативно-модальні інтенції (розповідності, запиту, спонукання, оптативності) оприявнюють і висловлення умовної модальності, що відображають гіпотетичну ситуацію мовлення. Напр.: – *Якби був знав, що так будеш торгуватися, то інакше зачинав би з тобою говорити* (Н. Кобринська); *Якщо ви любите пісні – запрошуйте у гості птаство* (М. Сингаївський). У діалогійному дискурсі, з огляду на екстралінгвальні чинники, контекст ввічливості, толерантний чи конфліктний перебіг інтеракції, такі синтаксичні структури, модифіковані семантикою зумовленості, увиразнюють широкий фунційний потенціал.

Вербалізація **суб'єктивно-модальних інтенцій**, що вияскравлюють субстанцію мовця, автора конкретного висловлення, детермінована висловленнями, ускладненими вставними і вставленими синтаксемами, ілокутивно-перформативними та непрямими конструкціями, реченнєвими комунікатами, що їх адресант використовує

для увиразнення своєї лінгвокреативності та суб'єктивної модальності. У цьому контексті виокремлюємо інтенції **достовірності** (вірогідності, впевненості), напр.: *Писати з честю, жити з честю – це, я певен, бажання кожного, бажання також і моє* (О. Гончар); *Отже, своєрідність мови – це своєрідність мислення* (Ю. Шевельов); **гіпотетичності** (ймовірності, сумніву, припущення, невпевненості, можливості), напр.: *Можливо, піснею осінні журавлі підняти голову й заслухатись заставлять* (О. Білаш); **авторизації**, що вводять модус суб'єктивної позиції автора, пор.: *Це я вважаю явищем феноменальним: не так меч, як творчий геній народний, мова, пісня втримали народ як націю, як спільноту духовну* (О. Гончар); *Модерністи (ще раз нагадаю) відкрили в світі хаос, а постмодерністи – наближення людства (через той хаос) до апокаліпсису* (М. Наєнко). Утворення таких окремішніх суб'єктивних зон сприяє адекватній вербалізації індивідуально-авторської інтенції, позиції, думки.

Перформативні висловлення чітко відображають комунікативну мету, однозначно експлікують ту чи ту інтенцію мовця. Саме в таких конструкціях відбувається саморепрезентація автора, його прагнення передати певний мовленнєвий намір – урегулювати міжособистісні стосунки, задекларувати повагу, висловити волевиявлення тощо, напр.: – *Клянусь небом, яке проливає дощі, клянусь землею, яка вирощує трави* (П. Загребельний); [Панса:] *Доню! Прошу тебе, благаю, будь слухняна!* (Леся Українка).

Цікавими з погляду стилістики використання виглядають перформативи, які за своєю ономасіологічною природою увиразнюють ступінь інтенсивності вираження, наприклад, промісивної інтенції, пор.: – *Я обіцяю полагодити через султана всі спірні й заплутані справи* (П. Загребельний); – *Я зобов'язуюсь до останньої хвилини оставатись праведною* (О. Кобилянська); *Ой сусіде, сусідоньку, дай за мене дочку, присягаю, що не буду пити горілочку* (Українська народна пісня); – *Клянусь небом, прикрашеним сузір'ям зодіаку* (П. Загребельний). Водночас промісивні

конструкції як певні обряди, ритуали мовці використовують на позначення божби, запевняння, напр.: *От вам хрест, коли не ймете віри* (І. Нечуй-Левицький); *Ось вам хрест, що вона вся ряба, як трясця* (В. Шкляр), у контексті урочистої обіцянки як окремого мовленнєвого жанру – присяги, що її виголошують різні соціально диференційовані верстви населення (військові, держслужбовці, лікарі, пластуни та ін.), напр.: *Присягаю своєю честю і совістю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим, жити за пластовим законом і слухатися пластового проводу* (З присяги пластуна).

Суб'єктивно-модальні інтенції вербалізують і непрямі висловлення, що вирізняються формально-семантичною невідповідністю між планом змісту і планом вираження. Використання нестандартних мовних форм, непрямого інформування, інакомовлення пов'язане з лінгвокреативністю мовця, з його прагненням увиразнити ту чи ту інтенцію, продемонструвати ввічливість та культуру поведінки (*– Чи б не подала ти мені, Галюню, води?* (В. Шевчук); *– Мамо, а чи не принесли б ви мені мисочку узвару?* (О. Довженко).

Дискурсивно-жанрові інтенції детерміновані стильовою диференціацією мовлення й інтенційною домінантою, що керує та організовує навколо себе висловлення, які в контексті цілісного текстового тла виявляють і підсилюють змістовий центр глобальної авторської інтенції. Для адекватного втілення інтенцій мовець вибирає мовленнєвий жанр, якому властива формально-композиційна та змістова цілісність, стилістичне оформлення, фіксованість у свідомості носіїв мови. Ця діяльність передбачає вибір того чи того жанру для відображення типової соціально-побутової ситуації або чітко спланованої текстової комунікації (поезія, проза, драма, молитва, проповідь тощо).

Домінантні різнорівневі мовні засоби «увиразнюють текстотвірний характер комунікативної інтенції, формують унікальність дискурсивно-стильової організації тексту, його ідейно-естетичну, образну, науково осмислену та термінологічно виважену систему» [12, с. 370].

Дискурсивно-жанрові інтенції, за нашими спостереженнями, формують таку парадигму:

- інтенції естетичності в художньому дискурсі;
- інтенції розмовності в уснорозмовному дискурсі;
- інтенції впливу в публіцистичному дискурсі;
- я-інтенції в епістолярному дискурсі;
- інтенції сакральності в релігійному дискурсі;
- інтенції аргументування в науковому дискурсі;
- інтенції регламентування в офіційно-діловому дискурсі;
- метакомунікативні інтенції в дискурсі фатичної комунікації.

Інтенції естетичності детермінують художній дискурс і передають прагнення адресанта, автора висловлення, репрезентувати індивідуально-авторське бачення світу в стилістично забарвленій формі, передати метафорично-образне світосприйняття за допомогою стилістичних фігур, фігурально-риторичних конструкцій синтаксису (синтаксичних експресем), пор.: *Я бачила: плакала вишня самотня на схилку років* (Н. Царук); *Щасливою, красивою, легкою – запам'ятай мене такою* (О. Пахльовська).

Риторичні питання, звертання, оклики, антитези, повтори, порівняння, метафора, епітет, парцеляція, хіазм, період та багато інших мовних конструктів, які своїм формальним вираженням та лексичним наповненням можуть передавати експресивне значення, здійснювати естетичний вплив на співрозмовника, створюють високий стиль мовлення, увиразнюють його вишуканість, образність та риторичність. Пор.: *Поезіє, журо і віро, Допоки слово буде жить, Твоєї істинності міра: Людино, що тобі болить?* (Б. Бунчук); *Стань, Україно, Україною – віднині і навіки стань!* (Б. Мельничук); *Мені хочеться якихось особливих подій. Небезпечних. Романтичних. Загадкових* (М. Матіос).

Естетику комунікації втілюють антифразисні конструкції, що генерують інтенції протиставлення / зіставлення (*Ти була моєю, але чужою стала. Ти була зорею, ти з небес упала* (Д. Павличко); *Кожна днина і мить – у вогні, а кожна пісня горить у мені* (Д. Павличко); висловлення

порівняння, що виділяють якусь особливість предмета чи явища (*З маленького личка хоч води напийся, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в криниці* (І. Нечуй-Левицький); *Наш день – як маків цвіт, неначе сонне зілля* (Д. Загул).

Афористичні висловлення як фігурально-риторичні конструкції, що мають універсальний характер, оприявнюють систему аксіологічних настанов та ідеалів суспільства, формують національно-культурну концептосферу людини й етносу, загальнолюдських принципів життя, національних пріоритетів і моральних чеснот людини, духовних засад соціуму в естетично довершеній, метафорично-образній синтаксичній структурі, пор.: *Спритненькі не ловили ґав – поїхали в краї чужинні й затялись не вертатися. Мовляв, така держава не потрібна їм… Авжеж, потішатеся, рідненькі: Україні таких, як ви, мабуть, не треба теж* (В. Колодій); *У спілкуваннях – різні повороти. Хто – всупереч тобі, хто – за. Бува, й не розпізнать, хто йде з добром навпроти, А хто, йдучи, насправді ж – підповза* (В. Колодій).

Незакінчені висловлення віддзеркалюють емоційно-чуттєву сферу мовної особистості, зокрема низку різноманітних емоцій – схвильованості, тривоги, збентеження, розгубленості, рішучості / нерішучості, радості, захоплення тощо. Візуально сегментуючи текст, такі конструкції створюють високу емоційність, риторичність та естетику повідомлюваного, формують текстову ритмомелодику. Пор.: *– Я собі живу, але… І дай Боже, щоб ви так жили, пане Аркадію…* (Ірина Вільде); *Скільки для тебе батьки добра зробили, а ти…* (Ірина Вільде). У монологійному дискурсі незакінчені конструкції слугують риторичним прийомом відображення образного сприйняття дійсності, втілення я-інтенцій, пор.: *Відтепер тільки гостем дома, тільки прихапцем на тих кілька місяців на вакації на Різдво і Великдень і завсігди відтепер між чужими, тільки між чужими…* (Ірина Вільде). Пунктуаційний знак «три крапки» цілком логічно вважають основним маркером структурно-змістової та інтонаційної незавершеності незакін-

ченого речення. Його пре-, інтер- чи постпозиція виявляє авторські інтенції, спонукає до розмірковувань, стимулює рецептивну діяльність адресата, пор.: … *Поки що, Мартинчук, не всякий, а тільки той, хто може оплатити лікаря, харчі, приміщення. А втім…* (Ірина Вільде). Сполучення розділових знаків (*?.. ; !..*) засвідчує емоційність висловленого, інтонаційно посилює той чи той незакінчений компонент, пор.: – *А тепер?.. Боже мій, Боже, старий тепер мені не зарахує дня…* (Ірина Вільде); – *Тільки – ша!.. Ні півслова нікому…* (Ірина Вільде).

Інтенції естетичності оприявнює повтор – маркер емоційності й небуденності текстової комунікації, засіб утілення комунікативних інтенцій та аксіологійних настанов. Використовуючи різні види повторів (лексичні, звукові, синтаксичні), автор поглиблює зміст висловленого, актуалізує думку, змальовує різноманітні грані, обставини й ситуації людського життя, відображає боротьбу добра й зла, світла й темряви, передає зворушливі моменти свого життя, ділиться спогадами, динамізує та ритмізує поетичну комунікацію. Напр.: *Я не скімлю. Я вдячний долі За вирви й вигини круті, За необпалені тополі, Що повставали при путі* (Б. Мельничук).

Односкладні номінативні конструкції зосереджені на експлікації інтенцій ствердження, на увиразненні прагнення автора констатувати ту чи ту інформацію, передати екзистенцію людського буття, перелік подій, фактів, явищ природи, виокремити й деталізувати об’єкти довкілля, активізувати та загострити увагу на важливій інформації, спонукати до роздумів над важливими подіями чи фактами, напр.: *Літ відбиток. Первісний поріг. Сяйво квітів. Сонце колосків. Невідлітний клин старих доріг й молодого листя зеленспів* (Т. Севернюк). Такі висловлення, з одного боку, передають широку картину життєвих реалій, фіксують ті або ті об’єкти, засвідчують наявність подій, а з іншого – створюють динаміку вражень та думок щодо побаченого, репрезентують, попри свою лаконічність, широкий спектр людських емоцій, почуттів, оцінок, пор.: *Осінь. Осінь. Кожен зжовклий листочок хочеться*

підняти і подякувати, що був – зелений (Т. Севернюк); *Небеса… Небеса… Часто-густо боляче дивитись у їхній безмеж* (Т. Севернюк).

З-поміж конструкцій толерантності, які передають поважливе ставлення мовця до адресата, відтворюють почуття терпимості до його зовнішності, стилю життя та поведінки, вирізняються паремійні висловлення – лінгвоментальні формули, фігурально-риторичні синтаксичні конструкції, здатні регулювати процес толерантної інтеракції, наповнюючи її українським колоритом і метафоричністю. Напр.: *Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся. Згода будує, а незгода руйнує. Пильнуй свого носа, а не чужого проса; Не чини лихого, не бійся нікого. Ліпше з розумним у біді, ніж з дурним у добрі* (Народна творчість).

У контексті засобів вербалізації інтенцій естетичності виокремлюємо преференційні висловлення, змістовий обшир якої відображає прагнення мовця як узагальненого суб'єкта комунікації показати превалювання виконання якоїсь дії, виокремлення ознаки чи предмета, локативної чи темпоральної характеристики при зіставленні двох альтернатив. Напр.: *Краще в матері на соломі, ніж з немилим на перині; Краще сухий хліб з водою, ніж паляниця з бідою; Гірше болить від язика, як від ножа. Краще розум, ніж золото*; *Чим більша любов, тим більша рана після зради* (Народна творчість). Такі конструкції, що їх мовці використовують здебільшого для того, аби підказати комусь вихід зі складної життєвої ситуації, щоб підтримати, втішити, застерегти від небажаного, навчити, сформувати певні поведінкові правила для успішного спілкування між людьми, відображають етнокультуру й лінгвоментальність народу, створюють експресивність та емоційність людського спілкування, засвідчують лінгвокреативність мовної особистості в процесі комунікації.

Естетику омовленого та оспіваного творять складнопідрядні речення умови, які, функціюючи в народнопісенному дискурсі, належать до синтаксичних експресем,

маркуючи національно-мовний світогляд мовця-українця, створюючи експресивність, пор.: *Якби я мала крила орлині, якби я вміла літати, я б полетіла на Україну свого милого шукати; Якби вишила сорочку та й червоним шовком, то козака б упізнали поміж цілим полком; Ой коли б той вечір та й повечоріло, то б моє серденько та й повеселіло!* (З народних пісень).

Інтенції розмовності, що експлікуються в розмовному дискурсі, передають атмосферу безпосереднього процесу комунікації. Тональність такого спілкування, його невимушеність, спонтанність, та природність, виявляють діалектизми, вульгаризми, лексика зниженої, пестливої чи згрубілої конотації, частки, вигуки, нечленовані комунікати – маркери синтаксичної діалогійності, еквіваленти речення. Пор.: *О, п'яні б чорти тебе дерли, клятий Князю* (Г. Тарасюк); *– Га? Це ти тут лежиш, бодай ти не встав!* (О. Довженко); *– Нащо мені краси, нащо мені личка мого рум'яного, коли Василечка нема? Ох, вайльо, вайльо!* (Ю. Федькович); *– Варе, чого він має приїхати?* (І. Синюк).

Діалогійний континуум, з одного боку, відображає модальність взаєморозуміння, з іншого – конфронтаційне спілкування, агресію, природно типізуючи звичайний плин людської інтеракції. Напр.: *– Чия ти? Хто ти, дівчисько? – спитав Богдан. – Настя* (В. Шкляр); *– Ти, Гнате, не проковтнув часом язика? – Я? А тобі що?* (М. Стельмах).

Інтенції розмовності реалізують висловлення, у яких мовці використовують демінутиви – похідні лексеми із суфіксами суб'єктивної оцінки, виразні стилістичні засоби, що передають зменшуваність, пестливість, інтимність або фамільярність, зневажливість, загалом конотуючи позитивну або негативну оцінку. Розгляд таких лексем у діалогійному дискурсі зумовлене безпосереднім зв'язком лексем-демінутивів із синтаксичним контекстом, пор.: *– Я їм* ***щавлику*** *нарву* (М. Стельмах); *До нього бігла вона, бігли маки на її* ***платтячку****, бігли, перетрушуючи ті маки, її* ***ноженята****, біг* ***вітрець*** *у її косах, що мали повів вітру і смуток матіоли* (М. Стельмах);

– *Гарний у тебе* ***землячок****, тільки Бог йому смерті не дає* (М. Стельмах). Крім яскраво виражених іронії, сарказму, зневаги, демінутиви вносять у структуру речення відтінки фамільярності: – *А як Григорій Стратонович поживає? Бідує зі своєю* ***сімейкою****?* (М. Стельмах); ***Інтелігентик*** *ти, та й більш нічого* (М. Стельмах).

У публіцистичному дискурсі **інтенції впливу** спрямовані на те, щоб «активізувати увагу адресата на важливій інформації, спонукати до конкретних дій, переконати в справедливості ідеї, пропагувати та виховувати патріотичні почуття, сформувати поведінку, позицію тощо» [13, с. 296]. Напр.: *В народу є туга за справжніми патріотами, які б височіли над популістами, демагогами і балакунами. І є готовність виявити довіру тим, хто мужньо і послідовно відстоює національну честь* (Є. Сверстюк). Здебільшого ця інтенція реалізується в монологах, що відображають індивідуально-авторську творчість, однобічний плин інформації, проте виразною виявляється авторська апеляція до адресата мовлення, пор.: *Україна має давніх запеклих ворогів, які не будуть поважати її прав і які будуть підступно накидати свою неповагу і зневагу одуреним, темним і невдоволеним людям. Весь кримінальний і комуністично-імперський елемент завжди був антиукраїнський* (Є. Сверстюк). Синтаксичними маркерами інтенцій впливу слугують окличні конструкції, питальні та спонукальні висловлення, використання яких координує автор, спонукаючи до конкретних дій, закликаючи до роздумів, зміни життєвих пріоритетів, формуючи оцінку, розтлумачуючи певні події, переконуючи у справедливості національної ідеї. Пор.: *Що ж можна зробити, щоб бездушність не простягала руки до немічного? Повернути Бога і Храми? Мораль християнську чи яку іншу приземлити до моралі світської?* (Н. Бабич); *Сьогодні як ніколи відчуваємо, як нам в Україні бракує справжнього, непоступливого і глибокого, діяльного патріотизму, здатного протистояти каламутній хвилі, розгойданій антиукраїнською пропагандою* (Є. Сверстюк).

Епістолярний дискурс детермінують **я-інтенції**, що оприявнюють суб'єктивний пласт індивідуальних одкровень, психологічну інтроспекцію та особисте ставлення автора листа до конкретного адресата з огляду соціокультурний простір та історичну добу, у контексті почуттів та емоцій адресанта. Напр.: *Лиш здоров'я в мене нема, то хто знає, як то буде. А праці страх скільки ще якраз тепер передо мною. Дуже тяжко жити. Спокою мені треба і безжурності, а я якраз того не маю* (О. Кобилянська); *Попереджаю – подарунка не привезу. Живу страшенно бідно, не знаю, як і доїду* (О. Довженко). Епістолярний дискурс передає як емоційно-чуттєвий стан мовної особистості, так і національну історію, час, коли жив і працював автор, дає змогу дослідникові ознайомитися з його прагненнями та бажаннями.

Як зауважує П. Дудик, епістолярні жанри (листи, мемуари, щоденники, записники різних осіб) детермінують епістоляризми – «особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповторну мовленнєву індивідуальність цього стилю» [6, с. 99]. Напр.: *Я дуже щасливий, мамо, що ви в мене є десь, що Ви живі, що у Вас ще ясна пам'ять* (О. Довженко); *Бажаю щастя, успіху, здоровля. Люблю тебе й мрію бути вкупі. Жах, як скучаю* (Остап Вишня). В епістолярних текстах оприянено широкий інтенційний діапазон, проте епістолярій фіксує дистантну інтеракцію, розірвану і в часі, і в просторі, створює особливу епістолярну діалогійність – адресантно-адресатний континуум взаємодії комунікантів, пор.: *Дорога моя сива голубонько мати і сестро моя дорогенька!* (О. Довженко); *Моя єдина! Найдорожча й найлютіша моя! Починаю цього листа сьогодні* (Остап Вишня). Така комунікація, на думку С. Шевеля, передбачає «наявність експліцитного адресата, що зумовлює прогностичний характер інтенційної програми адресанта» [16, с. 129].

Епістолярний дискурс – релевантний континуум вербалізації інтенцій мовця і самовираження авторського «Я», окремий діалогійний текстотип, що його виформовують різно-

рівневі мовні одиниці – нетривіальні, свідомо підібрані автором для оптимального втілення авторського задуму.

Інтенції сакральності, що оприявнюють свій змістовий діапазон у релігійному дискурсі, спрямовані на реалізацію наміру мовця (Бога, Ісуса Христа, пророків; священників, митрополитів, єпископів; вірян, парафіян церкви та ін.) пропагувати, з одного боку, християнську мораль, утверджувати головні цінності людського буття, привертати увагу християн до Біблії та Євангелія, возвеличувати силу Божого слова, а з іншого – передавати особистісні почуття й найпотаємніші бажання людини, дякувати й просити в Бога захисту, прославляти Господа. Пор.: *Ви – сіль землі. Коли сіль ізвітріє, то чим насолити її? Не придасться вона вже нінащо, хіба що надвір буде висипана та потоптана людьми* [Мт., 5:13]; *Церква – опора й утвердження істини, духовне, містичне тіло Христа Спасителя* (Епіфаній); *Пречистая Діво Маріє, Врятуй нас від нелюбові, Від помсти лукавому ближньому, що сіє заздрість і зло* (М. Людкевич).

Інтенції сакральності мають типологійні вияви залежно від сфери своєї реалізації. Вони представлені в:

– інтенціях канонічно-богословського дискурсу (у Біблії, Євангелії, заповідях, псалмах та ін.), напр.: *Яка ж користь людині, що здобуде весь світ, але душу свою занапастить?* [Мр., 8: 36];

– інтенціях ораторсько-проповідницького дискурсу (у проповідях, повчанням, бесідах), пор.: *Воскресіння Христове є утвердженням нашої віри, опорою нашої надії і торжеством любові* (Епіфаній);

– інтенціях молитовного дискурсу: *До тебе, Господи, що там живеш на небі, Звертаю очі я в пригоді і в потребі* (П. Гулак-Артемовський).

Комплекс інтенційних потреб мовця, зважаючи на диференційні ознаки наукового стилю, серед яких інформативність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, точність, термінологійність, доказовість, переконливість, висновковість, називаємо **інтенціями аргументування**. Оскільки основна мета такої інтенції – не тільки демон-

струвати результати дослідження, а й аргументувати та обґрунтувати наукову гіпотезу, актуальність дослідження, логічно викласти правильність та переконливість авторської ідеї, фахово, виважено й точно інформувати про розгортання дослідження, пор.: *Актуальність дослідження випливає з необхідності нового осмислення лексичних одиниць. Унаслідок дослідження поетичних текстів Ліни Костенко було виявлено значну кількість тропів та стилістичних фігур* (Г. Горох). Результативність та успішність експлікації такого інтенційного діапазону виявляється в потребі автора довести правильність своєї концепції, представити результати наукових пошуків через проведений аналіз, здійснену класифікацію чи систематизацію фактів.

Синтаксична структура наукового дискурсу відповідає вимогам конкретності, логічності, відзначається широким використанням термінологійної лексики, складних та простих речень, ускладнених різними напівпредикативними зворотами, сурядними рядами словоформ. До засобів вербалізації інтенцій автора наукового дискурсу належать розповідні модально-інтенційні висловлення, модальні синтаксеми, текстові сегменти, що вводять модус суб'єктивних смислів автора, уповні реалізують інтенційні горизонти наукового дискурсу, напр.: *За словами О. С. Мельничука, ускладнені речення з погляду синтаксичної організації «залишаються в рамках загального типу простого речення, хоч функціонально, а частково й формально, зближуються вже з реченням складним»* (М. Плющ); *Уважаємо, що наш науковий пошук є новим, оскільки дотепер таке дослідження спеціально не проводилося* (Н. Венжинович). Репрезентація наукової ідеї підлягає обґрунтуванню, врахуванню здобутків у тій або тій галузі дослідження, а тому цілком прийнятним засобом інтенцій аргументування слугують суб'єктивно-модальні синтаксеми, які вказують на гіпотетичність окремих суджень, їхню достовірність, відображають загальну картину функціювання мови в тих процесах комунікації, що передбачають обмін думок, покликання на наукові джерела, містять оцінку конкретних висловлень, думок та міркувань.

Інтенційною домінантою офіційно-ділового дискурсу слугує **інтенція регламентування**. Її змістовий обшир, представлений в адміністративному, інституційно-статусному континуумі, полягає в тому, щоб «регулювати ділові стосунки в установах, організаціях, закладах, обслуговувати громадські потреби людей у різноманітних побутових ситуаціях, спонукати адресата дотримуватися певного регламенту під час виконання якогось завдання, давати настанови, як діяти, інформувати громадян і суспільство про будь-які явища та події, найновіші закони, укази, розпорядження» [13, с. 328]. Напр.: *Конституція України: Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання або іншими ознаками*; *Указ про зміну у складі Ради національної безпеки і оборони України* (ОВУ); *нота: Міністерство закордонних справ України засвідчує свою повагу Посольству Республіки Польщі* (СД); *довіреність: Я, Григоренко Іван Кирилович, довіряю Близнюк Тамарі Степанівні одержати в касира управління належну мені зарплату за травень 2006 року* [13, с. 328–329].

До засобів реалізації інтенцій регламентування вналежнюємо синтаксичні конструкції, що забезпечують високий рівень функціювання сфери офіційного спілкування. Це, зокрема, розповідні речення з різноманітними текстовими актуалізаторами та усталеними фразами-кліше, спонукальні інфінітивні висловлення, гоноративи, увічливі формули звертання, а також адміністративно-канцелярська термінологія і трафаретність.

Інтенції метакомунікативного вияву детермінують перебіг дискурсу фатичного спілкування, супроводжуючи основну комунікацію, установлюючи, активізуючи, ініціюючи контакт між усіма учасниками мовленнєвої діяльності. Вони формують два типи:

1) **інтенції соціально-регулятивного характеру**, що увиразнюють ритуальне, соціально детерміноване спіл-

кування. Йдеться про привітання, дякування, прощання, вибачення, побажання, співчуття та ін. Напр.: – *Добрий день, Михайле Михайловичу!* (І. Цюпа); – *Ну, їдь з Богом. – Ну, будь здорова, дитинко* (Ірина Вільде); – *Будь же, дочко, здорова, як риба; гожа, як рожа; весела, як весна; робоча, як бджола; а багата, як свята земля!* (І. Нечуй-Левицький). Метакомунікативні інтенції побажання становлять два функційних типи: інтенції-благопобажання та інтенції-злопобажання, що реалізуються як у святковому, урочисто піднесеному дискурсі, так і в розмовно-побутовій та емоційно-оцінній комунікації, пор.: – *Хай тобі, дитино, завжди добре буде поміж людьми* (М. Стельмах); *Щоб ти кричав і не переставав!* (О. Довженко); *Бодай тобі повилазило!* (М. Стельмах).

2) **контактно-інтерактивні інтенції** активізують увагу співрозмовника, регулюють процеси мовленнєвої діяльності, пор.: – *Знаєш що? Скажи йому, що я завтра о десятій буду на льоду* (Ірина Вільде); – *Даруйте, – сказав Коваленко. – Але мені здається, що я вас десь бачив* (П. Загребельний). До різнорівневих мовних маркерів метакомунікативних інтенцій належать реченнєві еквіваленти, нечленовані комунікати, репліки-кліше, лінгвоментальні формули, що не тільки супроводжують і регулюють процес спілкування, а й увиразнюють дискурс українського мовця.

Отже, комунікативна інтенція, що має стосунок до різних мовних рівнів і поліпарадигмального спрямування сучасної лінгвістики загалом, постала в нашому дослідженні:

- як когнітивно-ментальне поняття, пов'язане з глибинами свідомого й підсвідомого, мисленнєвими процесами та лінгвоментальністю народу;
- як комунікативна категорія лінгвопрагматичного спрямування, що має свій план змісту і план різнорівневої мовної репрезентації;
- як текстотвірний чинник функціювання дискурсивно-жанрових форм української мови.

Таке витлумачення видається доволі вичерпним, оскільки дає змогу дослідникові за допомогою різнорівневих

мовних засобів (модально-інтенційних висловлень, еквівалентів речення, типізованих, стереотипних конструкцій, жанрово-дискурсивних виявів діалогійного та монологійного мовлення) описати інтенції мовця й охопити таким чином весь обшир людського буття.

Безперечно, категорія комунікативної інтенції як антропозорієнтована міжрівнева лінгвістична категорія розкриває можливості для подальшого її студіювання на лексико-фразеологічному рівні; у межах різних мовленнєвих жанрів; в аспекті вивчення ідіолекту та мовостилю письменника – для створення комунікативної граматики української мови, побудованої на концептуальних засадах українськості та з опертям на лінгвосинергійні тенденції мовознавства XXI сторіччя.

Список використаної літератури

1. Бахтін М. Висловлювання як одиниця мовленнєвого спілкування. *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 2001. С. 406–415.

2. Бацевич Ф. С. Когнітивне і вербальне в процесах вербалізації. Мовознавство. 1997. № 6. С. 30–36.

3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / за ред. І. Вихованця. К. : Пульсари, 2004. 400 с.

4. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. К. : Либідь, 1993. 368 с.

5. Гуйванюк Н. Перспективи сучасної комунікативної граматики. *Науковий вісник Чернівецького національного університету* : зб. наук. пр. / наук. ред. Б. І. Бунчук. Чернівці: Рута, 2007. Вип.321–322: Слов'янська філологія. С. 222–228.

6. Дудик П. С. Стилістика української мови: навчальний посібник. К. : Академія, 2005. 368 с.

7. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.

8. Кадомцева Л. О. Синтаксична модальність речення. *Сучасна українська літературна мова*: Синтаксис / за

заг. ред. академіка І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. С. 119–137.

9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. К.: Академія, 2001. 368 с.

10. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. К.: Наукова думка, 1966. 324 с.

11. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: монографія. Луцьк : Вежа, 2001. 340 с.

12. Шабат-Савка С. Т. Вербалізація категорії комунікативної інтенції: когнітивні, граматичні та дискурсивні вияви: дис. …доктор. філол. наук: спеціальність 10.02.01 – українська мова. Київ, 2014. 438 с.

13. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: монографія. Чернівці: Букрек, 2014. 412 с.

14. Шабат-Савка С. Т. Толерантне спілкування як спосіб вираження комунікативних інтенцій. *Мандрівець.* 2010. № 6 (90) листопад – грудень. С. 59–63.

15. Шабат-Савка С. Т. Українськомовний питальний дискурс: монографія. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т імені Ю. Федьковича, 2019. 332 с.

16. Шевель С. Епістолярний дискурс у системі комунікативних одиниць. *Вісник Прикарпатського університету* : зб. наук. пр. Івано-Франківськ, 2009. С. 127–131.

4. 13. ІДІОСТИЛЬ ПИСЬМЕННИКА ЯК МОВНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наталія Шатілова

Індивідуальний стиль (ідіостиль) письменника – основне поняття в царині лінгвістичного вивчення мовно-естетичних параметрів художньої літератури. Дослідження мови різножанрових творів видатних майстрів художнього слова в аспекті репрезентації ідіостилю – актуальний напрям антропозорієнтованої лінгвістики сьогодення. Актуалізація дослідницької уваги до пріоритетних засобів

текстотворення й образотворення в контексті індивідуальної мовної практики письменників спричинила виокремлення дослідження ідіостилю в окрему галузь наукових знань – *ідіостилістику*, здобутки якої окреслюють роль письменника в нормуванні та розвитку літературної мови, в увиразненні певних періодів її функціювання й водночас дають змогу вербалізувати художньо-творче мовомислення митця, змоделювати його мовно-естетичну та психоментальну свідомість, простежити реалізацію різнорівневих мовних одиниць у текстопросторі з огляду на його комунікативні інтенції, проілюструвати збагачення загальнонаціональної мови мовотворчістю окремих представників красного письменства тощо. Тенденція до міждисциплінарних досліджень та антропологічний підхід до вивчення мовних явищ утвердили нову царину сучасної лінгвістики – *лінгвоперсонологію*, що «закцентовує пріоритетність вивчення конкретної ідіолектної мовної особистості в лінгводидактичному, лінгвокультурологічному, лінгвопоетичному, соціолінгвістичному та психолінгвістичному аспектах» [13, с. 9].

Вихідні теоретико-методологічні принципи різноаспектного студіювання мовотворчості автора художнього тексту, лінгвістичного опису його мовних пріоритетів, ментально-лінгвальних репрезентантів ідіостилю письменника, способів і засобів вербалізації його концептосфери, експлікації авторських інтенцій тощо постулюють наукові студії видатних українських мовознавців (Т. Беценко, С. Бибик, І. Білодід, Л. Бублейник, Л. Булаховський, В. Ващенко, М. Гладкий, М. Голянич, І. Грицютенко, Н. Гуйванюк, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Ільїн, В. Калашник, Н. Кондратенко, В. Кононенко, М. Крупа, О. Кульбабська, О. Кухар-Онишко, І. Масальський, Л. Масенко, І. Матвіяс, Л. Мацько, В. Мойсієнко, О. Переломова, В. Русанівський, Г. Сидоренко, Л. Скрипник, Н. Сологуб, Л. Ставицька, В. Статєєва, Г. Сюта, А. Ткаченко, В. Чабаненко, М. Чередниченко, С. Шабат-Савка, Ю. Шевельов та ін.). Попри широке коло мовознавчої проблематики, ідіостиль письменника – складний багатовимірний феномен, тому

цілком слушно констатує С. Бибик, що «наразі українська лінгвостилістика ще не має повного реєстру кодифікованих термінів і термінологічних словосполучень, спеціалізованого енциклопедичного видання, яке б цілком задовольняло потреби в уточненні тих чи тих дефініцій, мало би ієрархізовану парадигму термінів своєї галузі» [2, с. 22].

Попри тяглість традицій дослідження, поняття ідіостилю науковці тлумачать по-різному залежно від поступу мовознавчої думки, методологічних принципів наукового опису, дослідницької концепції науковця-лінгвіста тощо. Посутнім для розвитку теоретичних пошуків у сфері вивчення мови письменника стало вчення О. Потебні про поетичне слово. Витримавши випробування часом, воно зберігає свою значущість й нині, «коли лінгвокогнітивні методи вивчення текстів актуалізували проблему семантики мовного знака, декодування, інтерпретації, рецепції текстів» [7, с. 6.]. Концептуальні положення потебнянської теорії, на наше переконання, дають підстави вважати вченого одним із засновників лінгвостилістики.

Як окрема наукова галузь лінгвостилістика постала в 20–30-ті роки ХХ століття, коли загальноприйнятим у філології стало вивчати природу художньої мови не лише на рівні лексичних значень, але й на рівні граматики. Дослідницький пошук лінгвісти зосереджували на мовній індивідуальності видатних представників української літератури, що засвідчують такі наукові студії, як: «Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка» (Л. Булаховський, 1924 р), «Фразеологія Миколи Хвильового» (М. Сулима, 1925 р.), «Мова Г. Хв. Квітки-Основ'яненка» (З. Веселовська, 1927 р.), «Одне з питань фразеології Марка Вовчка» (М. Ладухін, 1930 р.), «Способи постпозитивно-релятивного сполучення речень у М. Коцюбинського» (М. Ладухін, 1931 р.) та ін. Особливо популярними лінгвостилістичні студії стали в 50–60-ті рр. ХХ ст., спричинивши появу дисертацій, монографій, статей про мову творів та стиль відомих українських письменників [див.: 1, с. 209.]. Утім, термін «ідіостиль» у той час ще не входив до наукового обігу.

Назви наукових студій, які заклали методологічні основи лінгвістичного аналізу художнього тексту у вітчизняному мовознавстві, містять такі дефініції, як «мова письменника», «мова творів», «мова і стиль», «особливості мови і стилю», пор.: «Мова творів Г. Сковороди» (О. Синявський, 1924 р.), «Мова і стиль роману «Вершники» Ю. Яновського» (І. Білодід, 1955 р.), «Мова творів Тараса Шевченка» (В. Ільїн, 1957 р.), «Мовні і стилістичні особливості казок І. Франка» (Я. Закревська, 1957 р.), «Особливості мови і стилю української художньо-історичної прози» (Л. Скрипник, 1958 р.), «Мова творів Олександра Довженка» (І. Білодід, 1959 р.), «Мова та стиль художніх творів П. Мирного» (І. Грицютенко, 1959 р.), «Мова Тараса Шевченка» (В. Ващенко, 1963 р.), «Поетична мова Максима Рильського» (І. Білодід, 1965 р.), «Мова і стиль творів М. Коцюбинського» (В. Масальський, 1965 р.) тощо.

Індивідуальна мовотворчість майстрів українського слова описана й у колективній праці «У майстерні художнього слова» (1965 р.) за редакцією І. Білодіда, окремі статті якої не тільки виявляють лексичні і граматичні особливості мовної майстерності митців, описують словесно-художні засоби, а й висвітлюють роль письменників у збагаченні української літературної мови різнорівневими виражальними засобами. В анотації до видання також ужито поняття «мова і стиль», пор.: «Збірник присвячений вивченню особливостей мови і стилю українських письменників як дожовтневого, так і радянського періодів – І. Франка, Л. Українки, П. Мирного, М. Коцюбинського, Г. Тютюнника, М. Стельмаха, О. Гончара» [22]. Безсумнівну наукову цінність таких праць у світлі історії становлення вітчизняної лінгвостилістики об'єктивує передусім їхня першість в окресленні теоретико-методологічних основ аналізу мови художнього тексту, цілісного опису мовно-виражальних засобів стилю того чи того письменника, визначення системи релевантних мовних одиниць різних рівнів. Написані на широкому фактичному матеріалі, ці наукові студії й досі не втрачають своєї теоретико-практичної значущості.

Активне студіювання словесно-художньої практики митців слова на різних зрізах текстової структури поповнило мовознавчу скарбницю новими вагомими науковими здобутками. Знаковими в цьому аспекті є монографії С. Єрмоленко «Синтаксис і стилістична семантика» (1982 р.), «Фольклор і літературна мова» (1987 р.), «Нариси з української словесності: стилістика та культура мови» (1999 р.), «Мовно-естетичні знаки української культури» (2009 р.); Н. Сологуб «Мовний світ Олеся Гончара» (1991 р.), «Мовний портрет Яра Славутича» (1999 р.); В. Калашника «Фразотворення в українській поетичній мові радянського періоду (семантико-типологічний аспект)» (1985 р.); В. Статєєвої «Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX – початку XX ст.» (1997 р.), А. Мойсієнка «Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша» (1997 р.), «Мова як світ світів. Поетика текстових структур» (2008 р.); М. Голянич «Внутрішня форма слова і художній текст» (1997 р.), «Внутрішня форма слова і дискурс» (2007 р.); В. Ґрещук та В. В. Ґрещука «Південнозахідні діалекти в українській художній мові» (2010 р.), М. Крупи «Мовленнєва структура образу автора в творчості Ольги Кобилянської» (1998 р.); Л. Ставицької «Естетика слова у художній поезії 10–30 рр. XX ст.» (2000 р.); В. Чабаненка «Основи мовної експресії» (1984 р.), «Стилістика експресивних засобів української мови» (2002 р.), В. Кононенка «Мова. Культура. Стиль» (2002 р.), «Символи української мови» (2013 р.), Н. Гуйванюк «Слово – Речення – Текст» (2009 р.); С. Бибик «Оповідність в українській художній прозі» (2010 р.), Г. Сюти «Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи» (2011 р.) та ін. Указані наукові студії пропонують термінoапарат лінгвостилістики, постулюють цінні спостереження й вагомі узагальнення щодо специфіки словесного мистецтва, декодування мовно-естетичного коду художнього тексту, системотвірних чинників формування ідіостилю письменника тощо.

Дослідницький пошук у царині лінгвостилістики засвідчують сьогодні численні дисертації й монографії,

автори яких скеровують увагу передовсім на поглиблене наукове осмислення індивідуальної мовотворчості з опертям на світоглядно-ціннісні настанови непересічних представників національної літератури, зокрема І. Багряного (Клещова О., 2003 р.), В. Винниченка (Білоус В., 2007 р.; Науменко Л., 2003 р.; Коткова Л., 2017 р.), М. Вінграновського (Гливінська Л., 2004 р.), С. Воробкевича (Шатілова Н., 2011 р., Кульбабська О., Шатілова Н., 2017 р.), В. Голобородька (Шленьова М., 2016 р.), С. Гординського (Півень В., 2007 р.), Б. Грінченка (Кравченко М., 2001 р.), П. Загребельного (Голікова Н., 2018 р.), М. Зерова (Зіневич Л., 2002 р.), Ю. Клена (Черевченко О., 2005 р.), П. Куліша (Должикова Т., 2004 р.), О. Олеся (Голобородько К., 2010), Т. Осьмачки (Лисенко Н., 2003 р.), В. Підмогильного (Мялковська Л., 2001 р.), В. Самійленка (Бикова Г., 1998 р.), У. Самчука (Стецій В., 2003 р.), М. Стельмаха (Ткаченко Т., 2006 р.), В. Стуса (Данильчук Д., 2006 р.; Оліфіренко Л., 2002 р.), Г. Тютюнника (Бибик С., 1994 р.; Бондар Н., 2018 р.), М. Хвильового (Дужик Н., 1996 р.; Григор'єв О., 2016 р.), Г. Хоткевича (Подолянчук О., 2021 р.), В. Чапленка (Мамич І., 2002 р.), М. Чернявського (Датченко Ю., 2007 р.), В. Шевчука (Переломова О., 2002 р.), Є. Ярошинської (Мораш Г., 2016 р.) та ін. Наукові праці декларують обшир різновекторних прийомів лінгвістичного студіювання ідіостилю письменника, описуючи мовні особливості різножанрових творів українських авторів на лексичному, фразеологічному, граматичному рівнях, аналізуючи художні параметри їхнього ідіостилю, вивчаючи індивідуальну мовотворчість у вимірах нових наукових парадигм – комунікативної, лінгвокультурологічної, лінгвокогнітивної, лінгвопрагматичної тощо, що уможливлює системну реконструкцію мовного образу / мовного портрету автора.

Аналітичний огляд наукових студій, різноаспектно сконцентрованих на описі індивідуальних рис художньої мовотворчості, дає змогу дефінювати *мову письменника* як систему лінгвальних засобів – характерних висловів, часто вживаних слів й зворотів автора, що вирізняють його з-поміж інших представників красного письменства.

Сучасні розвідки окреслюють новітні підходи до вивчення індивідуальної письменницької мовотворчості, розглядаючи мову творів як складну ієрархічну структуру, що відображає номінативно-репрезентативний, інформаційно-комунікативний, міфологічний, культурологічний, психоментальний та світоглядний виміри. Вивчаючи мову і стиль письменника, науковці широко оперують термінами «індивідуальний стиль» / «ідіостиль», що нині посідають одне з центральних місць у термінології лінгвостилістики.

Термін *стиль* завдяки широкому семантичному діапазону є міждисциплінарним. Розуміння стилю як образного способу мовлення, особливого вибору слів і виразів, що мають силу впливу, утвердила антична риторика. Згодом це поняття поглибили й диференціювали, пор.: стиль ораторський, розмовний, художній, діловий, науковий тощо. Виокремлення різних видів мистецтва, у т.ч. і художньої літератури, задекларувало поняття *художнього стилю*. У літературознавстві художній стиль охоплює не тільки словесний виклад, а й специфіку композиції, ідейно-тематичних обріїв літературного зображення, тож «саме цим художній стиль вирізняється від стилю власне мовного як об'єкта мовознавчих студій» [15, с. 6].

Лінгвістичне витлумачення стилю пов'язане з вибірковістю і комбінуванням мовних засобів, мовними уподобаннями автора, перевагою тих чи тих фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних одиниць. Так, О. Селіванова детермінує стиль як «ситуативно зумовлений стереотипний спосіб здійснення вербальної комунікації як цілеспрямованої діяльності на підставі суспільно усвідомленого вибору мовних засобів і принципів їхньої інтеграції в мовленні» [14, с. 585], а С. Єрмоленко наголошує, шо «стиль – різновид творчої мовної діяльності, тип мовомислення, мовної поведінки в різних колективно усвідомлених ситуаціях спілкування. У центрі розуміння динамічної моделі стилю – людина, яка і породжує, і сприймає (декодує) стильові різновиди мови» [6, с. 272].

В українському мовознавстві, враховуючи антропо-

центризм сучасної наукової парадигми, розмежовують об'єктивні (функціональні та експресивні) та суб'єктивні (*індивідуальні*) *стилі*. Останні вирізняють автора повідомлюваного серед інших мовців. Поняття «індивідуальний стиль», за переконливим твердженням С. Єрмоленко, «насамперед стосується стилю майстра слова, письменника» [8, с. 652]. *Індивідуальний стиль (ідіостиль) письменника* репрезентують найперше тексти як результати його вербальної мовленнєвої діяльності, своєрідний вибір і комбінування різнорівневих засобів національної мови, що виявляють автора з-поміж інших представників красного письменства. Ідіостиль «завжди є творчим виявом загальнонародної мови» [18, с. 17], він тісно пов'язаний зі *світобаченням і мовомисленням письменника*, адже через словесну творчість митець маніфестує власний світогляд, спосіб думати і говорити про навколишній світ.

Основний об'єкт дослідження ідіостилю письменника – мова його художніх творів. Антропоцентрично зорієнтований простір мовознавчих студій розглядає художній текст як створений конкретною людиною мовно-естетичний феномен, як художню цілісність, якою «„диригує" особистість автора, його світогляд» [16, с. 36–37]. Художня мова постає засобом відтворення дійсності крізь призму світовідчуття автора й підпорядкована його мовній естетиці. З огляду на це, інтегративна наукова парадигма лінгвостилістики актуалізує різновекторне дослідження ідіостилю видатних майстрів художнього слова в тісному зв'язку із термінопоняттями, що своєрідно аспектують проблему людського чинника в мові, зокрема «ідіолект», «мовна особистість», «індивідуально-авторська мовна картина світу», «мовний образ автора» тощо.

Незважаючи на сталий дослідницький інтерес до проблеми співвідношення термінів *ідіостиль* / *ідіолект*, у мовознавчому дискурсі досі немає їхніх загальноприйнятих визначень. Метамова лінгвістики, за нашими спостереженнями, засвідчує полярні погляди щодо їх кваліфікації: 1) ототожнення – обидва поняття об'єднують в одному визначенні із вказівкою на їх відношення до мови

письменника; 2) включення – ідіолект витлумачують як важливий складник ідіостилю. За останнього підходу ідіолект постає лише як мовна практика окремого індивіда, індивідуальний варіант його загальнонародної мови, маркований професійними, соціальними, територіальними, етичними та іншими особливостями.

На основі аналізу дефініцій обох понять, уважаємо, що терміни «ідіолект» та «ідіостиль» співвідносні, оскільки стосуються вияву індивідуальних особливостей мови, однак не тотожні. Нам імпонує думка О. Селіванової, що ідіолект демонструє «екземплярний рівень лінгвальної діяльності», який «у писемному мовленні виявляє риси ідіостилю» [14, с. 173]. Переконливим є твердження Л. Ставицької, «ідіостиль письменника, включаючи в себе ідіолект, виявляється в мовній і комунікативній компетенції, усвідомленому виборі засобів спілкування, мовному чутті і смаку» [20, с. 11]. Отже, ідіолект письменника, реалізований у різножанрових текстах, витворює самобутній ідіостиль, де «користуючись загальнонародною мовою свого часу, письменник відбирає, комбінує і створює слова і словосполучення відповідно до свого світобачення, ідейно-естетичної платформи, об'єднує ці слова у своєрідну історичну, тематично й естетично виправдану систему» [19, с. 23]. Дослідникові письменницького ідіостилю необхідно виявити його системотвірні риси, беручи до уваги широке коло мовно-виражальних засобів – фонетичних, лексичних, фразеологічних, граматичних, стилістичних тощо. Системність ідіостилю виформовує мовну картину світу письменника, що поєднує традиційне й специфічне, загальномовне та індивідуально-авторське.

Мовна картина світу постає як «глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини і є результатом її духовної діяльності» [14, с. 365]. Оскільки суб'єктивний образ об'єктивного формується у свідомості кожної людини, зокрема й у письменника, то можна вести мову й про *індивідуально-авторську мовну картину світу*, яку репрезентують тексти як індивідуально-суб'єктивне утілення художнього задуму їх автора. Мовна картина світу

письменника як представника певного етнокультурного ареалу позначена національною своєрідністю авторського світосприйняття, репрезентує ментальність і світогляд народу, його психологію, національний дух його мови. Тож за кожною індивідуальною мовною картиною світу можна простежити *національно-мовну* та *етномовну картини світу*, позаяк кожному етносові притаманна закріплена в його мовній системі своєрідність асоціативно-образного мовомислення, що маркує його національну специфіку і самобутність.

Національно-мовна картина світу як закріплена й структурована в мові специфічна сукупність національних знань про довкілля охоплює безліч індивідуальних, з-поміж яких чільне місце, без сумніву, належить творчим мовним особистостям, видатним представникам національної літератури. Тож ідіостиль письменника постає як вербальне втілення його індивідуально-авторської картини світу, тобто як система різнорівневих мовних засобів, витворених самобутнім образним мисленням та психоментальними рисами митця.

Поняття «ідіостиль» і «мовна картина світу» об'єднує *мовна особистість письменника*, яка відображає суспільно-соціальне і територіальне середовище, традиції виховання в національній культурі й водночас є тією призмою, крізь яку осягає і категоризує світ автор. У лінгвістиці хрестоматійно-класичним є наукове осмислення мовної особистості як ієрархічно вибудуваної моделі трьох рівнів: вербально-семантичного (рівень володіння мовою), когнітивного (рівень інтелекту, система цінностей), прагматичного (комунікативні інтенції). «Вивчення образу особистості через її інтелектуальні, когнітивні й креативні характеристики в їхніх лінгвокультурологічних реалізаціях, – як справедливо зазначає В. Кононенко, – визначило проблематику постаті автора художнього тексту як психотипу й водночас – як носія індивідуального мовомислення» [9, с. 64]. Уважаємо, що художні твори письменника завжди оперті на його власний життєвий досвід та є багатовимірним виявом його мовної особистості.

Вивчення ідіостилю письменника, на наше переконання, є ефективним способом розкриття *мовного образу автора* як відображення індивідуальності письменника в продукованому ним тексті. Образ автора визначає його ідіостиль, адже є «з одного боку, абсорбентом всього позатекстового, що зумовлює реалізацію індивідуального стилю письменника, а з другого, – дає змогу через одиниці комунікативної структури тексту об'єднати всі мовні рівні й виявити їхнє функціональне навантаження» [11, с. 7]. Детальна реконструкція образу автора уможливлює не лише пізнання вербально відображеного в тексті індивідуально-авторського бачення світу, але й окреслює мовно-ментальний портрет письменника, об'єктивований у мові його різножанрових творів. Вербальна своєрідність тексту репрезентує мовну особистість письменника, сформовану історико-культурними обставинами, соціальними чинниками, хронологічними параметрами, системою загальнолюдських і національних цінностей, вихованням, освітою, естетичним світоглядом тощо.

Поняття ідіостилю письменника не втрачає своєї актуальності в українському мовознавстві й досі, перебуваючи в центрі уваги сучасних дослідників художнього тексту. Різновекторне його вивчення традиційно «висуває проблеми не тільки суто лінгвістичного характеру, а й проблеми естетики» [21, с. 24] та «здійснюється у двох аспектах: історія української літературної мови (внесок письменника в літературну мову) і мова художньої літератури (інтерпретація естетичної функції мови)» [8, с. 653]. Розвиваючи цю думку, С. Бибик визначає два підходи до вивчення ідіостилю письменника: «1) *системно-функціональний* – комплексне вивчення мови творів (чи то у проєкції на історію української літературної мови, чи то як інтерпретацію естетичної функції мови з урахуванням суспільно-світоглядних орієнтирів автора) або ж конкретного визначального для творчості тексту; 2) *рівневий* – виокремлення певного рівня мовних одиниць, нерідко домінантного, за яким простежується мовна майстерність письменника» [3, с. 40]. Двоєдиний підхід до комплексного

дослідження авторського стилю окреслила Л. Ставицька: «1) установлення особливостей поетики майстра слова: систему константних стилетворчих рис його почерку; 2) з'ясування характеру співвідношення індивідуального стилю майстра з загальними мовними нормами» [21, с. 61].

Дослідницькі вектори лінгвістичних студій засвідчують множинність підходів до наукового опису ідіостильових маркерів мови письменника, мовознавчої рецепції і декодування художнього тексту як мистецтва слова. В об'єктиві наукового плюралізму назвемо деякі з них: *семантико-стилістичний* (аналіз лексико-семантичних компонентів ідіостилю з огляду на естетичну організацію засобів мовної виразності); *власне ідіостилістичний* (характеристика загальномовного і специфічного в авторському стилі на різних мовних рівнях); *системно-структурний* (детальний аналіз окремого мовного явища і особливостей його репрезентації в мові письменника); *лінгвокогнітивний* (реконструкція індивідуального когнітивного простору художнього тексту, його вивчення як продукту авторського пізнання та осмислення буття, вербалізація концептів як складників картини світу митця, дослідження символізму авторського мовлення тощо); *лінгвокультурологічний* (декодування мовних знаків культури в текстах письменника як носія національної лінгвокультури, опис мовних виявів національно-культурного компонента в його мовопросторі його текстів тощо); *лінгвопоетичний* (студіювання лінгвостилістичних засобів творення поетичних образів тексту з опертям на лінгвістичний і літературознавчий підходи); *комунікативно-діяльнісний* (репрезентація ідіостилю в аспекті вербалізації комунікативних інтенцій і настанов автора тексту як мовної особистості і його творця); *соціолінгвістичний* (осмислення ролі авторської мовотворчості у виформуванні нової української літературної мови, унормування її лексико-семантичної системи); *лінгвостатистичний* (науковий опис ідіостилю письменника із застосуванням кількісних характеристик, опертя на цифрові відомості з метою унаочнення висновкових положень, зокрема методами корпусної

лінгвістики та ідеографічної лексикографії, засобами автоматизованої обробки лінгвістичного матеріалу тощо). Варто зауважити, що названі підходи в дослідницьких описах індивідуального мовлення майстра слова часто вступають у зони перехрещення. До того ж наукові спостереження над ідіостилем письменника сучасні мовознавці здійснюють на ґрунті лінгвопрагматичних, когнітивно-семантичних, лінгвоконцептологічних поглядів на функційний потенціал мовних одиниць у тексті.

Тенденції до міждисциплінарної інтеграції в науковому дискурсі утверджують новітні аспекти вивчення лінгвокреативної діяльності майстрів слова, що його провадять у контексті не лише осмислення ідей філософії, психології, естетики, соціології, етнографії, культурології тощо, а й враховуючи потужні мультимедійні технології сьогодення. Понятійно-термінологічний апарат наукових студій, зосереджених на вивченні письменницького ідіостилю як складного, багатоаспектного й багаторівневого феномену, розширюють такі терміни, як: «художнє мовомислення митця», «авторська модель світу», «індивідуальна модель світобачення митця», «художньо-словесна картина світу письменника», «вербально-естетична картина світу автора», «когнітивна картина світу майстра слова», «концептуальна ідіосфера автора», «індивідуально-авторська художня концептосфера», «мовна репрезентація індивідуальної ментальної сутності автора», «комунікативно-когнітивний простір мовної особистості письменника», «мовний світ» / «індивідуальний мовосвіт» / «ідіосвіт письменника», «ідіодискурс» тощо. Утім, різновекторність лінгвістичного пошуку, як на нас, не стільки розв'язує окреслену проблему, скільки примножує різноманітні теорії та методології дослідження специфіки мовно-художнього континууму письменника.

Дослідження авторського стилю художнього мовлення, як слушно й справедливо стверджує В. Кононенко, «ускладнюють такі мовностилістичні чинники: не визначений обшир зображально-виражальних маркерів, аналіз яких дає змогу схарактеризувати особливості творчої манери

автора; не окреслений набір стильових ознак творчості наратора, які вирізняють його тексти порівняно до текстів інших авторів; достатньо не опрацьований теоретико-методичний апарат, який дозволяє означити окремішність авторського мовостилю в межах літературно-мистецького напряму; не встановлено принципи комплексного підходу до систематизації показників авторського словоужитку» [10, с. 13]. Висловимо деякі міркування щодо основних принципів та перспективних положень вивчення ідіостильових параметрів художнього тексту.

Нам імпонує думка М. Крупи, що «комплексний підхід до мови художньої літератури ґрунтується на: 1) розумінні художнього тексту як сукупності його окремих частин, бо лише в єдності всіх рівнів може мислитися мова; 2) осмисленні філософських ідей В. Гумбольдта, О. Потебні, О. Пєшковського про народну мову в літературному творі, які розглядають мову твору не як «продукт діяльності», а як саму діяльність чи «сукупність актів мовленнєвої діяльності», як процес, «спрямований на вираження думки»; 3) установленні співвідношення між загальнонародною мовою та індивідуальним стилем; 4) розгляді мови твору в контексті творчості письменника, його світогляду» [12, с. 61–62]. Уважаємо, що глибшому аналізові письменницької мовотворчості, зокрема виявленню етноспецифіки маркованих мовних одиниць, сприятиме залучення позамовної інформації, адже авторський текст постає «репрезентантом екстралінгвального фону творчості письменника» [20, с. 12]. Трихотомія загальнолюдського, національного (ментального) та індивідуального в мові уможливлює виявлення етнопсихолінгвістичних передумов формування мовної особистості, окреслення психологічних чинників творення індивідуально-авторської мовної картини світу.

Ідіостиль є відтворенням художньої дійсності в об'єктиві світоглядних позицій і духовних цінностей автора. Тож результативний опис мовних пріоритетів митця спонукає дослідника максимально врахувати ті мовні і позамовні чинники, що виформували мовну особистість письменника, націлює висвітлити насамперед зв'язок між мовою

та світовідчуттям автора, проаналізувати джерела становлення його національно-мовного світогляду, простежити вплив на формування авторського стилю особистих якостей митця (виховання, мовне оточення, рівень інтелекту та освіти, види діяльності, знання мовної системи, власні мовні спостереження, комунікативний досвід, уподобання, зв'язки, естетично-культурні пріоритети, аксіологічні виміри тощо) та мовної ситуації епохи (стан розвитку літературної мови періоду, на який припадає творча діяльність митця, з огляду на соціальну, культурну, політичну атмосферу тощо). Урахування екстралінгвальних чинників індивідуально-художньої мовотворчості письменника, його світоглядно-естетичних пріоритетів дасть змогу дослідникові віднайти оригінальні мовні риси авторського почерку, виявити його панівні елементи, а відтак уникнути поверховості в науковому описі ідіостилю того чи того майстра слова.

Ідіостиль митця декларує не лише самобутні форми словесного вираження, а й віддзеркалює мовні норми його епохи, найперше мовні тенденції. Художній твір як індивідуально-неповторний мистецький феномен оприявнює не лише специфічні мовностильові особливості художньої мови, але й відтворює ті мовні структури, що властиві літературним творам відповідної доби. З огляду на це, значущість вивчення індивідуальної мовотворчості того чи того письменника впотужнює те, що за своїми маркувальними ознаками вона репрезентуватиме ідіолект української національної мовної особистості відповідного історичного періоду.

Письменник у художніх текстах змальовує дійсність з опертям на власну ментально-світоглядну домінанту, що й детермінує його погляд на світ, систему інтелектуальних, психічних, естетичних, ідеологічних, релігійних особливостей, властивих більшості представників певної нації. У майстерні художнього слова, за авторитетним твердженням Н. Гуйванюк, «завжди твориться нове, неповторне, оригінальне передусім завдяки відтворенню національно-зумовлених конотацій» [5, с. 462]. Зважаючи на

це, вектором дослідження ідіостилю письменника є осмислення національно-культурної специфіки художньої мовотворчості, відтворення в ній багатовікової народної мудрості, колективного підсвідомого, що береже пам'ять і досвід усіх поколінь.

Сучасний етап розвитку метамови лінгвостилістичних досліджень позначений проникненням термінів соціолінгвістики та комунікативно-дискурсивної лінгвістики. Вектором дослідження ідіостилю письменника, уважаємо, з'ясування понятійної сутності термінів «ідіостиль» та «ідіолект» у його зв'язку із суміжними термінами на позначення інших рівнів соціально-мовленнєвої типізації, варіативних репрезентацій мовної діяльності в певному соціокультурному просторі, як-от: «етнолект», «соціолект», «криптолект», «гендерлект», «фемінолект», «маскулінолект», «аннолект» (від лат. *annus* «рік»), «регіолект» [див.: 20].

Індивідуальний стиль письменника «залежить від того, які шари лексики залучені ним до художнього твору, як використано багатозначні слова, фразеологічні ресурси певної мови та її стилістичні можливості» [17, с. 134]. Тож моделювання ідіостилю видатного майстра слова, безперечно, корелює з авторською лексикографією, зі створенням *словника мови письменника*, який унаочнює лексико-фразеологічний склад його творів. Такий словник важливий як для вивчення творчості самого митця, так, власне, і для висвітлення окремого етапу історії національної мови. Лексикографічне впорядкування мови письменника дає переконливий фактичний матеріал і для характеристики його ідіостилю, адже репрезентує словесні можливості автора, кількісно описує його індивідуальні мовні осягнення, виявляючи як загальномовні тенденції, так і своєрідні особливості мовотворчості. Словник мови того чи того майстра слова може подавати показники частотності слововживання зафіксованих у тексті словоформ, що сповна доводять об'єктивність визначених авторських мовних пріоритетів.

Пізнання авторського стилю здійснюють традиційно через аналіз різножанрових текстів, в яких зреалізовано

мовну діяльність письменника. Посутньою передумовою об'єктивного студіювання мови окремого митця, вочевидь, є якісна емпірична база, автентичні тексти для наукових спостережень. Видання художніх творів, як відомо, зазнають впливу едиційної практики різних культурних і політичних епох, містять редакторські корективи, відрізняються правописом тощо. Втручання в оригінальний текст, його зміни упорядниками, редакторами чи видавцями унеможливлюють об'єктивне відтворення мовної особистості автора, зневиразнюють авторське «я». Беззаперечною уважаємо думку П. Гриценка, що «для мовознавчих студій канонічними залишаються рукопис тексту чи його факсимільне відтворення, а за їх відсутності – авторизовані прижиттєві видання» [4, с. 42].

Комплексному лінгвістичному аналізові ідіостилю сприятиме залучення всіх текстів письменника, творчість якого обрано предметом вивчення. В опрацюванні лише одного твору вбачаємо частковість наукових пошуків, вони демонструватимуть лише мовностилістичні особливості конкретного тексту, що не дає змогу укласти повний реєстр маркерів ідіостилю, визначити константні стилетвірні риси, які вирізняли б мову окремого автора з-поміж інших представників національної літератури. Надійна джерельна база для лінгвістичного опису ідіостилю письменника – не тільки жанрові репрезентації, а й прижиттєві публікації, публічні виступи, епістолярна спадщина, архівні матеріали, спогади про письменника тощо.

На основі проведеного аналізу, можемо стверджувати, що поняття індивідуального стилю / ідіостилю є ключовими в царині лінгвістичного вивчення мови художньої літератури. Письменницький ідіостиль як спосіб здійснення художньої комунікації засобами ідіолекту оприявнює творче уживання мови тієї етнічної групи, до якої належить митець. Художні тексти віддзеркалюють індивідуально-авторську мовну картину світу, що постає як вербальна репрезентація дійсності з власних спостережень письменника, з опертям на його мовомислення й світосприйняття, позначене національно-культурною своєрідністю.

Аналіз ідіостилю через пріоритетні мовні засоби відтворює не лише індивідуально пізнаний світ, а й індивідуальність самого майстра слова, який лінгвально втілює багатогранне бачення реальності у викінчену систему. Різнорівневі мовні засоби, марковані авторською індивідуальністю, належать до домінантних компонентів, таких, що визначають ідіостильові риси мовотворчості майстра слова, його лінгвістичні вподобання і смаки та репрезентують письменника як мовну особистість. У цьому контексті *ідіостиль* постає як «вербальна реалізація індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант (фонетичних, лексичних, фраземних, граматичних), спричинених його світоглядною орієнтацією, константних стилетвірних ознак, що визначають специфіку художньої системи» [13, с. 50]. Студіювання ідіостилю майстра слова крізь мову його різножанрових текстів розкриває мовний образ автора – категорію, що контамінує всі інтра- та екстралінгвальні чинники, які впливають на формування авторського стилю на тлі взаємодії загальнолюдського, національного (ментального) та індивідуального.

Отже, дослідження мови письменника через автентичні тексти як цілісну мовну єдність, що поєднує картину світу народу, мовою якого пише митець, і його власну художню картину світу, дає змогу окреслити своєрідність ідіостилю письменника як мовно-естетичного феномена. Уважаємо, що опертя на якісні методологічні принципи різновекторного лінгвістичного аналізу національно-мовної спадщини художників слова уможливлює поглиблений науковий опис ідіостильових маркерів авторського тексту на засадах об'єктивності, ґрунтовності й достовірності, сприяє цілісній репрезентації своєрідності втіленого в тексті мовно-художнього континууму письменника на перетині наукових парадигм.

Список використаної літератури

1. Бевзенко С. П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови. Київ : Вища шк., 1991. 231 с.

2. Бибик С. Від історіографії мови художньої прози до кодифікації термінів лінгвостилістики. *Українська мова.* 2018. № 4. С. 22–33.

3. Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі : монографія. Київ ; Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 288 с.

4. Гриценко П. Ідіолект і текст. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета – оцінка* : зб. наук. праць, присв. 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. : В. Г. Скляренко. Київ, 2007. С. 16–43.

5. Гуйванюк Н. Слово – Речення – Текст: вибрані праці. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 664 с.

6. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ: Довіра, 1999. 431 с.

7. Єрмоленко С. Естетична концепція О. О. Потебні і сучасна стилістика. *Культура слова* / НАН України; Інститут української мови; ред. кол. : С. Я. Єрмоленко (відп. ред.) та ін. Вип. 83. Київ : Вид-чий дім Дмитра Бураго, 2015. С. 6–12.

8. Єрмоленко С. Я. Стиль індивідуальний. *Українська мова : енциклопедія* / ред. кол. : В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова) та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» імені М. П. Бажана, 2004. 2-ге вид., випр. і доп. С. 652.

9. Кононенко В. І. Текст і образ : монографія. Київ; Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2014. 192 с.

10. Кононенко В.І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилю: монографія. Київ; Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2021. 365 с.

11. Крупа М. Мовленнєва структура образу автора в творчості Ольги Кобилянської : монографія. Київ : Рідна мова, 1998. 140 с.

12. Крупа М. Образ автора як забезпечення комплексного дослідження мови художнього твору. *Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту*: зб. наук. праць. Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1997. С. 61–62.

13. Кульбабська О., Шатілова Н. «*Пишу, як серце диктує…*» (Ідіостиль Сидора Воробкевича) : монографія. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. 456 с. (Серія : Мовні скарби Буковини).

14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 718 с.

15. Сидоренко Г. К. Індивідуальний стиль письменника. *Українська мова і література в школі.*1969. № 2. С. 6–12.

16. Сологуб Н. Поняття «індивідуальний стиль письменника» в контексті сучасної лінгвістики. *Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць* / наук. ред.: Н. В. Гуйванюк. Чернівці : Рута, 2001. Вип. 117–118 : Слов'янська філологія. С. 34–38.

17. Сологуб Н. Словники мови письменників. *Лінгвостилістика: обєкт – стиль, мета-оцінка*: зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / укл. : С. Я. Єрмоленко (наук. ред.). Київ : [Б. в.], 2007. С. 133–138.

18. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича : монографія. Київ : Дніпро; Вінніпеґ: Українська Вільна Академія Наук, 1999. 152 с.

19. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара: монографія. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.

20. Ставицька Л. Про термін ідіолект. *Українська мова.* 2009. № 4. С. 3–17.

21. Ставицька Л. О. Про характер взаємодії категорії індивідуально-поетичного стилю і літературної мови. *Мовознавство.* 1986. №4. С. 61–64.

22. У майстерні художнього слова / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1965. 216 с.

4.14. ОСОБЛИВОСТІ ВТОРИНОЇ НОМІНАЦІЇ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Лариса Шутак, Галина Навчук

Розвиток та збагачення словникового складу мови, що забезпечує мовну форму людського мислення в усіх комунікативних процесах, триває безперервно. Нині однією з особливостей такого процесу є вироблена тривалою номінативною практикою можливість виражати невідоме, нове через відоме, позначати те, що знову виникло, за допомогою наявних у мові знаків, лексем, удаючись лише до мінімальних модифікацій словесного коду, переосмислюючи те, що вже давно уживане в мовленні. Такі процеси, на думку науковців, засвідчують спроможність мови задовольнити нові когнітивні та комунікативні потреби спільноти, використовуючи свої внутрішні ресурси.

Останні дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних мовознавців доводять, що вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленого пізнавальною і когнітивно-комунікативною потребою людини в її суспільно-історичній практиці. Поява нових назв призводить до концентрації в словесному знакові нової інформації. Йдеться насамперед про особливості вторинної номінації. Явище вторинної номінації досить складне, оскільки відповідні мовні одиниці не є результатом прямого відображення дійсності, а спираються на значення вихідного слова. Процеси первинної лексичної номінації – досить рідкісне явище в сучасній мові у зв'язку з інтенсивним розвитком суспільства, до того ж «економність» мови як одна із суттєвих її властивостей змушує уникати кількісного зростання лексичних одиниць. Натомість активно з'являються номінативні одиниці, що виступають у функції вторинного найменування. Така тенденція спонукає мовців витворювати вторинні лексеми, тобто переосмислювати наявні в мові номінативні засоби. Явища вторинної номінації широко представлені в мові завдяки своєму важливому

функціональному призначенню. Лексичні одиниці, які беруть участь у процесах вторинної номінації, збагачують мову, позначають нові реалії, явища, поняття суспільного життя, у професійних лексиках спрощують процес спілкування тощо.

Відомо, що внаслідок вторинної номінації головна ознака, а також деякі другорядні, переносяться на новий об'єкт номінації. У цьому перенесенні властивостей первинно названого об'єкта на вторинний об'єкт номінації і полягає основний сенс процесу вторинного позначення, оскільки для такої номінації здебільшого є логічні підстави.

Цікавою є думка Є. А. Карпіловської щодо особливостей вторинної номінації. Спираючись на дослідження польських лінгвістів, дослідниця пропонує «розглядати нові значення слів, що становлять наслідок прихованого запозичення і виявляють у такий спосіб не протиставлення, взаємозаперечення питомого й запозиченого ресурсів оновлення лексикону, а їх взаємодію, виявлену у вторинній номінації на базі вже засвоєної запозиченої одиниці» [3, с. 28]. Для позначення таких одиниць у сучасній лінгвістиці нерідко використовують термін «неосемантизм» [16; 17]. Якщо нове слово створено на основі запозичення, то використовують термін «чужосемантизм», оскільки багато новотворів запозичено з англійської мови, то використовують термін «англосемантизм» [16, с. 102].

Вторинні назви, що відповідають внутрішнім закономірностям розвитку мови та задовольняють потреби мовленнєвого колективу у нових номінативних засобах, можуть поповнювати загальновживану лексику. Особливої уваги потребують вторинні назви, що виникають як наслідок спрощення вузькоспеціальної термінології. Для позначення предметів і явищ, що виникають у вузькоспеціальних термінологіях, нерідко з'являються новотвори (одно чи багатокомпонентні), що внаслідок абсолютизації перетворюються у самостійні слова, словосполучення чи навіть речення. Характерною ознакою таких вторинних номінацій є асоціативний характер людського мислення, мотивованість переосмислених словесних знаків, функціо-

нальна подібність, зовнішні збіги тощо. Вторинні назви, що з'являються для спрощення процесу професійного спілкування, уникнення складної, переважно іншомовної, галузевої термінології, економії часу, а також у зв'язку з необхідністю швидко й доступно передати потрібну інформацію, а нерідко й пом'якшити її, останнім часом все частіше з'являються у мовленні фахівців різних галузей знань, як-от *мишка, комп, гаймер, закачати, висить рядок* (комп'ютерна справа), *медійник, телевізійник* (телебачення), *гастритик, пневматик, клініка, відпустити хворго* (медицина), *сірий піар, смажені факти, темники, летючка* (публіцистика) тощо. Такі вторинні номінації по-різному називають – професіоналізми [1], професійні жаргонізми [6], жаргонізми [7], соціолект [8]. Вони доводять можливість творення нових вторинних лексем в усному мовленні представниками різних професійних термінологій, поповнюючи українську мову лексемами, що згодом фіксуватимуться в словниках і поповнюватимуть розмовне, а згодом і професійне мовлення.

В українському мовознавстві вторинну номінацію досліджували Є. А. Карпіловська [3; 4], І. Р. Вихованець [1], І. Я. Нестеренко [5], О. О. Селіванова [8], Н. З. Цісар [11], роль метафори у творенні вторинних назв у художній літературі розглядали А. П. Загнітко [2], Л. О. Пустовіт [7], фразеологізмів – Ю. Ф. Прадід [6] та ін.

Метою пропонованого дослідження є спроба з'ясувати причини та способи утворення вторинних назв, уживаних у комунікативних ситуаціях *фахівець – фахівець, фахівець – нефахівець* сучасного українського медичного дискурсу. Методом анкетування з'ясувати причини використання вторинних назв у різних комунікативних ситуаціях, дослідити частоту використання творення вторинних назв, уживаних у комунікативних ситуаціях *фахівець – фахівець, фахівець – нефахівець* сучасного українського медичного дискурсу. Матеріалом для аналізу послугували вторинні назви, дібрані з побутового професійного мовлення працівників медичної галузі в різних комунікативних ситуаціях.

Пошук нових засобів передання інформації, вплив на адресата мовлення вимагає певних когнітивних зусиль, а самі спонукання мовця є наслідком його участі в дискурсі й адресатній спрямованості акту спілкування. «Створюючи будь-яку одиницю чи конструкцію в мові, – зазначає О. О. Селіванова, – суб'єкт номінації передусім орієнтований на можливість її використання в процесі комунікації. Саме в номінативній діяльності людини простежується призначення мови як інструменту передання знань в актах спілкування, вираження знань у комунікації, тексті та дискурсі» [8, с. 182].

Наукові розвідки в царині медичного дискурсу в останні десятиліття набули неабиякого поширення, оскільки професійне спілкування медиків, написання наукової та навчальної літератури українською мовою після тривалого зросійщення відкрило низку проблем: надуживання складною іншомовною термінологією, використання стереотипів спілкування, неправильне наголошення термінів тощо. Постала проблема щодо збереження унікальності та національної ідентичності української медичної термінології при необхідності відповідати потребам, що виникають у глобальному спілкуванні. Таким чином, динаміка розвитку української термінології стає відображенням не лише наукового прогресу, а й культурного поступу, що віддзеркалює тенденції життя та становлення нації в сучасному світі. До того ж медична галузь – одна з найпоширеніших в Україні, тому вивчення фахового мовлення медичних працівників у різноманітних комунікативних ситуаціях – одне з нагальних питань сучасної лінгвістики.

У мовленні медичних працівників поєднуються і традиційні способи пізнання, і сучасні методи й підходи. Медична галузь формувалася водночас зі становленням людини як особистості, яка завжди залишалася об'єктом дослідження медицини. Першими лікарськими засобами були методи словесного переконання, хворобу «заговорювали», використовуючи при цьому силу слова. Саме тому між медициною і словом існує споконвічний зв'язок.

На шляху свого розвитку українська термінологія пройшла кілька етапів: від перших спроб створення національної термінології до активного використання у різних галузях життя. Проте непростий розвиток української наукової мови спричинив складний процес творення термінів на іншомовній основі. Медична галузь отримала складну греко-латинську термінологію, яка нерідко є непростою для розуміння й сприйняття, особливо в побутовому спілкуванні на рівні *фахівець – нефахівець*. Саме тому в сучасному українському медичному дискурсі дедалі частіше з'являються вторинні назви, мотивовані спеціальними термінами чи створені на основі загальновживаної лексики. Основними причинами їхньої появи є складність медичної, особливо клінічної термінології; психоемоційний чинник (психологічне навантаження під час складних обстежень); економія часу (потреба максимально швидко надати необхідну команду під час невідкладної допомоги, оперативних втручань тощо) [12, с. 24].

Вторинна номінація – один з основних шляхів поповнення лексики української мови, що є результатом її природного розвитку, зумовленого когнітивною та комунікативною потребами людини в її соціально-історичній практиці, а також її «націоналізацією, віддаленням від інших мов, збереженням своєї самобутності» [3, с. 29].

Для медичного дискурсу найтиповішими способами творення вторинних назв є номінація лексична та дискурсивна. Нерідко це поява нового змісту в уже відомому слові, як-от: *нерви* – нервові хвороби, *травма* – травматологія, *труба* – переведення на штучне дихання, *рецидивіст* – хворий з повторним захворюванням тощо. Такі лексеми постали як наслідок вторинного номінативного процесу, що виокремлює в семантичній структурі вже наявного слова значення, яке внаслідок абсолютизації перетворюється в самостійну лексему.

Останні мовознавчі студії засвідчують, що вторинна лексична номінація – це результат природного розвитку мови, зумовленого пізнавальною і когнітивно-комунікативною потребою людини в її суспільно-історичній

практиці. Виникнення нових назв призводить до концентрації в словесному знакові нової інформації. Як зазначає Є. А. Карпіловська, «новотвори відіграють провідну роль у зміні як українськомовного «креслення» дійсності в цілому (послуговуючись термінами креслення, в її загальному вигляді), так і «креслення» окремих її об'єктів, їх сукупностей чи реальних і ментальних просторів з ними (їх вигляду у певній мовній проєкції)» [4, с. 91].

Попри активні пошуки мовознавців щодо творення вторинних лексем типологія таких номінацій в українському медичному дискурсі мало вивчена, немає ґрунтовного дослідження щодо причин та способів творення вторинних новотворів у побутовому мовленні медичних працівників. Саме тому нам видається досить актуальною спроба дослідити особливості творення та використання вторинних назв у різних комунікативних ситуаціях українського медичного дискурсу.

Вторинні номінації з'являються здебільшого в усному мовленні, а також у тих типах наукового мовлення, де термінологія малорозвинена чи складна для сприймання, зокрема в професійних термінологіях, одну з яких репрезентує термінологія медичної галузі [13, с. 259].

Необхідність популяризації медичних знань зумовлена зміною базових компетенцій медицини, і, відповідно, зміною моделі спілкування в ситуації *фахівець – фахівець*, *фахівець – нефахівець*. Основою мови медичного працівника, без перебільшення, є медична термінологія, що виконує інформативну, гносеологічну та орієнтувальну функції, проте дедалі частіше в розмові медичних працівників з колегами та пацієнтами з'являються вторинні назви, за допомогою яких намагаються спростити процес спілкування в типових і нетипових ситуаціях, а також наблизити лікаря до пацієнта, зробити їхній діалог зрозумілим і доступним, уникнути комунікативних бар'єрів у спілкуванні.

Уживання вторинних номінацій можливе в найрізноманітніших комунікативних ситуаціях, зокрема *лікар – лікар, лікар – молодший медичний персонал, лікар –*

пацієнт, пацієнт – лікар, лікар – родичі пацієнта, причому перші дві ситуації передбачають знання й використання іншомовної медичної термінології, наступні ж – вимагають активного діалогу без досконалого знання медичної термінології однією зі сторін.

У зв'язку з цим виокремлюють два типи медичного дискурсу: дискретний і недискретний. Дискретний медичний дискурс – це такий тип інституційного дискурсу, що передбачає перервність у процесі свого вербального вираження, зумовлену специфікою обставин комунікації. Такими обставинами у професійній діяльності лікаря є спілкування з пацієнтом, регламентоване традиційними схемами діагностичного процесу. Тому дискурс діалогів «*лікар – пацієнт*» може бути лише дискретним, зважаючи на його інтерпрофесійний характер та асиметрію комунікативної взаємодії. Недискретний медичний дискурс – це дискурс партнерів, який відображається у комунікативній ситуації «лікар – лікар», де відбувається спілкування представників однієї мовленнєвої категорії, об'єднаних єдністю фаху. Це діалоги лікарів на професійні теми, безпосередньо пов'язані зі щоденними проблемами лікувального процесу.

Вторинні назви, якими послуговуються в медичному дискурсі, утворені різними способами. Типовим способом творення вторинних назв осіб є суфіксація. Суфіксальні деривати називають лікарів за різними ознаками, пор.: *медик* (*медичка*) – працівник (працівниця) медичної галузі; *клініцист* – той, хто працює в клініці; *очник* – лікар, який вивчає та лікує хвороби ока і зорової системи; *вушник*, *вухо-горло-ніс* – лікар, який вивчає хвороби вуха, горла, носа та розробляє методи їх лікування; *зубник* – лікар, який вивчає та лікує хвороби ротової порожнини, зубів, щелеп, обличчя. Такі деривати продуктивні, оскільки суфіксальний спосіб творення назв осіб в українській мові має давню традицію. Перевага вторинних суфіксальних назв над офіційними іншомовними термінами полягає в тому, що вони зрозуміліші насамперед для пацієнтів,

пор.: *очник* і *офтальмолог*; *вушник*, *вухо-горло-ніс* і *отоларинголог*, *зубник* і *стоматолог*.

У комунікативних ситуаціях *лікар – лікар* та *лікар – пацієнт* широко послуговуються вторинними суфіксальними лексемами для називання пацієнтів за властивою їм хворобою, причому деякі з них стилістично марковані відтінками згрубілості, зневаги: *гіпертонік* – хворий з підвищеним артеріальним тиском; *гастритик* – хворий на гастрит; *пневматик* – хворий на пневмонію; *ревматик* – пацієнт з патологією суглобів; *пульмонік* – хворий пульмонологічного відділення; *бецешник* – хворий на гепатит В, С; *епілептик* – хворий на епілепсію; *склеротик* – хворий на склероз; *хронік* – хворий з хронічною патологією тощо. Такі назви іноді використовують у звертаннях до хворого: «***Гастритику**, біжи ковтати кишку*!»; «***Пневматику**, треба зробити знімок*!». Вони є образливими, некоректними. Їх потрібно уникати навіть у розмовному мовленні.

Утворення деяких вторинних назв відбулося на основі асоціативних зв'язків, унаслідок чого постали двокомпонентні номінації, які вживають замість іншомовних однослівних термінів, пор.: *жіночий лікар* замість *гінеколог*; *чоловічий лікар* замість *уролог*; *дитячий лікар* замість *педіатр*.

Відома, особливо в публіцистичному вжитку, кількаслівна назва *люди в білих халатах*, яку вважають перифразом назви професії *лікаря*. Напр.: *Люди в білих халатах рятують наші життя.* Її створено на основі метонімічного перенесення.

Окрему групу вторинних назв становлять ті, що є наслідком спрощення, переважно утинання, медичних термінів студентами. Серед них переважають вторинні назви на позначення навчальних дисциплін (пор.: *нерви* замість *нервові хвороби*; *травма* замість *травматологія*; *дітки* замість *педіатрія*; *фарма* замість *фармакологія*; *мікроба* замість *мікробіологія*; *гіста* замість *гістологія* тощо), обмеженіше представлені вторинні назви викладачів (пор.: *біологічка* – викладач біології, *різальник* – викладач хірургії).

Проте найбільш продуктивними та універсальними засобами творення вторинних номінацій у медичному

дискурсі є метафоричні та метонімічні перенесення. На думку дослідників, метафоризація в дискурсі – опосередкована сукупність когнітивно-комунікативних стратегій популяризації прагматично опрацьованого наукового знання. Як результат – з'являється комунікативно-когнітивна структура, вторинна щодо наукового дискурсу.

Метафори в сучасному українському медичному дискурсі різноманітні за характером сполучуваності з іншими словами, асоціативними ознаками, конотативним забарвленням тощо. Метафоризуються здебільшого назви найважливіших понять і процесів, зокрема назви частин людського тіла (анатомічна лексика) й інструментів, назви основних життєвих явищ і процесів, назви хвороб та методів лікування (клінічна лексика), назви ліків (фармацевтична лексика) та ін. Це переважно субстантиві (однокомпонентні), ад'єктивні та дієслівні (предикатні) однокомпонентні чи двокомпонентні вторинні номінації [14, с. 135].

На особливу увагу заслуговують вторинні лексеми – назви медичних інструментів, що постали внаслідок метафоризації. За морфологічним виявом головного компонента – це субстантивні новотвори, за структурою – однокомпонентні, вони створені на основі подібності / схожості, порівняння, зіставлення, насамперед за функціональною подібністю, зовнішньою схожістю тощо. Пор.: *гармошка* – апарат для штучної вентиляції легень, що працює як гармошка, надуваючись і випускаючи повітря; *черепаха* – хірургічна шолом-маска, що закриває всю голову, залишаючи відкритими лише очі, подібно до панцира черепахи; *дзьоби* – щипці, подібні до дзьоба; *папуги* – щипці, що мають округлу форму і схожі на округлий дзьоб папуги, *труба* – пристрій у вигляді труби для введення в трахею, *капелюшка* – крапельниця, яка за зовнішнім виглядом схожа на капелюшок; *вуха* – фонендоскоп, цей медичний інструмент виконує функцію прослуховування так само, як і вуха; *банка* – спеціальна колба у медичній практиці, яка зовні схожа на банку. Напр.: *Увімкни* ***гармошку*** *для вентиляції легень; Під час сьогоднішньої операції використовували* ***черепаху***;

Вдягни ***вуха*** *і прослухай пацієнта*; *Інколи при пневмоніях ставлять* ***банки***.

Вторинні назви деяких медичних інструментів є наслідком метонімічного перенесення, пор.: *японець* – ця назва зафіксувала перенесення назви національності на інструмент фіброгастродуоденоскоп, який вона виробляє. Напр.: *Для кращої діагностики доведеться ковтати* ***японця.***

Значно рідше в побутовому мовленні медиків використовують вторинні новотвори, сформовані на основі атрибутивної (прикметникової) метафори. Це здебільшого двокомпонентні назви, що виконують концептуальну функцію, надаючи метафоричному концептові відношення суб'єкта оцінки до його об'єкта. Специфіка прикметникової метафори полягає в тому, що, метафоризуючись, прикметник втрачає самостійність і стає залежним від іменника, який визначає його функціональність. Пор.: *цікавий хворий / нецікавий хворий* (щодо перебігу хвороби і методів лікування); *важкий хворий / не важкий хворий* (у значенні складності чи гостроти захворювання); *гострий живіт / не гострий живіт, твердий живіт / м'який живіт* (гостра хірургічна патологія); *брудна операційна* (операційна для пацієнтів з гнійними захворюваннями); *чиста операційна* (операційна для пацієнтів з плановими операційними втручаннями). Напр.: *До нашого відділення потрапив* ***важкий*** *хворий;* ***Чиста*** *операційна оснащена новою технікою.* Це переважно узуальні вторинні номінації, проте в побутовому мовленні медиків трапляються й емоційно-оцінні атрибутивні метафори, здебільшого назви захворювань і процесів, як-от: *жовта хвороба* – жовтий колір шкіри, характерний для хвороби будь-якої етіології; *золота хвороба* – туберкульоз шкіри; *рожеве око* – геморагічний кір. Напр.: ***Золота хвороба*** *мало поширена в Україні.*

Найбільш уживані в медичному дискурсі вторинні назви, створені на основі дієслівних (предикатних) метафор. Метафоричним потенціалом володіють насамперед дескриптивні дієслова, зокрема ті, значення яких указує на спосіб здійснення дії істотою, та дієслівні предикати, що мають

вузьке коло об'єктів і досить однозначно імплікують предмет порівняння. Це переважно однокомпонентні та двокомпонентні вторинні назви, що означають процеси, пов'язані з уведенням медичних препаратів, здійсненням різних маніпуляцій під час надання першої медичної допомоги, лікування та оперативних втручань. Вони представляють когнітивно-комунікативну метафору, що вказує на спосіб здійснення дії істотою. Напр.: *відпустити пацієнта* – не перешкоджати смерті безнадійно хворого в термінальному стані; *завантажити пацієнта* – увести психотропні препарати; *завести хворого* – відновити синусовий (нормальний) ритм після зупинки серця; *зняти з апарату* – вимкнути апарат штучної вентиляції легень; *перелити пацієнта* – увести занадто багато розчинів внутрішньовенно; *посадити на трубу* – перевести на штучну вентиляцію легенів; *розмочити бабусю* – домогтися виділення сечі після операції чи гострого стану, що супроводжувався припиненням сечовиділення; *смикнути за стравохід* – провести черезстравохідну (лікувальну чи діагностичну) електрокардіостимуляцію; *пацієнт замиготів* – розвинувся пароксизм тахісистолічної миготливої аритмії; *кинути зонд* – прозондувати хворого; *заколисати хворого* – зробити загальну анестезію; *оживити пацієнта* – реанімувати пацієнта; *гріти руки* – оперувати; *записати плівку* – зробити електрокардіограму; *кинути тиск* – знизити артеріальний тиск; *стрільнув тиск* – раптово підвищився артеріальний тиск тощо. Такі вторинні назви виконують функцію формування тих комунікативних одиниць у неофіційному мовленні лікарів та молодшого медичного персоналу, яких не вистачає у складній для вживання та сприймання медичній термінології, таких словосполучень, що спрощують процес спілкування під час обходів, операцій та в післяопераційний період.

З-поміж однослівних вторинних номінацій варто виокремити ті, у яких особливості способу дії одного предмета перенесені на дію іншого предмета. Напр.: *колоти* – виконувати внутрішньом'язову ін'єкцію (метафоризована назва постала за аналогією до відчуття, яке маємо

під час уколу); *крапати* – виконувати внутрішньовенну ін'єкцію (метафоризована назва утворена за функціональною подібністю); *стукнути* – провести електроімпульсну терапію (кардіоверсію) дефібрилятором (метафоризована назва постала внаслідок подібності дії); *стрельнути* – застосувати дефібрилятор за призначенням (метафоризована назва постала за подібністю виконуваної дії). Такі вторинні назви використовують переважно в недискретному медичному дискурсі, у комунікативній ситуації *лікар – лікар*, *лікар – молодший медичний персонал*, що пов'язано насамперед із потребою зекономити час під час невідкладних лікарських команд, оглядів, обходів, оперативних втручань тощо. В екстремальній ситуації, коли потрібно негайно надати допомогу пацієнтові, лікареві легше і швидше сказати: «*Пацієнт замиготів, кинув тиск, стукніть його та посадіть на трубу*», ніж вимовити: «*У пацієнта розвинувся пароксизм тахісистолічної миготливої аритмії, що супроводжувався нестабільністю гемодинаміки, це стало приводом для проведення електроімпульсної терапії з наступною інтубацією й переводом на апарат штучного дихання легень*».

Особливості мовлення лікаря в дискретному медичному дискурсі, зокрема в ситуації *лікар – пацієнт*, *лікар – родичі пацієнта*, зумовлені передусім асиметрією спілкування, це дискурс нерівноправних партнерів. Лікар бездоганно користується медичною термінологією, він ставить запитання, рекомендує, забороняє, попереджає про можливі наслідки порушення його приписів тощо. І хоч спілкування лікаря та пацієнта – це обопільний діалог, у самій структурі його можливі досить вагомі за обсягом фрагменти монологічного мовлення, яке має бути максимально наближеним до пацієнта: зрозумілим, доступним, доречним і переконливим. У зв'язку з цим лікарі у своєму мовленні нерідко використовують вторинні назви – зрозумілі пацієнтові замінники складних термінів іншомовного походження, а саме: *ознака* замість *симптом*, *прихований* замість *латентний*, *всмоктування* замість *абсорбція*, *змінний* замість *варіабельний*, *взаємодія*

замість *інтеракція*, *простукування* замість *перкусія*, *прощупування* замість *пальпація*, *зменшення*, *ослаблення* замість *ремісія*, *пересадка* замість *трансплантація*, *прощупувати* замість *пальпування*, *відтинання*, *відрізання* замість *ампутування*, *вживлювання* замість *імплантація*, *поліпшення* замість *ремісія*, *тривалість дії* замість *пролонгація*, *причина* замість *етіологія*, *висновок* замість *епікриз*, *входження* замість *пенетрація*, *просверлювання* замість *перфорація* тощо. Напр.: Пацієнтові потрібна ***пересадка*** органа, а не ***трансплантація***. У хворого не ***прощупується*** пульс, а не ***пальпується***. Через гангрену треба ***відтинати*** *ногу*, а не ***ампутувати***. У такій ситуації важко ***вживлювати*** імплантат, а не ***імплантувати***. Лікар перед оглядом хворого може ***знезаразити*** руки, а не ***продезінфікувати.*** Лікар може направити хворого на ***лікування,*** а не ***терапію***. ***Пігулка***, а не ***таблетка*** при ***розчиненні***, а не ***асиміляції***, має ***місцевий*** вплив, а не ***локальний***. Ми можемо запобігати зменшенню кількості ***кров'яних пластинок***, а не ***тромбоцитів***, споживаючи продукти, які наповнені ***залізом***, а не ***ферумом***.

Поширеним засобом утворення вторинних назв, використовуваним у комунікативній ситуації *лікар – пацієнт*, є евфемізми. Їхнє призначення – пом'якшувати болісну для пацієнта реальність, «кодувати» звичайні медичні терміни вторинними назвами, деякою мірою навіть приховувати правду, пор.: *новоутворення* замість *рак*, *серцевий напад* замість *гостра серцева недостатність*, *бронхіт з астматичним компонентом* замість *астма*, *хімія* замість *хіміотерапія*, *серцевий напад* замість *тромбоз коронарних артерій*, *підвищений тиск* замість *гіпертонія* тощо. Відмінність між цими назвами незначна, а іноді вони навіть тотожні, проте пом'якшувальні фрази пацієнти сприймають значно легше.

Якщо спілкування в комунікативній ситуації *лікар – пацієнт* має пом'якшувальний, психотерапевтичний характер, то діалог *пацієнт – лікар* більш емоційний. Для пацієнта, крім професійних якостей, важливим є вміння

лікаря доступно й зрозуміло донести необхідну інформацію, переконати його в успішності перебігу лікування. Таке спілкування має бути результативним, з мінімальним застосуванням складної і незрозумілої для пацієнта медичної термінології, але водночас доступним і доречним. Особливого значення і забарвлення в цьому контексті набувають форми займенника «ми». Насамперед він наближає лікаря до пацієнта, робить його мовлення м'яким, переконливим, зрозумілим. Напр.: *Як ми себе почуваємо? Як наші справи? Що у нас нового?* (У значенні: *Як ви себе почуваєте? Які скарги?*) Водночас пацієнт, розповідаючи про свої проблеми, також використовує метонімічні словосполуки на кшталт: *Мене всю скрутило*! замість *З'явився нестерпний біль у кістках, у м'язах; Спину звело, прострелило* замість *Дуже заболіла спина*, а також вирази: *Лікарю, ну ви ж знаєте – у мене серце*! або *Не турбуйте мене, у мене нерви*! чи *У мене шлунок*!*; У мене печінка*! тощо. Такі метонімічні комунікативні конструкції надають мовленню пацієнта емоційності, образності.

Для ґрунтовного дослідження типології вторинних найменувань ми провели анкетування медичних працівників [15, с. 32–34].

Анкетування проводилося у трьох клінічних лікарнях: обласній клінічній лікарні м. Чернівці (Україна), Сторожинецькій центральній лікарні (Україна), Чернівецькій міській стоматологічній клініці (Україна).

Усього опитано 42 лікарі (100 %), з них – 18 лікарів, трудовий стаж яких складає від 5 до 10 років (42,8 %), 14 лікарів, трудовий стаж яких складає від 10 до 20 років (33,4 %) і 10 лікарів, трудовий стаж яких складає понад 20 років (23,8%).

Усі респонденти відповідали на два запитання:

1. Які вторинні найменування, тобто неофіційні замінники медичних термінів, використовуєте у *комунікативній ситуації* ***лікар – лікар***? Чи часто послуговуєтеся такими конструкціями (так (зрідка, часто)) / ні?

2. Які вторинні найменування, тобто неофіційні замінники медичних термінів, використовуєте у *комуніка-*

тивній ситуації ***лікар – пацієнт***? Чи часто послуговуєтеся такими конструкціями (так (зрідка, часто)) / ні ?

Аналіз відповідей респондентів уможливив зробити такі висновки.

Комунікативна ситуація *лікар – лікар*

Близько 90% опитаних (37 лікарів різного фаху) дали ствердну відповідь на запитання: «Які вторинні найменування, тобто неофіційні замінники медичних термінів, використовуєте у *комунікативній ситуації* ***лікар – лікар***? Чи часто *послуговуєтеся такими конструкціями (так (зрідка, часто))/ні?*». І лише п'ятеро лікарів (приблизно 10%) дали відповідь «ні». З-поміж тих, хто відповів «так», 20 (47,6%) додали «часто», 17 (42,4%) – «зрідка». При цьому варто зауважити той факт, що послуговуються вторинними номінаціями лікарі різних вікових категорій і чіткої градації за віком не спостерігається, хоча частіше використовують вторинні назви лікарі з більш тривалим трудовим стажем, що ми пов'язуємо з набуттям професійних навичок, опануванням не лише медичною термінологією, але й неофіційними замінниками термінів (Див. табл. 1.1). У результаті дослідження з'ясувалося, що найуживанішими вторинними номінаціями є назви команд у ситуаціях, коли необхідна негайна реакція (Див. табл. 1.2). Серед вторинних назв, якими медичні працівники часто послуговуються, можна виокремити такі:

1. *Запустити / відпустити пацієнта.*
2. *Каміння (у мовленні стоматологів).*
3. *Кинути тиск.*
4. *Одиничка, двійка і т.д. (у мовленні стоматологів).*
5. *Пацієнт миготить.*
6. *Посадити на трубу.*
7. *Проколоти / прокрапати пацієнта.*
8. *Прощупувати / відтинати / різати.*
9. *Розмочити пацієнта.*
10. *Стукнути серце.*

Таблиця 1.1

	Кількість реципієнтів	**Відповідь «так»**	**Відповідь «так, зрідка»**	**Відповідь «так, часто»**	**Відповідь «ні»**
Трудовий стаж від 5 до 10 років	18 (42,8%)	15 (83,3%)	12 (80%)	3 (20%)	3 (16,7%)
Трудовий стаж від 10 до 20 років	14 (33,4%)	13 (92,9%)	3 (23,1%)	10 (76,9%)	1 (7,1%)
Трудовий стаж понад 20 років	10 (23,8%)	9 (90%)	2 (22,2%)	7 (77,8%)	1 (10%)
Всього	42 (100%)	37	17	20	5

Таблиця 1.2

Вторинна номінація	**Переважає в мовленні**	**Під час процесу**	**Комунікативна ситуація**
Запустити/відпустити пацієнта.	анестезіолога	надання невідкладної допомоги	Терміново вмикаємо дефібрилятор; Треба *запустити* пацієнта.
Каміння	стоматолога	видалення твердих	З кожним роком все більше

(у мовленні стоматологів).		зубних відкладень	пацієнтів звертається до стоматологів з проханням почистити *каміння.*
Кинути тиск.	кардіолога чи невропатолога	огляд пацієнта, підготовка до операції	Під час операції пацієнт несподівано *кинув тиск.*
Одиничка, двійка і т.д.	стоматолога	огляд пацієнта	Лікар-стоматолог зняв відбитки для виготовлення *одиничок, двійок і трійок.*
Пацієнт миготить.	кардіолога	огляд пацієнта, встановлення діагнозу	Під час огляду виявилося, що *пацієнт миготить.*
Посадити на трубу.	анестезіолога	надання невідкладної допомоги	Пацієнту важко дихати, треба *посадити на трубу.*
Проколоти / прокрапати пацієнта.	терапевта, лікар сімейної медицини	огляд пацієнта, встановлення діагнозу	Для кращого ефекту лікування, необхідно Вас *прокрапати.*

Прощупувати/різати/відтинати/пересаджувати.	хірурга, травматолога	огляд пацієнта, встановлення діагнозу	Пацієнтові потрібна *пересадка* органа.
Розмочити пацієнта.	хірурга	огляд пацієнта після операції	Після операції пройшла доба, треба *розмочити пацієнта.*
Стукнути серце.	кардіолога	надання невідкладної допомоги	Втрачаємо пацієнта, негайно *стукнути серце.*

На друге запитання: «Які вторинні найменування, тобто неофіційні замінники медичних термінів, використовуєте у *комунікативній ситуації* ***лікар – пацієнт***? Чи часто послуговуєтеся такими конструкціями (так (зрідка, часто)) / ні ?» – усі респонденти відповіли позитивно. При цьому варто зауважити, що такі вторинні назви використовуються для пом'якшення звучання діагнозу, зрозумілості висловлювання, вони ніби наближують лікаря до пацієнта (Див. табл. 2).

Серед найуживаніших вторинних назв, використовуваних у ситуації ***лікар – пацієнт***, на особливу увагу заслуговують такі комунікативні формули:

Комунікативна формула	**Використовується під час**	**Комунікативна ситуація**
Особливе використання займенника «ми».	під час огляду, обходу	Як ми себе почуваємо?
Використання евфемізмів	під час оголошення діагнозу,	*новоутворення* замість *рак*, *серцевий напад*

у процесі творення вторинних номінативних одиниць.	час огляду, обходу	замість *гостра серцева недостатність*, *бронхіт з астматичним компонентом* замість *астма*, *хімія* замість *хіміотерапія*, *серцевий напад* замість *тромбоз коронарних артерій*, *підвищений тиск* замість *гіпертонія.* Напр., ***У Вас діагностовано новоутворення, яке потребує оперативного втручання.***
Послуговування вторинними суфіксальними лексемами для називання пацієнтів за властивою їм хворобою, інколи з відтінками згрубілості, зневаги.	під час огляду, обходу	*гіпертонік* – хворий з підвищеним артеріальним тиском; *гастритик* – хворий на гастрит; *пневматик* – хворий на пневмонію; *ревматик* – пацієнт з патологією суглобів. Напр., ***Оскільки Ви гастритик, то потребуєте санаторно-курортного лікування.***

Використання асоціативних зв'язків, унаслідок чого постали двокомпонентні номінації, які вживають замість іншомовних однослівних термінів.	у ситуації знайомства, під час обходу	*жіночий лікар* замість гінеколог; *чоловічий лікар* замість уролог; *дитячий лікар* замість педіатр. Напр., ***У нас у лікарні працює чудовий дитячий лікар, зверніться до нього за консультацією.***

Отже, аналізуючи сучасні лінгвістичні дослідження, підсумовуємо, що творення вторинних назв – один з основних шляхів поповнення сучасної української лексики, пов'язаний з інтенсивним розвитком суспільства, а також з «економністю» мови як однієї із суттєвих її властивостей. Така тенденція спонукає мовців витворювати вторинні лексеми, тобто переосмислювати наявні у мові номінативні засоби, а лексичні одиниці, що беруть участь у процесах вторинної номінації, збагачують мову, позначають нові реалії, явища, поняття суспільного життя.

Вторинна номінація притаманна мові й мовленню, може створюватися на основі однієї лексеми й виконувати самостійну номінативну функцію (автономна) чи співвідноситися з означуваним словом (опосередкована), може бути мотивованою чи немотивованою.

Вторинні назви з'являються в усному розмовному мовленні для поповнення загальновживаної лексики, а також для спрощення професійного спілкування.

Вторинні найменування, якими послуговуються в сучасному українському медичному дискурсі, утворені різними способами. Суфіксація є одним із типових способів творення вторинних назв лікарів за їхніми внутрішньо професійними ознаками та назв пацієнтів за властивою їм хворобою.

Найбільш продуктивними та універсальними способами творення вторинних номінацій у медичному дискурсі є метафоричні та метонімічні перенесення. За морфологічним виявом головного компонента вторинні назви, утворені внаслідок метафоризації, – це субстантивні, атрибутивні та дієслівні новотвори, за структурою – однокомпонентні чи багатокомпонентні. Вони ґрунтуються переважно на функціональній подібності та зовнішній схожості. Домінують вторинні назви, створені на основі дієслівних метафор.

Серед вторинних назв у стоматологічному дискурсі переважають назви інструментів, апаратів та зубів за їхнім місцем у ротовій порожнині щодо середини щелепи.

Причини творення вторинних номінацій у сучасному українському медичному дискурсі різні. Загальна причина – бажання уникнути складної медичної термінології, спростити сам процес професійного спілкування. З-поміж інших причин використання вторинних назв – потреби комунікативної ситуації. У комунікативних ситуаціях *лікар – лікар, лікар – молодший медичний персонал* їх вживання зумовлене насамперед потребою зекономити час для лікарських команд, оглядів та оперативних втручань, швидко передати інформацію, оптимізувати саме спілкування між фахівцями. Використання вторинних назв у комунікативних ситуаціях *лікар – пацієнт, пацієнт – лікар* спричинене потребою уникнути комунікативних бар'єрів у спілкуванні, зробити діалог лікаря з пацієнтом зрозумілим, доступним, переконливим.

Вторинні назви переважно такі, що характеризують клінічні процеси і потребують швидкої реакції на ситуацію, активно використовують лікарі різної спеціалізації у комунікативній ситуації *лікар – лікар, у ситуації лікар – пацієнт* переважають комунікативні формули, що пом'якшують чи роз'яснюють висловлювання.

Запропоноване дослідження допоможе в перспективі розширити вивчення побутового професійного мовлення лікарів, сприятиме фіксації вторинних номінацій у царині українського медичного дискурсу, що є частиною загальнонаціональної мови.

Список використаної літератури

1. Вихованець І.Р. Синтетизм. *Українська мова:* енциклопедія. К: вид: «Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана». Вид. 3-тє, доповн. і випр. К., 2007. С. 619.

2. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії: монографія. Донецьк: Донецький національний університет, 2006. 338 с.

3. Карпіловська Є.А. Вторинна номінація в сучасній українській мові: тенденції розвитку. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. К, 2010. Вип.20. С. 28–32.

4. Карпіловська Є. А. Нова Україна у словотвірній номінації: зміни у мовному «кресленні» світу. *Відображення історії та культури народу в словотворенні*: доповіді XII Міжнародної конференції / Упорядкування та наукове редагування Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська. К., 2010. С. 91-109.

5. Нестеренко І. Я. Явища непрямої номінації в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». К., 1997. 16 с.

6. Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень). К., 1997. 252с.

7. Пустовіт Л. Є. Лексико-семантична структура метафори: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». К., 1997. 16 с.

8. Селіванова О. О. Когнітивна ономасіологія: монографія. Київ: Фітоцентр, 2000. 204 с.

9. Словник української мови в 11-ти томах. / Уклад. В. Винник, В. Градова та ін. К.: Наук. думка, 1970-1980.

10. Українська мова. Енциклопедія / В.М. Русанівський та ін. (ред.); НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Ін-т української мови. К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 750 с.

11. Цісар Н.З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. «Українська мова». К., 2009. 16 с.

12. Шутак Л. Б. Вторинна номінація в медичному дискурсі (на матеріалах стоматологічної лексики). *Наукові записки національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологічна»: зб. наук. пр. / укладачі:

І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк, С. В. Новосельцева. Острог: Вид. Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 46. С. 240–245.

13. Шутак Л. Б. Медичний дискурс як невід'ємна частина української дискурсології. *Збірник наукових праць.* Серія «Філологічні науки». Вип. 48. Острог, 2014. С. 259–265.

14. Шутак Л.Б. Метафоризація у процесі творення вторинних номінацій медичного дискурсу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць / ред. колегія: Ю. П. Бойко, О. В. Ємець, Л. І. Бєлякова та ін. Хмельницький: ХНУ, 2015. Вип. 8. С. 134-138.

15. Шутак Л.Б., Навчук Г.В. Використання вторинних назв у комунікативних ситуаціях медичного дискурсу (на основі анкетування медичних працівників). *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини.* Спільний українсько-румунський науковий журнал. Чернівці, 2021. №3 (31). С. 32 – 34.

16. Markowski A. Jawne i ukryte nowsze zapożyczenia leksykalne w mediach. *Język w mediach masowych* / J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska (red.). Warszawa: Upowszechnianie Nauki-Oświata «UN-O», 2000. S. 96-111.

17. Waszakowa K. Przejawy internacjonalizacji w słowotwyrstwie wspyłczesnej polszczyzny. Warszawa: WUW, 2005. 265 s.

ПІСЛЯСЛОВО

В академічному науковому світі України кафедра сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича посідає важливе місце з огляду на ґрунтові напрацювання в царині українського мовознавства, зокрема у сфері синтаксису та діалектології, образної дериватології, комунікативної лінгвістики, соціолінгвістики, дискурсології, ідіостилістики та лінгводидактики.

Об'єкт кафедральної теми «Різнорівневі мовні одиниці в синергетичній парадигмі сучасної лінгвістики» – мова як лінгвістичне, соціокультурне та історичне явище, що детермінує дослідження різнорівневих мовних одиниць у дискурсивно-жанрових формах української мови і вияскравлює специфіку функціювання мовних одиниць лексичного, фразеологічного, словотвірного та граматичного рівнів у різних функціональних стилях, крізь призму лінгвосинергетики, у контексті інтегративних методологій та міждисциплінарності мовознавчого дискурсу.

У монографії «Кафедра сучасної української мови крізь призму часу та особистостей» представлено:

- процес становлення мовознавчої думки в Чернівецькому університеті крізь призму часу та особистостей;
- лінгвоперсонологію професорсько-викладацького складу кафедри сучасної української мови;
- механізми синергетики лінгвістичних категорій антропозорієнтованого спрямування з різнорівневими мовними одиницями (комунікативної інтенції, модальності, авторизації, образності, емоційності, оцінки);
- синтаксичні параметри та функційний потенціал нерозкладних словосполучень, простого ускладненого речення, фразеологізованих конструкцій;

• діалектний текст та одиниці діалектного мовлення в лінгвокогнітивному і прагматичному вимірі, у соціолекті української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.;

• теоретико-методологічний інструментарій аналізу письменницького ідіостилю з докладним вивченням різнорівневих ідіолектних маркерів;

• універсальні закономірності взаємодії мовних рівнів та засобів у процесах творення образної деривації та метафоричних номінацій, у контексті взаємодії вербальних та невербальних складників комунікації, у функціюванні різних дискурсивно-стильових форм української мови.

Теоретичне значення виконаного дослідження полягає в поглибленні знань про лінгвоперсонологію філологічної науки в Чернівецькому університеті, в увиразненні актуальних проблем сучасного українського мовознавства, зокрема синергетики мовних категорій і мовних рівнів, дискурсивно-жанрових і стилістичних аспектів вивчення різнорівневих мовних одиниць української мови. Монографічні висновки посприяють розвитку дискурсології та лінгвопрагматики, послугують підґрунтям для подальших мовознавчих студій із діалектології, синтаксису, словотвору та лексикографії, збагатять новими ідеями комунікативну лінгвістику та соціолінгвістику.

Науковий рівень одержаних результатів підтверджують публікації авторів у фахових виданнях України, у зарубіжних збірниках та журналах, що входять до міжнародних наукометричних баз SCOPUS, Web of Science, Index Copernicus.

Практична цінність колективної монографії очевидна, адже її концептуальні положення, теоретичні узагальнення та широка ілюстративна база можуть бути застосовані в практиці викладання синтаксису та діалектології, словотвору та лексикології, низки вибіркових дисциплін для студентів філологічного факультету спеціальностей «Філологія (українська мова та література)» та «Середня освіта (українська мова та література)» першого і другого рівнів вищої освіти, у науково-пошуковій роботі студентів та

аспірантів, під час проведення спецкурсів із соціолінгвістики, медіалінгвістики, лінгвопрагматики.

Кафедра сучасної української мови чітко бачить пріоритетні вектори свого розвитку. Передусім це україномовні наукові студії з категорійного та розмовного синтаксису, регіональної діалектології та фразеології, комунікативної лінгвістики та дискурсології, ідіостилістики та інноваційної лінгводидактики.

У контексті визначальних напрямів кафедри – забезпечення якісного викладання навчальних дисциплін за освітніми програмами, створення нових навчально-методичних посібників, публікації у вітчизняних та зарубіжних фахових виданнях, успішна міжнародна діяльність та академічна мобільність, плекання наукових кадрів для аспірантури та докторантури, тісна співпраця зі студентами, виховання високоосвіченого громадянина і патріота рідної землі, загалом консолідація зусиль кафедри задля успішного розвитку вітчизняного мовознавства XXI ст., української мови як потужного чинника державотворення, європейського поступу України – сильної та нескореної держави.

Отже, гідно тримаймо стрій! Наснажуймося духом і звитягою наших відважних військових, які наближають велику Перемогу над російськими окупантами!

ВСЕ БУДЕ УКРАЇНА!

Наукове видання

КАФЕДРА СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСУ ТА ОСОБИСТОСТЕЙ

Авторський колектив:
Алла АНТОФІЙЧУК, Валентина БУЗИНСЬКА,
Борис БУНЧУК, Катерина ГОРОДЕНСЬКА,
Павло ГРИЦЕНКО, Тетяна ГУЦУЛЯК,
Василь ҐРЕЩУК, Анатолій ЗАГНІТКО,
Наталія КОНДРАТЕНКО, Олена КУЛЬБАБСЬКА,
Марія ЛИЧУК, Оксана МАКСИМ'ЮК,
Людмила МАРЧУК, Оксана МЕЛЬНИЧУК,
Галина МОРАРАШ, Тетяна МОРОЗ,
Галина НАВЧУК, Юлія ПАЦАРАНЮК,
Роман ПЕТРИШИН, Наталія ПОПОВИЧ,
Наталія РУСНАК, Микола СТЕПАНЕНКО,
Іванна СТРУК, Галина ТЕСЛІЦЬКА,
Людмила ТКАЧ, Людмила ТОМУСЯК,
Оксана ФЕДУНОВИЧ-ШВЕД,
Марія ЦУРКАН, Інна ЧЕРКЕЗ,
Валентина ЧОЛКАН, Світлана ШАБАТ-САВКА,
Наталія ШАТІЛОВА, Лариса ШУТАК.

Колективна монографія

За загальною редакцією
Світлани ШАБАТ-САВКИ

Підписано до друку 15.04.2024. Формат 60х84/16
Папір офсетний. Друк різографічний.
Ум.-друк. арк. 25,5. Обл.-вид. арк. 27,4. Зам. 1001
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
58002, м.Чернівці, вул. Коцюбинського, 2
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.

